

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TAR-YL-2010-0001

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MUSTAFA KEMAL
(ATATÜRK)'İN KATILDIĞI HARP OYUNLARI VE ASKERİ
MANEVRALAR**

HAZIRLAYAN
Ali İhsan KURTULAN

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

AYDIN - 2010

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TAR-YL-2010-0001**

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MUSTAFA KEMAL
(ATATÜRK)'İN KATILDIĞI HARP OYUNLARI VE ASKERİ
MANEVRALAR**

**HAZIRLAYAN
Ali İhsan KURTULAN**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ**

AYDIN - 2010

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Ana Bilim Dalı öğrencisi Ali İhsan KURTULAN tarafından hazırlanan **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mustafa Kemal (Atatürk)'in Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar** başlıklı tez 09.07.2010 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
(Başkan) Yrd. Doç. Dr. Güner GÜNEŞ	Adnan Menderes Üniversitesi	
Yrd. Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN	Adnan Menderes Üniversitesi	
Yrd. Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU	Pamukkale Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun .....sayılı kararıyla .....tarihinde onaylanmıştır.

Unvanı, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Ümit TATLİCAN

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Ali İhsan KURTULAN

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: Ali İhsan KURTULAN

BAŞLIK: Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mustafa Kemal (Atatürk)'in Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar

ÖZET

Tez ile, hem Atatürk'ün bizzat takip ettiği harp oyunları ve manevralardan Atatürk'ün liderlik kabiliyetini ve deneyimini günümüze aktarmak hem de hakkında fazlaca bilgi sahibi olmadığımız harp oyunları ve manevralar incelenerek saklı tarihi gün ışığına çıkartmak hedeflenmiştir.

Çalışmada Atatürk döneminin dış politikası, temel ilkeleri, hedefleri ve Türk Ordusu'nun durumu ele alınarak, 1924 İzmir Harp Oyunları ile Seydiköy, Ankara, Trakya ve Ege manevraları incelenmiştir.

Bu tez çalışması süresince; yaklaşık on bin sayfa doküman incelenmiş, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı Kütüphanesi, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kütüphanesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü gibi kurum/komutanlıkların arşiv ve kütüphanelerinden faydalanılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Harp Oyunu, Manevra, Ege, Trakya, Seydiköy, Ankara

NAME: Ali İhsan KURTULAN

TITLE: The War Games And Sham Battles İn Which Mustafa Kemal (Atatürk) Partook İn The Very First Years Of The Republic

ABSTRACT

The aim of the thesis is to hand teh leadership and experience of Atatürk on present and to unveil the hidden history of war games and sham battles on which our knowledge is very little.

In this study, 1924 İzmir War Games and Seydiköy, Ankara, Thrace and Agean sham battles have been analyzed by examining the foreign policy of Atatürk's period, his main principles, aims and the condition of Turkish Army.

Throughout the study, about ten thousand of pages of resource in the archives and or the libraries of; the Presidency of History and Strategical Studies, the Presidency of General Staff, the Commandership of Land Forces, Adnan Menderes University, Başkent University, Ankara University, the Institute of the History of Revolution in Gazi University and the General Directorate of State Archives.

KEY WORDS

War Game, Sham Battle, Agean, Thrace, Seydiköy, Ankara

ÖN SÖZ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni dünya düzeni yakın bir gelecekte çıkacak II. Dünya Savaşı'nın habercisi olmuş, ülkeleri tedbir almaya zorlamıştır.

Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başta siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlardaki eksikliğinin farkında olan Atatürk zaman kaybetmeden yenilikler yapmaya başlamıştır.

Özellikle yeni kurulan Cumhuriyetin içte ve dışta birçok düşmanının olması ayrıca ordunun büyük bir harbin yorgunluğunu üzerinde taşıması nedeniyle askeri alanlara öncelik vermiş, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde eğitimden teknolojiye birçok alanda yenilikler yapmıştır. Bu yeniliklerle eşzamanlı olarak Türk Ordusu'nun sürekli canlı tutulması için manevralar düzenlenmiştir. Bu manevralarla hem değişen orduyu deneme, hem de ordunun her zaman ve her koşulda hazırlıklı olması sağlanmıştır.

Bugün dünya siyaset arenasında, Türk Ordusu'nun gücü sayesinde şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti'nin önemi daha da artmaktadır. Dünyanın değişik bölgelerinde en tehlikeli kritik görevlere gelen Türk Ordusu huzur ve asayişi sağlamada başarılı olmuştur.

Yapılan bu çalışmada değerli yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr Günver GÜNEŞ'e ve Sayıştay denetçisi Ali YILDIRIM'a sonsuz şükranlarımı ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca çalışmam süresince göstermiş oldukları fedakârlıktan ve sabırlarından dolayı eşime ve kızıma minnettarım.

Aydın,2010

Ali İhsan KURTULAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
EKLER LİSETESİ	xiii
GİRİŞ	1
1.TEZDEKİ KAVRAMLAR.....	3
1.1.ASKERİ TARİH VE HARP TARİHİ.....	3
1.1.1.ASKERİ TARİH	3
1.1.2. HARP TARİHİ.....	3
1.2.MİLLİ GÜÇ	4
1.3.ASKERİ GÜÇ	4
1.4.HARP.....	4
1.5.SEFER.....	4
1.6.MUHAREBE.....	5
1.7.ÇATIŞMA	5
1.8.STRATEJİ.....	5
1.9.TAKTİK	6
1.10.MANEVRA	6

BÖLÜM I

ATATÜRK'ÜN ASKERİ HAYATI, DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ, HEDEFLERİ VE TÜRK ORDUSU

1.1. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ASKERİ HAYATI.....	8
1.1.1.Askeri Öğrencilik Yılları.....	9
1.1.2.Subaylık Hayatının İlk Yılları	13
1.1.3.Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal	16
1.1.4.Mustafa Kemal Balkan Savaşı'nda	20
1.1.5.Mustafa Kemal Sofya Askeri Ataşesi	21

1.1.6.Mustafa Kemal Çanakkale’de	22
1.1.7.Mustafa Kemal Kafkas Cephesinde	28
1.1.8.Mustafa Kemal VII. Ordu Komutanı.....	30
1.1.9.Avrupa’ya Yolculuk.....	30
1.1.10.Mustafa Kemal VII. Ordu ve Yıldırım Orduları Grubu Komutanı.....	31
1.1.11.Mütareke’den Sonra Mustafa Kemal’in İstanbul’daki Bazı Faaliyetleri ve Samsun’a Hareketi.....	34
1.1.12.Kurtuluş Savaşı ve Başkumandan Mustafa Kemal	41
1.1.13.Sakarya Meydan Muharebesi.....	43
1.1.14.Mustafa Kemal Paşa’ya Mareşallik Rütbesi ve Gazilik Ünvanının Verilmesi	46
1.1.15.Sad Planı	47
1.1.16.Hazırlık Devresi ve Büyük Taarruz.....	48
1.1.17.Son Görev: Boğazlara Doğru İleri Harekât	54
1.1.18.Askerlikle İlgili Yayınları.....	55
1.1.19.Cumhuriyet Öncesi Katıldığı Harp Oyunları ve Manevralar	61
1.2.ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	62
1.2.1.Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri	65
1.2.2.Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Hedefleri.....	70
1.3. ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSU	72
1.3.1.Kara Kuvvetleri.....	74
1.3.2.Deniz Kuvvetleri ve Donanma	76
1.3.3.Hava Kuvvetleri	84
1.3.4.Jandarmanın Kuvvetleri	88
1.3.5.Savunma Sanayi ve Askeri Fabrikalar.....	89
1.3.6.Eğitim ve Askeri Okullar	92

BÖLÜM II

1924 İZMİR HARP OYUNLARI

2.1.HARP OYUNLARININ KISA TARİHİ	94
2.2.I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI AVRUPA'YA GENEL BİR BAKIŞ	95
2.3. İÇ POLİTİKADA DURUM.....	96
2.4. HARP OYUNU ÖNCESİNDE İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER .	97
2.5. HARP OYUNLARININ BAŞLAMASI.....	98
2.5.1. Harp Oyunu Hazırlıkları	98
2.5.2. Harp Oyununun İcrası.....	99
2.5.3. Harp Oyunları'nın Sonucu	102
2.6. ATATÜRK'ÜN HARP OYUNLARI HAKINDAKİ YORUM VE DÜŞÜNCELERİ.....	102
2.6.1. İzmir'de Gazetecilerle Konuşma 5 Şubat 1924	102
2.6.2. Ordu İleri Gelenleri İle Konuşma 15 Şubat 1924	104
2.6.3.Ordu İleri Gelenleri İle İkinci Konuşma 22 Şubat 1924.....	105

BÖLÜM III

ATATÜRK'ÜN KATILDIĞI ASKERİ MANEVRALAR

3.1. MANEVRALARDAN GÜDÜLEN MAKSAT VE HEDEFLER.....	109
3.2. İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDEKİ TÜRK DIŞ VE İÇ POLİTİKASI	110
3.2.1. Dış Politika	110
3.2.2. İç Politika.....	114
3.2.3.Manevraların İcra Edilmesini Etkileyen Olaylar	117
3.3.İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDEKİ ASKERİ DURUM	124
3.3.1.Avrupa Devletlerinde Askeri Durum	124
3.3.2.Türkiye'de Askeri Durum	127
3.4. 8 – 14 EKİM 1926 TARİHLERİNDE POLATLI İLE ANKARA ARASINDA YAPILAN ANKARA MANEVRASI.....	130
3.4.1. Kırmızı Taraf İçin Harp Durumu	130
3.4.2. Mavi Taraf İçin Harp Durumu.....	131

3.4.3. 14–10–1926' da Manevra Arasında 1 'inci Ordu Müfettişi Korgeneral Ali Sait Paşa Hazretlerinin Düşünceleri	133
3.4.3.1. Kırmızı:.....	133
3.4.3.2. Mavi:.....	133
3.4.3.3. Özetle:	134
3.4.4.Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa Hazretlerinin 10–14 Ekim Harekâtına Ait Eleştirileri.....	134
3.4.5. Cumhurbaşkanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin 4'üncü Kolordu Manevrası Hakkındaki Tebliğleri	138
3.4.6.Yapılan Hatalar Ve Manevranın Amacına Uygun Bitip Bitmediği Konusundaki Yorumlar.....	139
3.4.7.Ankara Manevrasının Cumhuriyet Tarihindeki Yeri Ve Önemi.....	143
3.5. 1934 SEYDİKÖY MANEVRASI	144
3.5.1. Manevra Öncesi Yapılanlar ve İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Ziyareti .	144
3.5.2. Manevra Başlıyor	146
3.5.3. Manevra Sonrası Değerlendirmeler	147
3.6. 1937 EGE MANEVRASI.....	149
3.6.1. Hazırlık.....	149
3.6.2. Manevralar Başlıyor	149
3.6.3. Geçit Resmi.....	163
3.6.4. Sonuç	164
3.7. TRAKYA MANEVRASI.....	165
3.8. ATATÜRK'ÜN TRAKYA VE EGE MANEVRALARI HAKKINDAKİ YORUM VE DÜŞÜNCELERİ	166
SONUÇ.....	168
KAYNAKÇA.....	170
A-) Kitaplar.....	170
B-) Makaleler ve Tezler	180
C-) Belgeler ve Arşivler	181
D-) Gazete ve Mecmualar	183
E-) İnternet Kaynakları.....	183
EKLER.....	184

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
c.	: Cilt
Hz	: Hazretleri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
SBF	: Sosyal Bilimler Fakültesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Devamı
Org.	: Orgeneral
Korg.	: Korgeneral
Top. Kd. Alb.	: Topçu Kıdemli Albay

EKLER LİSTESİ

- Ekler 1: 16 Ekim 1926 Tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi
- Ekler 2: 8 Ekim 1926 Tarihli 4 üncü Kolordu Ankara Manevrası
- Ekler 3: 9 Ekim 1926 Tarihli 4 üncü Kolordu Ankara Manevrasında Toplu Çekim
- Ekler 4: 9 Ekim 1926 Tarihli Ankara Manevrası Krokisi
- Ekler 5: 23 Haziran 1934 Tarihli Seydiköy Manevrası
- Ekler 6: 24 Haziran 1934 Tarihli Seydiköy Manevrası
- Ekler 7: 10 Ekim 1936 Tarihli Ege Manevrası
- Ekler 8: 17–20 Ağustos 1937 Tarihli Trakya Manevrası
- Ekler 9: 17–20 Ağustos Tarihli Trakya Manevrası
- Ekler 10: 17–20 Ağustos Tarihli Trakya Manevrası
- Ekler 11: 18 Ağustos Tarihli Trakya Manevrası
- Ekler 12: 15–21 Ağustos Tarihli Trakya Manevrasını Bildiren Gazete Yazısı
- Ekler 13: 12 Ekim 1937 Tarihli Ulus Gazetesi

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türk Ordusu Kurtuluş Savaşı'ndan galip çıkarak dünya çapında büyük bir zafer kazanmıştır. Bu büyük zaferin ardından yeni Türkiye Cumhuriyeti yine Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın son bulması ile yeni bir dünya düzeni kurulmuş; ancak kurulan bu yeni düzen konusunda bir çok devletle uzlaşma sağlanamamıştır. Yapılan antlaşmalar birçok devleti tatmin etmemiş ve gelecekteki yeni bir savaşın temellerini atmıştır.

Kurulan yeni Cumhuriyetin başta siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlardaki eksikliğini farkında olan Atatürk zaman kaybetmeden devrimlere başlamıştır.

Özellikle genç Cumhuriyetin içte ve dışta birçok düşmanının olması ufukta yeni bir harbin görünmesi ve ayrıca Türk Ordusu'nun büyük bir harbin yorgunluğunu üzerinde taşıması nedeniyle askeri alanlara öncelik verilmiştir, Türk Silahlı Kuvvetlerinde eğitimden teknolojiye birçok alanda yenilikler yapılmış, bu yeniliklerle eşzamanlı olarak Ordunun sürekli canlı tutulması için manevralar düzenlenmiştir. Bu manevralarla hem değişen orduyu deneme, hem de ordunun her zaman ve her koşulda hazırlıklı olması amaçlanmıştır. Bu amaçla İzmir Harp Oyunları ile Seydiköy, Ankara, Trakya, Doğu ve Ege manevraları düzenlenmiştir.

Atatürk, Seydiköy, Ankara, Trakya ve Ege manevralarına bizzat katılarak tenkitlerde bulunmuştur, Cumhuriyet öncesi katıldığı Picardie, Selanik-Sılkıs, Sedes Çiftliği, ordu ve kolordu manevralarında tuttuğu notlar, yazdığı eserler ve en önemlisi katıldığı savaşlarda kazandığı bilgi birikimi ve tecrübeyi Cumhuriyet ordusuna aktararak modern hale getirdiği ordunun gelişimini takip etmiştir. Türkiye ve diğer ülkelerde askeri manevralarla ilgili çalışmaların hiç yapılmadığı veya çok yüzeysel yapıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda manevraların taşıdığı önem itibari ile tez konusu olarak belirlenmiş ve çalışmamıza temel oluşturmuştur. Fakat kuruluştan günümüze tüm manevralar inceleme konusu yapılmayıp, sadece Atatürk Döneminde Atatürk'ün de katıldığı manevralar incelenmiştir. Bu çalışmada hem Atatürk'ün bizzat takip ettiği manevralardan Atatürk'ün liderlik kabiliyetini ve deneyimini günümüze

aktarmak hem de hakkında fazlaca bilgi sahibi olmadığımız manevraların saklı tarihini gün ışığına çıkartmak hedeflenmiştir.

Tez üç ana bölümden oluşturulmuş, birinci bölümde Atatürk Dönemi Dış Politikasının Temel İlkeleri, Hedefleri ve Türk Ordusu başlığı altında Atatürk'ün askeri hayatı, dönemin Türk dış politikası ve Türk Ordusu'nun ayrıntılı açıklaması yapılmış, ikinci bölümde 1924 İzmir Harp Oyunları, Harp Oyunlarının kısa tarihi, dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler ve oyunların hazırlık, icra ve sonuçları üzerinde durulmuş, üçüncü bölümde ise Atatürk'ün katıldığı manevralar kronolojik sırayla ele alınmıştır.

I. TEZDEKİ KAVRAMLAR

1.1.ASKERİ TARİH VE HARP TARİHİ

1.1.1.ASKERİ TARİH

Geçmiş askeri olayları, zaman ve yer göstererek, neden - sonuçları bakımından inceleyen ve bu olayların ekonomik, siyasal ve sosyo - psikolojik güç ilişkilerini de ortaya koyan bir tarih dalıdır. Askeri tarih genel olarak şu şekilde de tanımlanır.

Askeri tarih; barışı da ihtiva edecek şekilde, askeri gücün geliştirilmesi ve kullanılmasını, askeri her türlü olay, konu ve sorunları inceleyen, harp tarihinin üzerinde bir ilim ve sanattır¹.

1.1.2. HARP TARİHİ

Harp tarihi, askeri tarihin içinde olmakla birlikte çoğu zaman askeri tarih yerine kullanılmaktadır. Harp tarihinin tanımı genelde şöyle yapılmaktadır.

Geçmişteki harpleri tahlil ve tenkit ederek nedenleri ve sonuçları üzerine tesir etmiş olan sebep ve faktörleri araştıran, tatbik edilmiş olan prensipleri inceleyen ve bunlardan dersler çıkaran bir ilimdir.

Bu tanım askeri tarihi de ihtiva etmektedir. Harbin tahlil ve tenkiti askeri tarihin konusudur. Zira harp, milli güç unsurlarının tamamı veya bir kısmı ile yapılan mücadeledir. Harp tarihinin (muharebe etüdü) konusu ise sefer ve muharebe olmalıdır. Bu yaklaşımla, harp tarihi şöyle tanımlanmaktadır.

Harp tarihi, sefer ve muharebeleri inceleyerek askerlik sanatının tecrübelerle gelişmesine, sevk ve idare kavramının olgunlaşmasına hizmet eden bir ilim ve sanattır².

---

¹ Akademi, Harp Tarihi Kavramları Ders Notu, İstanbul, 2004, s.9.

² Akademi, a.g.e, s.10.

1.2.MİLLİ GÜÇ

Bir devletin milli menfaatlerini sağlamak ve milli hedeflerini elde etmek için kullanabileceği insan gücü, coğrafi, ekonomik, askeri, politik ve idari, psiko-sosyal ve teknolojik gibi güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurlarının toplamıdır³.

Bir ülkenin milli savunmasının temelini, o ülkenin milli gücü oluşturur. Gerek barış, gerekse harp zamanlarında milli savunma yeteneğini tayin ve tespit ederken milli gücün tamamının mütalaası, yani potansiyel milli gücün göz önünde bulundurulması gerekir⁴.

1.3.ASKERİ GÜÇ

Milli hedeflerin elde edilmesinde ve milli siyasetin tatbikinde fiziki kuvvet olarak kullanılmak üzere tasarlanan güçtür.

Bu güç, ülkenin mevcut silahlı kuvvetleri, bu kuvvetleri destekleyen unsurlar ve seferberlik ilanı suretiyle askeri alanda harekete geçirilen potansiyeli kapsar⁵.

1.4.HARP

Barış yolu ile halledilemeyen mesele veya meselelerin halli için bir devlet veya devletler grubunun diğer bir devlet veya devletler grubuna karşı milli güçlerin tamamını veya bir kısmını kullanarak yaptıkları bir mücadeledir⁶.

1.5.SEFER

Askeri kuvvetlerin, bir harp alanında veya harekât alanında stratejik hedefleri elde etmesi için planlanan ve icra edilen bir seri müşterek harekâttir.

Bu kapsamda harp alanı birden fazla harekât alanından oluşursa, buralara aynı zamanda ayrı seferler yapılır⁷.

---

³ Akademi, a.g.e., s.12.

⁴ Cumhur Ferman, Teknolojik Güç, Milli Savunma Akademisi Konferans Notları, İstanbul, 27 Ekim 1954, s.16.

⁵ Akademi, a.g.e., s.13.

⁶ Akademi, a.g.e., s.14.

⁷ Akademi, a.g.e., s.15.

1.6.MUHAREBE

Bir seri birbiri ile ilgili çatışmalardan oluşan, uzun süreli, büyük kuvvetlerin katıldığı, seferin gidişatına etki yapan silahlı mücadeledir. Bir sefer içinde birden fazla muharebe olabilir⁸.

1.7.ÇATIŞMA

Karşılıklı manevra kuvvetleri arasında cereyan eden, küçük çaplı, kaideden tümen ve daha küçük kuvvetler tarafından icra edilen ve bir kaç saat süreli silahlı mücadeledir. Çatışmalar bir muharebeye dönüşebileceği gibi dönüşmeyeceği haller de olabilir⁹.

1.8.STRATEJİ

Strateji kavramının köken bakımından iki ayrı kaynağa dayandığı ifade edilmektedir. Kavramın temelini oluşturan birinci kaynak Latince yol, çizgi veya yatak anlamına gelen "stratum" kelimesidir¹⁰.

İkinci kaynağın ise eski Yunanlı General Stretagos'un adıyla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Bu generalin sanatını ve bilgisini belirtmek için kullanılmıştır.

Strateji kavramı genel olarak askeri alanda kullanılmaya başlamış, daha sonra diğer alanlarda yerini bulmuştur. Savunma ve hücum yönünden askeri amaçları etkin bir biçimde gerçekleştirebilme tarih boyunca orduların stratejik gücünün göstergesi olmuştur¹¹.

Bir diğer deyişle strateji, maksada ulaşmak için gücün hazırlanması, yönlendirilmesi ve kullanılması ilim ve sanattır.

Askeri strateji, askeri gücün askeri stratejik hedefleri elde etmek amacıyla geliştirilmesi ve kullanılmasıdır.

---

⁸ Akademi, a.g.e., s.16.

⁹ Akademi, a.g.e., s.17.

¹⁰ Kemal Tosun, İşletme Yönetimi, Ankara, 2002, s. 220.

¹¹ Erol Eren, İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul, 2005, s. 1.

Askeri stratejinin bir diğ er tanımı da; silahlı kuvvetlerin milli hedefleri elde etmek maksadıyla, güç tatbiki veya güç tehdidi suretiyle kullanılması ilim ve sanattır¹².

1.9.TAKTİK

Kolordu ve daha küçük birlik komutanlarının potansiyel muharebe güçlerini, zaferle sonuçlanacak muharebe ve çatışmalara dönüştürme sanatıdır.

Birliklerin düşman karşısında ve temasında tanzimi, sevk ve idaresi ilim ve sanattır¹³.

1.10.MANEVRA

Çeşitli muharip ve hizmet sınıflarından teşekkül eden Silahlı Kuvvetler'in Muharebe kabiliyetlerinin geliştirilmesinde; çeşitli eğitim metotları ve vasıtaları kullanılır. Eğitimin nazari yönü ne kadar mükemmel olursa olsun, bu eğitim arazide tatbiki eğitimle geliştirilmedikçe bir değer ifade etmez.

Taktik yönden yetişme ve gelişmenin ideal yeri muharebe alanıdır. Barış zamanında ise; arazide gerçek muharebe şartlarına uygun olarak hazırlanan bir ortam içinde yapılacak tatbikatlar, personelin ve birliklerin muharebeye hazırlanmasında başlıca vasıtaadır.

Tatbikatlarda arasında; muharebe durumunu canlandırmak suretiyle, taktik, teknik ve lojistik veya idari doktrin ve usullerin uygulanmasına imkân veren tatbikatlar "taktik tatbikat" tarihini içerisinde değerlendirilir.

Kıtaları istenilen bir arazide ve harbe uygun bir dâhilinde muharebeye sokan tatbikat, vaziyetleri, iyi tertip edilmiş demektir. Harbe uygunluk demek bizi harp için yetiştiren bize harp hususlarını öğreten şey demektir¹⁴.

Muharebe durumunu canlandırmak amacı güden tatbik tatbikatların, büyük çapta birliklerin katılmalarıyla uygulanan tiplerden biri de manevralardır. Manevra, her iki tarafın kıt'a ve teçhizatının tamamının veya bir kısmının hazır bulunduğu ve askeri

¹² Akademi, a.g.e., s.27.

¹³ Akademi, a.g.e., s.28.

¹⁴ General Fon Zekt, 1920'den 1926 Senesine Kadar Yapılan Teftişler ve Manevralar Hakkındaki Mütalaaları, Ankara, 1930, s.4.

harekâtın sevk ve idaresini ihtiva eden taktik bir tatbikattır. Manevrada harbin bütün şartları temsil edilir¹⁵.

Eğitimin nazari yönü ne kadar mükemmel olursa olsun bu eğitim arazide normal muharebe şartlarına göre uygulama imkânları ile geliştirilmedikçe bir değer ifade etmez. Taktik kurallar ve prensipler dershanede nazari olarak hazmedildikten sonra, ancak arazide üzerinde çeşitli durumlar geliştirilerek pekiştirebilir¹⁶.

---

¹⁵ Muzaffer Erendil, Arazi, Kıta Tatbikatları ve manevraların Planlanması ve İdaresi, Ankara, 1970, s.4.

¹⁶ Muzaffer Erendil, a.g.e., s.3.

BÖLÜM I

ATATÜRK'ÜN ASKERİ HAYATI, DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ, HEDEFLERİ VE TÜRK ORDUSU

1.1. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ASKERİ HAYATI

Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde yapıcı ve yıkıcı çelişkilerin odaklaştığı Rumeli Bölgesinin siyasi, ticari ve kültürel bakımdan en önemli kentlerinden biri olan Selanik'te dünyaya geldi. Çocukluğu Batı'dan gelen her türlü cereyandan etkilenen bu bölgede geçti. Bir ordu merkezi olan Selanik, askerlik ögesinin ön plana çıktığı bir yerleşim birimiydi. Askerler, subaylar, savaş araç gereçleri ve askeri yapılar, kentin günlük yaşantısına renk ve hareketlilik katıyordu. Fransız İhtilali sonrası hızla yayılmaya başlayan milliyetçilik akımları emperyalist devletlerin emelleriyle birleşince, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Hıristiyan azınlıklar da etkilemeye başlamıştı. Bu etkileşim en çok Balkanlar'da kendini hissettirmiştir. Balkan uluslarının yayılma istek ve ihtiraslarının ilk yankıları Selanik'te duyuluyordu. Bu kötüye gidişi durdurmak, parçalanmayı önlemek ve devleti kurtarmak üzerine tartışmalar yapılıyordu. Abdülhamit'in baskıcı yönetimini devirmek ve Meşrutî yönetime geçmek kurtuluş yolu olarak görülürken, bu askeri dekor ve siyasi atmosfer, isyanlar, göçler, eşkıya hareketleri, Mustafa Kemal Paşa'nın kişiliğinin, özellikle asker kişiliğinin oluşmasında önemli etkiler meydana getirmiştir¹⁷.

¹⁷ Enver Ziya Karal, "Atatürk'ün Asker Kişiliği", Revue International d'Histoire Militaire No: 50, Ankara, 1982, s.97.

1.1.1. Askeri Öğrencilik Yılları

Öğrenim hayatına sivil öğretim kurumlarında başlayan Mustafa, çocukluğundan itibaren askerlik mesleğine duyduğu büyük ilginin etkisi altında asker olmak istiyordu. Anılarında anlattıklarına göre, Askeri Rüştiye öğrencisi olan komşu çocuğu Ahmet'in üniformalı görüntüsü ve sokakta rastladığı subayların üniformalarının onun üzerindeki etkisi, askerlikle ilgili heveslerini kamçılıyordu. Yüreği askerlik mesleğine karşı ilgi ve sevgi ile dolan Mustafa, asker olmasını istemeyen annesine haber vermeden Selanik Askeri Rüştiyesi'nin sınavlarına girmiş ve başarılı olmuştur. 1894'te bu okulun ikinci sınıf öğrencilerinden birisi olarak askeri öğrenime başlar. Daha çocuk yaşta böylesine önemli bir kararı tek başına vermesi, onun kararlılığının, kuvvetli kişiliğinin ilk belirtileridir¹⁸.

Askeri Rüştiye'de en çok matematik dersine meraklıdır. Bu dersin öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Sabri Bey, O'nun yetenek ve yaratıcılığını takdir eder ve O'ndan gördüğü bu değerleri ifade etmek için "Kemal" adını verir. Bundan sonra adı, Mustafa Kemal olarak anılmaya başlar. Mustafa Sabri Bey, yirminci yüzyılın dâhisi olarak kabul edilen Mustafa Kemal'in sahip olduğu üstün yeteneği ilk defa gören ve takdir eden kişi olmuştur. 1895 yılı sonu veya 1896 yılı Ocak ayında on beş yaşındaki Mustafa Kemal, Askeri Rüştiye'nin son sınıfını dördüncü olarak bitirmiştir¹⁹.

Askeri Rüştiye'yi bitiren Mustafa Kemal, idadi öğrenimine İstanbul'da devam etmeyi düşünür. Ancak değerli bir kurmay subay olan Hasan Bey, O'nu bu fikrinden vazgeçirerek Manastır Askeri İdadisi'ne girmesini tavsiye eder. 1896 yılı Mart ayında bu okulda öğrencilik hayatı başlar²⁰.

İdadi'de pek çok yeni arkadaş edinen Mustafa Kemal'i en çok etkileyenlerden biri ileride ünlü bir hatip olacak olan Ömer Naci olmuştur, Mustafa Kemal'de şiir, edebiyat ve hitabete yönelik ilgi ve merak uyandırmıştır; ancak hitabet dersi öğretmeni Mehmet Asım Efendi, O'nu kendisini askerlikten uzaklaştıracağı için şiirle uğraşmayı yasaklar. Hocasının bu öğüdüne uymakla birlikte güzel yazı yazmak ve güzel konuşmak merakı onda daima var olmuştur. Bu konuda oldukça yetenekli olan Mustafa Kemal,

¹⁸ Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı, 1881–1918, Ankara, 1988, c.I, s.4.

¹⁹ F. R. Unar, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştigi Devrin Milli Eğitim Sistemi", Türk Tarih Kurumu Konferansları, c.I, Ankara, 1964, s.83.

²⁰ İsrail Kurtcepe, Mustafa Kemal Atatürk'ün Askeri Hayatı, c.16, Ankara, 2002, s.442.

askeri ve siyasi hayatında lise yıllarında kazanmaya başladığı bu hasletlerinden gerektiği zaman yararlanmasını bilmiştir²¹.

Mustafa Kemal Selanik'te geçirdiği tatillerinde, Frerler Okulu'ndaki bir Fransız rahibinden yasak olduğu için gizlice Fransızca dersleri almıştır. Gelecekte olmayı düşündüğü kurmay subaylık için yabancı dil bilmeyi gerekli şartlardan biri olarak görmüş. Nitekim Mustafa Kemal, idadiden başlayarak gençlik yılları boyunca Fransızca öğrenmeye büyük önem vermiştir. Bu birikimin bir sonucu olarak Fransızca eserleri anlayacak derecede dil bilgisini ilerletmiştir²².

İdadî'de okuduğu sırada Mustafa Kemal'i etkileyen olaylardan biri de 1897 yılının ilk aylarında başlayan Osmanlı-Yunan Savaşı olmuştur. Savaş başladığı sırada sınıra yakın olduğu için Manastır en hareketli günlerinden birini yaşıyordu. Eli silah tutan erkekler davul ve zurnalar eşliğinde askere çağrılıyorlar; öğrenciler ise ellerinde bayraklarla yürüyüş yapıyorlardı. Bu savaş atmosferinden etkilenen Mustafa Kemal ile bir arkadaşı gönüllü olarak askere gitmek düşüncesiyle okuldan kaçarlar, ancak kısa bir süre sonra öğrenci oldukları anlaşılınca okula geri gönderilirler²³. Mustafa Kemal bu olayı şöyle anlatır: "*Gençlik hayatımın en heyecanlı günlerini yaşadım. Yaşamın küçük olmasına rağmen bu savaşa katılmayı çok istemiştim. Az daha gönüllü müfrezelerin arasına katılıp gidecektim.*" Türk ordusu otuz iki gün gibi kısa bir sürede Yunanlıları mağlup edip Atina yolu açılmasına rağmen Avrupa devletlerinin baskısı sonucunda ele geçirdiği yerlerden çekilmekle kalmayıp Girit'e özerklik verilmesi, genç Mustafa Kemal de derin bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Devletin acizliğinin sorumlusu olarak padişahı görmekte ve tepkisini ona yöneltmektedir²⁴.

Manastır Askeri İdadisi'nde Mustafa Kemal başarılı bir öğrencidir. 1898 yılı Aralık ayının ikinci yarısında sınıfını ikinci olarak bitirip diplomasını alır²⁵. Böylece kendisini bekleyen meslek hayatına doğru ikinci basamağı da başarı ile atlamıştır.

Bütün çocukluğu ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Makedonya'dan ilk defa ayrılan Mustafa Kemal, 13 Mart 1889'da Harp Okulu'na gelmiş ve piyade sınıfına yazılmıştır. Böylece onun hayatında 1283 Apolet numarasını kullandığı öğrencilik yılları başlamış.

²¹ D.V. Mikusch, Gazi Mustafa Kemal, Avrupa ile Asya Arasındaki Adam, İstanbul, 1981, s.28.

²² A. F. Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları, İstanbul, 1967, s.17.

²³ L. Kingross, Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1966, s.35.

²⁴ Cebesoy, a.g.e., s.19.

²⁵ K.H.O. Arşivi, 1314 Tarihli Not Defteri.

İki ay gibi kısa bir süre içerisinde kendisini tanıtarak sınıfının kısım çavuşu olmuştur. Mustafa Kemal, Harbiye'de öğrenime başladığı sırada Okul Kumandanı Mustafa Zeki Paşa; öğretim başkanı ise Esat Paşa'dır. O zamanki adıyla Mekteb-i Harbiye-i Şahane, devrin en modern öğretim kurumlarından biridir²⁶.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Türk ordusunun büyük bir bozguna uğraması uluslararası alanda ve ülke içinde yeniden bir yapılanmaya gidilmesi gerçeğini ortaya çıkarmıştı. Bu çerçevede II. Abdülhamit kişisel dostu ve müstakbel müttefiki olarak gördüğü Alman İmparatoru Wilhelm'den Harp Okulu'nu devrin gereklerine göre yeniden düzenleyebilecek uzmanlar göndermesini istedi²⁷. II. Wilhelm hem kendisinin askerlik öğretmeni hem de Berlin Harp Okulu'nun harp tarihi öğretmeni olan Binbaşı Comlar von der Goltz'u gönderdi. Paşalık rütbesi verilen Goltz, "Umum Askeri Mektepler Müfettişliği"ne tayin edildi²⁸.

Goltz'un, önerileri doğrultusunda Alman Harp Okulu'nun program ve ders konuları Harbiye'de yürürlüğe konuldu. Goltz göreve başladığında, Türk askeri okullarında okutulan bilimsel derslerin iş bitirici subay yetiştiremediği ve öğrencilerin kafalarını gereksiz bilgilerle doldurduğu kanısına varmıştı. Eskimiş bilgilerle dolu Fransız kopyası ders kitapları, öğrencileri ezberciliğe itiyordu. Uygulamalı dersler ise hemen hemen yok denecek kadar azdı. Harp Okulu'ndan mezun olan genç subaylar, kuramsal bilgilere sahip olmalarına karşılık uygulamalı hizmetleri yapmakta yetersiz kalıyorlardı. Goltz, Harp Okulu için yeni bir ders programı hazırladı. Yeni programda kültürel derslerin sayıları azaltılırken uygulamalı askeri derslere ağırlık verildi²⁹. Yapılan bu düzenlemeler sonucunda Harp Okulu çağının modern askeri okullarından biri haline geldi. Mustafa Kemal 13 Mart 1899'da öğrencilik hayatına başladığında Harp Okulu gibi çağdaş bir kurumda öğrenim görme fırsatını elde etmişti.

Mustafa Kemal, Harbiye'nin birinci sınıfındaki hayatını şöyle anlatır: "*Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Yılın nasıl geçtiğinin farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.*"³⁰.

²⁶ K.H.O. Arşivi, Künye Defteri, No: 21.

²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dâhiliye, No: 70340.

²⁸ Jehuda Wallach, Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Çev. Fahri Çeliker, Ankara, 1985, s.44–45.

²⁹ Wallach, a.g.e., s.54.

³⁰ Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı, 1881–1918, Ankara, 1988, c.I, s.5.

Mustafa Kemal, Harbiye'nin ilk sınıfını 736 kişi arasında 29 uncu olarak bitirmiştir. Kendisi her ne kadar dersleri ihmal ettiğini söylese de elde ettiği derece onun başarılı bir öğrenci olduğunu göstermektedir. İkinci sınıfta 420 arkadaşı arasında 11 inci olarak üçüncü sınıfa geçmiş, üç yıllık öğrenimin sonunda Harp Okulu'ndan 8 inci olarak mezun olmuştur³¹.

Harp Okulu yıllarında Mustafa Kemal'in askeri derslere yoğun bir ilgisi vardır. Güzel söylemek ve güzel yazmak tutkusu devam etmektedir. Ders aralarında arkadaşları ile güzel konuşma yarışmaları yapar, tartışmalar düzenlerdi.

O günler ülkede II. Abdülhamit Devri'nin en baskılı yıllarıdır. Düşünme, ifade etme ve bilgilenmeyle ilgili hemen hemen her şey yasaktır. Bu baskıcı yönetime karşı bir kısım aydınların kurtuluş yolu olarak gördükleri meşrutiyetçi fikirlerden Mustafa Kemal de etkilenir ve siyasi konularla ilgilenmeye başlar. Ona göre, ülkenin durumunu düzeltmek isteyenler örgütlenmeliydi. Bu örgütlenmeyi ise ülke genelinde ancak genç subaylar yapabiliirdi. Nitekim Mustafa Kemal Harbiyeli gençler arasında güvendiği arkadaşlarına gittikleri yerlerde örgüt kurmaları için telkinde bulunmuştur³².

Harp Okulu'ndan derece ile mezun olan Mustafa Kemal, Erkân-ı Harp (kurmay) sınıfına geçmeyi hak edenler arasında idi. Harp Akademisi'nin öğrenim dönemi üç yıl sürüyordu. Bu okulda ilgi alanları arasına tarih eklenmişti. Tarihi şahsiyetler arasında Napoleon'u çok beğeniyordu. Bir taraftan yoğun şekilde ders çalışırken diğer taraftan siyasi konularla uğraşmaktan da geri kalmıyordu. Arkadaşları ile bir araya gelip el yazısı ile çıkarttıkları gazete başlarına dert açmıştır. İstikballerini tamamen mahvedebilecek bu olay, kendisine de zararı dokunacağı için Okul Kumandanı Ali Rıza Paşa tarafından örtbas edilmiştir³³. Mustafa Kemal 11 Ocak 1905 Çarşamba günü Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile mezun oldu. 37 arkadaşı arasında kurmaylık hakkını kazanan 13 kişi arasında başarı sıralamasında beşinci olmuştu. Böylece 1894'te başlayan askeri öğrencilik süreci tamamlanmış ve geleceğin büyük kumandanı üstesinden geleceği güç görevleri başarmak üzere ordu saflarındaki yerini almıştır.

³¹ K.H.O. Arşivi, 22 Numaralı Not Kayıt Defteri.

³² İğdemir, a.g.e., s.6.

³³ İğdemir, a.g.e., s.6.

1.1.2.Subaylık Hayatının İlk Yılları

Mustafa Kemal, atama emrini beklerken siyasal çalışmalarını sürdürüyordu. Arkadaşları ile tuttukları bir evde düzenledikleri toplantılarda, kendi aralarında ülkenin siyasi geleceğini tartışıyor, yasak yayınları okuyorlardı. Eski bir arkadaşlarının ihbarı üzerine yakalanarak tutuklandılar. Fakat birkaç ay tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldılar. Salıverildikten sonra sarayda oluşan kuşkular etkili olduğu için Mustafa Kemal İstanbul'dan çok uzaklara, Şam'da bulunan 5 inci orduya atanmış, meslek hayatına Şam'da 30 uncu Süvari Alayı'nda stajyer olarak başlamıştır³⁴.

Suriye'deki kıta hayatı, daha sonraki askerî ve siyasî hayatı için değerli gözlemlerle geçmiştir. Devlet yönetiminin kötülüğünü, sistemin çürümüşlüğünü, ordunun yetiştirilmesindeki eksikliği, kötü yönetim yüzünden halkın çektiği zorlukları ve sıkıntıları burada yakından görme fırsatı bulmuştur. Mustafa Kemal'in Şam'a ulaşmasından bir süre sonra Havran'da çıkan Dürzî ayaklanmasının bastırılmasında görev almıştır. Ayaklanmalar Çerkeslerin yerleştirilmiş olduğu Kuneytra bölgesinde de sürüyordu. Mustafa Kemal'in görev yaptığı alay bu ayaklanmaları bastırmakla uğraşıyordu. Bazı yerleşim birimlerindeki ayaklanmalar onun uzlaştırıcılığı sayesinde kan dökülmeden bastırılmıştı.

1906 yılı Ekiminde birkaç arkadaşı ile Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuştu. Bu derneği geliştirmek için Makedonya'ya gitmek istiyordu. Arkadaşlarının temin ettiği bir izin kâğıdından yararlanarak Selanik'e gitti. Burada dört ay kalan Mustafa Kemal, cemiyetin bir şubesini kurdu. Birliğinden ayrıldığı öğrenilince tutuklanma emri çıkması üzerine Yafa'ya dönmek zorunda kaldı. Daha sonra 14 Kasım 1906'da topçu sınıfında staj yapmak üzere Şam'a geldi. Bu stajı tamamladıktan sonra 20 Haziran 1907'de Kolağası rütbesi ile Şam'da bulunan 5 inci ordunun kurmaylığına atandı³⁵. Memleketin kaderi ile yakından ilgilenmek isteyen Mustafa Kemal Selanik'e gitmeyi arzuluyordu. Dostlarının yardımı ile 16 Eylül 1907'de 3 üncü orduya atanarak Selanik'te ordu müşirlik kurmayına memur edildi. Bu görevine ek olarak Selanik-Üsküp demiryolu müfettişliği de ona verilmişti³⁶.

³⁴ Askeri Yönüyle Atatürk, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Serisi Yayınları, Seri no: 14, Ankara, 1981, s.8-9.

³⁵ Fahri Belen, Atatürk'ün Askeri Kişiliği, İstanbul, 1963, s.52.

³⁶ İsrail Kurtcephe, Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916), Ankara, 1995, s.22-23.

Mustafa Kemal, 1908 yılı Eylül ayı sonlarında Meşrutiyet'in ilanına karşı başlayan ayaklanmayı bastırmak üzere Trablusgarp'a gönderilmişti. Önce İbrahim Paşa ile görüşen Mustafa Kemal, askeri birliklerin ayaklanmacılara karşı bir tedbir almak niyetinde olmadıklarını anlamıştı. Ayaklanmacıların elebaşları ile Büyük Camiye gittiğinde bunların görevlerinden atılmaktan korkan memurlar olduklarını anladı. Onlara teminat verdikten sonra ayaklananların elebaşlarından bir şeyh ile görüştü. Kendisine verilen yetki mektubunun benzerinin daha önce bölgeye aynı amaçla gönderilen iki kişiye de verildiğini ve bu şahısların tutuklandıklarını öğrenince, görevlendirilmesinin Cemiyet'in kendisini uzaklaştırmak veya cezalandırmak maksadı taşıdığına dair şüpheleri kuvvetlenmişti.

Kişisel yeteneklerini kullanan Mustafa Kemal, şeyhin güvenini kazanmasını bilmişti. Daha önce tutuklanan iki kişi serbest bırakıldı. Halka hitaben yaptığı konuşmada ortak din kardeşliğinden bahsederek birlik ve beraberliğin yaratacağı gücün, devletin varlığını korumakta kullanılacağına dair söz verdi; halkı imparatorluğu güçlendirmek için işbirliği yapmaya davet etti. Bu çağrıya uyan halk, hükümet otoritesini kabul ederken garnizondaki askerler 10 Ekim 1908 sabahı meşrutiyete bağlılık andı içtiler³⁷.

Trablusgarp'tan Bingazi'ye geçen Mustafa Kemal, aldatmaca bir askeri manevra düzenleyerek evinde kuşattığı bölgenin hâkimi Şeyh Mansur'u teslim olmak zorunda bıraktı. Burada halkın saygı ve güvenini kazanan Mustafa Kemal, devlet otoritesini sağladıktan sonra İstanbul'a döndü³⁸.

O bu görevi sırasında ikna kabiliyeti yüksek iyi bir konuşmacı, iyi bir komutan ve örgütleyici olduğunu göstermişti. Çok kısa bir süre aralarında bulunduğu halka kendisini kabul ettirmiş ve bunun sonucu olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongrelerine Trablusgarp'tan delege seçilmiştir.

Trablusgarp'tan dönen Mustafa Kemal'i bir başka görev beklemektedir. 31 Mart (13 Nisan) 1909'da İstanbul da yeni rejime karşı bir ayaklanma olmuştu. Bu olay, devrimci bir karaktere sahip olan Mustafa Kemal'i harekete geçirmişti. Ayaklanmayı bastırmak üzere özel bir ordu kurulması fikrini ortaya atmıştı. İlk devrede kurmay

³⁷ Kurtcephe, a.g.e., s.23-24.

³⁸ Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri: Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.15-16.

başkanlığını üstlendiği bu orduya “Hareket Ordusu” adını vermiştir. Hareket ordusu ayaklanmayı bastırdıktan sonra Mustafa Kemal Selanik’e görevinin başına dönmüştür³⁹.

Selanik'te bulunduğu sırada Arnavutluk'ta çıkan ayaklanma ile de meşgul olmuştu. Ayaklanmayı bastırmak üzere bizzat işe el atan Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, kurmay heyetine askerî alandaki başarılarıyla herkesin takdirini toplayan Mustafa Kemal'i de almıştı. Bu harekât esnasında Kurmay Başkanı olarak görev yapmıştır⁴⁰.

Türk ordusunun hizmetinde bulunan Alman Mareşal von der Goltz ile tanışma fırsatı buldu. Goltz'un garnizon tatbikatı yaptırmak üzere Selanik'e geleceğini öğrenen Mustafa Kemal, tatbikini uygun gördüğü bir mesele hazırlayarak komutanlarını bundan haberdar etti. Hadi ve Ali Rıza Paşanın başlangıçta karşı çıkmalarına rağmen yaptığı açıklama ile onları ikna etti. Mustafa Kemal'in hazırladığı meseleyi çok beğenen Goltz, bu genç kurmay yüzbaşıyı yanına alarak ertesi gün tatbikatı birlikte yönettiler. Mareşal'in yaptığı değerlendirme bütün kumandan ve kurmay heyetini memnun etmişti. Mustafa Kemal'in kanaatine göre, Alman mareşal'in tenkidi, herkeste şu izlenimi bırakmıştı: “*Kumandanlar madunlarından yüksek ve âlim olmalıdırlar.*”⁴¹.

Bu sırada Mustafa Kemal'in ifa ettiği görevlerden biri de Bosna'da Avusturya-Macaristan Devleti'nin yaptığı askerî yığınağın kime karşı olduğunu araştırmak olmuştur. Bosna'ya gizlice girdikten sonra Avusturya yığınağının Sırbistan'a karşı yapıldığını anlayıp hemen geri dönmüştür⁴².

Mustafa Kemal, 1911 yazında kendisine karşı birikmiş kin ve kızgınlıkların eseri olan bir olay yaşamıştır. Atanmasında kendisinin de payı bulunan Üçüncü Ordu Kumandanı, Mustafa Kemal'in tenkitlerinden çekindiği için onu etkisiz hale getirmek amacıyla sicil işleri masasında görevlendirmiştir. Mustafa Kemal'in itirazları üzerine de Selanik'ten uzaklaştırmak için İstanbul'da Genelkurmay Başkanlığı'na yazarak onun başka bir göreve atanmasını istemiştir.

Bunu yapmak Türk ordusunun en kıymetli, en bilgili subayının meslek hayatını körleştirmek demektir. Harbiye Nezareti bu istek üzerine O'nu 27 Ağustos 1911 de

³⁹ Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı, 1881–1918, Ankara, 1988, c.I, s.16–17.

⁴⁰ Afet İnan, Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri, İstanbul, 1974, s.12–14.

⁴¹ Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri: Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.30–31.

⁴² Uluğ İğdemir, Yılların İçinden, Ankara, 1976, s.121.

Trablusgarp Tümeni Kurmay Başkanlığı'na tayin edip oraya gönderilmesini Selanik'e bildirir. Fakat Mustafa Kemal daha yola çıkmadan Harbiye Nezareti'nin 13 Eylül 1911 tarihli emriyle Genelkurmay Başkanlığı dairesine tayin edilir⁴³.

1.1.3.Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, Selanik'ten İstanbul'a atandıktan kısa bir süre sonra Avrupa büyük devletler ailesine girmenin yolunun sömürge sahibi olmaktan geçtiğini düşünen İtalyanlar, 29 Eylül 1911'de Trablusgarp'a saldırdılar⁴⁴.

İtalyan saldırısı başladığı sırada geniş Trablusgarp topraklarında toplam 2450 kişilik çok cüzi bir Türk askeri bulunuyordu. Hiç kimse güçlü, modern ve sayıları yüz bini aşan İtalyan çıkartma birlikleri karşısında Türk kuvvetlerine başarı şansı tanııyordu. Trablusgarp'ta bulunan 42 nci Tümenin kuvvetlerinin çok büyük bölümü Şeyh İdris Ayaklanması'nı bastırmak üzere Yemen'e gönderilmişti. İki bağımsız süvari alayı lağvedilmiş; top ve tüfekler ise eski oldukları gerekçesiyle İstanbul'a götürülmüş, yerlerine yeni silahlar gönderilmemişti. Bölgenin valisi başta olmak üzere mülki ve askeri memurların tamamına yakını izin ve tayin gerekçesiyle Trablus'tan ayrılmışlardı. Yeni tayin olan memurlar ise henüz görev bölgelerine ulaşamamışlardı. İtalyanların Trablusgarp'ı kolayca işgali için tüm şartlar uygundu. Bu şartları dikkate alan siyasî ve askerî çevreler, Trablusgarp'ı savunmanın imkânsız olduğunu düşünüyorlardı. Hatta Osmanlı Hükümeti de aynı düşüncede olduğu için İtalyanları savaştan vazgeçirtip Trablusgarp'ı uygun şartlarda vermenin yollarını arıyordu. Ancak tüm barış girişimleri sonuçsuz kalınca Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, İtalya'yı barışa zorlayabilmek için tüm imkânların kullanılarak direnişe geçilmesini emretti⁴⁵.

Uzakta da olsa vatanın bir parçasının işgale uğraması, idealist genç Türk subayları arasında büyük bir yankı yarattı. Bunların zihinlerinde Trablusgarp'ı İtalyanlara karşı gerilla savaşı ile savunmak fikri vardı. Bunun için öncelikle Trablusgarp'a ulaşmak gerekiyordu. Ne var ki, hükümetten umdukları desteği görememişlerdi.

Direnişin devamını isteyen Harbiye Nazırlığı, İtalya'ya resmen savaş açılmadığı için, kendi subaylarını gönderme sorumluluğunu almak istemiyordu. Gönüllü olarak

⁴³ Kurtcephe, a.g.e., s.69.

⁴⁴ ATASE Arşivi, Klasör 57, Dosya H-1, Fihrist: 1/9.

⁴⁵ Rachel Simon, *Libya Between Ottomanism And Nationalism, The Otoman Involvement in Libya During the War İtaly (1911-1919)*, Berlin, 1987, s.110.

direnışe katılmak isteyen subayların arasında geleceğın büyük önderi Mustafa Kemal, Berlin Askeri Ataşesi Enver Bey, Ali Fethi Bey, Süleyman Askeri Bey ve onlarla aynı arzuyu paylaşan yüzlerce subay vardı. Hepsi de cepheye ulaşabilmenin hesaplarını yapıyorlardı. Deniz yoluyla gitmeleri imkânsız görünüyordu. Kara yoluyla Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a ulaşmayı planlıyorlardı. İngiliz ve Fransızların geçiş izni vermeyecekleri ihtimali de gözden uzak tutulmuyordu. Yakalanma ihtimaline karşı topluca değil, küçük gruplar halinde yola çıkılacaktı⁴⁶.

Genç Kolağası Mustafa Kemal, 15 Ekim 1911'de beraberinde Yakup Cemil Bey ve bir grup arkadaşıyla Mısır üzerinden Trablusgarp'a gitmek üzere yola çıkmıştı. İhtiyaçları olan parayı temin için İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ne müracaat etmişler, fakat tek kuruş alamadan elleri boş dönmüşlerdi. Buna rağmen bu vatansever insanlar kararlarından vazgeçmemişler ve Mustafa Kemal'in verdiği senet karşılığı Ömer Fevzi Bey'den 200 İngiliz lirası borç alarak yola çıkmışlardı⁴⁷.

İlk bakışta Osmanlı hükümetinin dâhil olmadan yapılan gönüllü bir hareket gibi görünse de Mahmut Şevket Paşa'nın Trablusgarp Kumandanlığına gönderdiği 20 Teşrin evvel 1327 (2 Kasım 1911) tarihli telgrafta Mustafa Kemal'in bazı şeyhleri ve Sünusiden teşkilatlandırmak için Calüya hareket ettiği; oradan şeyhlerden birini büyük Sünusi tekkesine göndereceği ve bölgeden mühim bir kuvvet toplayarak Bingazi veya Trablusgarp'a sevk edeceğinin bildirilmesi, onun İstanbul'da yola çıkmadan önce Harbiye Nazırı ile görüştüğünü ve talimat aldığını göstermektedir⁴⁸. İtalyan işgal tehlikesi kuvvetlendiğinde Osmanlı Hükümeti'nce düşünölen savunma önlemlerinden biri de Kuzey Afrika'da büyük etkinliği olan Sünusi tarikatı mensuplarını direnişe teşvik etmek olmuştur. İşgal başladıktan sonra Sünusiler nezdine Mustafa Kemal'in gönderilmesi çok manidardır. Harbiye Nezareti Mustafa Kemal'e bu emri verirken onun örgütleyicilik ve insanları etkileme yeteneğinin farkındadır. Eğer O, diğer gönüllü subaylardan üstün ve dirayetli olmasaydı kendisine böylesine hayati öneme haiz bir görev verilmezdi.

"Gazeteci Mustafa Şerif" takma adıyla yola çıkan Mustafa Kemal, Mısır'da hastalandığı için İskenderiye'de on beş gün kadar hastanede yatmıştır. Biraz iyileştikten sonra bu sırada İskenderiye'ye gelen arkadaşları Nuri ve Fuat Beylerle tekrar yola

⁴⁶ ATASE Arşivi, Klasör 34, Dosya: 106, Fihrist:26.

⁴⁷ ATASE Arşivi, Klasör 57, Dosya: H-1, Fihrist:1/60.

⁴⁸ ATASE Arşivi, Klasör 34, Dosya: 106, Fihrist:26/1.

çıkılmışlardır. Defalarca İngiliz sınır devriyelerine yakalanma tehlikesi atlatıldıktan sonra Tobruk'taki Türk karargâhına ulaşmışlardır⁴⁹. Burada onları Tobruk ve havalisi kumandanı Edhem Paşa karşılamıştır. Bu üç arkadaş savaşa Tobruk cephesinde katılmışlardır. Mustafa Kemal gibi çok kıymetli bir kurmay subaydan yararlanmak isteyen Edhem Paşa, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 14 Aralık 1911 tarihli telgrafta Mustafa Kemal'in emrine tayinini istemiştir⁵⁰.

1908'de Trablusgarp ve Bingazi halkını tanıma fırsatı bulan Mustafa Kemal, bu defa da nasıl bir yol izlemesi gerektiğini biliyordu. Önce yörenin eşrafiyla toplantılar düzenledi. Direnişe katılanların düzensiz ve adeta silahsız olduklarını gördü. O bölgenin en nüfuzlu insanlarından biri olan Şeyh Mebri ile görüşmesinde ona "din kardeşim" diye seslenerek güvenini kazanmıştı. Yaptığı konuşmalarda insanların dini ve milli duygularını galeyana getirerek son İtalyan askeri kovulana kadar savaşmaya yemin ettirmişti. Başta Şeyh Mebri olmak üzere birçok kabile reisi, Mustafa Kemal'in emrinde olduklarını bildirmişlerdi. Daha sonra Büyük Sünusi tekke ve zaviye şeyhleri ile görüşen Mustafa Kemal, o sırada en büyük şeyh konumunda olan Şeyh Ahmet es-Sünusi'nin sevgisini ve desteğini kazanmıştı. İki arasındaki dostluk daha sonraki yıllarda da devam etmişti. Memleketini terk etmek zorunda kalan Şeyh Ahmet es-Sünusi, Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal'in yanı başında yer almıştır.

Mustafa Kemal'in sağladığı güven ve ikna gücü sayesinde sayıları on binlere ulaşan gönüllü direniş kuvvetleri örgütlenerek İtalyanlara karşı amansız bir savaşa girişmişlerdi.

Mustafa Kemal, Tobruk'ta iken binbaşılığa yükseltildi. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin 29 Kasım 1911 tarihli telgrafı ile 27 Kasım'da binbaşılığa yükseltildiği bildirilmişti. Aynı telgraftan Mustafa Kemal'in adı geçen dairenin 1 inci şubesinde değil, 3 üncü şubesinde görevli olduğu anlaşılmaktadır⁵¹.

Kısa bir süre sonra Edhem Paşa'nın ikmal işleri kumandanlığına atanması üzerine Mustafa Kemal Tobruk Kumandanı olmuştu. Komuta ettiği birliklerde ilk önemli başarısını 21–22 Aralık gecesi gerçekleştirdiği bir baskın taarruzla elde etmişti.

⁴⁹ ATASE Arşivi, Klasör 49, Dosya: 231, Fihrist:1.

⁵⁰ ATASE Arşivi, Klasör 22, Dosya: 93, Fihrist:5–12.

⁵¹ Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Arşiv no: 1–6, Bs.2, Dolap no: 1, Kutu:1/1.

Modern silahlarla techiz edilmiş iki İtalyan taburu mağlup edilerek Tobruk bölgesinin stratejik bakımdan önemli iki vadisi ele geçirilmişti⁵².

Tobruk'ta kazanılan bu zaferden sonra Mustafa Kemal, "Derne Doğu Gönüllüleri Kumandanlığı'na atandı. Bu bölgedeki derme çatma kuvvetleri örgütleyen, eğiten ve askeri bir disiplin altına alan Mustafa Kemal, düşmana karşı gerilla usulüyle saldırılara başladı. Bu saldırılar o kadar etkili oluyordu ki, İtalyanlar istihkâmlarından başlarını çıkaramaz hale gelmişlerdi.

1912 yılı Şubat ayı başlarında görevini Yüzbaşı Fuat'a teslim eden Mustafa Kemal, Derne Umum Kuvvetlerine komuta etmeye başlamıştır. Bu dönemde onun çabaları sonucunda düzenli birliklerin ve milis güçlerinin sayısı oldukça artmıştır. Mustafa Kemal'in başarı ile uyguladığı gerilla taktiği karşısında aciz kalan İtalyanlar, Derne bölgesinde bulunan askerî birliklerini başlarındaki general de dâhil olmak üzere değiştirerek yeni birlikler göndermişlerdir.

Yeni Tümen Komutanı Reissali'nin komutasındaki İtalyan kuvvetleri, 11 Eylül 1912'de üç grup halinde saldırıya geçti. İtalyanların hedefi, Derne'nin 12 km güneyindeki Seyyid Aziz bölgesine hâkim olmaktı. Sayıca ve silah bakımından çok üstün olmalarına ve taarruzları savaş gemilerince de desteklenmesine rağmen İtalyanlar arzuladıkları başarıyı elde edememişlerdir. Mustafa Kemal, emrindeki küçük muharebe gruplarıyla ileri-geri, sağa-sola kaydırmalar yaparak düşman taarruzunu durdurmayı başarmıştır. İtalyanlar ancak tahkim ettikleri bir hattın gerisinde tutunabilmişlerdir. Savaşın bitimine kadar da bir daha saldırıya geçmeye cesaret edememişlerdir⁵³.

İtalyanlar, Trablusgarp topraklarına 130.000 asker çıkarmalarına rağmen bir askeri başarı elde edememişlerdi. Beyrut'u bombardımanları, Çanakkale Boğazı'nı zorlamaları ve Rodos – On iki Ada'yı işgal etmeleri de Osmanlı Devleti'ni teslimiyetçi bir barışa zorlayamamıştı. Ancak 1912 yılı Ekim ayı başlarında Balkanlar'da başlayan savaş İtalyanlar için bulunmaz bir fırsat yarattı. Osmanlı Devleti barış şartları üzerinde sürdürdüğünü ısrarlarından vazgeçerek 15 Ekim 1912'de imzaladığı Ouchy Antlaşması ile Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalya'ya bırakmıştır⁵⁴.

⁵² ATASE Arşivi, Klasör 36, Dosya: 166, Fihrist:1-55-56.

⁵³ Kurtcephe, a.g.e., s.215-223.

⁵⁴ ATASE Arşivi, Klasör 46, Dosya: 216, Fihrist:3, 3-1, 5-15.

1.1.4. Mustafa Kemal Balkan Savaşı'nda

Yaklaşık bir yıldır vatanın uzak bir parçasını düşmana karşı kahramanca koruyan Mustafa Kemal, Ouchy Antlaşması'na daha tepkisini bile göstermeden Balkan devletlerinin saldırılarıyla savaş başlayınca ve peş peşe alınan felaket haberleri üzerine derhal muharebe alanında görev almak istedi (24 Ekim 1912). Hemen yola çıkan Mustafa Kemal, Mısır'a geldiğinde Komanova yenilgisini, Selanik'in düştüğünü, Bulgarların Çatalca önlerine kadar ilerlediklerini haber alınca büyük bir üzüntü duydu. Türk ordularının bu kadar çabuk ve kolay yenilebileceklerine bir türlü inanmak istemiyordu. Bir an önce savaşa katılmak arzusuna rağmen yolların kapalı olması yüzünden Romanya üzerinden İstanbul'a ulaşabildi. Gelir gelmez savaşın gidişatı hakkında incelemelerde bulundu ve durumu tahmin ettiğinden daha kötü buldu. Gelibolu yarımadası kuzeyindeki berzahın, İstanbul'un savunması açısından taşıdığı önem konusunda Başkumandanlığı uyardı. Bunun üzerine kendisini Bahrişefit Boğazı Kuvvayı Mürettebesi Harekât Şubesi Müdürlüğü'ne tayin ettiler (25 Kasım 1912). Bu kolordu daha sonra Bolayır Kolordusu ismini almış ve Mustafa Kemal de kurmay başkanlığına atanmıştır. Bu görev esnasında Bolayır ve Gelibolu'da bulunan Mustafa Kemal, muhtemel bir düşman saldırısı karşısında Çanakkale Boğazı'nın nasıl savunulabileceğine dair incelemeler yapmak fırsatını buldu. Bolayır'da iken 1 Mart 1913'te yarbaylığa terfi etti. Edirne'nin kurtarılması için bitakım akılcı önerilen sundu ise de dikkate alınmadı⁵⁵.

Aylardır kuşatma altında bulunan Edirne, 26 Mart 1913 günü Bulgar saldırısı sonucunda düşünce, Osmanlı Devleti, Midye-Enes Hattı çizgisinin ötesinde kalan tüm Rumeli topraklarını Londra'da imzaladığı anlaşma ile terk etmek zorunda kalmış. Ancak çok geçmeden Balkan devletleri, kazandıkları toprakları paylaşamadıklarından aralarında 5 Temmuz 1913'te yeni bir savaş başlamıştı. Sırp, Yunan ve Romen ordularından oluşan müttefik güçler, Bulgar ordusunu yenilgiye uğrattılar. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Osmanlı Devleti orduları Trakya'da saldırıya geçti. Mustafa Kemal'in kurmay başkanlığını yaptığı Bolayır'daki kolordu da Dimetoka ve Edirne üzerine yürüdü. Edirne'ye ilk giren birlik, başlarında Mustafa Kemal'in bulunduğu Bolayır kolordusuna bağlı tugaya aitti (22 Temmuz 1913). Ancak bu olay dolayısıyla

⁵⁵ Askeri Yönüyle Atatürk, Seri No:14, Ankara, 1981, s.18-19.

yine Enver'in adı anıldı ve onun Edirne'yi kurtardığı söylendi. Gerçekte Edirne'ye ilk girenler arasında bulunan Mustafa Kemal'den hiç söz edilmemişti⁵⁶.

Balkan Savaşları, Mustafa Kemal'i sarsan acı olaylardan biri olmuştur. O, devletin başına gelecekleri önlemek maksadıyla daha önceden defalarca ordunun siyasetten ayrılması gerektiğini anlatmaya çalışmış ve hatta bu yüzden ittihatçılarla bozuşmuş, ordunun modernleştirilmesi ve iyi eğitilmesi için gayret ve çaba göstermiş, askerinin eğitimi ile ilgili kitaplar yazmış, çeviriler yapmış ve bilgili komutanların sevk ve idarelerinde büyük işler başarılabilceğini göstermişti. Selanik'te bulunduğu yıllarda O, Balkan devletleriyle çıkabilecek muhtemel bir savaş halinde Batı Trakya'dan bir kolordu kaydırarak Doğu Trakya'da Ergene ırmağı civarında toplanacak ordu ile Bulgarlara karşı saldırıya geçmeyi, bunun dışındaki bölgelerde kesin sonuçlu muharebelere girişmemeyi planlardı. Savaş esnasında ise onun düşündüklerinin hiç biri yapılmadı. Balkan yenilgisi, Mustafa Kemal'in yüreğinde çok derin acılar bıraktı. O, sadece her zerresi Türk kanı ile sulanarak vatan haline getirilen Rumeli'nin kaybına üzülmekle kalmıyor, aynı zamanda doğduğu büyüdüğü, yıllarca havasını teneffüs ettiği Selanik'in adeta tek kurşun atılmadan düşmana teslim edilmesinin ızdırabını yaşıyordu⁵⁷.

1.1.5. Mustafa Kemal Sofya Askeri Ataşesi

Bulgaristan ile 29 Eylül 1913'te barış antlaşması imzaladıktan sonra Talat Bey, orduda yapılması düşünülen birtakım değişiklikler için Enver'i başa geçirmeyi düşünüyordu. Mustafa Kemal, Enver tarafından sevilmiyor, hatta kıskanıyordu. Ayrıca O, Osmanlı ordusunun ıslahı için gelecek olan Alman subaylarına verilmesi düşünülen yetkilerin aleyhinde bulunuyor, bundan devletin büyük zararlar göreceğini ileri sürüyordu. Diğer yandan hükümetin izlediği politikaya çetin bir biçimde karşı olan ve bunu her fırsatta açıklamaktan geri kalmayan Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen Enver ve Talat Beyler, onun için Sofya Askeri Ataşeliği görevini uygun görmüşlerdi⁵⁸.

27 Ekim 1913'te Mustafa Kemal, Sofya ataşemiliterliğine atandı; yeni görevine 20 Kasım 1913'te başladı. Sofya askeri ataşesi olması, Mustafa Kemal'in fiilen ordudan

⁵⁶ Belen, a.g.e., s.54-55.

⁵⁷ İnan, a.g.e., s.19.

⁵⁸ Ali İhsan Sabis, Harp Hatıralarım, Ankara, 1951, c.I, s.19.

çekilmesi ve etkisiz hale gelmesi demektir. Mustafa Kemal'i çok iyi tanıyan Enver, onun değerini biliyor fakat çok güçlü bir kişiliğe sahip olması yüzünden ondan çekiniyordu. Onu kendi iktidarı için tehlikeli bulan Enver, Mustafa Kemal'in yeniden faal bir askeri görev almasını istemiyordu. Enver Harbiye Nazırı olduktan bir müddet sonra Mustafa Kemal'e sürdürdüğü göreve ek olarak Bükreş ve Çetine askeri ataşeliklerini de verdi⁵⁹.

Harbiye Nezareti'nin Mustafa Kemal'den beklediği en önemli görev, Bulgarlarla Osmanlı Devleti arasındaki askeri sorunların çözümlenmesi, Balkan devletlerinin askeri vaziyet ve hazırlıklarının öğrenilmesiydi. Görevini titizlik ve itina ile yapan Mustafa Kemal, İstanbul'a istenen bilgileri göndermeyi başarıyordu. 1914'te Yunanistan'a karşı Bulgaristan ile bir anlaşma yapılması girişimlerinde kayda değer önemli hizmetlerde bulundu. O sırada Bulgaristan Harbiye Nazırı olan General Boyacıyef'in Mustafa Kemal'e gönderdiği 15 Mart 1922 tarihli mektup, bir askeri ateşe olarak bu ülkede ne denli önemli işler başardığını ortaya koyan bir belge niteliğindedir. Mustafa Kemal, Sofya'daki ataşemiliterlik görevinde 20 Ocak 1915 tarihine kadar kalmıştır.

1.1.6. Mustafa Kemal Çanakkale'de

28 Temmuz 1914'te insanlık tarihinin en kanlı çatışmalarından biri olan Birinci Dünya Savaşı başladı. Mustafa Kemal, savaşın gidişatını yakından izliyordu. O, savaşın Almanya'nın kaybedeceğini düşünüyor ve Almanya ile ittifak yapılmasına şiddetle karşı çıkıyordu. 2 Ağustos 1914'te Almanlarla imzalanan ittifak antlaşmasına rağmen Osmanlı Devleti, gerekli hazırlıkları yapabilmek için tarafsızlığını ilan etmişti. Goeben ve Braslau adlı Alman savaş gemilerinin Osmanlı'ya sığınmasından kısa bir süre sonra Türk donanmasının 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını bombalaması üzerine Osmanlı Devleti de savaşa girmişti. Savaş ilan eden taraf olmak istenmediği için Osmanlı Devleti'nin Rusya, İngiltere ve Fransa ile savaş halinde olduğuna dair "İrade-i Seniyye" ancak 11 Kasım 1914'te yayınlanmıştı⁶⁰.

Savaşın sonucunu kestirmesine rağmen ülkesine hizmet etmek isteyen Mustafa Kemal, orduda aktif bir görev almak isteğini Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya yazdı. Onun istediği özel bir görev değil, rütbesine uygun bir görevdi. Ancak Enver Bey, rakip ve muhalif olarak gördüğü için çekemediği Mustafa Kemal'e böyle bir fırsat vermeyi

⁵⁹ Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri: Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.61-62.

⁶⁰ İsmet İnönü, Hatıralarım, İstanbul, 1969, s.214.

düşünmüyordu; Sofya'daki görevinin önemli olduğunu ileri sürerek hayır cevabı verdi. Mustafa Kemal, yurt savunmasından daha yüce ve önemli bir görev olamayacağını, arkadaşları cephede ateş hattında iken kendisinin ataşelik yapamayacağını söylüyor ve Enver'e hitap ederek *"Eğer birinci sınıf zabıt olmak liyakatından mahrum isem, kanaatiniz bu ise, lütfen açık söyleyiniz"* diyordu. Bu arada Sofya'ya gelen Süleyman Askeri Bey aracılığı ile Irak Cephesi komutanlığının kendisine verilmesini talep etmiş. Bu başvurunun cevabını beklerken Süleyman Askeri Bey'in Irak Cephesi fiili komutanlığına getirildiğini öğrenmişti⁶¹.

Sarikamış hezimetini, kolay zaferler kazanmayı hayal eden Enver Paşa'nın düşüncelerini değiştirmişti. Enver'in hayalperestliği, askeri kifayetsizliği ve basiretsizliği yüzünden yüz bine yakın Türk genci dondurucu soğukta can vermişti. Aynı günlerde yazışmalarla sonuç alamayacağını düşünen Mustafa Kemal, İstanbul'a gitmeye karar vermişti. Eşyalarını topladığı sırada bir telgraf aldı. Bu telgrafta *"On dokuzuncu Tümen Kumandanlığına tayin oldunuz, hemen hareket ediniz"* deniliyordu (20 Ocak 1915). 2 Şubat 1915'te tayin emrini aldı. Tayin edildiği 'Tekirdağ'da yeni kurulmakta olan bir tümendiydi. Bu sırada müttefikler, savaşta zor duruma düşen Rusya'nın yükünü hafifletmek ve en kısa yoldan yardım ulaştırabilmek için Çanakkale Boğazını zorla geçmeye karar vermişlerdi. Bir çıkarma ihtimali her geçen gün kuvvetleniyordu. Mustafa Kemal'in kumandan olarak atandığı On dokuzuncu Tümen, ordu ihtiyatında bulundurulmak üzere önce Maydos'a sonra Bigalıya nakledilmişti. Bu sırada Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışan İngiliz ve Fransız donanmaları başarısız olup geri çekilmişlerdi. Bu başarısızlıktan sonra Çanakkale Boğazı'nı karadan zorlamak üzere Boğaz dışındaki adalarda kuvvet yığmaya başlamışlardı. Bunlar olup biterken tümenin kumandasını devir alan Mustafa Kemal, düşmanın muhtemel çıkarma tehlikesine karşı emrindeki birliklere uyanık olmaları emrini vermişti. Bir taraftan da yeni kurulan tümenini seçkin bir birlik haline getirmek için yoğun bir gayret gösteriyordu. Nitekim On dokuzuncu Tümen, onun çabaları sonucunda bir ay gibi kısa bir sürede güzide bir kuvvet haline gelmiştir⁶².

23 Mart 1915'te Çanakkale bölgesinin savunması için Beşinci Ordu kuruldu ve kumandanlığına Alman Generali Liman von Sanders getirildi. Düşmanın Bolayır'a

⁶¹ İğdemir, a.g.e., 34-35.

⁶² İslam Ansiklopedisi, s. 723.

çıkarma yapacağı düşüncesiyle hareket eden Sanders, savunma planını buna göre hazırlamış ve birliklerin konuşlanmasını da buna göre yapmıştı.

Türk komuta heyeti ise daha başlangıçta kuvvetlerin yarımada kıyılarında düşmanı karşılaması gerektiğini savunuyorlardı. Maydos'a gelen On dokuzuncu Fırka Kumandanı Mustafa Kemal de aynı düşüncededeydi. Mustafa Kemal'e göre, düşman çıkarma teşebbüsünde bulunursa iki noktadan harekete geçerdi. Bunlardan biri Seddülbahir, diğeri ise Kabatepe idi. Bu kıyıları, düşmanı karaya çıkarmadan savunmak mümkündü. O, bu güçlü ihtimali dikkate alarak bölgeyi koruyabilmek için birliklerini bir düşman çıkarma hareketine karşı gece gündüz eğitirken bir taraftan da düşmanın çıkarma yapabileceği noktalar üzerinde düşünmeye devam ediyordu. Düşman Seddülbahir bölgesine çıkarsa, yarımada'nın iki ucunu donanmasıyla ateş altına almak imkânını bulacaktı. Düşmanın kuvvetlerinin büyük bölümünü bu bölgeye çıkarma ihtimali yüksekti. Eğer düşman Mustafa Kemal'in düşündüğü gibi bu bölgeye çıkarsa Türk ihtiyat birliklerinin buraya hareketi de düşman baskısı altında yapılabilirdi. Bir de Alçitepe kaybedilirse düşman Boğaz'ın iç tabyalarını ateş altına alma imkânına kavuşacaktı. Bu nedenlerle O, Seddülbahir bölgesini savunacak kuvvetlerin, sahilde savunma mevzilerinde yerleştirilen kuvvetler olması gerektiği kanaatindeydi. Son derece isabetli olan bu değerlendirmelerini, 18 Mart günü Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Cevdet Bey'e anlattığında onun kendisi gibi düşünmediğini anladı⁶³.

Mustafa Kemal'in, düşmanın çıkarma yapma ihtimalini yüksek gördüğü bir diğer bölge olan Kabatepe kıyıları yedi sekiz kilometre uzunluğundaydı. O, bu bölgenin de sahili üzerinde yeterli kuvvetlerle doğrudan doğruya savunulmasını gerekli görüyordu. Savunma hazırlıkları sürdürülürken bir diğer tartışma, kuvvetlerin büyük bölümünün iki Yarımadadan hangisinde konuşlandırılması konusuydu. Mustafa Kemal, baştan itibaren Gelibolu'nun Çanakkale Yarımadası'ndan daha önemli olduğunu ileri sürüyor ve bu fikrini ısrarla savunuyordu. Onun savunduğu ve uygulanmasını istediği fikirlerinden biri de kıyıda bulunan birliklerin yeni gelen kuvvetlerle takviye edilmesiydi⁶⁴.

Düşman gemileri, 25 Nisan 1915 günü tanyeri aşarmadan Arıburnu ve Seddülbahir bölgelerine çıkarma yapmaya başlamışlardı. Mustafa Kemal'in öngörüsü haklı çıkmıştı. Çıkarma başlamadan önce Maydos'ta bulunan On dokuzuncu Tümen

⁶³ Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Anafartalar Muharebeleri Raporu, Ankara, 1943, s.6-7.

⁶⁴ Celal Erikan, Komutan Atatürk, İstanbul, 2006, s.120.

bağlı bulunduğu Üçüncü Kolordu'dan gelen emre göre, genel ihtiyat gücü olarak kullanılacaktı. Düşmanın çıkarma harekâtına göre, Gelibolu, Maydos, bölgelerinde veya Anadolu yakasında kullanılacaktı. Düşman, Seddülbahir ve Arıburnu'na çıkarma yaptıktan sonra Alçıtepe ile Conkbayırı, Kocaçimentepe'yi ele geçirmeyi, daha sonra ise Kilitdübahir üzerinden Çanakkale Boğazı'nın Rumeli kesimindeki merkez tabyaları susturmayı planlamıştı.

Çıkarma başladığında Boğazları savunmakla görevli Beşinci Ordu'nun birliklerinin büyük bir bölümü, Liman von Sanders'in öngörülerine göre konuşlandırıldığı için Saroz Körfezi ve Anadolu kesiminde bulunuyordu. Çıkarmanın yapıldığı bölgede Dokuzuncu Tümen ve iki jandarma taburundan ibaret zayıf bir kuvvet bulunuyordu. Bu sırada Saroz Körfezi'nde düşmanın yaptığı deniz gösterisini haber alan Liman von Sanders, atını bu yöne doğru sürerek bazı birliklerin kendisini takip etmesini emretmiş; Gelibolu yarımadasında bulunan Dokuzuncu ve On dokuzuncu Tümenlerden gelen raporlara adeta kulağını tıkamıştı⁶⁵.

Sabaha karşı Arıburnu yönünden gelen top seslerini duyan Mustafa Kemal, derhal bir süvari bölüğünü keşif için Kocaçimen Tepe istikametine göndermişti. Durum çok tehlikeliydi. Arıburnu'na çıkan İngilizler, buradaki Türk birliğini püskürterek Kocaçimen Tepe'ye doğru ilerliyorlardı. Yarımadanın ortadan ikiye bölünmesi, Türk tabyalarının düşürülmesi ve İstanbul yolunun düşman donanmasına açılması tehlikesi doğmuştu. Mustafa Kemal'in birliğini harekete geçirebilmesi için Ordu Komutanı Sanders'in emri gerekiyordu. On dokuzuncu Tümen'in bağlı bulunduğu Üçüncü Kolordu Komutanı Esad Paşa, iyi bir asker olmakla birlikte ordu komutanından habersiz inisiyatif kullanıp ordu ihtiyatının kullanmayı göze alabilecek bir kimse değildi. Yine de Mustafa Kemal'in birliğini savaşa sokmak için yaptığı başvuruya karşı çıkmadı.

Ordu karargâhı ile On dokuzuncu Tümen arasındaki irtibat kesilmişti. Mustafa Kemal, mütereddit ve kararsız kalarak zaman kaybetmenin büyük tehlikeler doğuracağı düşüncesiyle harekete geçmeye karar verdi. 57 nci Piyade alayını Kocaçimen tepesine doğru hareket ettirdi. Bu tepeye ulaşan Mustafa Kemal, buradan düşman birliklerini göremeyince yanına aldığı birkaç kişiyle Conkbayırı'na doğru yola çıktı. Fakat arazinin müsait olmaması yüzünden atlarından inip yaya olarak Conkbayırı'na ulaşabilmişlerdi.

⁶⁵ Necati Ökse, "Bir Kahramanlık Destanı ile Bir Asalet Örneği", Genelkurmay, Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1981, Ankara, s.39-40.

Buraya vardıklarında 261 rakımlı tepeden kıyının gözetleme ve emniyet memuru olan bir Türk müfrezesinin Conkbayırı'na doğru kaçmakta oldukları görüldü. Bunların karşısına çıkan Mustafa Kemal, askerlere niçin çekildiklerini sordu. Cephaneleri bittiği için kaçtıkları cevabını alınca, “*Cephaneniz yoksa süngünüz var*” diyerek bunlara süngü taktırdı. Bunu gören düşman askerleri, yeni bir direnme ile karşılaştıklarını zannederek durakladılar. Mustafa Kemal, bu olayı anlatırken “*Kazandığımız an bu andır*” diyecektir⁶⁶.

Kazanılan bu süre zarfında yolda olan 57 nci Alay'ın öncü bölüğü yetişmişti. Gelenleri derhal mevzilendirdikten sonra büyük bir kısmını karşı taarruza geçirmişti. Durum çok nazik görünüyordu. Conkbayırı'nın mutlaka savunulması gerekiyordu. O gün 57 nci Alaya yaptırdığı taarruz, “*öyle sıradan bir taarruz değil, herkesin başarmak veya ölmek azmiyle harekete susamış olduğu bir taarruzdur.*” O, askerlerine verdiği emirde, “*Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar gelebilir*” diyordu⁶⁷.

Mustafa Kemal'in amacı, düşmanı denize dökmektir. Fakat arazinin fundalık ve engebeli oluşu, gece görüş imkânının bulunmaması, gece karanlığından yararlanan düşmanın karaya takviye birlikler çıkarması dolayısıyla bu mümkün olmadı. Ancak O'nun kendi inisiyatifini kullanarak tümenini zamanında savaşa sokması ile Gelibolu yarımadasının stratejik bir parçası olan Kocaçimen platosunun düşman eline geçmesini engellemiş ve ilk andan itibaren düşmanın boğaza hâkim olmak planlarını sonuçsuz bırakarak Çanakkale'de Türk savunmasının temellerini atmış oldu. Verdiği kararlarla Türk milletinin kaderini değiştiren adam olarak anıldı.

6-7 Ağustos gecesi başlayan İngiliz taarruzunda Mustafa Kemal'in On dokuzuncu Tümeni, çok ağır bir topçu ateşi altında olmasına rağmen düşmanı püskürtmeyi başarmıştı. Conkbayırı'nın 8 Ağustos'ta İngilizler tarafından ele geçirilmesi, çok tehlikeli bir durum yaratmıştı. Geri alınmazsa Gelibolu'daki Boğazi savunun Türk tabyalarının düşmesi kaçınılmaz olurdu. Bir gün sonra 9 Ağustos'ta başlayan Türk taarruzu sırasında Liman von Sanders ve Esat Paşa'nın acizliği yüzünden durum vahim bir hale gelmişti. Mustafa Kemal, Ordu Komutanı'na, sevk ve idareyi bir elde bulundurmak için tüm kuvvetlerin bir komuta altında ve kendi emrinde

⁶⁶ Ruşen Eşref, Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor, İstanbul, 1981, s.13-15.

⁶⁷ Eşref, a.g.e., s.17-18.

birleştirilmesinden başka çare olmadığı bildirdi. 8–9 Ağustos gecesi gelen emirle Mustafa Kemal, Anafartalar Grubu Kumandanlığı'na atandı. Böylece arzu edilmediği halde durumu düzeltebilecek tek dirayetli komutan olduğu için şartların zorlamasıyla ona 16 ncı Kolordu'nun ve Anafartalar bölgesinin fiili komutanlığı verilmişti. Mustafa Kemal, 10 Ağustos günü başlayan taarruzla Conkbayırı'nı düşmandan geri aldı⁶⁸.

Birliklerine kumanda eden Mustafa Kemal, bu çarpışmalar sırasında yaşadığı ilginç bir olayı şöyle anlatır: *"Muharebe meydanında cereyan eden hali temaşa ederken bir şarapnel parçası göğsüme sağ tarafına çarptı. Cebimde bulunan saati parça parça etti. Vücuduma nüfuz edemedi. Yalnızca derince bir kan lekesi bıraktı. Bu saat enkazını bilahare Liman Paşaya verdim. O da, aile asalet armasını havi kendi saatini bana verdi."*⁶⁹.

Anafartalar'da 7 Ağustos'ta başlayan kanlı çatışmalar, 21 Ağustos'ta yapılan düşman taarruzuyla doruk noktasına ulaştı. Düşman kuvvetleri, Mustafa Kemal'in askeri dehası karşısında aciz kalmış ve çok ağır kayıplara uğramıştı. O, bu savaştan sonra *"Anafartalar Kahramanı"* diye anılmaya başlandı.

27 Ağustos'taki son düşman saldırısının başarısızlığa uğramasından sonra Gelibolu yarımadasındaki savaş önemini kaybetmeye ve siper çatışmalarına dönüşmeye başladı. Alışılabilen küçük çatışmalar Ocak ayına kadar sürdü. İngilizlerin çekilmek istedikleri anlaşılıyordu. Mustafa Kemal, İngilizler bir kısım kuvvetlerini çektikten sonra, geride kalanlar üzerine taarruz edilmesini önerdi. Bu yapıldığı takdirde çok sayıda esir ve malzeme ele geçirmek mümkün olabilecekti. Ancak, bu teklifini komutanlarına kabul ettiremeyince, 10 Aralık 1915'te Anafartalar Grup Komutanlığı'ndan istifa etti⁷⁰. Çanakkale'de kazandığı başarılar, O'nun Türk milletinin yetiştirdiği büyük dâhilerden biri olduğunu ve Türklüğün geleceğine yön vereceğini göstermişti. İstifasından sonra Edirne'ye dinlenmek üzere çekilen 16. Kolordu'nun komutanı olarak birliğinin başına döndü.

⁶⁸ Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle, Ankara, 1988, s.35–42.

⁶⁹ İğdemir, a.g.e, s.73.

⁷⁰ Celal Erikan, Komutan Atatürk, İstanbul, 2006, s.138–182.

1.1.7. Mustafa Kemal Kafkas Cephesinde

Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'nda en kalabalık Türk ordusuna komuta etmişti. Çanakkale'de emrine verilen kuvvetler, on bir tümen ve bir atlı tugaydan oluşuyordu. Çanakkale'de iyi bir stratejist, iyi bir taktisyen ve birliklerini mükemmel şekilde sevk ve idare kudretine sahip komutan olduğunu ispat etmişti. Ulusların tarihinde böylesine büyük başarılar imza atan kişilere en üst rütbelerin ve unvanların verildiği sıkça görülmüştür. Mustafa Kemal gibi büyük işler başarmış bir insanın fazlasıyla hak ettiği generalliğe yükseltilmesi gerekirdi. Harbiye Nezareti Muamelât-ı Zatiye Dairesi, Mustafa Kemal'in livalığa yükseltilmesi için gerekli işlemleri yaptı ve belgeleri Enver Paşa'ya sundu. O ise belgeleri uzun süre bekletip gerekli olan padişah iradesini almadı. 1 Nisanda hazırlanan bu belgeler, yedi ay bekletildikten sonra ancak Ekim ayında kendisine Tuğgeneral olduğu tebliğ edilmişti⁷¹.

Ruslar, 1915–1916 kışında Kafkas cephesinde saldırılarını sürdürüyorlardı. İngiliz ve Fransızların Gelibolu'dan çekileceklerini öğrenen Ruslar, Çanakkale'deki Türk birlikleri Kafkas cephesine kaydırılmadan ve üstünlük kendilerinde iken amaçlarına ulaşmak için saldırılarını artırmışlardı. Bu saldırılar sonucunda 16 Şubat 1916'da Erzurum düşmüş; Ruslar, Of-Bayburt-Mama-Hatun hattının doğusuna kadar ilerlemişlerdi. Osmanlı Başkumandanlık vekâleti, Erzurum'u geri alabilmek için II. Orduyu bölgeye nakletmeye çalışıyordu. Mustafa Kemal'in 16 ncı Kolordusu da bu orduya bağlıydı. 27 Şubat'ta Edirne'den yola çıkan Mustafa Kemal, 26 Mart 1916'da Diyarbakır'a ulaşarak yeni görevine başlamıştı⁷².

Süregelen Rus saldırıları sonucunda durum kritik bir hal almıştı. Düşmanın Muş ve Bitlis güneyindeki geçitleri zapt ederek Güneydoğu Torosları aşması halinde Irak ve Suriye'deki ordular da tehlikeli duruma düşebilirlerdi. 16 ncı Kolordu'nun 5 inci Tümeni Bitlis'te, 8 inci Tümeni ise Muş'un güneyinde bulunuyordu. Mustafa Kemal'in karargâhı ise Silvan'da idi.

12 Temmuz 1916'da Muş'un güneyinde bulunan 8 inci Tümene Ruslar üç misli bir kuvvetle saldırdılar. Üç gün süren çatışmalardan sonra bu tümen, Kulp Boğazı'na çekildi. Rus komutanı, birbirinden uzak olan Türk tümenlerini ayrı ayrı yenmeyi

⁷¹ Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri: Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.96.

⁷² Ekiran, a.g.e., s.186-189..

planlıyordu. Kulp Boğazı'na tıkanan 8 inci Tümenin karşısına dört-beş tabur kuvvet bırakarak diğer kuvvetleriyle Çapakçur cephesine taarruza başladı. Bunu sezen Mustafa Kemal Paşa, başında bulunduğu 8 inci Tümeni taarruza geçirerek Kulp Boğazı'nda ve Muş'un güneyinde üç gün boyunca devam eden çarpışmalardan sonra Muş'u geri aldı. Bu durum, Rusları korkuttu; zira II. Türk ordusuna karşı savaşan bütün Rus kuvvetlerini çevrilmek tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştı. 8 Ağustos 1916'da ağır zayıyata uğrayan ve binden fazla esir veren düşman, çekilmeye başlamıştı. Bitlis, 5 inci Tümen tarafından geri alınmış ve Rus kuvvetleri Ahlât'ın güneyine kadar çekilmişlerdi⁷³.

Mustafa Kemal, 17 Şubat 1917'de kurulması planlanan Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Kumandanlığı'na atandı. Şam'a giderek IV üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa ile görüştü. Hicaz ve Suriye'nin vaziyetini inceledikten sonra askerî durumun çok nazik olduğunu, Hicaz'ın boşaltılarak Suriye cephesinin kuvvetlendirilmesini önerdi. Enver Paşa, bu öneriyi kabul etmemekle birlikte Hicaz Kuvve-i Seferiyesi adlı ordunun kurulması fikrinden vazgeçmişti. Mustafa Kemal de tekrar birliğin başına dönmüştü⁷⁴.

Ruslarla yapılan muharebeler sırasında Mustafa Kemal, vaziyeti derhal kavramak, ani karar vermek, düşmana göz açtırmadan harekete geçmek, uygulamalarda sorumluluğu üstüne alarak, çok tehlikeli durumların içinden yıldırım hızıyla çıkma kabiliyetini sergilemiştir. 16. Kolordu'nun bölgedeki başarıları, bir kere daha dikkatleri Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde toplamıştır. Ordu komutanı izinle İstanbul'a gidince Mustafa Kemal, II nci Ordu Komutanlığına atandı (7 Mart 1917). O, ordu komutanı olurken kurmay başkanı da Albay İsmet idi⁷⁵. İsmet Beyle Hareket Ordusu günlerinden beri tanışıyorlardı. Burada yakın işbirliği dönemi başlamıştı.

Ordu Komutanı olan Mustafa Kemal'in ilk işi, çok çetin geçen kış şartlarında soğuk ve açlıktan kırılan birliklerin, beslenebilecekleri ve korunabilecekleri bölgelere çekmek oldu. Ruslar modern vasıtalarından yararlandıkları halde, kışın çok daha fazla zayıyat vermişlerdi. Türk kuvvetlerinin zayıyatının az olmasında alınan önlemlerin büyük etkisi vardı⁷⁶.

⁷³ Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri, Ankara, 1999, s.51-52.

⁷⁴ Naci Kasım, Gazi'nin Hayatı, İstanbul, 2005, s.44.

⁷⁵ Akçalıoğlu, a.g.e., s.73.

⁷⁶ Belen, a.g.e., s.79.

1.1.8. Mustafa Kemal Paşa VII. Ordu Komutanı

Irak cephesinde 10 Mart 1917'de İngilizler Bağdat'ı ele geçirdiler. Bu gelişme üzerine Halep'te Enver Paşa'nın başkanlığında toplanan bazı komutanlar, Bağdat'ın İngilizlerden geri alınabilmesi konusunu görüştiler. Toplantı sonunda Bağdat üzerine yapılacak seferde kullanılmak üzere "Yıldırım Orduları Grubu" adı altında bir ordular grubu kuruldu ve başına da Alman Generali Falkenheim getirildi. Mustafa Kemal, 5 Temmuz 1917'de bu grubun içinde yer alan VII. Ordu'nun Komutanlığına tayin edildi. Çok geçmeden asıl tehlikenin Irak'ta değil, Filistin'de olduğu gerçeği anlaşılmıştır. Yıldırım Orduları grubu Filistin'de İngilizlere karşı savaşacaktı. Mustafa Kemal Paşa, bu cephede göreve başladıktan sonra, 20 Eylül 1917'de Sadrazam Talat Paşa, Başkumandan Enver Paşa, Bahriye Nazırı ve IV üncü Ordu Kumandanı Cemal Paşaya birer rapor göndererek devlet ve savaş yönetiminin çok kötü olduğunu, halkın içinde bulunduğu sefalet ve perişanlığı, alınması gerekli gördüğü önlemleri dile getirirken emperyalist emeller peşinde koşan Falkenheim'a geniş yetkiler verilmesini de sert bir üslupla eleştirmişti⁷⁷. Enver Paşa, bu raporlara Falkenheim'i tutan ve ona görevinden çekilmesi ve II nci Ordu Kumandanlığı'nı öneren kısa cevabından sonra, VII nci Ordu Kumandanlığı'ndan istifa ettiği gibi teklif edilen Ordu Kumandanlığı'nı da kabul etmeyip İstanbul'a döndü. 7 Kasım 1917'de genel karargâh emrine alınmıştır.

1.1.9. Avrupa'ya Yolculuk

Savaşın en zor ve çetin anlarında zaferler kazanmış, başarılarıyla halkın gönlünde taht kurmuş muzaffer bir generalin açıkta kalması, ordu içinde ve işten anlayan çevrelerde türlü dedikodulara yol açmıştı. Bu durum, hem Enver Paşanın itibarını zedeliyor hem de Mustafa Kemal'e karşı duyduğu kuşkuları arttırıyordu. Mustafa Kemal'e acilen bir iş bulmak ve onu İstanbul'dan uzaklaştırmak gerekiyordu. 1917 yılının Aralık ayında Keizer, Osmanlı Padişahı'nı Alman İmparatorluk Karargâhı'nı ziyarete davet etmişti. Padişah hasta olduğu için yerine Veliâht Vahidettin Efendi'nin gitmesi kararlaştırıldı ve Mustafa Kemal'e Osmanlı Ordusu'nun temsilcisi olarak Almanya'ya gitmesi önerildi. Tahta çıkması pek uzak olmayan Veliâht'la tanışmak, ona gerçekleri anlatmak, güvenini sağlamak ve padişah olunca da devlet

⁷⁷ Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri: Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.122-133.

işlerinde söz sahibi olmak, hem Mustafa Kemal hem de ülke için çok yararlı olabilirdi. O, bu düşüncelerle teklifi kabul etti. 15 Aralık 1917 ve 5 Ocak 1918 tarihleri arasında yapılan bu resmi gezide, savaşın gidişatını, devleti bekleyen kaçınılmaz sonuçları bütün açıklığıyla Veliâht'a anlatmaya çalıştı. O'na V. Ordu Kumandanlığı ile Başkumandanlık Vekâleti'ni uhdesine alması hususunda telkinde bulundu⁷⁸.

Almanya'da Ordu Genel Karargâhı'nı, cepheleri, İmparator Wilhelm'i, Mareşal Hindenburg'u ve General Ludendorff'u ziyaret ettiler. Dönüş yolculuğunda Sofya'da istasyonda dostlarıyla görüşen Mustafa Kemal, "*Almanya savaşı kaybetmiştir*" sözleriyle savaşın sonucuna ilişkin kanaatini ifade etti. Alman cephelerini gezdikten ve Alman Generallerle konuştuktan sonra vardığı sonuç bu idi⁷⁹.

İstanbul'a döndüğünde hastalanan Mustafa Kemal'i muayene eden doktorlar, böbrek rahatsızlığı teşhisini koydular. Bir ay kadar yatağından çıkamadı. Doktorların tedavisi, çektiği ızdırabı dindiremiyordu. Tedavi için Viyana'ya gitmesini tavsiye ettiler. 13 Mayıs'ta yola çıkan Mustafa Kemal, Viyana'da muayene olduğu bir profesörün gerekli görmesi üzerine bir ay kadar sanatoryumda tedavi edildi. Sonra yine aynı profesörün tavsiyesi ile Karlsbat'a geçti. 5 Temmuz günü ziyaretine gelen bir arkadaşından Mehmet Reşat'ın vefat ettiğini ve Vahidettin'in tahta çıktığını öğrendi. Mustafa Kemal, yaverinden aldığı bir telgraf üzerine tedavisini yarım bırakarak İstanbul'a döndü⁸⁰.

1.1.10. Mustafa Kemal VII. Ordu ve Yıldırım Orduları Grubu Komutanı

Mustafa Kemal, İstanbul'a döndükten sonra birkaç defa yeni Padişah ile görüştü. Vahidettin kendisini dostça karşıladı. Savaş durumuna ilişkin alınmasını gerekli gördüğü önerilerini Padişaha ilettiler. Ancak umduğu sonucu alamadı. 16 Ağustos 1918 günü yapılan Cuma selamlığında gerçekleşen görüşme esnasında Vahidettin, kendisini 7 nci Ordu Kumandanlığına yeniden tayin ettiğini bildirdi. Görünüşte Mustafa Kemal'e büyük şeref bahşedilmişti. Ama o, öyle düşünmüyordu. Bu tayin yine Enver Paşa'nın entrikaları ile elde edilmiş bir sürgün idi⁸¹.

⁷⁸ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul, 1980, s.104.

⁷⁹ İğdemir, a.g.e., s.102-117.

⁸⁰ Atay, a.g.e., s.105-106.

⁸¹ Bayur, a.g.e., s.121-122.

Yeniden yollara düşen Mustafa Kemal, 26 Ağustos 1918'de Haleb'e ulaştı. Karargâhının bulunduğu Nablus'a vardığında hasta olduğu halde cepheyi teftişe çıktı. Bu yüzden hastalığı arttı ve yatağa girmek zorunda kaldı.

Mustafa Kemal'in bölgedeki askeri durumla ilgili raporlarında zikrettiği akibetler tamamıyla görülmüştü. Falkhenhein, daha kuvvetlerini toparlayamadan İngilizler taarruza geçerek Kudüs'ü zapt etmişlerdi. Görevden alınan Falkhenhein'in yerine Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'na Liman von Sanders atanmıştı. Yeni komutan da Suriye'yi adım adım savunmak için geniş bir cephe üzerinde zayıf kuvvetlerle mevzi muharebesi yapmak hatasına düşmüştü⁸².

Yıldırım Orduları Grubu'nun emrinde 7 nci, 8 inci ve 4 üncü Ordular vardı. Çok üstün İngiliz kuvvetlerine karşı geniş bir cepheye yayılan, mevcut sayıları üçte bire inen, yedek kuvvetlerle desteklenemeyen, iase ve ikmal sıkıntıları çeken Türk ordusu ile bu bölgeleri savunmak çok zordu. 19 Eylül sabahından başlayarak İngilizler, on misli bir kuvvetle 8. Orduya taarruz edip bu ordunun cephesini yarıdılar. Bu ordunun hezimete uğramasıyla Mustafa Kemal'in emrindeki 7 nci Ordunun Şeria'nın batısındaki geri çekilme hatları kesilmişti. Liman von Sanders, zamanında kendisini uyararak Mustafa Kemal'i dinlemiş olsa bunlar yaşanmayabilirdi. O, hasta yatağında kendisine ulaşan bilgiler üzerine İngilizlerin böyle bir saldırı yapacaklarını tahmin etmiş ve ordusunun kurmay subayları ile durumu değerlendirip gerekli tedbirleri almıştı. Ne var ki, İngiliz saldırısına ihtimal vermeyen Sanders, hiçbir önlem almadığı için İngilizlere esir düşmekten son anda kurtulmuş ve Mustafa Kemal'in 7 nci Ordusu da tehlikeli bir duruma düşmüştü. Mustafa Kemal, üstün yeteneğini bir kere daha göstererek hazırladığı plan gereğince 7 nci ve 4 üncü Orduların işbirliğini sağlamış ve Bisan'da bulunan düşman kuvvetleri durdurularak ilerlemelerine engel olmuştu. Bu sayede 7 nci Ordu, 22-23 Eylül günlerinde Şeria'nın doğusuna geçirilebilmişti. Bundan sonra Şam İstikametinde geri çekilme uygulanmaya başlandı (27 Eylül 1918)⁸³.

Padişah, olağanüstü hizmetleri ve ordusunu imha olmaktan kurtardığı için Mustafa Kemal'e 22 Eylül 1918'de "*fahrî yaverlik*" unvanını verdi⁸⁴.

⁸² Belen, a.g.e., s.61-62.

⁸³ Suat İlhan, Türk Askeri Kültürünün Gelişmesi, İstanbul, 1999, s.62-63.

⁸⁴ Utkan Kocatürk, Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Ankara, 1988, s.66-67.

Sanders, Şam bölgesinde savunma yapılmasını planlıyordu. Mustafa Kemal, uygulanması mümkün olmayan bu fikre şiddetle karşı çıktı. O, ancak Şam'ın kuzeyinde bulunan Rayak bölgesinde savunma yapılabileceğini düşünüyordu. Önerisini, Yıldırım Orduları Grubu Komutanına ve Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne telgrafla bildirdi. Bu arada Sanders'in emriyle 7 nci Ordu'yu 4 üncü Ordu Komutanı emrine bırakmış, 28 Eylül'de Rayak bölgesindeki birliklerin komutasını devralmıştı Aynı gün geri çekilen 7 nci ve 4 üncü Ordu birlikleri Şam-Rayak hattına alındı. Mustafa Kemal, 29 Eylül günü çektiği telgrafla birliklerin tamamının Rayak bölgesine çekilmesi önerisini Başkumandanlığa iletmiş ve Şam'ın savunulamayacağını anlatmıştır. Gerçekten de Şam, bundan bir gün sonra 30 Eylül günü düştü⁸⁵.

Aynı gün Mustafa Kemal, Rayak'tan da kuzeyde Haleb bölgesine çekilmeyi önermek üzere Humus'ta bulunan Liman von Sanders'in yanına giderek önerilerini anlattı. Sanders'in onun geri çekilme düşüncesine hak vermesine rağmen kendisinin bir yabancı olduğunu, böylesine hayati bir kararı ancak memleketin sahiplerinin verebileceğini söylemesi üzerine Mustafa Kemal, "*o halde kararım uygulanacaktır*" dedi. Daha sonra da kendi düşünceleri istikametinde gerekli emirleri verdi. Sanders'in tutumu, daha önce de çeşitli fırsatlarda bir yabancıнын cephe kumandanlığı yapamayacağını savunan Mustafa Kemal'i haklı çıkarmıştı. Eğer Mustafa Kemal, bu geri çekilme kararını vermemiş olsaydı, ileride telafisi mümkün olmayacak derecede kuvvet kayıplarına sebep olacak, Anadolu'yu savunmak zorlaşacaktı⁸⁶.

Bütün kuvvetleri önce Haleb'de toplayan Mustafa Kemal daha sonra da Haleb kuzeyinde yanları korumalı bir hatta savunma önlemleri aldırdı. İngilizlerin, İskenderun-Belen-Diri Cemal-Tellürrifat hattındaki bu savunma mevzilerine karşı yaptıkları saldırılar durduruldu. 28 Ekim 1918'de Antakya'da bu hattın içine alındı. Mustafa Kemal, daha sonra bu hattı, ulusal sınırlar olarak kabul edecektir⁸⁷.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti savaştan çekildi. Aynı gün Mustafa Kemal Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'na atandı. 31 Ekim günü Adana'da kumandanlığı Liman von Sanders'ten devir aldı. Mustafa Kemal'e göre, müttefiklerimiz için savaş bitmiş olabilirdi. Oysa Türkün bağımsızlık savaşı yeni başlıyordu. Mütarekenin galip devletlere tanıdığı geniş haklara ve birliklerin teslimini

⁸⁵ Sedat Doğruer, Yıldırımın Akibeti, İstanbul, 1917, s.260–270.

⁸⁶ İlhan, a.g.e., s.63–64.

⁸⁷ "Gazi Paşa'nın Hatırat Sayfaları", Hâkimiyet-i Milliye, 14 Mart–12 Nisan 1926, sayı: 26.

gerektiren hükümlere rağmen tespit edilen hattın ulusal sınır olarak kabul edilmesini birliklerinden istemişti, İngilizlerin İskenderun'a asker çıkarma isteklerini reddetmiş ve bunun üzerine Osmanlı hükümeti arasında görüş ayrılıkları çıkmıştı. Mütarekenin ilk günlerinde bazı genç subayların komutasında küçük gruplar oluşturarak derinlikte direnişin devamını sağlayacak önlemler alan Mustafa Kemal, ileride Anadolu'yu savunacak milli gücün temelini atıyordu. Yine bu amaca dönük olarak silah ve mühimmatı güvenli yerlere gizliyordu. İskenderun'u İngilizlere teslim etmemesi üzerine 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu ve 7 nci Ordu lağvedildi ve Mustafa Kemal İstanbul'a çağrıldı⁸⁸.

Mustafa Kemal'in 7 nci Ordu komutanı olarak uyguladığı strateji ve taktik takdire şayandı. Düşmanın genel taarruzunu değerlendirmesi, bu öngörüsü doğrultusunda önceden tedbirler alması, zamanında geri çekilmesi ve bunu bir kuvvet örtüsü gerisinde yapması, savunmanın Anti-Lübnan dağlarında yapılabileceğini düşünmesi, başsız kalmış dağınık birlikleri toplaması, Halep'de kuvvetlerini gruplandırarak bir felakete sebebiyet vermeden Rayak'tan kuzeye çekilmesi, dikkate değer önemli başarılarıdır. O, bir kere daha üstün komutanlık yeteneğini, askerî harekâtlar arasında en zorlarından biri olan “geri çekilme” yi başarıyla uygulayarak göstermiştir.

1.1.11.Mütareke'den Sonra Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Bazı Faaliyetleri ve Samsun'a Hareketi

Yakın tarihimizde "Mütareke Dönemi" (1918–1922) olarak adlandırılan ve kendine özgü şartları münasebetiyle çok farklı bir evrenin başlangıcını oluşturan Mondros Mütarekesinin 30 Ekim 1918'de imzalanmasıyla birlikte, dört yıldan beri ülkenin farklı cephelerinde sürmekte olan savaşın sona ermesi üzerine toplumda iyimser bir hava oluşturulmaya çalışılmıştı. Zira Mütareke'nin imzalanmasından sonra "*seferberliğe son verileceği, genel bir af çıkarılacağı, herkesin işiyle meşgul olacağı, devletin istiklâli ile saltanatın hukukunun kurtarıldığı*" yolundaki açıklamalar bu havayı iyice pekiştirmişti. Fakat mütareke hükümlerinin uygulanması gerekçesiyle girişilen bir dizi uygulamalar ile mütareke şartlarının gerçekçi şekilde değerlendirilmesi sonucunda, oluşturulmak istenen hava ve ümitlerin, gelişmekte olan durumla hiçbir ilgisinin bulunmadığı anlaşılacaktır. Öyle ki sözde mütareke hükümlerinin uygulanması gerekçesiyle ülkenin pek çok bölümünün işgal edilmesi bir yana, İstanbul'un da 13

⁸⁸ Türk İstiklal Harbi-I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1962, s.53–62.

Kasım 1918'den itibaren fiilen işgal altına alınması mütareke sonrası gelişmelerin kamuoyundaki beklentilerin tam aksi yönünde tezahür edeceğini göstermekteydi.

Mütareke sonrasında olumsuz emarelerin görülmesi üzerine bazı Türk aydınları, devletin ve milletin kurtuluşu yolunda ciddi düşünce ve teşebbüslere girişilmesi gerektiğine inanmaktaydılar. Nitekim mütareke sürecinde, ordunun durumu ve devletin bu noktada izlemesi gereken siyasete ilişkin olarak çok önemli görüş ve önerilerinin bulunduğu bildiğimiz Mustafa Kemal, Yıldırım Ordular Grubu ile 7 nci Ordu Karargâhı lağvedilip (7 Kasım 1918), Harbiye Nezareti emrine alındığından 13 Kasım 1918 Cuma günü İstanbul'a gelmiştir. Mülga Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Haydar Paşa'da trenden indiği zaman askeri bir müfreze tarafından resmi törenle karşılanmıştır.

İtilaf Devletleri Donanmasının da (55–60 parça) İstanbul Limanına demirlediği gün başkente gelen Mustafa Kemal, düşman donanmasını üzüntü ile seyrederek, hiçbir yılgınlık eseri göstermemiş ve "*geldikleri gibi giderler*" demek suretiyle de onların bir gün bu memleketten kovulacaklar, hususundaki güvenini belirtmişti.

Mustafa Kemal, İstanbul'a gelir gelmez ilk iş olarak Rauf Bey'le görüşerek beraberce müstafi Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'yı Sadaret Konağı'nda ziyaret ettiler⁸⁹.

Bu esnada Fethi Bey de orada idi. Konuşmalar daha çok, İngiliz taraftarı görünen müstakbel Sadrazam Tevfik Paşa'nın yeniden sadarete getirilmesi konusunda odaklanmıştı⁹⁰.

Ahmet İzzet Paşa, söz konusu görüşmede, kabinenin neden çekildiğini açıkladı. Mustafa Kemal ise bunun nihayet bir "*izzet-i nefis*" sorunu olduğunu, muhakkak Tevfik Paşaya kabine kurdurmayıp, Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında yeni bir kabinenin kurulması gerektiğini ileri sürdü. A. İzzet Paşa ise Padişah ile çatışarak memleketi daha bunalımlı bir duruma sokmaktan çekindiğini söylediye de Mustafa Kemal'in ısrarı karşısında onun istediği karara varıldı. Rauf Bey hatıralarında "*Paşa'nın teklifini ittifakla tasvib ve kabul ettiklerini, Tevfik Paşa Kabinesi'nin Meclis-i Mebusan'da itimad rey-i almasını önlemek için ne şekilde, nasıl çalışmaları gerektiğini konuşarak, bir işbölümü yaptıktan sonra da çalışmaya başladıklarını*" belirtir.

⁸⁹ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1983, c.I, s.85.

⁹⁰ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, İstanbul, 1991, c.I, s.75.

Mustafa Kemal'in görüşüne göre yeni kurulması planlanan Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti'nin güvenoyu alması engellenebilirse, bazı arkadaşlarıyla birlikte kendisinin de Harbiye Nazırı olarak yer alacağı II. Ahmet İzzet Paşa kabinesi kurulabilecek ve böylelikle de siyasi mücadele sürecinde ilk önemli başarı kazanılmış olacaktır. Aslına bakılırsa bu, Mustafa Kemal'in daha Mondros Mütarekesi öncesinde Suriye cephesindeyken ortaya koyduğu bir düşünceydi. Talat Paşa Hükümeti'nin istifa ettiği ve Ahmet Tevfik Paşa'nın yeni hükümeti kurmakta zorlandığı günlerde Padişah'ın Başyaveri Albay Naci Bey'e çektiği telgrafta bir hükümet formülü tavsiye etmiş ve telgrafın içeriğindeki hususların "*münasipse Padişah'a arz edilmesini*" istemişti.

"Sulhun çabuk gelmeyeceğini, sulha kadar çok buhranlı vaziyetler karşısında kalınacağını, Harbiye Nazırı olmakla vatana o sırada gerekli ciddi hizmetlerde bulunabileceği kanaatinde" olan Mustafa Kemal'in telgrafında söz konusu görevle ilgili doğrudan bir bilgi bulunmuyorsa da, kendisinin Ata'ya anlattıklarında "Harbiye Nezareti'ne getirilmek istendiğini çok samimi bir lisanla belirttiğini söylemekte; Rauf Bey'in de yeni Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya Mustafa Kemal'in söz konusu göreve getirilmesini önerdiği anlaşılmaktadır.

Neticede, Ahmet İzzet Paşa "*vaziyet sulha doğru gelişir ve cephenin bugün arz ettiği tehlike ortadan kalkarsa, Mustafa Kemal'in Harbiye Nazırlığı'na getirileceği düşüncesini*" izhar ettirdikten sonra yeni kabinede, telgraf metninde belirtilen Fethi ve Rauf Beylerle, Şeyhülislam Hayri Efendiye görev verilmiş; fakat Mustafa Kemal'e bir tevcihatta bulunulmamıştır.

Bu arada Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesinden iki gün önce 11 Kasım 1918'de, Müstafi Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nin yerine Ahmet Tevfik Paşa Kabinesi kurulmuştu. A. Tevfik Paşa Kabinesi'nin henüz icraata başladığı devrede İstanbul'a gelen Mustafa Kemal 15 Kasım'da Padişahı ziyaret etmiş ve görüşme İstanbul basınında da gündeme getirilmiş, ancak görüşmenin içeriğine ilişkin bir bilgi basına yansımamıştır.

Mustafa Kemal yine bu günlerde bir taraftan A. Tevfik Paşa Hükümeti'ne karşı aldıkları karar gereğince muhalif tavrını sürdürürken, diğer taraftan da basın yoluyla kamuoyunu aydınlatmaya çalışmıştır. Bu bağlamda 16 Kasım'da Pera Palas'ta Vakit, Zaman ve Minber gazetelerinin muhabirleriyle yaptığı mülakatta, "*Mütarekenin*

tatbikatı hakkında kendi görüşlerini, bazı anlaşmazlıkların çözüm yolları, Meclis-i Mebusan'ın milleti temsil edip etmediğini ve en önemli mesele olarak da hürriyet ve istiklalimizin saklı kalması” hususları üzerinde durmuştur. Mustafa Kemal ile yapılan mülakatın belirtilen gazetelerde yayınlanmasından sonra 19 Kasım tarihli Minber’de çıkan Ahmet Hulki imzalı ve “Nihüfte Bir Sima” başlıklı yazıda “...Vatanın emsalini yetiştirmekte cömertlik göstermediği birkaç müstesna zekâdan biri ve hatta birincisi gazetelerde beyanatı çıkan Mustafa Kemal Paşa olduğu” belirtiliyor; “kendisi milletin ve memleketin en çok hünerli evladından biri olduğu halde, en az takdire mazhar olan yine O’dur...” denilerek; “...her halde istikbal-i vatan Mustafa Kemal Paşa’dan büyük hizmetler beklemede haklıdır” cümlesiyle yazıya son veriliyordu⁹¹.

Öte yandan yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal İstanbul’a gelir gelmez aldıkları karar gereğince A. Tevfik Paşa Kabinesi’ne karşı yakın arkadaşlarıyla siyasi bakımdan muhalefetlerini sürdürürken, kuruluşunda ve yayınında katkısının olduğu bilinen Minber gazetesi de hükümete yönelik muhalefetiyle kamuoyunu uyarma görevini yerine getirmekteydi⁹².

Burada belirtmek gerekir ki, gerek Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, gerekse Minber gazetesinin muhalif tutumlarının nedeni Ahmet Tevfik Paşa’nın şahsı değil, onun başkanlığındaki kabinenin azim ve iradeden yoksun olmasıydı. Olağanüstü şartların yaşandığı bir devrede azim ve irade gücüne sahip bir hükümet beklentisinin yoğunlaştığı sırada, Mustafa Kemal, A. Tevfik Paşa Hükümeti’nin güvenoyu almasını önlemek için Meclis-i Mebusan’a sivil bir kıyafetle giderek milletvekilleri nezdinde kulis ve ikna faaliyetlerinde bulunduysa da bu girişimden bir sonuç alamamıştır. Gerçi, Mustafa Kemal’in bu girişiminin milletvekilleri nezdinde etkili olduğu, gerek oturumların seyri ve tartışmalardan, gerekse oylama neticelerinden bellidir. Fakat bir süre daha görev yapmak isteyen mebusların hisleriyle, meclisin feshedilebileceği endişesi büyük ölçüde neticeyi tayin etmişti⁹³.

⁹¹ Salih Tunç, İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918/1922), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999, s.56–76.

⁹² Fethi Tevetoğlu, “Atatürk’le Okyar’ın Çıkardıkları Gazete Minber”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1988, c.4, s.183–193.

⁹³ Atay, a.g.e., s.84-85.

Böylece düşman karşısında ülkenin ve milletin en çok ihtiyaç duyduğu cesur bir hükümetin kurulabilmesi şansı kaybedilmişti⁹⁴.

Öte yandan, bir taraftan İtilaf Devletlerinin baskıları, diğer taraftan yeni hükümet ile Padişah'ın Meclis-i Mebusan hakkındaki kanaatleri, meclissiz bir yönetimin yaratacağı sakıncaların Mustafa Kemal tarafından sık sık dile getirilmesine rağmen, Vahidettin'i, yeni bir girişime yöneltmiş ve Padişah 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı Kanun-i Esasi'den aldığı yetki çerçevesinde feshetmişti⁹⁵.

Padişah'ın bu iradesi üzerine Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İstanbul'da sürdürdükleri azim ve irade gücüne haiz bir mücadele girişimlerine darbe vurulmakla beraber “*yollar çok, muntikalar çok*” düşüncesinden hareketle Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçerek “*Milli Mücadele Hareketi*”ni başlatma istikametindeki oluşum sürecini hızlandıracaktır.

Devletin ve milletin kurtuluşu yönündeki ciddi düşünce ve girişimlerin sonuçsuz bırakıldığı, Ermeni Tehciri'nden sorumlu oldukları iddia edilen İttihatçılardan hesap sorulması yolundaki baskılarla, parlamentoya dayanmayan bir siyasi yönetimin hâkim kılındığı bugünlerde siyasal eğilimler arasındaki cepheleşmeler de gerginleştirilmişti. Yine aynı günlerde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının özellikle Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti'nin akim bırakılması ve parlamentonun mutlak surette çalışmasını sürdürmesi yolundaki planlarının sonuçsuz bırakılmasından sonra muhalif taraf şeklinde adlandırılacak kesimin harekete geçtiği görülmektedir. Bu hareketin yönü, askeri başarıları ve devlet adamlığı nitelikleriyle kamuoyuna mâl olmuş Mustafa Kemal ve yakın çevresinin yıpratılmasına odaklanmış, ancak O, böylesi hallerde duyarlı davranarak gerek kendisinin, gerekse ordunun onurunun korunmasına büyük özen göstermiştir⁹⁶.

Sonuçta her geçen gün gelişen ve yaşanan olaylar dönemin ulusçu subaylarından birkaçı olan Mustafa Kemal, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey'in Anadolu'da bir şeyler yapılabileceği düşüncelerini haklı çıkarıyordu. Zira geçen sürede gelişen ve yaşanan olaylar düşmanın gerçek amacını ortaya koymakta, Saray ve

⁹⁴ Selahattin Özel, “Mondros'tan Samsun'a Atatürk”, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı-X, 1999, s.206.

⁹⁵ Ali Fuat Türkgeldi, Görüp-İşittiklerim, Ankara, 1987, s.167.

⁹⁶ Özel, a.g.m., s.208.

çevresinde de işbirlikçi bir politikadan başka bir şey beklenemeyeceğini göstermekteydi. Mustafa Kemal'in tarihi kararını verip uygun bir zamanda Anadolu'ya geçmeyi tasarladığı günlerde meydana gelen olaylar bu fırsatı yaratmakta gecikmedi. Gerçek durum tersine olmakla beraber, İtilaf Devletleri Samsun ve yöresinde Türklerin Hıristiyanlara saldırdıklarını iddia ederek hükümetin bunu önlemesini, aksi takdirde duruma kendilerinin el koyacaklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine bölgeye yüksek rütbeli bir subayın gönderilmesi gerekmiş, işbaşındaki Damat Ferit Hükümeti de her yeni hükümet projesinde adı geçen Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmak istediğinden, kendisi için bu göreve atanmak zor olmamıştı. IX uncu Ordu Müfettişi olarak görevlendirilen Mustafa Kemal'in görevleri bir talimatname ile saptanmıştı.

Yeni görevinin Padişah tarafından da tasdiğiyle Anadolu'ya gitmekle görevlendirilmiş olan Mustafa Kemal, aynı gün Harbiye Nezareti'ne yazdığı yazıda kimlerle birlikte yola çıkmak istediği hususundaki görüşünü arz eder. Mustafa Kemal'in yazılı müracaatı üzerine Harbiye Nezareti, Sadaret Makamına aynı gün bir yazı yazarak; *"Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak her türlü tebligatın emri altında bulunacak olan vilayet mülkî memurlarının icra etmelerinin tamim edilmesini"* ister.

Samsun'a hareket etmek üzere gerekli bütün yazışma ve hazırlıkları tamamlayan Mustafa Kemal, Bekirağa Bölüğünde tutuklu bulunan Ali Fethi Bey'in yanı sıra bir protokol gereği olarak Sadrazam dâhil olmak üzere veda ziyaretlerinde bulundu. Bu arada İzmir'in işgal edildiğini öğrendi. İstanbul'dan 16 Mayıs günü ayrılmadan önce son kez Padişah'a veda ziyaretinde bulunarak onunla baş başa görüştü ve saat 16.00'da Bandırma Vapuru ile yanında Miralay Refet Bey'le maiyyeti olduğu halde Samsun'a hareket etti.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal karargâhını o zaman Mıntika Palas Oteli adıyla bilinen yerde kurmuştu. Ancak İngilizlerin, teşebbüsünden çok geçmeden haberdar olduğundan Havza'ya geçerek 28 Mayıs 1919'da tarihe *"Havza Genelgesi"* olarak geçen genelgeyi yayınlayarak *"İzmir, Manisa ve Aydınun Yunanlılarca işgali nedeniyle büyük ve heyecanlı mitingler yapılmasını, milli gösterilerin bütün kasaba ve köylere kadar genişletilmesini, büyük devletlerin temsilcilerine ve hükümete uyan telgraflarının çekilmesini"* bildirmişti.

Mustafa Kemal'in bu genelgesi hemen aynı gün etkisini gösterdiğinden, General Milne'nin de baskısıyla Harbiye Nazırı, Mustafa Kemal'i geri dönmesi hususunda uyarır. Mustafa Kemal *"İstanbul a davet sebebini sorduğunda Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan aldığı cevapta İngilizlerin kendisinin İstanbul'a geri getirilmesi yönündeki baskı ve taleplerinin olduğu"* anlaşılır⁹⁷.

Bu arada Mustafa Kemal ile Harbiye Nezareti arasında kendisinin geri dönmesi noktasında haberleşmeleri sürdürüldüğü sırada, Ankara'da buluşan Rauf Bey ile Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal ile muhaberede bulunduktan sonra 19 Haziran'da Amasya'da buluşmuşlardır⁹⁸.

Burada buluşan Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşalar ile Rauf Bey ve son gün gelebilen Refet Bey, tarihe *"Amasya Tamimi"* olarak geçen genelgeyi hazırlayarak 22 Haziran 1919'da mülki ve askeri makamlara şimdilik milli bir sır olmak kaydıyla yayınladılar. *"Vatanın tamamıyeti ve milletin istiklali tehlikededir. Merkezi hükümet İtilaf Devletlerinin tesir ve müdahalesi altında bulunduğundan üstüne aldığı sorumluluğun gereğini yapamamaktadır. Millet in istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Millet in hal ve vaziyetini düşünüp haklı sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden uzak bir milli heyetin vücudu elzemdir..."* şeklinde hükümleri içeren tamim, ulusal direniş ve mücadele ilkelerinin bir protokol haline getirilmesi açısından tarihi bir dönüm noktasıdır⁹⁹.

Amasya'da *"İstiklal-i Tamme"* doğrultusunda kararlar alınırken, İstanbul'da Mustafa Kemal'in azli meselesi gündeme gelmiştir. Amiral Caltrope'un talebi üzerine Mustafa Kemal'in azli meselesi *"Vükelâ Meclisi'nde ele alınmış ve Paşa azledilerek hiçbir resmi sıfatı kalmamış olduğundan tebligat ve işarlarının resmi mahiyeti haiz olmadığı için icap eden vilayetlere tebliğinin Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmesi"* kararı alınır¹⁰⁰.

Mustafa Kemal'in azli meselesinde Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ile Dâhiliye Nazırı Ali Kemal arasında tartışmaların olduğu anlaşılıyor. Zira kabine

⁹⁷ Hüsnü Himmeroğlu, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları, İstanbul, 1975, c.I, s.232.

⁹⁸ Osman Selim Kocahanoğlu, Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914–1945), İstanbul, 2005, c.III, s.19.

⁹⁹ Kocahanoğlu, a.g.e., c.III, s.19.

¹⁰⁰ M. Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken I-II, Mondros Mütarekesinden, Sivas Kongresine, Sivas Kongresinden, Büyük Millet Meclisinin Açılmasına, Ankara, 2004, s.44.

toplantısından sonra Şevket Turgut Paşa hemen istifa eder, müteakiben de Ali Kemal istifa edecektir¹⁰¹.

Bu gelişmelerden sonra artık sıra Samsun ve civarındaki asayişî sağlama görevinden azledilen Mustafa Kemal'in, müfettişlik görevinden de alınmasına gelmiştir. Yeni Harbiye Nazırı 5 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal'i Padişah adına İstanbul'a çağırır. Mustafa Kemal ertesi gün bu çağrıya uymayacağını belirten cevabî bir telgraf çeker.

Mustafa Kemal 8 Temmuz 1919'da Vükelâ Meclisi'nin kendisinin "ordu müfettişliğinden alınması hususundaki karar tutanağı" üzerine aynı akşam Saray'la telgraf muhaberesinde bulunur. Bu muhabere sonucunda resmi görevine son verildiği kendisine iletilir. Bunun üzerine Mustafa Kemal gece saat 22.50'de Harbiye Nezareti'ne 23.00'ten sonra da Padişah'a resmi göreviyle birlikte askerlikten de istifa ettiğine dair bir telgraf çeker¹⁰².

Mustafa Kemal'in görevinden ayrıldığı gün Harbiye Nezareti Ordu Müfettişlerine ve Kolordulara bir tamim yayınlayarak "*hangi nâm ile olursa olsun hususi birtakım teşkilat kurulmasına ve halktan bu yolda mali ve bedeni istekte bulunulmasına askeri ve mülki makamlarca asla fırsat verilmemesi*" istenerek milli hareket İtilaf Devletleri ile İstanbul Hükümeti ittifakıyla boğulmaya çalışılmıştır¹⁰³.

Ancak oluşan milli heyecan, bu istekleri yerine getirmekten çok, ülkenin o günkü şartlarında her türlü fedakârlığı göze alarak vatanın bütünlüğü ve milletin istiklali için milli teşkilatları kurmaya ve bu teşkilatların çabalarıyla alınan ortak karar doğrultusunda harekete geçmeye çalışmaktaydı.

1.1.12.Kurtuluş Savaşı ve Başkumandan Mustafa Kemal

İşgal güçleri ve İstanbul Hükümeti'nin baskıları sonucunda çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrılmak zorunda kalan Mustafa Kemal, milletin sivil ferdi ve Milli Mücadelenin lideri olarak ülkenin kurtuluşu için çalışmıştır. O, askerlik mesleğinden istifa ettiği 8 Temmuz 1919'dan Başkumandanlık yasınının kabul edildiği 5 Ağustos 1921 tarihine kadar milli kuvvetlerin örgütlenmesinde, düzenli orduların kurulmasında,

¹⁰¹ Türkgeldi, a.g.e., s.230.

¹⁰² Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, s.48-52.

¹⁰³ H.T.V.D. 1952, Vesika-34, s.2.

iç ayaklanmaların bastırılmasında ve düşmanla yapılan muharebelerde örgütleyici ve yönlendirici bir rol oynamasına rağmen askeri harekâta komutan olarak fiilen ve resmen görev almamıştır. Bu süre zarfında diğer arkadaşlarını görevlendirmiş, askerî harekâtı ve askerî hazırlıkları savaşın amacına uygun olarak yönlendirmiş, Sakarya Meydan Muharebesi'nden itibaren ise fiilen ve resmen başkomutanlığı devralmış ve Kurtuluş Savaşının sonuna kadar hem harp yönetiminin hem de askerî harekât yönetiminin sorumluluğunu aynı anda taşımıştır.

Batı cephesinde çok üstün kuvvetlerle 10 Temmuz 1921'de başlayan Yunan saldırısı başarıya ulaşmış, Eskişehir düşmüş İsmet Paşa, Türk ordusunun Alpu-Çifteler hattına çekilmesini emretmişti. Yunanlıların Seyitgazi doğusundaki Kırgız dağına ele geçirmesi üzerine Türk birlikleri daha geriye alınmıştı. 18 Temmuz'da Karacahisar'a nakledilmiş olan Garp Cephesine gelen Mustafa Kemal duruma müdahale etmek mecburiyetini duymuş ve cephe kumandanına orduyu Sakarya gerisine çekmek üzere Eskişehir'in kuzey ve güneyinde toplanması için talimat vermişti. Savaşın iki ordu arasına nehri sokmak ve Türk ordusuna derlenmek toplanmak için zaman kazandırmayı düşünmüştü. Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle İsmet Paşa, geri çekilme emrini vermiş ve durumu Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ne vekâlet eden Fevzi Paşa'ya da bildirmişti. Onun da onayı ile çekilme başlamış ve 25 Temmuz'a kadar Türk birlikleri Sakarya'nın doğusuna çekilmişlerdi¹⁰⁴.

Türk ordusunun bu şekilde geri çekilişinin en büyük sakıncası Eskişehir gibi stratejik bakımdan önemli bir kenti ve birçok toprakları düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevi sıkıntıydı. Mustafa Kemal'e göre bu sakıncalar, kısa zamanda elde edilebilecek başarılı sonuçlarla kendiliğinden ortadan kalkacaktı. Askerliğin gereği, kararsızlığa düşmeden uygulamak gerekiyordu. O da bunu yapmıştı.

Onun tahmin ettiği manevi sakıncalar hemen kendini gösterdi. İlk tepkiler TBMM'den geldi. Özellikle muhalifler, düşman tehlikesinin Ankara yakınlarına gelmesi ile Mustafa Kemal'e sert eleştiriler yöneltmeye başladılar. Mustafa Kemal'i ve kumandanları bu sonuçtan sorumlu tutuyorlardı.

Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini isteyen muhalif grup, bütün bu başarısızlıkları ona yıkıp yıpratmak düşüncesindeydi. Ona inananlar ise, ordunun başına

¹⁰⁴ M. Kemal Atatürk, Nutuk 1919–1927, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara, 1999, s.412–413.

geçtiği takdirde bilgi ve tecrübesiyle ülkeyi kurtaracağını ileri sürüyorlardı. Bazı milletvekilleri de Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesinin son ümidin de yitirilmiş olduğu inancını doğrulacağını ve kamuoyunda olumsuz etki yapacağını ileri sürüyorlardı. Ancak yapılan tartışmalarda milletvekillerinin büyük çoğunluğu, Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini son çare ve son önlem olarak görüyorlardı¹⁰⁵.

Meclisin bu görüşü hızlı bir şekilde halk arasında da yayılmıştı. Tartışmalar karşısında Mustafa Kemal'in sessiz kalması ve komutayı almak için bir girişimde bulunmaması, felaketin yakın ve kesin olduğu inancını yaygınlaştırmıştı. Bunu anlar anlamaz kürsüye çıkan Mustafa Kemal, 4 Ağustos 1921'de verdiği bir öneri ile başkomutanlığı kabul ettiğini bildirdi ve beklenen yararların çabucak elde edilebilmesi için Meclis'in tüm yetkilerinin kendisine verilmesini ve bunun üç ay gibi kısa bir süreyle sınırlandırılmasını istedi. Bu önerenin okunmasından sonra tartışmalar "*Başkumandan Vekili*" mi yoksa "*Başkumandan*" mı olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştı.

Mustafa Kemal, kişisel endişeler taşıyanlara ve Meclis'in iş göremez hale düşeceğinden korkanlara teminat verdi. İsteddiği yetkileri temin edecek bir kanun tasarısı hazırladı. 5 Ağustos 1921'de yapılan oylama sonucunda "*Başkumandanlık Kanunu*" kabul edildi. Böylece yaklaşık bir yıl aradan sonra Başkumandan sıfatıyla bütün sorumluluğu üstlenerek Kurtuluş Savaşı'nda askerî harekâtın kumandasını eline aldı¹⁰⁶.

1.1.13.Sakarya Meydan Muharebesi

Mustafa Kemal Paşa, başkumandan olduktan sonra, birkaç gün Ankara'da çalıştı. İşlerin uyumlu yürümesi için gerekli çalışmaları yaptı. Vekâletler arasında koordinasyonu sağladı. Başkumandanlık karargâhını kurdu. Ordunun insan ve taşıt araçları bakımından kuvvetinin artırılması, giyecek ve yiyeceğinin sağlanması ve düzenlenmesi ile ilgili önlemleri almak ve hazırlıkları yapmakla uğraştı. 7-8 Ağustos'ta "*Tekâlif-i Milliye Emirleri*"ni yayınlamakla memleket kaynaklarından ordunun yararlanmasını sağladı¹⁰⁷.

Bu işleri düzenledikten sonra mevzileri dolaşmak ve hazırlıkları yerine görmek için cepheye gitti (12 Ağustos 1921). Türk ordusunun yerleştiği cephede, ne şekilde ve

¹⁰⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.II, TBMM Basımevi, Ankara 1980, s.101-103.

¹⁰⁶ M. Kemal Atatürk, Nutuk 1919-1927, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara, 1999, s.414-417.

¹⁰⁷ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, İstanbul, 1991, s.61.

nerelerde karşı koyacağını ve muhtemel muharebe sahalarını yerinde incelemek için Ankara güneyinde ve Sakarya civarında bir gezi yaptı. Zihninde muhtemel Yunan taarruzunun ana hatlarını, düşmanı nerede ve nasıl durdurabileceğini canlandırdı. Stratejik öneme sahip gördüğü bir tepe üzerinde düşmana karşı uygulamayı düşündüğü planı tasarladığı sırada, sevinç telaşıyla atına binerken düştü. Yerde bulunan irice bir taşla çarptığı için birkaç kaburga kemiği kırılmıştı. Ankara'ya dönerek muayene oldu. Doktorlar, sağlığı açısından mutlaka yatması ve dinlenmesini söyledilerse de hayatını riske atarak yirmi dört saat sonra tekrar cepheye gitti. Ayakta durmakta zorluk çektiği için Ankara'dan bir trenden sökülerek getirilen bir koltukta savaşı yönetmiştir¹⁰⁸.

Her bakımdan üstün olmalarına rağmen düşman saflarında moral çöküntü her gün biraz daha artarken Türk ordusu ölüm kalım savaşına hazırlanıyor ve savaşı kazanmaya kararlı gözüküyordu. Düşman ordusu insan ve silah sayısı bakımından Türk ordusuna göre üç katı bir üstünlüğe sahip olduğu halde başkomutanından erine kadar herkes bu savaşı mutlaka kazanacaklarına dair bir inanca sahiptiler. Hareket üslerinden bu kadar uzaklaşan ve bu kadar açıklarda Türk ordusu gibi çetin bir rakip ile karşılaşılacak olan Yunan ordusunun başarısından Anadolu Ordusu Başkomandanlığı'nın bile tereddütleri vardı. Uzayacak bir savaşta, Bursa ve İzmir'den yola çıkarak 400–600 km'lik yolu aşip ikmal yapmaları çok zordu.

24 Temmuz 1921'de Kral Konstantin başkanlığında Başbakan Konstantin Gunaris, Savunma Bakanı Teotakis, Genelkurmay Başkanı Dusmanis, hükümetin askeri danışmanı Stratikos ve Küçük Asya Ordusu Kumandanı'nın katılımıyla bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda Küçük Asya Ordusu Kumandanı Papulas'ın isteksizliğine rağmen Ankara'ya kadar ilerlemeye karar verilmişti¹⁰⁹.

Papulas, Türk ordusunun büyük bir bölümünün Sakarya'nın doğusuna çekildiğini anlayamamıştı. Bu yüzden iki kolordusu ile Sakarya'nın kuzey ve güney kolları arasından, diğer bir kolordusu ile de kuşatıcı bir şekilde güneyden ilerlemeye karar verdi. Eğer Türk ordusunun nehrin doğusuna geçtiği anlaşılırsa ordu güneye kaydırılacaktı. 13 Ağustos 1921'de ilerlemeye başlayan Yunanlılar, on gün içinde Sakarya savunma hattına dayandılar. 23 Ağustos'ta ilk çatışmalar başladı. 22 gün, 22 gece süren bu uzun, kanlı ölüm kalım savaşını Mustafa Kemal şöyle anlatmaktadır:

¹⁰⁸ Süleyman Külçe, Mareşal F. Çakmak, Askeri, Siyasi, Hususi Hayatı, İzmir, 1946, c.IV, s.108–109.

¹⁰⁹ General Papulas'ın Hatıratı, Çev. İbrahim Halil, İstanbul, 1927, s.67.

“Düşman ordusunun cephemize yüklenerek sol kanadımızdan kuşatacağı yargısına varmıştık. Bu görüşe dayanarak tam bir cesaretle gerekli tedbirleri aldırđım ve yapılacak hazırlıkları yaptırdım. Olaylar görüşümüzü doğruladı. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921’de ciddi olarak cephemize doğru ilerlemeye başladı ve taarruza geçti. Birçok kanlı, bunalımlı safhalar ve dalgalar oldu. Düşman ordusunun üstün grupları, savunma hattımızın birçok parçalarını kırdılar. Bu ilerleyen düşman birliklerinin karşısına kuvvetlerimizi yerleştirdik.

Meydan muharebesi yüz kilometrelik cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız, Ankara’nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun yönü batıya iken güneye döndü. Arkası Ankara’ya iken kuzeye çevrildi. Bunda hiçbir sakınca görmedik. Savunma hatlarımız kısım kısım kırılıyordu. Fakat kırılan her kısmın yerine en yakın yerde hemen yeni bir savunma hattı kuruluyordu. Savunma hattına çok ümit bağlamak ve onun kırılmasıyla, ordunun büyüklüğü ölçüsünde çok gerilere çekilmek gerektiği teorisini çürütmek için memleket savunmasını başka türlü ifade etmeyi ve bu ifademle direnerek şiddet göstermeyi yararlı ve etkili buldum.

Dedim ki: Savunma hattı yoktur, savunma sathı vardır. O sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat büyük küçük her birlik, ilk durabildiğı, noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tabi olamaz. Bulunduğı mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur.

İşte ordumuzun her ferdi, bu sistem içinde her adımda en büyük fedakârlığı gösterecek ve düşmanın üstün kuvvetlerini yıpratıp yok ederek, sonunda onu, taarruza devam güç ve kudretinden yoksun bir duruma getirdi.

Muharebe durumunun bu safhasını sezer sezmez hemen özellikle sağ kanadımızla Sakarya Irmağı doğusunda düşman ordusunun sol kanadına ve daha sonra cephenin önemli yerlerinde karşı taarruza geçtik. Yunan ordusu yenildi ve geri çekilmeye mecbur oldu. 13 Eylül 1921 günü Sakarya Irmağı’nın doğusunda düşman ordusundan eser kalmadı. Böylece 23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe kadar, bu günler de dâhil olmak üzere yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız devam eden büyük ve

kanlı Sakarya Meydan Muharebesi yeni Türk devletinin tarihine, dünya tarihinde pek az rastlanan büyük bir meydan muharebesi örneği kaydetti”¹¹⁰.

Sakarya'nın doğusunda uygulanan askeri harekât, mevzi savunmasıdır. Bu tür harekâta önemli olan savunma arazisini, bilhassa ilk savunma hattını her durumda elde tutmaktır. Mustafa Kemal Paşa, bu sert savunma prensibini bir ölçüde yumuşatmış, fakat aynı zamanda harekâttan beklenen amacı koruyan bir prensip geliştirerek uygulamıştır. Satih savunması anlayışıyla o zamana kadar tüm dünya ordularının uyguladıkları mevzilerde veya hatlarda savunma kavramını tamamen değiştirmiştir. Bu daha farklı ve akılcı bir mevzi savunmasıdır. Ona göre, savunma derinlikte adım adım yapılmalı, düşman derinlikte parça parça imha edilmeli, derinlik içinde adeta boğulmalıdır. Anadolu'nun derinliğine savunmaya imkân veren coğrafi konumundan tarihte ilk defa Mustafa Kemal Paşa yararlanmış, savunmanın derinlikte yapılmasının gerektiğini Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki uygulamasıyla göstermiştir.

Sakarya Muharebesi sonucunda askeri harekât yönü değişmiştir. Bu zafer, Kurtuluş Savaşı'ndaki askeri harekât açısından olduğu gibi, tarihi perspektif içerisinde Türk Milleti'nin süre gelen geri çekilişinin durdurulması ve tekrar ileriye yönelmesi sonucunu da doğurmuştur.

1.1.14. Mustafa Kemal Paşa'ya Mareşallik Rütbesi ve Gazilik Ünvanının Verilmesi

Sakarya zaferi, bütün yurttaki günlerce süren coşkunun sevinç gösterileriyle kutlandı. 14–15 Eylül gecesi, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın, milletvekili sıfatıyla, Meclis Başkanlığı'na telgrafla gönderdikleri önergede, zaferin kazanılmasındaki rolünden dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya “Mareşallik” rütbesi ile “Gazilik” ünvanının verilmesi teklif edildi. Sunulan önergede, “*Bizzat savaş meydanındaki tedbirleriyle amel ve müessiri olmuş olan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretlerine, Müşirlik rütbesi ve Gazilik ünvanı tevcihine teklif ve istirham ederiz. TBMM'nin bu teveccühünün milletimiz tarafından doğrudan doğruya bütün orduya yönelmiş bir eseri takdir ve taltif olacağı kanaatinde bulunduğumuzu arz eyeriz*” deniliyordu. Meclis üyelerinin büyük çoğunluğunun da aynı arzuyu taşıması üzerine 19

¹¹⁰ M. Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 2005, s.419–420.

Eylül günü kabul edilen bir yasa ile Türk milletinin bir şükranı olarak Mareşallik rütbesi ile Gazilik ünvanı verildi¹¹¹.

1.1.15.Sad Planı

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk İstiklâl Savaşı'nın akışını değiştiren büyük bir zafer kazanılmasına rağmen kuşkusuz Yunan kuvvetlerinin tamamen ezilmesi veya imhası söz konusu değildi. Düşman kuvvetlerinin önemli bir bölümü Sakarya'nın batısına geçmişti. Düşmanın yenildiği 13 Eylül günü, gece saat 22.00'de yayınlanan emirde şöyle deniliyordu:

"Tamamen Sakarya batısına atılan düşmanın nehrin batısında mukavemet edip etmeyeceği henüz şüphelidir. Ordunun görevi, durmasına ve düzenlemesine meydan vermeyecek suretle düşman ordusunu bütün kuvvetiyle duraklamadan takip etmektir."

Amaç, Yunan ordusunu takip ederek imha etmektir. Oysa zaten sınırlı imkânlarla sahip olan Türk ordusu elindeki tüm vasıtaları kullanarak başarılı olmuştu. Son gün Türk toplarının sesinin fazla çıkmamasının sebebi, mermilerinin tükenmek üzere oluşu idi. Takip vasıtaları ise çok eksikti, özellikle arada Sakarya gibi geçilmesi zor büyük bir nehrin bulunması, takip harekâtını doğal olarak zorlaştırıyordu. Yunanlılar tüm köprüleri imha etmişlerdi. Sayılı geçit noktalarından yalnız süvari ve çok güçlükle bir kısım piyadeler geçebiliyordu. Köprü kurmak için malzeme bulunmadığından, çok basit imkânlarla ve süratle, uygun yerlerde köprüler inşa etmek gerekiyordu.

Mustafa Kemal, 13 Eylül günü emirle 14–15 Eylül 1921 gece yarısından itibaren bütün ülke genelinde seferberlik ilan etti. Yenilen düşmanı Anadolu içerisinde son ferdine kadar imha etmek için ilan edilen seferberlikte hedeflenen gayeye erişinceye kadar silah altına alımlar yapılacaktı. Nitekim bu emir istikametinde yapılan askere alınanların katılımıyla Türk ordusunun mevcudu 20 Eylül'de 97.524'e yükselmişti. Büyük gayretlerle mevcudu artırılan ordunun beslenip elde bulundurulması ve iyice donatılması Sakarya Meydan Muharebelerinde ortaya çıkan büyük bir sorundu¹¹².

Sakarya'dan sonra yapılan takip harekâtının küçük askerî birliklerce yapıldığı için istenilen sonucu vermemesi, TBMM'de eleştirilere yol açmıştı. Ordunun durumu ve eleştirileri dikkate alan Mustafa Kemal Paşa, kesin sonuçlu bir taarruz üzerinde ısrarla

¹¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, c.12, s.262.

¹¹² Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali, Cumhuriyet Gazetesi Kitapları, İstanbul, 1997, s.683.

duruyordu. Sonbaharda yapılacak bir taarruzun hazırlığına girişildi. Fakat bu kadar kısa süre içerisinde gerekli silah, cephane ve araçların sağlanması mümkün değildi. Sayısı yüz bine yaklaşan orduyu cepheye sürmek, yeterince cephane temin etmek, düşmanla aradaki makinalı tüfek dengesini sağlamak, süvariler için at, kılıç, yem temin etmek, yaralıları için cephe gerilerinde hastaneler kurmak, Sakarya Meydan Muharebesi'nde şehit olan 1389 subayın yerlerini dolduracak subay ve kumandan bulmak lazımdı. Her şeye rağmen sonbahar taarruzu için gerekli plan hazırlandı ve gizlilik sağlamak için "SAD" adı verildi. Bazı yeni askerî birlikler cepheye getirildi. Ali İhsan Paşa cepheye gelerek karargâhını Bolvadin'de kurdu. Garp Cephesi Kumandanı'nın kanaatine göre "SAD" planının uygulanabilmesi için en az bir aylık zamana ihtiyaç vardır. Bir aylık süre zarfında birinci ordu, Çay-Sandıklı-Dinar bölgesinde toplandı. Birinci Mareşal Mustafa Kemal Ordu Karargâhı Çay'a, cephe karargâhı da Akşehir'e taşındı. Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra cephede inceleme yapan Mustafa Kemal Paşa, ihtiyaçların yarısının dahi tamamlanamadığını gördükten sonra taarruzu ilkbahara bırakmaya karar verdi¹¹³.

1.1.16.Hazırlık Devresi ve Büyük Taarruz

Taarruz bahara ertelenmekle birlikte hemen taarruz edilecekmiş gibi hazırlıklara devam ediliyordu. Garp Cephesi Kumandanlığı, iki ordu şeklinde örgütlendirildi. Sakallı Nureddin Paşa'nın kumanda ettiği 1 inci Ordu, Akarçay'ın güney batısında, küçük bağlı birlikleriyle de Menderes Irmağı boyunca uzanan bölgede bulunuyordu. Yakup Şevki Paşa'nın kumandasındaki II nci Ordu ise Akarçay'ın kuzeyinde yer alıyordu. Orduların özellikle küçük rütbeli subaylara çok ihtiyacı vardı. Ankara Zabıt Namzetleri Talimgâh'ından yetişenler, İstanbul'dan gelenler ve Birinci Dünya Savaşı'nda esir olup kurtulduktan sonra memleketlerine dönen tecrübeli yedek subaylar derhal ordu saflarına alınarak subay ihtiyacı giderilmeye çalışılıyordu. Ordunun er ihtiyacı ise 1899, 1900, 1901 hemen askere alınmasıyla tamamlanmıştı. Tümenlerin mevcutları 7000–9000 kişiye çıkarılmıştı. Ankara ve Adana'daki bazı birlikler, devlet dairelerinde ve diğer kuruluşlarda çalışanların azaltılmasıyla sağlanan askerler, yeni kurulan 16 ncı Tümen ile Kocaeli'de bulunan 17 nci Tümen Batı Cephesi'ne sevk edildi.

¹¹³ Türk İstiklal Harbi, c.2, 6. Kısım, I. Kitap, s.63.

Düşmana taarruz için Batı Cephesinde toplanan asker sayısı ilk defa iki yüz bine yaklaşıyordu.

İnsan sayısının yeter görülmesine karşılık askerlerin giyimleri iyi değildi. Elbiseler İtalya, Fransa ve yurt içinden sağlanıyordu. Taarruz etmesi planlanan kalabalık bir ordunun silah, cephane, araç ve gereçlerinin yeterli ve bol olması lazımdı. O günün şartlarında bunları temin etmek oldukça güçtü. Aslında İstanbul'da işgal kuvvetlerinin denetimindeki depolarda Türk ordusunun ihtiyacı olan her türlü silah, cephane ve gereç bulunuyordu. Üstelik bunlar Türk milletinin malı idi. Ancak, işgal güçlerinin koruması altında bulunan bu depolardaki askerî malzemeden yararlanmak imkânsız denecek derecede zordu. Bu zorluklara rağmen İstanbul'da değişik isimler altında kurulan bir takım kuruluşlar, depolardan kaçırdıkları veya başka yollardan ele geçirdikleri silah, cephane ve savaş gereçlerini gizlice Anadolu'ya yollamaya devam ediyorlardı. Büyük Taarruz öncesinde bu yolla cepheye ulaştırılan silah, cephane ve gereçlerin sayısı oldukça önemli bir yekûn tutuyordu. Türk milleti, tüm zorluklar ve imkânsızlıklar karşısında ümidini yitirmiyor, bütün engelleri aşmak için mucizevî işler yapıyordu. Eskişehir'de demiryolu atölyesinde çalışan Ahmet ustanın elinde, kamaları söküldüğü için bir çelik yığına haline gelmiş Türk topları, en ilkel aletler kullanılarak yapılan kamalar sayesinde çalışır hale geliyordu. Yine atölyelerde bir topun mermisi diğer bir topa uyarlı duruma getirilebiliyordu. Yerli imalathaneler sayesinde ordunun kasatura, bomba, mermi ve kılıç eksikleri giderilebilir duruma gelmişti, Diğer silah, araç ve gereçler ise İtalya ve Fransa'dan alınıyordu¹¹⁴.

Bir taraftan da ordunun eğitime özel bir önem veriliyordu. Savaş tecrübelerine dayanılarak hazırlanan eserler, talimnameler birliklere dağıtılıyordu. Eğitim amaçlı geziler, konferanslar, savaş oyunları ve tatbikatlar düzenlendi¹¹⁵.

Mustafa Kemal Paşa, ordunun her bakımdan taarruza hazır hale gelmesi için büyük bir çaba harcarken diğer taraftan da Meclis'te muhaliflere karşı mücadele ediyordu. Muhalif milletvekillerinin iddialarına göre, Türk ordusu savunma yapar, taarruz yapamazdı. Bu durumda diplomasi yolunu kullanıp barış istemeyen Mustafa Kemal Paşa'yı suçluyorlardı. 31 Ekim 1921'de muhalif milletvekillerinin karşı olmalarına rağmen kabul edilen bir kanunla Başkumandanlık yetkisi üç ay daha uzatıldı.

¹¹⁴ Tansel, a.g.e., s.143–146.

¹¹⁵ Türk İstiklal Harbi, c.2, 6. Kısım, 1. Kitap, s.140–142.

Başkumandanın Ankara’da ikamet etmesi, 4 Ocak 1922 tarihli Meclis oturumunda muhaliflerin tenkit konusu oldu. Mustafa Kemal Paşa, Başkumandanlığın ve Genelkurmay Başkanlığı’nın uygun gördüğü için Ankara’yı karargâh olarak seçtiğini, burada görevlerini iyi bir şekilde yaptıklarını, gerektiğinde ne zaman, nereye gideceğini kendisinin takdir edeceğini söyledi. Ona muhalif olanlar olumsuz propagandadan geri durmuyorlardı. Meclis içinde, kamuoyunda ve hatta orduda ülkenin meçhul bir akıbete sürüklendiği kanaatini yaratmaya çalışıyorlardı. Bu olumsuzluklara rağmen 4 Şubat 1922’de Meclis’te yapılan oylama sonucunda Başkumandanlık görev ve yetkileri ikinci defa üç ay daha uzatıldı. 4 Mart 1922 günü cepheyi teftiş etmek üzere Ankara’dan ayrılacağı sırada Meclis’te yapılan gizli oturumda yaptığı konuşmada ordunun neden henüz taarruza geçmediğini şöyle açıkladı:

*“Ordumuzun kararı taarruzdur. Ama bu taarruzu erteliyoruz. Sebebi, hazırlığımızı iyice tamamlamak için biraz daha zaman gerekmektedir. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten çok daha kötüdür. Bekleyişimizi, taarruz kararından vazgeçtiğimiz veya bunu başarmaktan ümidimizi kestiğimiz şeklinde anlamak ve yorumlamak yersizdir.”*¹¹⁶

1922 yılı Mayıs ayı başlarında Meclis’e Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Başkumandanlık görev ve yetkilerinin süresinin üç ay daha uzatılması hakkında kanun tasarısı sunulduğunda, kendisi hasta ve yatağa düşmüştü. Onun yokluğundan yararlanan muhalif milletvekilleri diğerlerini de etkileyerek oyların dağılmasına sebep oldular. 5 Mayıs günü yapılan oylama sonucunda kanun tasarısı kabul edilmedi. Oylama sonucu açıklandığı andan itibaren Türk ordusu kumandansız kalmıştı. Ortaya çıkan bu sonuç karşısında Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu da istifa etmeyi düşündü. Bu istifalar, ülkeyi içinden çıkılmaz derin bir buhrana sürükleyebilirdi. Sonucu öğrenen Gazi Mustafa Kemal Paşa, 6 Mayıs’ta yapılacak gizli oturumda Meclis’e açıklamalar yapacağını duyurdu. Meclisin gizli oturumunda söz alarak, milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada *“Başkomutanlık iki gündür belirsiz bir durumda ve boşluktadır. Şu dakikada ordu komutansızdır. Eğer ben orduya komuta etmekte devam ediyorsam, kanunsuz olarak komuta ediyorum. Mecliste beliren oy sonuçlarına göre, hemen komutadan el çekmek isterdim. Başkomutanlığımın sona erdiğini hükümete bildirdim. Fakat önlenmesi imkânsız bir felakete meydan vermeme mecburiyeti ile karşı karşıya*

¹¹⁶ M. Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 2005, s.427–431.

geldim. Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Bunun için bırakmadım, bırakmam ve bırakmayacağım” dedi. Uzun tartışmalardan sonra yapılan oylama sonucunda TBMM 11 red, 15 çekimsere karşı 177 oyla üç ay daha Başkumandanlık görev ve yetki süresini dördüncü defa uzattı¹¹⁷.

Hazırlıkları sürdürülen taarruzun planı üzerinde de çalışmalar sürdürülüyordu. Planın esası, 1921 sonbaharında hazırlanan “SAD” planı idi. Cephenin durumuna göre üzerinde bazı tadilatlar yapıldı. Uşak’a kadar olan taarruz cephesi daraltılarak Afyon ile Ahırdağı arasından, taarruza geçilmesi kararlaştırıldı. Ordunun tümen sayısı on ikiye çıkarıldı. Yunan ordusunun, yedek kolordularını cephenin ortasına almasıyla planın uygulanması daha da kolaylaşmıştı¹¹⁸.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, aylardır süre gelen askeri hazırlıkların tamamlanmak üzere olduğunu görünce taarruz için kararını vermişti. 16 Haziran 1922’de İzmit – Adapazarı istikametine yapacağı seyahat vesilesiyle Ankara’dan ayrılırken, taarruz kararını, yalnız Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak), Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) ve Milli Savunma Bakanı Kazım (Özalp) Paşalara söyledi. Bu görüşmede onlara taarruz için gerekli son hazırlıkların süratle tamamlanmasını emretti. Taarruzun gizlilik prensibine son derece dikkat eden Mustafa Kemal Paşa, cepheyi her denetlemeye gidişinde düşmanı olan ve kamuoyundan, planlanan askeri harekâtı gizlemek için vesileler kullandı. 27–28 Temmuz 1922 günü gecesi Akşehir’de yapılan toplantıda, taarruz için tüm hazırlıkların tamamlanması kararlaştırıldı. Bir gün sonraki toplantıda Gazi Mustafa Kemal Paşa, komutanlara genel taarruzla ilgili düşüncelerini anlattı. Ankara’ya döndükten sonra 4 Ağustos günü, taarruz kararını hükümete duyurdu. 21 Ağustos 1922’de ajanslar Gazi’nin Çankaya’da bir çay ziyafeti vereceğini duyurdular. Oysa o, Ankara’dan ayrılmış; 20 Ağustos günü Akşehir’e Batı Cephesi’ne gelmiş ve 26 Ağustos 1922 cumartesi sabahı için düşmana taarruz için emrini vermişti. 20/21 Ağustos gecesi son bir kez harita üzerinde harekâtın nasıl yapılacağını komutanlara anlatmıştı¹¹⁹.

Taarruzu şiar edinen büyük Komutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, kuvvetlerin kesin sonuç yerinde toplanması üzerinde özellikle duruyordu. *"Yarım hazırlıkla taarruz etmektense hiç taarruz etmemek daha iyidir."* düşüncesini savunan Mustafa Kemal,

¹¹⁷ M. Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 2005, s. 447–448.

¹¹⁸ Türk İstiklal Harbi, c.2, 6. Kısım, 2. Kitap, s.16.

¹¹⁹ Tansel, a.g.e., s.158–160.

Sakarya Zaferi'nden sonra kesin sonuçlu bir taarruz için bir yıla yakın bir süre beklemiş, ancak 26 Ağustos sabahı iki piyade tümeni ve iki piyade alayı karşısına on bir piyade, üç süvari tümeni toplamış; böylece harp tarihinin en büyük sıklet merkezini tesis etmiştir¹²⁰.

Aylardır hazırlığı yapılan Türk taarruzu, 26 Ağustos sabah saat 5.30'da Türk topçusunun ateşiyle başladı. 26–27 Ağustos günlerinde düşmanın Karahisar'ın güneyinde elli ve doğusunda yirmi-otuz kilometre uzunluğundaki müstahkem cepheleri düşürüldü. Mağlup olan düşman ordusunun bütün kuvvetleri, 30 Ağustos'a kadar geçen süre içerisinde kuşatıldı. 30 Ağustos'ta yapılan ve adına “Başkomandan Meydan Muharebesi” denilen savaş sonucunda düşmanın ana kuvvetleri imha edildi ve çok sayıda esir alındı. Düşman ordusunun Başkomutanı General Trikopis de esirler arasındaydı. Tasarlanan sonuç, beş gün gibi kısa bir süre içinde alınmıştı. 31 Ağustos 1922 günü, Yunan kuvvetleri canlarını kurtarmak için İzmir'e doğru çekilmeye çalışıyorlardı. Bu durum karşısında Gazi Mustafa Kemal Paşa, “*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*” emrini verdi. Onun, bu tarihi emri ile Türk Milletinin tarihinde bir dönüm noktasına gelinmiştir. 15 Mayıs 1919'da Anadolu'yu işgale başlayan Yunanlılar, Türk topraklarından on dört günde sürüldüler. Zafer ışıklarının parıldamaya başladığı bu dönemde taarruz, sonucun alınacağı son dakikaya kadar tüm şiddeti ile devam etmeliydi.

Takip harekâtı, Gazi Mustafa Kemal Paşanın gözetimi altında ve bazı önemsiz çarpışmalarla Türk ordusu lehine geliyordu. Ordularla işbirliği yaparak ilerleyen süvari kuvvetlerinin önleyici ve kuşatıcı hareketleriyle Yunan ordusu kalıntıları, hiçbir önemli harekete yeltenmeden 7 Eylül akşamına kadar Batı Anadolu'ya doğru düzensiz şekilde devam ettiler. İşgal altındaki yerleşim birimleri birer birer kurtarılırken Yunan ordusu geçtiği her yeri yakıyordu. Hızlı ilerleyişini sürdüren Türk Ordusu, 9 Eylül 1922 günü İzmir'e girdi. Muzaffer Kumandan Mustafa Kemal Paşa, Belkahve'ye gelerek Bornova-Tepecik yönünde Türk kuvvetlerinin İzmir'e girişlerini, buradan izledi; Türk bayrağının Kadifekale'ye çekilişini ve son düşman kalıntılarının İzmir'i terk etmekte olduklarını dürbünle Belkahve'de seyrederken İsmet Paşa'ya “*Paşam Anadolu seferi yüzaklığı ile sona ermiştir. Bundan sonra başka işlerimize bakarız.*” dedi¹²¹.

¹²⁰ Halil Şimşek, Atatürk'ün Asker Kişiliği, İstanbul, 1998, s.16.

¹²¹ Teoman Özalp, Tanıklık Ediyorum Cumhuriyet ve Atatürk Anıları, İstanbul, 2006, s.233-236.

Her bakımdan üstün durumda olan Yunan ordusuna karşı kazanılan başarı askerî bir dehanın ürünü idi. Zira Sakarya'nın batısına çekilen düşman, geniş ve son derece önemli stratejik bir harekât alanına yerleşmişti. Bu alan, her çeşit savaş hareketlerine elverişli bulunuyordu. Şimdi de düşman asıl savunma grubu yardımıyla bu alanı Türk birliklerine kapamıştı.

Böyle bir harekât alanında bulunan bir ordu, tüm Batı Anadolu'yu elinde tutar; Kocaeli yarımadasına İstanbul Boğazı'na Marmara'ya, Çanakkale ve Trakya'ya kadar her türlü etkide bulunabilirdi. Türk ordusu bu harekât alanı içindeki düşmanı ancak bozguna uğratar ve imha ederse ülke toprakları kurtarılabilirdi.

Türk ordusunun genel zafiyeti, taarruz stratejisini manevra ve baskın gibi iki önemli etkene dayandırmayı zorunlu kılıyordu. Bu sebeple, Mustafa Kemal Paşa, planlama aşamasında bilhassa hareket serbestliği üstünde durmuştu. Bu yaklaşım, savaş idaresini, kuşatıcı tarzda ve serbest harekât stratejisi içinde gerçekleştirme imkânı vermiştir. Böylece taarruzun durması ve cephenin bir savunma hattına dönüşmesi ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Büyük taarruzda arazi birliklerde doldurulmadan, özellikle ileriye yığılmaktan kaçınılarak ve derinlemesine kademeye serbestlik sağlanmıştır.

Büyük taarruz, askerî stratejisi açısından, gelecek için örnek alınacak bir çok sonuçlar sağlamıştır. Bir kısaç harekâtının tüm özelliklerini görmek mümkündür. 22 Ağustos'ta taarruz başladığında Türk ordusunun hedefi, Yunan ordusunun güney kanadını parçalayarak kuşatıcı bir zafer kazanmaktı. Bunun için tek bir vuruşta işi bitirebilmek gerekiyordu. Taarruz süresince düşünülen ve planlanan her şey gerçekleştirilmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nın en çok uygulanan "mevzi savaşı" anlayışını, Afyon'da kısa sürede yıkmış; modern stratejinin yaratıcısı ve uygulayıcısı olmuştur. Böylece o, askerlik tarihinde "yıldırım harbi" adı verilen yeni bir dönemi başlatan komutan olmuştur.

Yunan ordusunun Afyon'da bulunan mevzii, modern tahkimatın imkânlarıyla hazırlanmıştı. Ancak Mustafa Kemal'in ordusu, zaptedilemez denilen bu mevzii, birkaç saat içinde parçalama başarısını göstererek stratejide "hareket harbi" kavramına yeni

boyutlar kazandırmıştır. Bu uygulama ile motorlu taşıta sahip olunmadan da yıldırım harbi yapılabileceğini askerî kuramcılara ispat etmiştir.

1.1.17.Son Görev: Boğazlara Doğru İleri Harekât

Anadolu toprakları, Yunan kuvvetlerinden temizlendikten sonra sıra Boğazların ve Doğu Trakya'nın kurtarılmasına gelmişti. Büyük ölçüde amacına ulaşan Mustafa Kemal Paşa, büyük devletlerle bir çatışmaya girişmeden bu bölgeleri ele geçirmek amacı ile ilgililere gerekli emirleri vermişti. İtalyan ve Fransızların savaşmak niyetleri olmadığı Çanakkale'den 19 Eylül'de çekildiklerinde az çok anlaşılmıştı. İlerleyen Türk birlikleri karşısında İngilizler de savaşa girmekten çekiniyorlardı.

Boğazlar bölgesinde Türk ve İngiliz birlikleri arasında çatışma ihtimalinin artması üzerine 19 Eylül'de İzmir'e gelen General Pelle'nin savaşın sürebileceğine dair uyarıları karşısında kararlılığını sürdüren Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıları Edirne'ye kadar takip edeceklerini açık açık belirtti. Bu sırada savaşı devam ettirmek isteyen İngiltere Başbakanı Liloyd George, müttefikleri ve dominyonlarından umduğu desteği bulamadığı için sonuçsuz kalmıştı. 3 Ekim'de taraflar arasında Mudanya'da ateşkes görüşmeleri başladı.

28 Eylül günü Boğazlara doğru ilerleyişini sürdüren Türk birliklerine Gazi Mustafa Kemal Paşa, buldukları son hatta durmaları emrini verdi. Bu emrin sebebi, 20–23 Eylül günleri Paris'te toplanan müttefiklerin barış yollarını aramak üzere Franklin Bouillon'u Anadolu'ya gitmek üzere görevlendirmiş olmalarıydı. 28 Eylül günü İzmir'de Mustafa Kemal ile görüşen Fransız temsilci, Edirne dâhil Meriç'ten itibaren bütün Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verileceğini bildirmişti. Ancak Mudanya Konferansı görüşmeleri başladığında müttefik delegelerin verilen bu sözlere uygun hareket etmemeleri üzerine Mustafa Kemal Paşa, 6 Ekim günü akşam saatlerinde Türk birliklerine ilerleme emri verdi. İzmit yönünde ilerleyen Türk kuvvetleri 3 Ekim'de Derince'ye kadar girerken, diğer Türk birlikleri ise İzmit-Sapanca ve Kandıra'ya ulaştı. Müttefiklerin 7 Ekim günü Doğu Trakya'nın Türklere verilmesi kararını bildirmeleri üzerine mütareke görüşmeleri hızlandı ve 11 Ekim 1922 günü mütareke metni imzalandı.

Türk tarihinin en büyük zaferini kazanarak milletini esaretten kurtaran Gazi Mustafa Kemal Paşa, 2 Ekim günü Ankara'ya döndü. Halk, kurtarıcısını sevinç

gözyaşları ve coşkulu gösterilerle karşıladı. İstasyondan TBMM binasına kadar küçük büyük Ankara halkı, yolun iki tarafını da doldurmuştu. Büyük kumandan, kendisini karşılayanların arasından onları selamlayarak Meclis'e kadar yürüdü. TBMM'de bir kutlama ve kabul töreni yapıldı; bunu bir askeri geçit töreni izledi¹²².

1.1.18. Askerlikle İlgili Yayınları

Mustafa Kemal, Meşrutiyet'in ilanından sonra ileri sürdüğü ordunun siyasetle uğraşmaması görüşünü 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasını müteakip bir kere daha gündeme getirdi. Bu konuda bir sonuç alamayacağını anlayınca siyasetle bağlarını kopararak bütün dikkat ve ilgisini askeri çalışmalar üzerine yoğunlaştırdı. 1909 Ağustos'unda "*Cumalı*" da yapılan tatbikattaki gözlemlerini "*Cumalı Ordugâhı*" adı altında yayınladı¹²³.

Kolağası Mustafa Kemal'in üçüncü ordu subay talimgâhı kumandanlığında (6 Eylül 1909) ve ordu karargâhında gösterdiği başarı herkesin takdir ve övgüsünü topluyordu. Harp oyunlarında, manevralarda birçok general ve daha yüksek rütbeli subayların bulunmasına rağmen harekât müdürlüğü görevini daima fiilen o yapıyordu. Bu sırada yaptığı sözlü ve yazılı tenkitler, eski komutanların hoşuna gitmiyordu. Onu yalnızca bir teorisyen olarak nitelendirenler, rütbesi küçük olduğu halde başarısızlığa uğrasın diye 38 inci Piyade Alayı Kumandanlığına tayin ettirdiler. Bu tayin onun askerlik alanındaki üstün yeteneğini daha iyi gösterme imkânı verdi. Selanik'te bulunan askeri birlikler kendiliklerinden 38 inci Alay'ın tatbikatlarına katılmaya başladılar. Onun düzenlediği konferanslara diğer subaylar da katılıyor, beğeni ve takdirlerini ifade ediyorlardı¹²⁴.

Subayların mesleki bilgilerini artırmak ve zenginleştirmek gerektiğine inanan Mustafa Kemal, ordu talimatnamesinin değiştirilmesi düşünüldüğü sırada Berlin Askerî Akademisi'nin eski komutanlarından General Litzman'ın kitabından bir bölümü "Takımın Muharebe Talimi" adı ile Türkçe ye çevirdi (1909) Bu kitabın bir diğer bölümünü ise "Bölüğün Muharebe Talimi" adıyla 1911'de yayınladı. Aynı yıl içinde "Beşinci Kolordu Erkânı Harbiye ve Tatbikat Seyahati" adlı eserini yazdı. 1918'de

¹²² Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal (1922–1938), İstanbul, 1973, s.27–28.

¹²³ İğdemir, a.g.e., s.16–17.

¹²⁴ Afet İnan, Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri, İstanbul, 1976, s.53–54.

İstanbul'da basılan bir diğer eseri ise "Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl" adını taşımaktadır

Atatürk, bir konuşmasında *"Ben askerliğin her şeyden önce sanatkârlığını severim"* demiştir. Onun bu sözünü en iyi açıklayan, düşünce ve görüşlerini en iyi yansıtan eseri de hiç kuşkusuz "Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal" adlı kitabıdır. Atatürk, bu çok tanınmış eserinde bu konuda (günümüz Türkçesiyle) şunları söylemiştir: *"İnsanlar nasıl yönetilir diye bir daha kendime soruyorum. İnsanları istediği gibi kullanan kuvvet: Fikir ve bu fikirleri kavrayan ve yayan kimselerdir..."*

Şimdi bizim yöneteceğimiz insanların emelleri, fikirleri, ruhlarında saklı duyguları nedir? Biz, komuta edeceğimiz insanların hangi emellerini kendimize yansıtarak onların kalplerini kazanacağız ve onlara güven kazandıracacağız? Ve onlara moral kuvvetler yaratacak araçları tayin edeceğiz... Herhalde askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir görev olduğu gibi, önce onlarda bir ruh, bir emel, bir karakter yaratmak da bize düşüyor." Bu sözlerinde Atatürk'ün başarılarının düşünce yapısını görmek ve anlamak olasıdır. Çünkü Atatürk, yönetilecek insanların ruhlarında saklı duyguları bilmek, komuta edeceği askerlerin güvenlerini kazanmak ve onlarda yeni bir ruh yaratmak konusunda çok ilgi çekici örnekler vermiş, davranışlar göstermiş, tarihsel başarılar sergilemiş bir askerdir. Onun bu konudaki düşüncelerini 1908–1918 yılları arasında yayımladığı "Takımın Muhabere Talimi" (1908), "Cumali Ordugâhı, Süvari, Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları" (1909), "Beşinci Kolordu Erkân-ı Harbiye Tabiye ve Tatbikat Seyahatı" (1911), "Bölüğün Muharebe Talimi" (1912), "Zabit ve Kumandan ile Hasbihal" (1918) adlı eser ve çevirilerinde, çeşitli söylev ve demeçlerinde, "Büyük Nutku" nda görebiliriz. Atatürk, askeri eğitim konusundaki düşüncelerini açıklarken, ordu kavramı üzerinde önemle durmuş, orduyu askerin yetiştirilmesi, geliştirilmesi için bir okul olarak görmüştür. Ona göre orduya gelen insanlar, *"Milletin evlatları bir sürü gibi değil, şanlı şerefli insanlar olarak şan ve şerefle yönetilebilir."* Onun için Atatürk, önce bir bütün olarak orduyu ele almış, komutan, subay, er yetiştirmede uygulanacak kuralları kendiliğinden iş görme yeteneğine bağlamış, bu konuda şunları söylemiştir: *"Bir orduyu oluşturan, genellikle her kişi canlı bir makinenin canlı organları, parçalarıdır. Bu makineyi işleten, her organı her parçasını harekete geçiren araç buharla işleyen bir motor değildir. O hareket ettirici araç, ordu makinesini meydana getiren canlı organların dimağlarındaki kuvvet ve kanlarındaki ruhtur. Bu dimağlarda ve bu kanlarda gerekli olan kuvvet ve*

hızlı akım bulunmazsa makine durur ve başka hiçbir kuvvet onu işletemez." Atatürk'e göre eğitimde büyük görev subaylara düşmektedir. Subayların yönetmeliklerle (talimnamelerle) belirtilen kuralları askerlere öğretmeleri, savaşta nasıl davranacaklarını göstermeleri yeterli değildir. Ona göre subay, aynı zamanda bir öğretmen, bir eğitimci olmalıdır. Onlardan erlerde var olan insancıl ve ulusal duygunun işlenmesi istenmelidir. Bu konuda Atatürk, şunları söylemiştir: *"Kışla yalnız bir savaş öğrenme yeri değildir, aynı zamanda bir kültür geliştirme, bir sanat edinme yeri de olmalıdır."* Atatürk, subay yetiştirilmesi için Harp Okulu'nda verilen eğitimi yeterli bulmakla birlikte, *"diploma alan genç teğmene kapılarını açan askeri birlik, ancak bölüktür, o da yeni bir eğitim aşamasından başka bir şey değildir."* Atatürk, subay için okul ile kıta hizmeti arasındaki eğitim ayrılığını da belirterek şunları söylemiştir: *"Bence gerçek feyiz verilebilecek asıl okul kıtadır."* Atatürk, askerlik hayatında her subaya komutanlık yolunun açık olduğunu, ancak bu yolun her aşamasında eylemin askerlik bilgisinden üstün olduğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir: *"Talimnameler, nizamnameler maddelerini sadece okumuş ve bellemiş bulunmak subayları komutan yapmaya hiçbir zaman yeterli ve garantili değildir... Bu bilgilerin insanı sanatkâr yaptığına, yapacağına kani olmak elbette gaflet olur. Hatta bu usul ve kuralları uygulamak suretiyle, az çok uğraşmış olmak bir ordu için olumlu sonuca ulaşmaya yarayamaz... Savaşta öyle durumlar meydana gelir ki, bunlar üzerine genel görüşler bile öne sürmek mümkün değildir... Hâlbuki komutanlar, her hal ve andaki duruma karşı gereken tedbirleri duraklamadan ve hızla olmak zorundadırlar."* Atatürk'e göre komutan, ordunun "dinamiği, kalbi ve iradesi"dir. Çünkü düşünen, duyan, görev ve emir veren odur. Bir ordu, güçlü bir komutanla zafer kazanır. Onun için komutanda pek çok üstün nitelik aranır. Ondan bilgili, cesur, soğukkanlı, uzak görüşlü olması, yüksek bir sorumluluk duygusu taşıması istenir. Bütün bunların üstünde de kişisel girişime yatkın bir insan olması beklenir. Atatürk'e göre bütün bu özellik ve nitelik, komutanın emir verme yetkisiyle ilgilidir. Çünkü komutan, emir verendir. Komutanın bu konuda en küçük bir hatası, savaşta binlerce insanın ölümüne yol açabilir. Bu nedenle *"Komutan, emir vermiş olmak için emir vermemelidir. Verilecek emirler, gerekli ve uygulanabilecek nitelikte olmalıdır."* Komutanın bunu kestirmesinin önemli ölçüsü de "emir verirken, kendisini o emri uygulayacak olanın yerine koymalı ve emri nasıl yerine getireceğini düşünmeli ve bilmelidir." Atatürk'e göre "emir vermek", çözümü istenen bir sorunun ortasıdır. Emirden önce bu sorunun, bir hazırlık aşaması, emir verildikten sonra da bir izleme aşaması vardır. Hazırlık aşaması, sorunun inceleme ve araştırma evresidir. Atatürk buna "fikri

hazırlık safhası" demiş ve önemini de şöyle açıklamıştır: *"Fikir hazırlıkları seferberlikte davul zurna ile asker toplamaya benzemez. Bu işte sabırla çalışmak gerekir."* Atatürk, daha sonra bu sözlerine şu düşüncesini de eklemiştir: *"Verilen kararı isabetine kani olmak için durumu bütün cephelerinden incelemek gerekir. Uygulamaya başladıktan sonra keşke meseleyi başka taraftan da tetkik etmiş olsa idim, belki başka bir çıkar yol bulurdum. Belki de kanlar dökmeye, canlar yakmaya varacak tedbirlere gerek kalmazdı, tereddüdüne düşmemelidir. Çünkü böyle bir tereddüt karar verenin vicdanında o kadar kanayan bir nokta halinde kalır ki, fikrinin doğruluğundan şüphe eder. Bu şüpheler, bu kalp işkenceleri, karar sahibini kendisine olmasa bile akıl sahiplerince öyle tenkit edilirse, bu da bir zaafıdır."* Atatürk'e göre bir emrin verilmesinde komutan için olduğu kadar, o emrin yerine getirilmesinde komuta edilenler için de "teşebbüs ve cesaret" yalnız gerekli değil çok gereklidir. Çünkü büyük küçük her birliğin üstünden hiçbir emir ve hiçbir fikir almadığı durumlar karşısında düşünerek kendiliklerinden iş görmeleri gerekir. Atatürk bunu "inisiyatif" olarak nitelendirmektedir. Atatürk, savaşta komutandan ve herkesten istenilen cesaretin de tek başına değil, başka elemanlarla birlikte ve onlarla dengeli olarak göz önünde tutulmasından yanadır. Ona göre tehlikeyi aramak, bu dünyanın ötesinde bir mükâfat için ölüme atılma da cesarettir. Fakat ulusal bir ordudan beklenen bundan daha ayrıntılıdır. Cesaret, ulusal bir amaç için görevin emrettiği yerde tehlikeyi yok saymaktır. Savaşta olsun, savunmada olsun, askerlik bilim ve sanatının amacı zafere ulaşmaktır. Atatürk'e göre zafer, anlamı çok geniş ve derin bir sözcüktür. Komutanların rüyası, savaşan orduların sevgilisi, bu orduları bekleyen ulusların ümit ve gelecek için hayat dolu sevinçlerini kapsar. Zamanla da tarihin malı olur. Askerlik bakımından zafer ortak bir eserdir. Başkomutanından ere kadar, orduyu oluşturan her bireyin zaferde payı vardır. Bununla birlikte, zaferin gerçek yaratıcısı, silahlı kuvvetlerin bütün yönetimini üzerine almış olan başkomutandır. Atatürk'te "zafer" sözcüğünün temelinde "irade ve akıl" yer almıştır. O, bu konuda da şunları söylemiştir: *"Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük bir gaye elde etmek için belli başlı bir araçtır. Gaye fikirdir; zafer fikrin gerçekleşmesine hizmet nispetinde değer ifade eder. Bir fikrin gerçekleşmesine dayanmayan zafer yaşamaz. O boş bir gayrettir."* Atatürk'ün bu sözlerinde, zaferin ve onu yaratan gücün anlamı belirlemektedir. Bu anlam, bu güç, "fikir"dir. Tarih, Atatürk'ün bu sözlerini doğrulayan sayısız örneklerle doludur. Fikir ve düşünce, Atatürk'ün bütün tutum ve davranışlarına egemen olmuştur. Atatürk'ün bir de "büyük fikir" olarak adlandırdığı ülküsü vardır ki, onu daha 1914 yılında şöyle anlatmıştır: *"Benim ihtiraslarım var: Hem de pek büyüktür."*

Fakat bu ihtiraslar yüksek mevkilere geçmek ve çok paralar kazanmak gibi adi emellere ilişkin değildir. Ben bu emellerin gerçekleşmesini, yurduna büyük yararları dokunacak, bunu yararlıkla yerine getirilmiş bir görevin canlı iç rahatlığını verecek başarısında arıyorum. Bütün hayatımın ilkesi bu olmuştur. Ona genç yaşında sahip oldum ve son nefesime kadar onu korumaktan geri kalmayacağım" Bu sözler, Atatürk'ün başarılarının gizini anlamak için bize ışık tutacak niteliktedir. Çünkü bu sözler, onun kendisiyle yapmış olduğu bir sözleşmedir. Olanaksızı yapmak, Atatürk için meslek durumuna gelmiştir. Atatürk'ün askerlikle ilgili ikinci önemli eseri, "Zabit ve kumandan ile Hasbihal"den önce, kolağası (kıdemli yüzbaşı) iken yazdığı, önsözünde "Asker hediyesi, asker olanlarca makbule geçer" dediği ve 1909 yılında Selanik'te yayımladığı, içinde yedi tane krokinin de yer aldığı, "Cumali Ordugâhı, Süvari, Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları" adlı kitaptır. Eser, Atatürk'ün Köprülü-İştîp yolu üzerinde ve Köprülü'nün 10 mil kuzeydoğusundaki Cumali Ordugâhı'nın 16–26 Ağustos 1909 tarihleri arasında "süvari livası talim ve manevraları" sırasında tuttuğu notları, gözlemleri, açıklamaları ve kumandanların yaptıkları eleştirileri içerir. Notlar, 17 Ağustos 1909 Pazartesi günü Erkânıharbiye Kaymakamı (Yarbay) Hasan Tosun Bey kumandasındaki iki süvari bölüğünün talime çıkmasıyla başlar: *"Talime saat 11.30'da çıkıldı. (S.Y. 15 ile birlikte, (kumandanı) Erkânıharbiye Kaymakamı Hasan Tosun Bey, kuvveti, 2 dizili bölük). Talimin birinci bölümünde (süre 1 saat); bölükler ayrı ayrı bölük talimi yaptılar. Alay Kumandanı, Bölük Kumandanlarına özellikle (dört nala savaş düzenine geçmek, hücum ve takip harekâtının talim edilmesini) tavsiye ettiler."*

Kitap, Teğmen Kemal Efendi'nin hareketle ilgili verdiği şu bilgilerle son bulur: *"Amacım, düşmanın asıl büyük kısmını tutmaktır. Süvarisiyle hiç meşgul olmak istemem. Çünkü süvarinin geçip gitmesi o kadar önemli değildir. Fakat büyük bir kısmı bir an önce Köprülü'deki kuvvetlerine katılırsa meydan savaşının belki rengini değiştirir. Şimdi ben şu tepenin gerisinde duracağım. Düşman elbette asıl yoldan ayrılacaktır. Çünkü bu yol bizim topçunun etkisi altındadır. Turfallı ve Karaosmanlı köylerinin doğusundan dolaşmaya kalkışacaktır. Ben yaya savaşla onun az çok uzaklaşmasını sağlamış olacağım. Üzerime süvarisi gelirse yine öyle hareket ederim. Çünkü gördüm, onun da kuvveti çok değil, iki bölüktür. Hatta burada mahvolmak kesin olsa bile benim amacım buna razı olmaktır. Ben, bir bölük mahvolacağım, fakat bu hareketimle asıl meydan savaşını yapacak kuvvetlerimizin geçişine yardım etmiş olacağım. Bizim müfreze kumandanı da, sanırım kuvvetin azlığına bakmaksızın, o da bu*

düşman üzerine atılacaktır." Atatürk, Teğmen Kemal Efendi'nin verdiği bu bilgilerle ilgili olarak notlarına şunları yazmıştır: *"Genel olarak Kemal Efendi'nin görüşleri benim memnuniyetimi mucip oldu. Orada kendisine bir şey söylememiştim. Şimdi burada, bu son satırda, kendisine teşekkür ederim"*.

Atatürk'ün askerlikle ilgili üçüncü kitabı, 1911 yılında Selanik'te yayımladığı "Beşinci Kolordu Erkânıharbiye Tabiye ve Tatbikat Seyahati" adlı eseridir. Kitap üzerinde Mustafa Kemal'in imzası yoktur; fakat Atatürk'ün yakın arkadaşı eski Nafia Vekili (Bayındırlık Bakanı) ve Büyükelçi Behiç Erkin, Prof. Dr. A. Afetinan'a armağan ettiği kitabın üzerine, eserin Mustafa Kemal'in olduğunu yazmıştır. Kitap, Beşinci Kolordu Kumandanı Ferik (Korgeneral) Hasan Tahsin Paşa ile aynı kolordunun kolağası Mustafa Kemal Bey, Küçük Zabit Mektebi Kumandanı Yüzbaşı Mehmet Nuri Bey ve Erkânıharbiye Yüzbaşısı Sabit Bey'in gözetim ve denetiminde, Müfreze Kumandanı Binbaşı Hasan Askeri Bey kumandasındaki mavi birliklerle Müfreze Kumandanı Kolağası Hikmet Efendi kumandasındaki kırmızı birliklerin tatbikatını içerir. Kitabın içinde ayrıca dört harita da yer almıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'ni çok iyi tanıyan ve bilen Atatürk'e göre ordunun görevi, vatani çığnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır. Bu kalkış, elbette yerinde durmak için değil, düşmana atılmak için olursa kalkılmış olduğuna değer. Çünkü Atatürk'e göre Türk ordusu, *"Bütün milletin göğsünü güven, gurur duygularıyla kabartan bir addır... Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanının çelikleşmiş bir ifadesidir."* Atatürk'e göre Türk ordusu, *"Millet ve kahraman çocuklarından meydana gelen bu ordu, o derecede birbirleriyle kaynaşmıştır ki, dünyada ve tarihte bunun örneği çok enderdir."* Çünkü bu ordu, *"İnsanca ve bağımsız yaşamaktan başka amacı olmayan milletle aynı ülküye sahip olmaktan gurur duyan ve yalnız onun emrinde ve sadık öz evlatlarından oluşmuş saygıdeğer ve kuvvetli bir topluluktur."* Atatürk, bu orduyu oluşturan Türk askeri için de şunları söylemiştir: *"Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rastlanmamıştır. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir."*¹²⁵

---

¹²⁵ Mustafa Kemal, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal, Cumhuriyet'in Kültür Hizmeti Dizisi, İstanbul 1998; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1959; Atatürk Konferansları 1969, 1970, 1971, Ankara; Enver Ziya Karal, Atatürk ve Devrim (Konferanslar ve Makaleler) 1935–1978, Ankara 1980; Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi, İstanbul 1984.

1.1.19.Cumhuriyet Öncesi Katıldığı Harp Oyunları ve Manevralar

16 Eylül 1907’de 3 üncü Orduya atanarak Selanik’te ordu müşirlik kurmayına memur edilen Mustafa Kemal’e bu görevine ek olarak Selanik-Üsküp demiryolu müfettişliği de verildi¹²⁶. Katıldığı ilk manevrası Ocak 1908’de Selanik civarında SEDES Çiftliği etrafında yapılan manevradır¹²⁷.

Daha sonra Ağustos 1909’da kolağası rütbesiyle CUMALI KARARGÂHI’ndaki manevraya katılmıştır¹²⁸. Tatbikatı denetlemek üzere giden 3 üncü Ordu Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa’nın yanında bulunmuştur¹²⁹.

28 Haziran 1910’da ise Makedonya’da 3 üncü Ordu Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa idaresinde yapılan kurmay tatbikatına katılarak 31 Temmuz günü sona eren tatbikatın Ali Rıza Paşa adına kritiğini yapmıştır¹³⁰.

Başarılarıyla mükemmel bir teorisyen ve uygulayıcı olduğunu ispat eden Mustafa Kemal, 1910 yılında Fransa’da düzenlenen manevraya Türk ordusunu temsilen seçilen üç kişilik heyette yer aldı. Bu manevra Picardie¹³¹ manevrasıdır. Manevra 12–18 Eylül 1910 yılında yapılmıştır. Manevralardan sonra söz alarak bazı eleştiriler yapan Mustafa Kemal, Komutan General Foch’un dikkatini çekmişti. Onun üstün meziyetlere sahip bir kurmay subay olduğunu anlayan Foch, o akşam verilen ziyafete albay rütbesinden daha küçük subaylar davet edilmediği halde özel olarak Yüzbaşı Mustafa Kemal’in çağrılmasını istemişti¹³².

Mustafa Kemal daha sonra 19 Nisan 1911’de 5 inci Kolordu’nun Selânik-Kalkış arasında yaptığı manevralara -kolağası rütbesiyle- katılmıştır. Manevra 20 Nisan 1911 akşamı sona ermiştir.

¹²⁶ İsrail Kurtcephe, Türk-İtalyan İlişkileri (1911–1916), Ankara, 1995, s.22–23.

¹²⁷ Behiç Erkin, Atatürk’ün Selanik’teki Askerlik Hayatına Ait Hatıralar, 1956.

¹²⁸ Afet İnan, Atatürk’ün Askerliğe Dair Eserleri, İstanbul, 1959.

¹²⁹ Enver Behnan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, 1958.

¹³⁰ Utkan Kocatürk, Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Ankara, 1988, s.56.

¹³¹ Fransa’nın 26 bölgesinden biridir. Fransa’nın kuzeyinde yer alır ve Manş Denizi’nde küçük bir kıyısı vardır. Merkez şehri Amiens’dir. 1916 yılında I. Dünya Savaşı’nın 1 milyondan fazla kayıpla en geniş çarpışmalarından olan Somme Çarpışması burada gerçekleşmiştir. İlk defa savaş alanında tank, İngilizler tarafından bu çarpışma sırasında kullanılmıştır.

¹³² Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri: Doğumundan Samsun’a Çıkışına Kadar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.48.

1.2.ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Atatürk'ün bir toplum hayatının çeşitli yönleri ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu ilkeler, zamanın ve şartların değişme faktöründen tamamen uzak kalarak, bugün için de ve yarının sınırsızlığında da bizim için yanılmaz ve kudretli bir fikir sistemini meydana getirmektedir¹³³.

1923 – 1939 Dönemi Türkiye'nin dış politikasının önemli yanı Atatürk dönemi dış politikası olmasıdır. Türk Dış Politikasında bu dönemin ayrı bir yeri, kendine özgü bir yanı bulunmaktadır. Bu dönemdeki dış politika, özellikle Atatürk tarafından formüle edilerek onun gözetiminde uygulanmıştır.

İstikrarın sağlanması, sürekliliğin kazanılması aranırken Osmanlı'dan miras kalan Batı'ya öncelik verilmesi, batı medeniyetini örnek alma açısından, dış politikanın değişmez nitelikleri olarak kabul edilmiştir¹³⁴.

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı imparatorluğu'nu tasfiye etmiş ve Kurtuluş Savaşı ile başlayan ulusal varlık davası çözümlendikten sonra da 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanan barış antlaşmasıyla Türkiye uluslararası toplumda yerini almıştır. Lozan'dan sonra Türkiye'nin dış politikası Lozan'dan arta kalan sorunların çözümlenmesi ve diğer devletlerle ilişkilerin düzenlenmesi noktalarında toplanmıştır¹³⁵.

Atatürk'ün dış politika tutumunda kronolojik iki devir vardır. Bağımsızlık Savaşı'nın zaferle sonuca erdirilmesine kadar süren birinci devredeki dış politika ve Lozan görüşmeleri ile başlayan ve devam eden ikinci devredir.

İkinci devrede, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer devletlerarasında eşit bir devlet olarak görünmeye çalıştığını, bu statüyü başarılı bir şekilde elde ettiğini görmek mümkündür¹³⁶. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde başlayan Ulusal Mücadele hareketinin temel amacı; tarih içindeki ömrünü tamamlayarak I. Dünya Savaşı sonunda yıkılan ve her taraftan işgale uğrayıp, batı sömürgeciliğinin iştahına konu teşkil eden Osmanlı Devleti'nin enkazı ve yıkıntılarından Türk olan kısımları kurtarıp, özünde Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk Ulusal Devleti kurmaktır. Ulusal Mücadele

¹³³ Fahir Armaoğlu, Atatürk ve Dış Politika, Ankara, Forum Sayı:231, s.9.

¹³⁴ Hasan Berke Dilan, Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 1998, s.9.

¹³⁵ Ahmet Şükrü Esmer, Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 1973, s.61.

¹³⁶ Dilan, a.g.e, s.3.

döneminde Misak-ı Millî'de ifadesini bulan bu temel amaç, sınırlı ve gerçekçi, ama haklılığı inkâr edilemeyecek bir hedeftir. Böylece Anadolu'daki ulusal hareket daha başlangıçta kendi kendini sınırladığını göstermekle başkaları tarafından tanınmasını kolaylaştırmıştır.

Ulusal Mücadele'nin dış politikasının temel niteliği, bu gerçekçiliğe ve hedeflerinin tespitindeki ustalığıdır¹³⁷. Mustafa Kemal Paşa; Misak-ı Millî ilkelerini kabul ettirebilmek için uluslararası yapıyı ve dengeleri çok iyi değerlendiren başarılı bir dış politika yürütmüştür. Bu şekilde, Ulusal Mücadele hareketi dış politika açısından Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmeye yönelik temel hedeflerine ulaşmaya, bu yolda Türkiye'nin dış ülkelerde tanınmasını sağlamaya ve düşmanları ortak olan ülke ve topluluklarla çeşitli antlaşma ve işbirliğine girişerek maddi ve manevi yardım elde etmeye çalışırken, yöntem açısından tehdidin Batı'dan gelmesi sebebiyle Doğu'ya yönelik bir politikaya dengeler açısından önem vermiştir¹³⁸.

Diğer taraftan Anadolu hareketi, ABD ile Avrupa arasındaki ayrılık noktalarını çok iyi fark ederek ABD'yi İngiltere ve Fransa'ya karşı kullanmıştır. Anadolu'daki Ulusal Mücadele hareketi bizzat işgalci güçler olan itilaf devletleri arasındaki fikir ayrılıkları ve çıkar çatışmalarından da yararlanmıştı. Ustalıkla yürütülen bu diplomasi ile önce İtalya'dan, daha sonra da Fransa'dan İngiltere'ye karşı faydalanılmış, sonuçta Anadolu hareketi karşısında giderek yalnızlaşan İngiltere'yle de görüşme kapısı açık tutulmuştur. Ulusal Mücadele döneminde bizzat Atatürk tarafından yönlendirilen Türk dış politikası ve ulusal bir devlet kurma çabası, bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş diplomasisini oluşturmuştur¹³⁹.

Kuruluşundan itibaren bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan Türkiye'nin dış politikasına yön veren en önemli faktörlerden biri de güvenlik endişesi olmuştur. Bu bağlamda 1923–1930 arasında Türk dış politikasını yönetenler en çok Batı'dan endişe duymuşlardır¹⁴⁰.

¹³⁷ Mehmet Gönlübol, Ömer Kürkçüoğlu, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1985, c.I, Sayı:2, s.462.

¹³⁸ Yusuf Sarıay, Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2000, c.16, Sayı:48, s.857.

¹³⁹ Sarıay, a.g.e, s.860.

¹⁴⁰ Haluk Ülman, Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1968, c.23, Sayı:3, s.244.

Bu sebeple Türk dış politikası Ulusal Mücadele döneminde olduğu gibi, Lozan'dan sonra da tehlikenin Batı'dan gelmeye devam etmesinden dolayı uluslararası güç dengesi sisteminin kuralları çerçevesinde Sovyetler Birliği'ne dayanmaya devam etmiştir. Ancak 1923–1930 yılları arasında Lozan'da çözülemeyen sorunlarını halleden Türkiye, Batı ülkeleri ile sağlıklı ilişkiler kurma yolunu tutmuştur. Nitekim 1930'lu yıllarda Batı ile ilişkilerini normalleştiren Türkiye, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girerek etkin bir şekilde uluslararası işbirliğine katılmaya başlamıştır. Türkiye'nin Cemiyete girişi Batılı ülkelere yaklaşmasının önemli bir işareti olmuştur. Böylece başlayan yakınlaşma, ülkenin kalkınması için dış yardıma duyulan ihtiyaç ve dünya dengelerinde meydana gelen değişmelere bağlı olarak ortaya çıkan güvenlik endişelerinin de etkisi ile giderek gelişmiştir¹⁴¹.

Bu dönemde Türkiye, bölgesel ve uluslararası alandaki barışçı faaliyetlere aktif bir şekilde katılmakla beraber, kendi güvenliğini ön planda tutarak öncelikle bölgesel ittifaklara yönelmiş, Balkan ve Sadabat Paktlarının kuruluşuna öncülük etmiştir¹⁴². Ayrıca uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde barışçı yollarla Boğazlar sorununu kendi lehinde bir çözüme kavuşturmuştur. Ancak Avrupa'daki hızlı askeri ve siyasi gelişmeler özellikle İtalyan tehlikesi endişe verici boyutlara ulaştıkça bölgesel ittifakların yanı sıra Batı ülkeleri ile de ittifaka yönelmiştir. Bu sebeple 1930'lu yıllarda İtalya tehlikesi Türkiye'nin dış politikasını etkileyen faktörlerden biri olmuştur.¹⁴³

Avrupa ve dünyanın kısa sürede bunalımlar dönemine girdiği yıllarda bizzat Atatürk'ün yönlendirdiği gerçekçi, barışçı ve çok yönlü dış politika sayesinde Türkiye bölgede bir istikrar unsuru olmuş, Avrupa'da oluşan her iki blok tarafından da daima dostluğu aranan, her siyasî merkezde saygı uyandıran itibarı artmış bir devlet haline gelmiştir. Türkiye'nin sınırlı gücüne rağmen kısa zamanda itibarlı bir devlet haline gelmesinde, diplomasisindeki becerinin ve dünya güç dengelerinin yanı sıra, coğrafi konumundan kaynaklanan jeopolitik öneminin, özellikle Boğazlara sahip olmasının büyük rolünün olduğunu vurgulamak gerekir¹⁴⁴.

¹⁴¹ Sarıay, a.g.e., s.861–862.

¹⁴² İsmail Soysal, Tarihçeleriyle ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Andlaşmaları, Ankara, 1989, s.454–458, s.584–587.

¹⁴³ Sarıay, a.g.e., s.863.

¹⁴⁴ Mensur Akgün, Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar, Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, 1994, s.213.

Ülkenin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve güvenliğini her şeyin üstünde tutan, Atatürk'ün yönlendirdiği bu politika sayesinde Türkiye, uluslararası bunalımların arttığı, İkinci Dünya Savaşının eşiğinde, uluslar arası hukuk kuralları çerçevesinde iyi bir zamanlama ile barışçı yollarla hem Boğazlar sorununu hem de Hatay sorununu kendi lehine bir çözüme kavuşturmuştur¹⁴⁵.

1.2.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

Atatürk'ün dış politika ilkeleri, onun dünya görüşünü yansıtır. Bu dünya görüşünü üç noktada toplamak mümkündür. "Tam Bağımsızlık", "Ulusal Egemenlik" ve "Batılılaşmak" olup, bir yerde Ulusal Mücadele'nin ideolojik alt yapısını oluşturur. Dış politikanın temelini ve hedeflerini Misâk-ı Millî ilkeleri açıklar. Misak-ı Millî, ülke içinde ve dışında Türk milletinin dayandığı temel ilkelere¹⁴⁶.

Atatürk'ün dış politikası gerçekçidir¹⁴⁷. Boş hayaller peşinde koşmaz. Atatürk, Türk milletinin gücünü ve olanaklarını olduğu kadar, karşısındaki devletlerin ne yapacaklarını ve ne yapamayacaklarını gerçekçi ve doğru şekilde değerlendirmiş olan bir önderdir. Atatürk dış politikada teslimiyetçiliğe, yılgınlığa ve hayalciliğe yer vermediği gibi, maceracılığa da asla yer vermemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, maceracılıktan uzak durma geleneğini Atatürk Dönemi boyunca olduğu gibi ondan sonra da sürdürmüştür¹⁴⁸.

Atatürk'ün bütün ömrü boyunca savunduğu bir diğer ilke de, barışçılık olmuştur. İstilâcılara karşı yürüttüğü mücadelenin en çetin günlerinde bile Atatürk, barışın ve barışçı yolların savunucusu olmuş ve istilâcıların, Türk milletinin haklarını barışçı yollarla kabul etmemelerine teessüf etmiştir. Atatürk'ün barışçılığı, sadece Türkiye'nin dış politikası ile ilgili bir ilke değil, bütün uluslararası ilişkilerde egemen olmasını ve gelişmesini savunduğu bir noktadır. Bu uluslararası barış ilkesi, doğrudan doğruya, Atatürk'ün, en yüksek insanlık idealinin gerçekten kudretli ve o oranda da içten gelen

¹⁴⁵ Sarıay, a.g.e., s.863–864.

¹⁴⁶ Dilan, a.g.e., s.3–4.

¹⁴⁷ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.13.

¹⁴⁸ Turhan Feyzioğlu, Atatürk'ün Dış Politikasının Özellik İlke ve Amaçları, Atatürk Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu, Bildiriler, İstanbul, 1984, s.1–4.

bir ifadesi olarak ileri sürdüğü, uluslararası örgütler ve uluslararası ilişkiler anlayışına dayanmaktadır¹⁴⁹.

Atatürk Türkiye'sinin dış politika anlayışı ideolojik dogmalara, ön yargılı saplantılara değil, akla ve akılcılığa dayanır. Atatürk Türkiye'sinin dış politikasının bu özelliği, gerçekçilik ilkesinin bir devamı sayılabilir. Akılcı dış politika yaklaşımı, uluslararası ilişkilerde ebedî dostluk, ebedî düşmanlık olmadığını bilir; değişen gerçekleri, karşılıklı yararları, akıl süzgecinden geçirerek değerlendirir. “Akılcı” dış politika yaklaşımı, ön yargılı saplantılardan uzak durarak çağdaş bilimin sağladığı ışığı, insan aklını ve ulus yararını her konuda ve her durumda rehber edinmektedir¹⁵⁰.

Atatürk Türkiye'si dış politikasının temel özelliklerinden biri de, hukuka bağlılıktır. Şüphesiz, devletler hukukunun kuralları, iç hukuk kuralları kadar gelişmiş, açıklığa kavuşmuş ve kesin hukukî esaslara bağlanmış değildir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti, daima devletler hukukunun bilinen temel ilkelerine ve antlaşmalara bağlı kalmaya dikkat etmiş, bu bağlılığın çok güzel örneklerini vermiştir¹⁵¹.

Devamlı yabancı müdahalesine uğrayan, içişlerine sürekli olarak karışılan, kapitülasyonların zincirini bir türlü kıramayan, maliyesi "Düyunu Umumiye" yönetimi yüzünden yabancıların denetiminde bulunan, dostlarını ve müttefiklerini seçmekte, dış politika kararlarını vermekte yeterince serbest olamayan bir imparatorluğun çöküş yıllarını derin acılar duyarak yaşamış olan Mustafa Kemal Atatürk için, kurulacak devletin gerçek bağımsızlığı en önde gelen bir amaçtı¹⁵².

Atatürk, 13 Haziran 1921 tarihinde, Fransız delegesi Franklin Bouillon ile Ankara istasyonu'ndaki dairesinde yaptığı görüşmeyi Söylev'de şöyle anlatmaktadır: *“Ben bizim için hareket noktasının Misak-ı Millî'de tespit edilen noktalar olduğunu ortaya attım. Sonra Misak-ı Millî'nin maddeleri baştan sona kadar görüşülüp tartışılmaya devam edildi. Üzerinde en çok durulan nokta kapitülasyonların kaldırılması ve bağımsızlığımızın tam olarak sağlanmasını isteyen madde oldu. Bu nokta bağımsızlığımızın tam olarak kazanılması ve devam ettirilmesidir. Tam bağımsızlık demek elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri ve kültürel v.b. her alanda*

¹⁴⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.9.

¹⁵⁰ Feyzioglu, a.g.e., s.7-8.

¹⁵¹ Feyzioglu, a.g.e., s.8.

¹⁵² Feyzioglu, a.g.e., s.9.

tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Herhangi birinden yoksun kalmak millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksun kalması demektir”¹⁵³.

Atatürk’ün, Türkiye’yi çağdaşlaştırma, böylece en gelişmiş ülkeler düzeyine ve daha ötesine doğru ilerletme yolundaki kararlılığı da, dış politikada göze çarpan amaçları arasındadır. Batı ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye verdiği önem, batılılaşma ilkesi ile beraber, çağdaş medeniyete katılma azmi ile de ilgilidir¹⁵⁴.

Lozan’dan sonra Türkiye’nin Batı devletleriyle ilişkilerini eşitlik ilkesi içinde düzenlemesi kolay olmamıştır. Atatürk’ün dış politikada titizlikle tutunmuş olduğu bir ilke de eşitlik, yani Türkiye ile egemen devletlerarasında, hukuki bakımdan mutlak eşitlik olması idi¹⁵⁵.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında mücadele ederken dahi düşmanla iletişim kapısını aralık bırakmıştır. Anadolu’nun hedeflerinin iyi anlatılması için bu amaçlar gerçekleştirildiği anda da savaşa derhal son vermek üzere, düşmanla barışçı temaslara daima hazır olmuştur¹⁵⁶.

Atatürk, düşmanlık ilişkisinde aşırılıktan kaçındığı gibi, dostluklara gereğinden fazla bel bağlamamak gerektiğini de bilmiştir. Örneğin, Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyet rejimiyle kurulan dostluğun pürüzlerle dolu olduğunu çok iyi görmüş, bu yüzden bu ilişkiyi, karşılıklı çıkar dengesine dayalı bir işbirliği çerçevesinden öteye taşımamaya özen göstermiştir. Kurtuluş Savaşından sonraki dönemde de, 1930’ların ortalarında İngiltere’yle ilişkiler bir ittifak çerçevesinde gelişme gösterirken, bu ülkeyle bir çatışma ihtimaline göre hazırlıklı bulunmayı da ihmal etmemiştir¹⁵⁷.

Atatürk iki savaş arası dönemin zıt rejimlerini barındıran uluslar arası yapıda, gerektiğinde rejim farkı gözetmeyerek dostluklar kurmak suretiyle, çağdaş diplomasının başka bir başarı şartını daha yerine getirmiştir¹⁵⁸.

¹⁵³ Dilan, a.g.e., s.5.

¹⁵⁴ Fezyioğlu, a.g.e., s.11.

¹⁵⁵ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I, II, İstanbul, 1992, s.35.

¹⁵⁶ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.15.

¹⁵⁷ Bilal Şimşir, Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri – Yedi Belge (1930–1937), Belleten, Ankara, 1981, c.16/1, Sayı:177, s.191–192.

¹⁵⁸ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.16.

Başarılı diplomasinin temel bir özelliği olan güvenilirlik unsuru da, Atatürk'ün dış politikasında önemli bir yere sahiptir.

Atatürk Kurtuluş Savaşı sırasında, Misâk-ı Millî'de öngördüğü hedefin ötesinde bir amaç taşımadığını söyleyip, uygulaması da bunu doğrulayınca, güvenilirliğini dış dünyaya kabul ettirmiştir. Kurtuluş Savaşından sonra da, 1930'ların ortasında dünyada kaba kuvvete başvurmanın yaygınlaştığı bir dönemde Atatürk, bu yola iltifat etmeden ülkesinin haklı isteklerini dile getirirken, herkesçe bilinen güvenilirliğinden dolayı anlayış ve destek toplayabilmiştir¹⁵⁹.

Atatürk, güçlü ve dinamik kişiliğinin sonucu olarak, aktif bir dış politika izlemiştir. Ancak bu canlılık, yukarıda değinilen gerçekçilik ilkesinin doğal bir sonucu olarak, serüvenciliğe sürüklenmemiştir. Türkiye'nin davalarını anlatmak yolunda; örneğin Kurtuluş Savaşı sırasında ve 1936 yılında Montreux Boğazlar Sözleşmesi öncesi dönemde görüldüğü gibi aktif diplomasi uygulayan Atatürk, başka ülkelerin konularıyla da yakından ilgilenmiştir. Türkiye 1930'lardaki Avrupa gelişmeleri hakkında fikrine değer verilen bir ülke konumunda olmuştur¹⁶⁰.

Atatürk, yeni Türkiye'ye ulusal bir yapı kazandırmaya çalıştığı, hem iç, hem dış politikada milliyetçilik çizgisinde hareket ettiği halde, bunu aşırılığa götürmemiştir. 1920'lerden itibaren İtalya, 1930'lardan sonra da Almanya örneklerinde görüldüğü gibi, bazı ülkeler milliyetçiliği ırkçı bir yöne sürükledikleri halde, Atatürk bu akımın dışında kalmış, hatta karşısında olmuştur. Çünkü Atatürk, milliyetçiliğinin yanı sıra, insaniyetçi değerlere sahiptir. Atatürk, dünya toplumunu tek bir aile ve bütün ulusları birbirleriyle akraba gibi görüp, herhangi bir ülkenin sorunlarının, bütün insanlığın sorunu gibi değerlendirilmesi gerektiği inancıyla hareket etmiştir¹⁶¹.

Ekim 1931'de Ankara'da yapılan Balkan Konferansı'na katılan delegelere Atatürk şunları söylemiştir:

"İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayr-ı insanî ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mutlu edecek tek araç, onları birbirlerine yaklaştırarak, onları birbirlerini sevdirecek karşılıklı maddî ve manevî"

¹⁵⁹ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.17.

¹⁶⁰ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.18.

¹⁶¹ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.19.

*ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir. Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve başarılı olmasıyla mümkün olacaktır*¹⁶².

1923–1936 yılları arasında genç Türkiye'nin dış politikasını oluşturanlar, algıladıkları tehditlere karşı uluslararası güç dengesi sisteminin kuralları çerçevesinde koalisyonlara girmeyi öngörmüşlerdir. Diğer taraftan aynı Osmanlı devletinin çöküş yıllarında olduğu gibi, kuruluş dönemi Türk dış politikasında da ulusal güvenlik faktörü ağır basmıştır. 1923–1930 yılları arasında Türk dış politikasını yönetenler en çok Lozan'da halledilmeyen sorunların çözümüyle uğraşmışlardır¹⁶³.

Atatürk'ün dış politika ilkeleri birbirlerine en mükemmel mantık silsilesi içinde bağlanmıştır. Bu ilkeler, bu bağlılık içinde, Türkiye Cumhuriyeti için bir dış politika sistemini meydana getirmektedirler. Bu sebeple, bu ilkelerden birini uygularken veya yorumlarken, daima diğerleri ile de bağlantılı olarak hareket etmek zorunluluğu vardır¹⁶⁴.

Atatürk'ün çöken Osmanlı imparatorluğu'nun dış politikasından çıkardığı dersler ve tarihi deneyimleri sonucu belirlediği dış politikasının niteliklerini şöyle özetlemek mümkündür:

1. Başka devletlerin iç işlerine karışmamak ve onları kendi iç işlerimize kesinlikle karıştırmamak,
2. Dış politikada ulusal çıkarlarımızın emrettiği yolu seçmek, hiçbir şekilde macera yolunu tutmamak, mümkün olduğu kadar çıkar gruplarının etkisini yurttan uzak tutmak,
3. Daima barıştan yana olmak, böyle bir barışın biricik çaresi bütün dünyanın huzur ve sosyal adalet içinde olması görüşünü ön planda tutmaktır. Atatürk'ün yaşamı boyunca savunduğu “Yurtta Barış Dünyada Barış” ilkesine dayalı dış politikası bunun ifadesidir.
4. Emperyalizm ve sömürgecilik karşı olmak,

¹⁶² M.Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 2005, s.270.

¹⁶³ Mehmet Gök, Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları, Atatürk Türkiye'sinde (1923–1983) Dış Politika Sempozyumu, Bildiriler, İstanbul, 1984, s.49.

¹⁶⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.11–12.

5. Misak-ı Millî'yi hedef almak,
6. Dış ilişkilerde Batıya öncelik tanımak, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine kavuşturulmasını sağlamak,
7. Akılcı olmak,
8. Dış politikada dogmatik değil gerçekçi olmak, yani sabit fikirlere göre hareket etmeden daima gerçeği aramak¹⁶⁵.

1.2.2. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Hedefleri

Atatürk Misâk-ı Millî temelinde geliştirdiği politikalarla ulusal bir devlet kurmak amacındaydı. Bu amaç O'nun oluşturduğu ve izlediği dış politikanın en önemli hedefiydi. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısıyla dağılmaya mahkûm olduğunu bizzat olaylar içinde yaşayarak görmüştür. Bu nedenle Osmanlı imparatorluğu'nun temel unsurunu oluşturduğu halde, yok olmaya doğru sürüklenen Türklerin artık kendi ulusal devletlerini kurmaları gerektiği inancıyla hareket etmiştir. Mustafa Kemal bir taraftan Türk ülkesini paylaşan düşmanlarla savaşırken, öte yanda da içeride bu fikri yaymaya çalışmış, bunun mücadelesini vermiştir. Bunun mücadelesi, istilâcılara karşı girişilen mücadele kadar zor olmuş, ciddi direnişlerle karşılaşmıştır¹⁶⁶.

Atatürk, Misak-ı Millî'de ifadesini bulduğu biçimde, her alanda bağımsızlığın gerçekleştirilmesini ve onun özenle korunmasını temel hedef edindi. Türklerin bağımsızlığına düşkün bir millet olduğu bilinciyle hareket eden Atatürk, bu yüzden Kurtuluş Savaşı sırasında manda fikrine karşı çıktı. Oysa Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşları arasında bile fikre taraftar olanlar olmuştur¹⁶⁷.

Atatürk Türkiye'si, ülkenin bağımsızlığının korunmasında, Lozan dengesinin sürdürülmesine titizlikle dikkat etmiştir. Ancak çok çetin bir diplomatik savaşın sonunda elde edebilen Lozan Barış Antlaşması'nın öngördüğü dengenin korunması, yeni Türkiye'nin bağımsızlığının temel dış politika hedeflerinden biri olmuştur¹⁶⁸.

¹⁶⁵ Dilan, a.g.e., s.6-7.

¹⁶⁶ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.21.

¹⁶⁷ İğdemir, a.g.e., s.56-59.

¹⁶⁸ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.22.

Atatürk, dış politika hedeflerine ulaşılmasında barışı savaşa tercih eden bir kişiliğe sahipti. O, savaşın ne demek olduğunu yakından bilen, bu sebeple de barışın özenle korunmasına inançla çalışan üstün nitelikli bir askerd¹⁶⁹.

Atatürk'ün Yurtta Sulh, Cihanda Sulh ilkesi, barışa verdiği değerin ifadesidir. Atatürk, içeride de dışarıda da barışın korunmasını temel amaç olarak almıştır. Bu barışçıl yaklaşım, "her ne pahasına olursa olsun barış" demek, teslimiyetçi olmak ve her an boyun eğmeye hazır olmak demek değildir¹⁷⁰. Kurtuluş Savaşı sırasında görüldüğü gibi Atatürk, ancak Türkiye'nin temel hedeflerine ulaşıldığında, yani hakları kabul edildiğinde barışa razı olacağını ortaya koymuştur¹⁷¹.

Atatürk, Avrupa'nın Türkleri yüzyıllar boyunca benimsemeyip, kıtanın dışına atmaya çalıştığını bilerek, yeni Türkiye'ye batılı bir yapı kazandırmanın, âdeta bir güvenlik gereği olduğu inancıyla hareket etmiştir. Avrupa, ancak kendisiyle benzerlik halindeki bir Türkiye'yle bir arada yaşamaya razı olabilirdi. Kaldı ki batılılaşma, çağın da gereği idi. Böylece Türkiye, dışarıya karşı kendi gücünü de ispat edebilecekti. Bu yüzden modernleşme, Atatürk Türkiye'sinin temel bir dış politika hedefini oluşturmuştur¹⁷².

Atatürk Türkiye'si, Atatürk'ün ortaya koyduğu politik yaklaşımlar ve bu politikaların titizlikle ve gerçekçilik esasına göre uygulanabilmesinden ötürü başarıya ulaşmıştır. Gerek Kurtuluş Savaşı sırasında gerekse savaş sonrasında oluşturulan politikalar ve kararlı uygulamalar, bir ulusun yeniden dirilişinin ve yeniden varoluşunun başlangıcı olmuştur.

Atatürk'ün liderliğinde yürütülen Ulusal Mücadele sonucunda Avrupa modeli bir ulusal devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, dış politikada öncelikle bu yeni kimliği ile kendisini kabul ettirmiştir. Atatürk, Türkiye'yi modern bir ülke haline getirmek amacıyla başlattığı radikal devrimlere paralel olarak Türkiye'nin dış politikasını da Batı'ya yöneltmiştir. Ancak bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan Atatürk'ün bu politikası hiçbir zaman tek boyutlu bağımlılığa varan bir dış politika haline gelmemiştir. Nitekim Atatürk, Batıya yönelik

¹⁶⁹ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.22.

¹⁷⁰ Feyzioglu, a.g.e., s.6.

¹⁷¹ Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.23.

¹⁷² Gönlübol, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.24.

dış politikayı esas almakla beraber, Türkiye'nin coğrafi yerinin ortaya çıkardığı jeopolitik hassasiyet ile tarihi ve kültürel birikimine bağlı olarak çok yönlü bir dış politika izlemiştir. Böylece Atatürk döneminde izlenen aktif, gerçekçi, barışçı ve çok yönlü dış politika sayesinde Türkiye, önemli sorunlarını kendi lehine çözmüş, bölgesinde bir istikrar unsuru haline gelmesinin ötesinde sınırlı gücüne rağmen dünyada saygı uyandıran bir devlet haline gelmiştir¹⁷³.

1.3. ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSU

Kurtuluş Savaşı sonrasında, ordunun, güç ve yapısını bozmayacak, askeri eğitim ve öğretimi sürdürebilecek hatta daha ileriye götürebilecek ve aynı zamanda bütçeye yük olmamasını gözetecek bir kadroya indirilmesi kararlaştırılmıştır. Silah altında kalış süresi, harp sanatını öğrenmeye yetecek kadar kısaltılmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 1 Mart 1924 tarihinde TBMM'nin ikinci dönem birinci toplanma yılını açarken yapmış olduğu konuşmada askerlik hizmetinin bir buçuk yıla indirilmesi için kabul olunan kanundan da memnuniyetle bahsettiğini ifade etmiştir¹⁷⁴.

Askerlik müddeti kısaltılmış olmakla birlikte, barış zamanında askeri mıntıkların vaziyeti, seferberlik ve bölgesel mıntıklarındaki vaziyete göre düzenlemiştir. Böylece, hem sefer ordularının yığınak yerlerinde çabuk toplanma temin edilmiş, hem de askerin kendi doğduğu yere en yakın kıtalarda vatan hizmeti yapma imkânı elde edilerek hizmet vaziyetlerinde bir uygunluk meydana gelmiştir¹⁷⁵.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında da bugün olduğu gibi mecburi askerlik usulü mevcuttu. 21 yaşında her Türk vatandaşı mezhep farkı olmaksızın askere alınırdı.¹⁷⁶ Son yaşanan harp tecrübelerine dayanarak, askerlik bilgilerini kısa zamanda vatan çocuklarına aktarabilecek eğitim öğretim metot ve programları geliştirilerek, ülkenin ekonomisine yardım, savaş yıllarının tahribatını telafi ve memleketi imar ve ıslahının teminine çalışılmıştır¹⁷⁷. Bunun sonucu olarak, muvazzaf hizmet sınıfında 1,5 yıl, fenni kıtaatta, süvaride ve hava kıtaatında 2 yıl, jandarmada 2,5 yıl, denizde 3 yıl hizmet

¹⁷³ Sarıay, a.g.e., s.882.

¹⁷⁴ ASD, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.346.

¹⁷⁵ Hâkimiyeti Milliye, 29 Ekim 1933, s.19–23.

¹⁷⁶ Hâkimiyeti Milliye, 29 Ekim 1933, s.19–23.

¹⁷⁷ Cumhuriyetin 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.53.

kabul edilmiştir¹⁷⁸. İhtiyatlık müddeti askerliğin son beş senesine kadar devam etmekte, son beş sene ise müstahfazlıktı¹⁷⁹.

Bedel verenler muvazzaf olarak 6 ay talim görmekte, hükümetçe belirlenmiş okullardan mezun olanlar ise kısa hizmete tabi olmaktadır. Bunlar İhtiyat Zabiti Mektebinden (Yedek Subay Okulu) geçerek ihtiyat zabiti (yedek subay) olurlardı¹⁸⁰. Bunun yanında, 25 Aralık 1924 tarihinde, askeri rütbeye sahip personelin 15 sene fiili hizmetten sonra istifa edebileceği hakkında kanun tasarısı kabul edilmiştir¹⁸¹.

1926 tarihinde çıkarılan “Ordu Zabitan Heyetine Mahsus Terfi Kanunu” ile de subayların rütbe bekleme süreleri yeniden belirlenmiştir¹⁸².

23 Mart 1931 tarihinde çıkarılan “Kuvvetli Tayın Kanunu” ile seferde ve sefer mahiyetinde önemli harekât ile büyük manevralarda bedenen harcanan enerjiyi karşılaması maksadıyla askerin günlük tayın istihkakı yeniden düzenlenmiştir¹⁸³. 1920 yılında Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından çıkarılan yasa ile orduda kullanılan rütbelere 1935 yılına kadar pek değişmeden kullanılmıştır¹⁸⁴. 1935 yılında Türk ordusundaki rütbe isimlerinin, yeni Türkçe karşılıklarının kullanılmasına başlanmasıyla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin adı da “Genelkurmay Başkanlığı” olarak değiştirilmiştir¹⁸⁵.

İkinci Dünya Savaşı başlangıcına kadar Türkiye’de genel bütçe harcamaları içinde savunmanın yeri yüzde 30–35 arasındadır. 1929 Dünya Krizinin etkisiyle askeri harcamalarda 1933’e kadar mutlak değer olarak bir düşme görülseyse de, bu yıldan itibaren 1944’te savaşın bitimine kadar sürekli artış olmuştur¹⁸⁶.

¹⁷⁸ BCA, Belge Tarihi:00.12.1923, Sayı/Dosya:58, Konusu: Hizmet-i Fiiliye-i Askeriye Kanun Tasarısı. BCA, Belge Tarihi:25.01.1925, Sayı/Dosya:1454, Konusu: Mükellefiyet-i Askeriye Kanununun Değiştirilmesi.

¹⁷⁹ Cumhuriyet, 29 Ekim 1933, s. 9 ve Hâkimiyet-i Milliye, 29 Ekim 1933, s.19–23. “Mükellefiyeti askeriye kanununu 5, 18 ve 121 inci maddelerinin tadili hakkında kanun”.

¹⁸⁰ Cumhuriyet, 29 Ekim 1933, s.9.

¹⁸¹ BCA, Belge Tarihi:25.12.1924, Sayı/Dosya:132, Konusu: Askeri Rütbeye Sahip Personelin, 15 Sene Fiili Hizmetten Sonra İstifa Edebileceği Hakkında Kanun Tasarısı.

¹⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima Senesi III, C. 25, s.254.

¹⁸³ Düstur, 3’ncü Tertip, C. 12, Ankara, 1931, s.233.

¹⁸⁴ Kadir Kasalak, “Kara Ordusunda Subay Rütbeleri 1826–1961”, Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, C. I, Ankara, 2000, s.402.

¹⁸⁵ Düstur, 3’üncü Tertip, C. 16, Ankara, 1935, s.678–679.

¹⁸⁶ Hikmet Özdemir, Türkiye Cumhuriyeti’nde Rejim ve Asker İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, İstanbul, 1995, s.245.

1.3.1.Kara Kuvvetleri

Kurtuluş Savaşı süresince de değişikliklere uğrayan Türk Kara Kuvvetleri; Cumhuriyetin ilânını müteakip, mevcudu bütçeye yük olmayacak, fakat ordu yapısını ve gücünü sarsmayacak, askeri eğitim ve öğretimi temin edebilecek şekilde ele alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bu amaçla bugünkü Kara Kuvvetlerinin temeli olan ikişer tümenli dokuz kolordu ile üç süvari tümeni ve birkaç müstahkem mevkinden ibaret bu kuvvetler üç ordu halinde teşkilatlanmıştır¹⁸⁷.

— 1 nci Ordu Müfettişliği: 2nci, 3 üncü, 4 üncü Kolordulardan oluşan bu ordunun merkezi Ankara idi.

— 2 nci Ordu Müfettişliği: Merkezi Konya olan bu ordu 1 inci, 5 inci ve 6 ncı Kolordulardan kurulmuştu.

— 3 ncü Ordu Müfettişliği: Merkezi Erzincan olan bu ordu 7 nci, 8 inci ve 9 ncü Kolordulardan kuruluydu.

— Müstahkem Mevki olan Erzurum, Kars ve İzmir'e, sonradan Çatalca, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Kırklareli de eklenmiştir.

Personel yönünden bakıldığında, 1928 yılında Türk Ordusunun 20.000 subay ve 120.000 küçük zabitle neferden oluştuğu görülmektedir. Ordudaki hayvan adedi ise 50.000 idi¹⁸⁸.

Bu yeni teşkilatlanmaya göre Türk Kara Kuvvetleri üç ordu müfettişliği halinde dokuz kolordu, on sekiz piyade tümeni, üç süvari tümeni ile İzmir, Çatalca, Erzurum ve Kars müstahkem mevkiyelerinden oluşturulmuştu. Sonraki tarihlerde günün ihtiyaçlarına göre birçok değişikliğe uğrayan bu genel kuruluş ve konuş durumunun esasını oluşturan üçlü sistem hep aynı kalmıştır.

Kolordunun Teşkilatı şu şekilde idi: Her kolordu, iki piyade fırkasından (tümeninden) ve diğer yardımcı kıtalardan oluşuyordu. Kolordunun yardımcı kıtaları ise

¹⁸⁷ Said Arif Terzioğlu, Türk Ordusu, 1965, s.71–73 ve Cumhuriyet, 29 Ekim 1933, s.8.

¹⁸⁸ Cumhuriyet, 29 Ekim 1933, s.9.

şunlardı: süvari alayı, kolordu topçu alayı, istihkâm taburu, muhabere taburu, otomobilli ve arabalı nakliye taburu¹⁸⁹.

Tümenin Teşkilatı: Her tümen, her biri üç taburlu üç piyade alayından oluşmaktadır. Taburların biri makineli tüfek bölüğü olmak üzere iki bölüğü mevcuttur. Aynı zamanda her tümenin iki taburlu bir sahra topçu taburu vardır.

Bunlardan başka dağ alayları ve bir de Riyaseticumhur Muhafız (Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı) Alayı bulunmaktaydı.

Süvari Tümeninin Teşkilatı: 3 veya 4 süvari alayından kurulu olan süvari tümenlerinin iki veya üç bataryalı bir süvari topçu taburu vardı. Her süvari alayı ise üç süvari bölüğünden ve bir makineli tüfek taburundan oluşmaktaydı¹⁹⁰.

1928 yılında Fransızlardan, 1918 yılında üretilen 37 mm. Toplu bir Renault FT-17 tankı satın alınmış ve tankçılık ve tank savunması eğitimi amacı ile Piyade Atış Okulu (Maltepe/İstanbul)'na tahsis edilmiştir. Bu zırhlı birliklerin oluşumu için ilk adımdır. Sovyetler Birliği tarafından 1931 yılı üretimi 4 adet T-26 A, 6 adet T-27 Tanket (Bir kişilik tank), 1 adet T-35 yüzücü tankı ise, 1932 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Rus Harbiye Komiseri Mareşal Voroşilof tarafında Cumhuriyetin 10 ncu yılı kutlaması dolayısıyla devletinin armağanı olarak verilmiştir¹⁹¹.

1927–1928 döneminde Kara Kuvvetleri envanterine giren Renault tankları, zırhlı birliklerin gelişimi yönünde önemli bir süreçtir. İlk tank birliği ise 1934 yılında Lüleburgaz'da kurulmuş ve böylece ordunun zırhlı birliklerinin çekirdeği oluşturulmuştur¹⁹². Bir tank taburu halinde oluşturulan bu birlikte, Tabur Karargâhı, 2 adet Tank Bölüğü, 2 adet Zırhlı Oto Bölüğü ve depo halinde 1 adet Tank Bölüğü mevcuttu. 1937 yılında ise tank taburu, zırhlı tugay haline dönüştürülmüştür. 1940 yılı başlarında ise zırhlı tugayın tank taburu yeni tanklarla tank alayı haline getirilmiştir¹⁹³.

¹⁸⁹ Cumhuriyet, 29 Ekim 1933, s.8.

¹⁹⁰ Cumhuriyet, 29 Ekim 1933, s.8–9.

¹⁹¹ Savaş Beyribey, "Türkiye'de Ordu'nun Modernleşmesi Bağlamında Zırhlı Birliklerin Gelişimi" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü), s.43–44.

¹⁹² Cumhuriyetin 60'ncı Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.7 ve Cumhuriyetin 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.52–53.

¹⁹³ Beyribey, a.g.e., s.45–47.

Dünya siyasi durumunda hassas bir döneme girildiği 1930 yılı sonrasında, savaş ihtimaline karşı Kara Kuvvetlerinin takviye edilmesi gündeme gelmiş ve yapılan çalışmalar sonucunda, 1934 yılı ortalarında 20 nci, 33 üncü, 46 ncı ve 52 nci piyade tümenleri teşkil edilmiş, bu tümenlerinin teşkilinden sonra da İstanbul Kumandanlığı oluşturulmuştur¹⁹⁴.

1.3.2. Deniz Kuvvetleri ve Donanma

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilân edilmesiyle Donanma, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin emrine girerek “Cumhuriyet Donanması” adını almıştır.

Kurtuluş Savaşı bitiminde, işlevi sona eren Trabzon Deniz Ulaştırma Komutanlığı ve buna bağlı Nakliye Filosu lağvedilmiştir. Bu tarihten itibaren Amasra Deniz Komutanlığı kurularak, Karadeniz’de tek deniz komutanlığı olarak uzun yıllar görev yapmıştır¹⁹⁵.

1923 yılında, İclaliye ve Necm-i Şevket korvetleri, Muavenet-i Milliye sınıfı iki muhrip, Sultanhisar tipi iki torpidobot, Akhisar tipi iki torpidobot, Malatya ve Zuhaf gambotları kadro dışı bırakılmıştır¹⁹⁶. Kadro dışı bırakılan ve harap halde bulunan bu gemilerin bir kısmının satılmasına 13 Ocak 1924 tarihinde alınan hükümet kararı ile izin verilmiştir¹⁹⁷.

Osmanlı tarihinde asla görülmedik şekilde zayıf, güçsüz bulunan Cumhuriyet donanması hurda halinde olan aşağıdaki gemilerden kurulu idi:

— 10.000 tonluk Turgut Reis zırhlısı ve 3.250–3.805 tonluk Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri, 775 tonluk Peykişevket ve Berkisatvet torpido kruvazörleri,

¹⁹⁴ Terzioğlu, a.g.e., s.73.

¹⁹⁵ Terzioğlu, a.g.e., s.9.

¹⁹⁶ Rasim Ünlü, Birinci Dünya Harbi’nde Önce Cumhuriyetin Kuruluşundan Sonra Türk Bahriyesinin Yeniden Organizasyonu ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Oluşumu ve Askeri Sonuçları 1923–1949, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, İstanbul, 1997, s.168–169.

¹⁹⁷ BCA, Belge Tarihi:13.01.1924, Sayı/Dosya:151, Yer No: 181–15, Konusu: Harap Haldeki 7 Geminin Satılmasına İzin Verilmesi.

— 616 tonluk Muavenet ve Numune, 290 tonluk Taşoz, Samsun ve Basra muhripleri,

— 270 tonluk Berkefşan, 200 tonluk Yunus, 160 tonluk Akhisar, Draç, Musul torpidobotları, 97 tonluk daha genç Sultanhisar ve Sivrihisar torpidobotları,

— 530 tonluk Aydın Reis, Preveze, Sakız, Burak Reis, 420 tonluk Hızır Reis, İsa Reis, Kemal Reis gambotları ve 9 adet ufak motor gambot,

— 365 tonluk İntibah, 365 tonluk Nusret, 270 tonluk Selanik mayın dökme gemileri,

— 3 adet çok eski zırhlı korvet (İclaliye, Muinizafer, Necmişevket),

— 3 adet askeri nakliye gemisi (Giresun, Reşit Paşa, Tirimüjgan),

— 23.000 tonluk Yavuz muharebe gemisi de Birinci Dünya Savaşında aldığı üç büyük yara ile Büyükada ile Tavşan adası arasında idi¹⁹⁸.

1923 yılındaki Cumhuriyet donanmasının bu görünümü bir eğitim filosunu andırıyordu. Donanma, esaslı onarıma muhtaç olan 11 ila 30 yaşlarındaki gemilerden ibaret bulunmakta idi¹⁹⁹.

Bu dönemde, bütçesi 3.163.745 lira olan Bahriye bütçesinin 535.122 lirası tamir ve işletmeye ayrılmıştır. 1924 yılında, denizaltı gemisi alımı ve Yavuz'un onarımı için bütçeye iki milyon tahsisat konulmuştur.

Deniz Kuvvetlerinin kara tesisleri ise; İstanbul, İzmir, Amasra ve İzmit Deniz Komutanlıkları, Muhtelif şehirlerdeki liman reislikleri, Seyrisefain İdaresi, Bahriye Mektebi, Gedikli Çırak Okulları, Efradı Cedide Mektebi'nden alınan eğitim üniteleri, Deniz Fabrikaları, Havuzları, Deniz Hastanesi, Basımevi, Deniz Müzesi, Dikimhane ve muhtelif lojistik kuruluşlardan oluşuyordu²⁰⁰.

¹⁹⁸ Afif Büyüktuğrul, "Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı", Belleten, Ankara, 1973, C. XXXVII, s.502.

¹⁹⁹ Terzioğlu, a.g.e., s.85.

²⁰⁰ Ergün Demirel, Cumhuriyetimizin 61'nci Yılında Deniz Kuvvetlerimiz, Güncel Konular, Ankara, 1984, s. 8.

Donanmadaki eğitimin, o dönemde Deniz Kuvvetlerinin en büyük makamı olan Genelkurmay'daki Bahriye Dairesi'nin direktif veya plânıyla değil, gemi subaylarının aklında kalan bilgilerle yapılmasının en büyük sebebi donanmanın elinde hiçbir savaş ve eğitim talimnamesi olmamasıdır. Ancak buna rağmen donanmanın yaptığı eğitim ve tatbikatlar Genelkurmay Başkanı ve Yüksek Askeri Şura üyeleri tarafından hem de kamuoyu tarafından takdir ve zevkle seyrediliyordu²⁰¹.

Cumhuriyetin ilânı sonrasında, donanma ile ilgili olarak birçok kişi tarafından ifade edilen fikir “Kıyılarımızın uzun olduğu için bize donanma lazımdır” iken, Atatürk, milletine donanmanın birinci vazifesinin kıyıları korumak değil, ekonomik kalkınmayı sağlamakta birinci derecede yeri olan deniz ekonomisinin güvenliğini temin etmek olduğunu anlatıyordu²⁰².

Dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve diğer generaller, Türkiye'nin bir taarruz donanması yapmasından ziyade, öncelikle kara kuvvetlerinin güçlendirilmesini, daha sonra donanmanın düşünülmesini istiyorlardı²⁰³.

Oysa Türkiye'nin fiziki coğrafyasına bakıldığında birçok açıdan çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Anadolu'nun ortalama irtifa yüksekliği 1.162 metre, buna karşılık Trakya'nın ortalama irtifa yüksekliği 180 metredir. Türkiye'nin üç bin kilometreye yakın kara sınırı, sekiz bin kilometrenin üzerindeki ise denize kıyısı bulunmaktadır. Yarımada üzerinde bulunan Türkiye'nin fiziki coğrafyasının getirdiği bu farklılıklar, silahlı kuvvetlerinin de farklı özellikte ve çeşitlikte silah, teçhizat ve malzemeye sahip olmasını gerektirmektedir. Bunun neticesinde, her bir eşit önem ve güçte kara, deniz ve hava kuvvetlerine de sahip olunması bir zorunluluktur²⁰⁴.

Her ne kadar donanma Cumhuriyet donanması olsa da, kuruluş prensibi olarak silahlı kuvvetleri düzenlemek konusunda Mareşal Fevzi Çakmak'a tam yetki verilmiş olduğunu, İnönü'nün bizzat verdiği bilgilerden anlıyoruz. Mareşal Fevzi Çakmak'ın düşüncesine göre, donanmanın oluşturulması için uzun bir süreye ihtiyaç olacaktı.

²⁰¹ Afif Büyüktuğrul, “Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı”, *Belleten*, C. XXXVII, s.503.

²⁰² Afif Büyüktuğrul, “Atatürk'ün Deniz Kuvvetlerimiz Konusunda Tutumu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Kasım 1969 S. 26, s.25.

²⁰³ Büyüktuğrul, a.g.e., s.26.

²⁰⁴ Fahir Armaoğlu, “Ortadoğu'da Silah Dengesi ve Türkiye'nin Yeri”, *Türkiye Millî Harp Sanayi Semineri*, Ankara, 1975, s.131.

O'nun zamanla uygun bulduğu bir donanma, Bursa ovasındaki kolordu emrinde çalışacak ve Çanakkale Boğazını savunacak ufak bir donanma idi²⁰⁵.

Donanma hakkında Mareşal Fevzi Çakmak'ı böyle düşünmeye sevk eden nedenlerinden biri, köhne silahlarla başlayan Kurtuluş Savaşı sonrasında kara ordusunun silâh ve teçhizatının bütçe imkânsızlıkları sebebiyle yenilenememesi olabilirdi. İçinde kaldığı bu zor durumda Mareşal, Kara ve Deniz Kuvvetlerini dengeli şekilde geliştirmek yerine, ilk önce Kara Kuvvetlerini, yıllar içinde de Deniz Kuvvetlerini geliştirme fikrinde idi. Aynı zamanda, Mareşalin Balkan Savaşının Başkomutanlığından edindiği tecrübe ve fikirler doğrultusunda, donanma yerine kara kuvvetine stratejik manevra gücünü kazandıracak demiryolu yapmanın Türkiye'nin savunmasını daha güçlü kılacağı düşüncesinin olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır²⁰⁶.

Balkanlar'da görevli bulunduğu zamanlarda Mareşal, demiryollarının stratejik önemini görmüştü. 1909 yılında birliklerin Selanik'ten İstanbul'a naklinde demiryollarının önemi büyüktür. 1877-1878'de bir birliğin Musul'dan Balkanlar'a yedi ayda geldiği göz önünde bulundurulduğunda, 1912 yıllarında savaşa hazırlanabilecek 500.000 nizam ve redif askerinin ülkenin tehdit altında olabilecek uzak bölgelerine ancak demiryolu ağı ile gönderilebileceği değerlendirilmekteydi²⁰⁷.

Ancak, donanmanın bir ülke için sadece savunma kuvveti olmadığı bir gerçektir. Bunun yanında, donanmanın, ülke politikasına itibar kazandırıcı, ülkenin kültürünü dünyaya yayıcı, ekonomik gelişmeye büyük hizmetler sağlayıcı, kara kuvvetlerine de stratejik manevra ikmal kolaylığı kazandırıcı güç olma gibi çok önemli rolleri vardır. Fakat o dönemde, Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren komutanlar muvacehesinde genç subayların bu fikirleri savunması mümkün olamamıştır. Sonradan deniz kuvvetlerinin bu durumunu fark edecek olan Mustafa Kemal, devleti gerçek bir deniz programı içine sokacaktır²⁰⁸.

11–26 Eylül 1924 tarihlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın Hamidiye kruvazörü ile yaptığı Karadeniz gezisi, bu program için belirleyici bir yol haritasının ortaya çıkmasını

²⁰⁵ Afif Büyüktuğrul, “Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı”, Belleten, C. XXXVII, s.504.

²⁰⁶ Büyüktuğrul, a.g.e., s.504-505.

²⁰⁷ Ünsal Yavuz, Askeri Strateji Açısından Türkiye'deki Demiryolları (1856–1923), Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler III, Ankara, 1983, s. 182.

²⁰⁸ Afif Büyüktuğrul, “Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı”, Belleten, C. XXXVII, s.505.

sağlayacaktır. Mustafa Kemal Paşa için bu gezi donanmanın yerinde görülmesi için bir fırsattı. Nitekim kendisi de 19 Eylül 1924 tarihinde Hamidiye Kruvazöründe yaptığı bir konuşmada şunları ifade etmiştir: “*Bir haftadır Hamidiye ile seyahatimde memleketimizin güzel şehirlerini gördüm. Bundan daha mühim olmak üzere Donanmamızı, zabitleri tanıdım...*”²⁰⁹.

Mustafa Kemal bu gezisiyle ilgili olarak, geminin hatıra defterine yazmış olduğu satırlardan, Türkiye'nin sınırlarının önemli bir parçasının deniz olması nedeniyle donanmasının da önemli ve büyük olması gerektiğini, bunun için de harp gemisi sağlanmasından önce, öncelikle onları başarıyla yürütecek ve yönetecek komutanlara, subaylara ve uzmanlara sahip olmak gerektiğini vurgulamıştır²¹⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu gezisi sonucunda şu önemli kararlar ortaya çıkmıştır:

— Bahriye Bakanlığının açılması

— Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleriyle Peyk ve Berk torpido kruvazörleri ve Taşoz, Samsun, Basra küçük muhriplerinden kurulu bir eğitim donanmasının teşkili ve Turgut Reis zırhlısının okul gemisi yapılması,

— Donanmaya bir Alman eğitim kurulunun getirilmesi²¹¹. Hemen bu gezinin arkasından, 1 Kasım 1924'te yaptığı Meclis açış konuşmasında Mustafa Kemal, deniz kuvvetlerinin köklü ve önemli bir yenileşmeye ihtiyaç gösterdiğini ifade etmiştir²¹².

Böylelikle, Mustafa Kemal çıktığı Karadeniz gezisinde deniz meselelerini daha yakından inceleme fırsatını bulmuş ve bu seyahat Deniz Kuvvetlerinin Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlı küçük bir daire ile idare edilemeyeceğini göstermiştir.

Nitekim 30 Aralık 1924 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bahriye Vekâleti yasası çıkarılmıştır. Bu yasaya göre, Bahriye Vekâleti'nin Milli Müdafaa

²⁰⁹ ASD, C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.197.

²¹⁰ Cumhuriyetin 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.58 ve Cumhuriyetin 60'ncü Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.30.

²¹¹ Afif Büyüktuğrul, “*Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı*”, Belleten, C. XXXVII, s.506.

²¹² ASD, C. I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.351,352 ve Atatürk'ün TBMM'ni Açış Konuşmaları, 1987, s.142 ve Ünlü, a.g.e., s.168-169.

Vekâleti'nden ayrı bir teşkilat olarak görev yapmasına karar kılınarak, söz konusu Vekâlet doğrudan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlanmıştır. Bahriye Vekâleti'nin en önemli vazifesi, ülkenin maddi imkânları doğrultusunda yeni bir donanma meydana getirmek olmuştur. 1924 yılı başlarından itibaren Milli Savunma Bakanlığına bağlı bir “Bahriye Dairesi” ile yönetilen deniz kuvvetleri, 31 Aralık 1924'ten itibaren “Bahriye Vekâleti” tarafından yönetilmeye başlamıştır²¹³.

Görüldüğü üzere, Milli mücadelenin örgütlenmesinde olduğu gibi, ordunun kuruluşu ve görevlendirilmesi, iç ve dış politikanın yürütülmesi, Büyük Millet Meclisi ile ortak çalışmalar, yeni devletin giderek oluşturulması, çeşitli plan ve yöntemler hep Atatürk'ün direktifleri, gözetim ve yönetimi altında olmuştur²¹⁴.

1924 yılında Haliç Tersanesi tamamen faal durumdadır. Ancak, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşmasına göre, İstanbul Boğazının doğu ve batısında 15'er kilometrelik kısımlarda istihkâm, daimi topçu tesisatı, sualtında çalışan aletler (denizaltılar hariç) ve askeri havaalanları ile hiçbir deniz üssü bulunmayacak, ancak Türk Donanması buraya demirleyebilecek, asker transit olarak geçirilebilecek ve İstanbul şehri ile şehrin civarı için 12.000 kişilik bir kuvvet bulundurulabilecektir. Ayrıca, İstanbul hudutları dâhilinde ancak bir tersane ve deniz üssü söz konusudur. Bu durum, yani Boğazların silahsız ve müdafaasız bulunması veya İstanbul şehrinde müdafaasız bir deniz üssü ve tersane olması, faal durumdaki Haliç Tersanesi'nin kullanılma avantajını kaybettirmektedir. Üstelik Haliç'in dar bir koridor şeklinde uzaması, Yavuz'un havuzlanması için gerekli büyüklükteki yüzer havuz inşa edilmesini imkânsız kılmaktadır. Bu durumda, İzmit Körfezi'nde bir deniz üssü ve evvelce yapılan etütlere istinaden Gölcük'de bir tersane kurulması kaçınılmaz olmuştur. Bu seçimde Boğazların istilacı donanmalara karşı o zamanın koşullarında koruma da sağlayacağı dikkate alınmıştır. Bunun sonucunda, 1926 yılında Gölcük'e taşınmaya başlayan Haliç Tersanesinin bir kısım tesisleri, o zamanki “Seyri Sefain İdaresi”ne (sonradan Denizcilik Bankası adını taşıyacak müessese) devredilmiştir²¹⁵.

27 Aralık 1927 günü İsmet İnönü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na verdiği bir önerge üzerine, üç yıla yakın bir süre devam eden Bahriye

²¹³ Terzioğlu, a.g.e., s.85.

²¹⁴ Cihat Akçakayalıoğlu, “Mareşal Fevzi Çakmak'ın Hatıraları ve Atatürk”, Belleten, Ankara, 1976, C. XL, S. 157-160, s.90.

²¹⁵ Terzioğlu, a.g.e., s.85.

Vekâleti lağvedilerek, Milli Savunma Bakanlığı'nda sadece lojistik ve idari konulardan sorumlu olan bir Deniz Müsteşarlığı kurulmuş, şubeler (Donanma-zat işleri, Teçhizatı imalat, Sıhhiye, Levazım, Okullar) halinde teşkilatlanmış²¹⁶ ve donanma harekât yönünden Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlanmıştır²¹⁷.

Üstün bir donanma yapmaya karar veren Mustafa Kemal, bunu üç kademede gerçekleştirmeyi planlamıştır. İlk olarak Yavuz'un onarılması, 4 muhrip ve 4 denizaltı gemisi alınması vardı. Bu kararın alınması o dönemde Yunanlıları oldukça şaşırtmıştı. Yunan Harbiye Nazırı General Kiryako 1926 yılında: *“Türkler Yavuz’u onaracaklar. Biz bu gemiyle eş kıfayette gemi yaptıramazsak, çıkacak savaşta çok zararlı çıkarız”* demiştir. Ancak gerçek amacın Yunanistan’a saldırmak olmadığı, bu donanmanın Yunanistan’a da yararlı olacağını anladıklarında Balkan Antantına girmişler ve Türkiye’ye karşı yapıcı bir politika izlemişlerdir²¹⁸.

Atatürk’ün Balkanlarda üstün bir donanma yapma gibi stratejik bir karara varması hükümet politikasının güçlenmesini de sağlayacaktır. Sadece Çanakkale Boğazının savunmasına yetecek bir donanma ile yetinmenin doğru olmadığı ancak buna karşın bütçenin verdiği imkânlar göz önüne alındığında böyle bir donanmanın kademeli olarak zaman içerisinde yapılabileceği bir gerçektir²¹⁹.

Bu aşamalardan sonra, 8 muhrip, 8 denizaltı gemisi, mayın gemileri, karakol gemileri, mayın tarama gemilerinin ısmarlanması, özel bir kanun çıkartılarak Gölcük’te bir tersane yaptırılması Atatürk’ün donanma için ikinci ve üçüncü kademe programlarını oluşturmuştur²²⁰.

Bu program çerçevesinde, Cumhuriyet Donanmasına ilk yeni gemiler Hollanda’da yaptırılan I. İnönü ve II. İnönü denizaltıları olmuştur²²¹. Bunun sonrasında İtalya’ya ısmarlanan 4 muhrip, 2 denizaltı, 3 hücum botu²²², İspanya’dan alınan Alman yapısı bir denizaltı ve onarımı bitmiş Yavuz Kruvazörü ile 1930 yılında küçük fakat

²¹⁶ Demirel, a.g.e, s.8.

²¹⁷ Ünlü, a.g.e., s.169–171.

²¹⁸ Afif Büyüktuğrul, “Türk-Yunan İlişkileri”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S. 252, Ankara, 1974, s.10–12.

²¹⁹ Afif Büyüktuğrul, “Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı”, Belleten, Ankara, 1973, C. XXXVII, S.145–148, s.511–512.

²²⁰ Afif Büyüktuğrul, “Türk-Yunan İlişkileri”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, 1969 S. 252, s.10–12.

²²¹ Cumhuriyetin 50’nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.61.

²²² BCA, Belge Tarihi:11.11.1929, Sayı/Dosya:8538, Yer No:64–17, Konusu: İtalya’dan 10 Savaş Gemisi Alınması (Bkz. EK–12).

modern bir filo oluşturulmuştur. 1931 yılına gelindiğinde, donanmaya katılan yeni gemilerle birlikte, donanma şu şekilde düzenlenmiştir:

- Harp Filosu Komutanlığı (Yavuz ve yeni gemiler)
- İhtiyat Filosu (Eski gemiler),
- Denizaltı Filosu Komutanlığı (Denizaltılar)²²³.

Böylelikle büyük bir ilerleme sonucunda, Cumhuriyetin kurulduğu yılda bir eğitim donanması hüviyetinde olan Cumhuriyet donanması, ilk kez 1933 yılında bir savaş donanması görünümünü alıyordu. Donanma bu değişiklikler ile yeni baştan teşkilatlanmış oluyordu. Bu modern savaş donanması, eğitim donanmasının yerini alarak donanmanın hızı saatte 12 milden 35 mile, top çapı 15'likten 28'liğe, etkili top menzili 6 kilometreden 16 kilometreye çıkıyor, donanma elektrikli ölçme, hesap ve kontrol aletlerine kavuşuyordu²²⁴.

Bu arada, deniz ulaştırması ve kontrolü, seferde katılacak gemilerin teçhiz ve idaresinden sorumlu Deniz Askeri Nakliye Komiserliği kurulmuş, aynı yıl Denizaltı Gemileri Komutanlığı teşkil edilerek, dalgıç ve benzeri sualtı üniteleri ile denizaltılar bu komutanlığa bağlanmıştır²²⁵. Bu teşkilat durumu 1949 yılına kadar devam etmiş ve 1949 yılında bugünkü Dz.K.K.lığı organizasyonuna geçilmiştir. Gemi alımlarının dış kaynaklardan sağlanmasından ziyade, bu ihtiyaçların kendi kaynaklarımızdan sağlanması amacını birinci öncelikle düşünen Atatürk 29 Mayıs 1934 tarihinde, 1.255 tonluk bir akaryakıt gemisini Gölcük Tersanesi'nde kızağa koydurtarak gemi yapılması yolunda Cumhuriyet döneminde ilk adım atılmıştır²²⁶.

Batıdaki ideolojik farklılıkların ötesinde kutuplaşmalara doğru gidildiğini fark eden Türkiye, bu dönemde askeri yönden daha güçlü olmaya çalışmıştır. İtalya'dan 4 muhrip (Adatepe, Kocatepe, Tınaztepe, Zafer), 2 denizaltı (Sakarya, Dumlupınar), 3 avcı botu (Doğan, Martı, Denizkuşu), 1936 yılında İspanya'dan alınan Gür Denizatlısı ile Atatürk Dönemi'nin donanması şu şekilde oluşmuştur:

²²³ Demirel, a.g.e., s.10-11.

²²⁴ Afif Büyüktuğrul, "Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı", Belleten, Ankara, 1973, s.511-512.

²²⁵ Demirel, a.g.e., s.10.

²²⁶ Cumhuriyetin 60'ncı Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.31.

— Harp Filosu: Yavuz (Muharebe Kruvazörü), Adatepe, Kocatepe, Tınaztepe ve Zafer (İhtiyat Filosu), Hamidiye, Mecidiye, Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet (Torpedo Kruvazörleri),

— Denizaltı Filosu: I. ve II. İnönü, Dumlupınar, Sakarya ve Gür Denizatlıları ile Erkin Ana Gemisi,

— Mayın Tarama Filosu: Hızır reis, İsa reis ve Kemal Reis Gambotları,

— Hücumbot Filosu: Martı, Denizkuşu ve Doğan Avcıbotları.

Bunların dışında, isimlerini bizzat Atatürk'ün verdiği (Saldıray, Batıray, Atılay, Yıldırıy) dört adet daha denizaltı Almanya'dan sipariş edilmiştir²²⁷. Batıray dışındaki denizaltılar, Atatürk'ün vefatı sonrası donanmaya katılmıştır²²⁸.

1.3.3.Hava Kuvvetleri

Kurtuluş Savaşında sayısı 40 kişiyi geçmeyen havacılar; 20 kadarı pilot, rasatçı ve teknisyen subaydan, 10 kadarı sivil ve astsubay pilottan, geriye kalanları ise makinist ve tamircilerden meydana gelmektedir²²⁹. Kurtuluş Savaşı sonrasında kalan uçaklardan oluşan hava kuvvetleri, Lozan Barış Antlaşmasından sonra İzmir'de toplanmıştır. O dönem için, Kuvayi Havaiye Müfettişliğinin emrinde Tayyare Mektebi, Tayyare İstasyonu ve her bölükte 2 ile 7 tayyare bulunan 1 inci, 2 nci, 3 üncü Tayyare Bölüğü gibi bir kuvvet bulunmaktaydı. Bu Müfettişliğin karargâhı, biri harekât, ikmal ve meteoroloji işlerinde, diğeri fenni ikmal ve araştırmalara, bir diğeri de sağlık, levazım ve evrak kısımlarına bakan üç şube halinde çalışıyordu²³⁰.

Cumhuriyetin ilk yılında düşmandan ele geçirilen 15 uçakla görevlerini sürdürmeye başlayan Türk Hava Kuvvetlerinde, Breguet-14, Rohrbach, Spad-XIII, Gotha, De Havilland ve Albatris-C XV tayyareleri bulunmaktaydı²³¹.

²²⁷ BCA, Belge Tarihi: 15.04.1936, Sayı/Dosya: 2/4394, Yer No: 65-15, Konusu: 4 Adet Denizaltı Gemisi Satın Alınması İle Gölçük Tersanesinin Yapıtırılması (Bkz.EK-17).

²²⁸ Cumhuriyet, 18 Ocak 1940.

²²⁹ Bilal Başar, "Hava Kuvvetlerinin Dünü Bugünü Yarını", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara, 1981, S. 280, s.50-52.

²³⁰ Cumhuriyetin 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.68.

²³¹ Başar, a.g.e., s.70.

1923 yılında, Avrupa ülkelerindeki gelişmeleri inceleyip bünyemize uygulanmasını sağlamak için dışarıya bir kurul gönderilmesi, Türk Hava Kuvvetlerini geliştirmek ve güçlendirmek için girişilen ilk teşebbüs olmuştur. Anılan kurulun görevi; İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere'deki uçak sanayini incelemek, yeni tip uçaklar ile uçarak, bizim için uygun olan uçaklardan satın almaktı²³².

Nitekim 1924 yılı içinde, hava kuvvetlerimizde Junkers A-20, Junkers A-21, Goudron-27 ve Goudron-59 yeni tip tayyareler hizmete girmiştir²³³. Temeli ilk önce Yeşilköy'de 1911 yılında atılmış olan tarihi Tayyare Okulu, 1923 yılında "Pilot Kursu" adı ile yeniden bir uçuş okulu olarak İzmir-Gaziemir'de açılmıştır²³⁴.

Mustafa Kemal, 1 Kasım 1924 günü Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşmada, hava kuvvetleri için meclisin özel ilgisini talep etmiştir. Vermiş olduğu direktifler sonucunda, dünyada yeni olan havacılık mesleğini memlekete tanıtarak gençliğe sevdirmek, yurttaki gelişmesini teşvik etmek, milli hava sanayi kurmak ve hava kuvvetlerine eleman ve tayyare sağlamak amacıyla 1925 yılında Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) kurulmuştur²³⁵. 16 Şubat 1925 tarihinde kurulan Tayyare Cemiyeti, milli vazifeyi ifa için memlekete 500 şube açmıştır²³⁶.

Tayyare Cemiyeti tarafından Mart 1926 tarihinde açılan Yeşilköy Tayyare Makinist Mektebi 1930 yılında Mülki Müdafaa Vekâletine devredilmiştir. Bu zaman zarfında 172 tayyare makinisti yetiştirilmiş, bunlardan 10 kişi tahsil için Avrupa'ya gönderilmiştir²³⁷.

24 Kasım 1930 tarihinde Tayyare Cemiyeti Kongresinin açılışını bir konuşma ile Başbakan İsmet İnönü yapmıştır. Bu konuşmada, havacılık kapsamında yurt dışındaki eğitim faaliyetlerinden de bahsetmiştir: "O ana kadar bu kurum için 150 tayyare alınmıştır. Yeşilköy Tayyare Mektebi'nden mezun olan ve eğitim için Avrupa'daki fabrikalara giden 9 öğrenci staj bitiminde memlekete dönmüştür. Alman mühendis

²³² Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.70-71 ve Cumhuriyetin 60 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.40.

²³³ BCA, Belge Tarihi:19.05.1924, Sayı/Dosya:533, Yer No:61-3, Konusu: Avrupa'dan Satın Alınmasına Karar Verilen 16 Adet Brege Uçağının Pazarlıkla Satın Alınması (Bkz. EK-4). BCA, Belge Tarihi:26.11.1924, Sayı/Dosya:1139, Konusu: 10 Adet Junkers Madeni Tayyaresinin Junkers Fabrikasından Satın Alınması (Bkz. EK-6).

²³⁴ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.68.

²³⁵ ASD, C. I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.351,352 ve Atatürk'ün TBMM'ni Açış Konuşmaları, Ankara, 1987, s.142.

²³⁶ Hâkimiyeti Milliye, 29 Ekim 1933, s.19-23.

²³⁷ Hâkimiyeti Milliye, 29 Ekim 1933, s.19-23.

mektebinde 2 öğrenci bulunmaktadır. Fransa Yüksek Tayyare Mühendis Mektebi'nde 6 öğrenci öğrenim görmektedir. 5 öğrenci ise Fransa liselerinde bu okul için hazırlık okumaktadır"²³⁸.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Tayyare Cemiyeti, bugünkü adıyla Türk Hava Kurumu'nun hava kuvvetlerine katkısının büyük olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye Hükümeti ile Alman Junkers Tayyare Şirketi arasında 1925 yılında yapılan bir anlaşma gereğince²³⁹ "Türk Motor ve Tayyare Anonim Şirketi" kurularak, Kayseri'de bir motor ve tayyare fabrikasının inşasına başlanmıştır. 6 Ekim 1926'da açılan bu fabrika, havacılıkta ulusal sanayi olarak atılan büyük bir adımdır. 1928 yılında, adı geçen fabrika bütün tesis ve malzemesiyle Türk Hükümeti tarafından satın alınmıştır²⁴⁰. Bunun yanında, milli bir kuruluş olan Nuri Demirağ uçak tesislerinde de ND 36 tipi 12 uçak ve birçok planör imal edilmiştir.

Bütün havacılık kursları, 1927 yılında Eskişehir'de toplanıp birleştirilmiştir. Uçak malzemelerinin muayeneleri için 1930 yılında Ankara'da bir "Hava Laboratuvarı" kurulmuştur²⁴¹.

Eskişehir'de yapılan Türk tipi tayyarenin tecrübesi başarıyla neticelenmiştir. Tayyare Cemiyeti tarafından Fransa'da yetiştirilen talebelere Selahattin Reşit Bey, "MMV 1" tipindeki ilk milli tayyareyi Eskişehir'de imali başarılı olmuştur²⁴².

Hava Kuvvetleri teşkilatında yapılan değişiklikler ile tayyare grup ve istasyon komutanlıklarının lağvedilmesi 1930 yılının sonuna rastlar. Tayyare bölükleri birleştirilerek, 1 inci Tayyare Taburu Eskişehir'de, 2 nci Tayyare Taburu Diyarbakır'da ve 3 üncü Tayyare Taburu da İzmir'de olmak üzere önce üç tabur halinde teşkilatlanmıştır²⁴³.

Alınan yeni tayyarelerle 1932 yılında tayyare tabur teşkilatı alay teşkilatına dönüştürülerek Eskişehir'de 1 inci Tayyare Alayı, Diyarbakır'da 2 nci Tayyare Alayı ve

²³⁸ Cumhuriyet, 25 Kasım 1930.

²³⁹ BCA, Belge Tarihi:20.11.1927, Sayı/Dosya:5832, Konusu: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi'nin teşekkül şeklini gösterir T.C.Hükümeti ile Junkers Şirketi arasında yapılan sözleşme (Bkz.EK-9).

²⁴⁰ "Cumhuriyetin 61 nci Yılında Hava Kuvvetlerimiz", Güncel Konular, S. 5, s.24.

²⁴¹ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.74-75.

²⁴² Cumhuriyet, 20 Ekim 1932.

²⁴³ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.75.

İzmir’de 3 üncü Tayyare Alayı teşkil edilmiştir. Bunların dışında İzmir-Güzelyalı’da bir Deniz Tayyare Taburu ve İstanbul-Yeşilköy’de bir Hava İrtibat Bölüğü mevcuttur²⁴⁴.

1 Temmuz 1932 tarihli bir kanunla Havacı personel ayrı bir muharip sınıf olarak kabul edilmiş ve 1933 yılından itibaren Türk Havacıları, havacılığın sembolü olan mavi renkli üniformalar giymeye başlamışlardır.

Atatürk’ün 1 Kasım 1935 tarihinde TBMM’nin beşinci dönem, birinci yasama yılını açış konuşmalarında, son dönemdeki meydana gelen dünya olayları neticesinde, kuvvetli bir hava ordusuna sahip olunmasının ne denli önemli olduğunu vurgulamış ve yurdun havadan saldırılarına karşı güvenlik altında bulundurulması için, Türk Hava Kuvvetlerinin de aynı şekilde caydırıcı olması gerektiğinin altını çizmiştir²⁴⁵.

Özellikle 1930’lu yıllar sonrasında hava gücünün stratejik önemini kavrayan Türkiye, Hava Kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla birçok uçak satın almıştır²⁴⁶.

Avrupa’daki yaklaşan savaş havası ve özellikle hava gücündeki büyük ilerlemeler, Türkiye için hava savunmasının önemini ülkenin gündemine oturtmuştur. Başbakan İsmet İnönü, 25 Mayıs 1935 tarihinde yapmış olduğu konuşmada “*Çetin hadiselerden uğraşa uğraşa kurtardığımız Türkiye’yi hava tehlikesine maruz bulundurmamalıyız. Türkiye için hava tehlikesi vardır. Türkiye’nin havalarını müdafaa için en az 500 tayyareye muhtacız. Bu 500 tayyareyi tedarik etmek ve her zaman savaşa hazır bulundurmak için devletin milli müdafaa bütçesine her yıl 30 milyon daha kaynak koymak lazımdır. Bunu bugünkü mali durumla yapmak kabil değildir. Bütçenin yapamadığını ulusun hamiyeti yapmalıdır*” demiştir²⁴⁷.

1 Kasım 1936’da, Atatürk, TBMM’nin beşinci dönem, ikinci yasama yılını açış konuşmasında da, Türk Ordusunun en yüksek düzeyde kalmasının gereklerini vurgularken, özellikle hava ordusunun öngördüğü düzeyden uzak olduğunu ifade

²⁴⁴ Terzioğlu, a.g.e., s.96.

²⁴⁵ ASD, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.404.

²⁴⁶ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.78.

²⁴⁷ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1935.

ederek, milletin havadan yapılabilecek saldırılara karşı hazır bulundurulmasını istemiştir²⁴⁸.

Yapılan çalışmalar sonucunda, hava savunması ile ilgili olarak, 1938 yılında Hava Müdafaa Komutanlığı'nın vazifelerine dair yönetmelik yürürlüğe girmiştir²⁴⁹.

Bunun hemen akabinde, Genelkurmay Başkanlığı'nca hazırlanan "Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesi" Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanınca uygun görülerek 15 Şubat 1939 tarihinde uygulamaya girmiştir. Buna göre, harp tehlikesi halinde ışıkların söndürülmesi ve karartılması Genelkurmay Başkanlığı tarafından bildirilecektir²⁵⁰.

1.3.4.Jandarma Kuvvetleri

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı süresince, hem iç güvenlik görevlerini sürdüren hem de birçok cephede Silâhlı Kuvvetlerin ayrılmaz bir parçası olarak yurt savunmasına iştirak eden Jandarma Birliklerinin, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilânından sonra devletin birçok kuruluşunda olduğu gibi yeniden yapılanma çalışmaları bir plân çerçevesi içerisinde başlamıştır.

1923 yılında mevcut olan iki jandarma okuluna karşın, bu sayı 1933 yılında 12'ye yükseltilmiştir. 1924 yılı içinde İzmit'te yeniden açılan, 1918 yılında kapatılmış bulunan Jandarma Subay ve Astsubay Okulu, sonradan Konya'ya ve oradan da Ankara'ya taşınmıştır²⁵¹.

1923 – 1933 yılları arasındaki emniyet ve asayişe ait on yıllık istatistiklere bakıldığında; hemen hemen hiç siyasi olay olmayan 1923 yılından 1924 yılına gelindiğinde, olay sayısının 332'ye yükseldiği görülmektedir. Ancak 1932 yılına gelindiğinde bu sayı 2 olaya kadar düşmüştür²⁵².

²⁴⁸ ASD, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.408-409.

²⁴⁹ BCA, Belge Tarihi:21.05.1938, Sayı/Dosya:2/8810, (Bkz: EK-27).

²⁵⁰ Düstur, 3 ncü Tertip, Ankara, 1958, c. 20, s.464.

²⁵¹ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.80 ve Cumhuriyetin 60 ncı Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.65.

²⁵² Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.82.

1930 senesinde kabul edilen J1706 sayılı Jandarma Kanunu ile jandarmaya bugünkü hukuki statüsünü kazandırılmış,²⁵³ jandarma kuvvetlerinin denetimi Savunma Bakanlığı'ndan İçişleri Bakanlığına devredilmiştir²⁵⁴.

1933 yılı itibariyle Jandarma ve Hudut Taburlarının teşkili şu şekilde idi: Hudut muhafız birlikleri 17 tabur ile bir müstakil bölükten müteşekkildi. Bu taburlar, her hudutta ayrı bir komutanlığa bağlıydı. İçişleri Bakanlığına bağlı olarak memleketin asayişini sağlamakla görevli jandarma kuvvetleri alay ve taburlar halinde teşkilatlanmış olarak memleket sathında genel mevcudu 30 bin kişi civarında idi²⁵⁵.

Jandarma subaylarının, 1706 sayılı kanun uyarınca Kara Harp Okulundan karşılanması esasının kabulü, 1935 yılı içinde jandarma teşkilatında en önemli gelişme olmuştur (bu ders yılında jandarma sınıfına 29 öğrenci ayrılmıştır.) “Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi” adlı tüzüğün 1937 yılında çıkarılmasıyla Jandarmanın yurt düzeyindeki güvenlik ve huzuru sağlama görevi daha açıklığa kavuşmuştur²⁵⁶.

1.3.5.Savunma Sanayi ve Askeri Fabrikalar

Bir ülkenin yeterli seviyeye ulaşmış savunma gücü, kendi varlığını sürdürebilmesinin en önemli unsurlarından biridir. Uluslar arası etkinliğin sağlanmasında ve bağımsızlığın korunmasında önemli bir yer tutan milli savunma gücünün ana kaynağı, milli savunma sanayidir²⁵⁷.

Kara, deniz ve hava kuvvetlerinin yanında, ülkenin ağır sanayideki potansiyeli ve harp sanayisi savaş gücünün belirlenmesinde dikkate alınmaktadır. Savaş sanayine sahip olmayan bir devletin, barışçı ve bağımsız bir dış politika izlemesinin oldukça zor olduğu bir gerçektir²⁵⁸.

Askeri fabrikalar, ülke bütünlüğü ve milli varlığı koruyacak, dış politikada milli menfaatler istikametinde karar alınmasına imkân sağlayacak savaş ve gereçlerin

²⁵³ Mehmet Kırıl, “*Türk Jandarması*”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S. 225.

²⁵⁴ William Hale, Türkiye’de Ordu ve Siyaset, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 1996, s.79.

²⁵⁵ Cumhuriyet, 29 Ekim 1933, s.9.

²⁵⁶ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.80–82 ve Cumhuriyetin 60 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.65.

²⁵⁷ Ahmet Ayhan, Dünden Bugüne Türkiye’de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri, İstanbul, 2002, s.131.

²⁵⁸ Tevfik Rüştü Aras, Atatürk’ün Dış Politikası, İstanbul, 2003, s. 174.

üretimini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur²⁵⁹. Kurtuluş Savaşı sonrasında, memleket içerisinde kullanılabilir durumdaki tüm harp silah, araç ve teçhizatları toplanmış, gerekli olanların ıslahı yapılarak ordunun kuruluş ve kadrosuna katılmıştır. Cephelere lazım gelen malzeme ve teçhizatı karşılayacak gerekli depolar inşa ve ikmal edilmiştir²⁶⁰. Böylece devletin kurumsal ve iktisadi şekillenmesinde, silah sanayinin yeniden ele alınmasına, askeri fabrikalar aracılığıyla tanık olunmaktadır.

Aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nden kalan Bakırköy Barut Fabrikası, Zeytinburnu Tapa Fabrikası, Zeytinburnu Silah Tamirhanesi, Maliye Bakanlığı'ndan devralınan İstanbul'daki Silahtarağa Barut Fabrikası ve Elmadağ Barut ve Patlayıcı Maddeler Fabrikası ile 1934 yılında Gümrük ve Tekel Bakanlığı'ndan İstanbul'daki Av Fişek ve Elmadağ Barut Fabrikaları, 1943 yılında ise Kızılay'dan devren alınan Gaz ve Maske Fabrikası askerî fabrikalarla birlikte ele alınmalıdır. 1925 yılında hizmete açılan Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası, 1926 yılında hizmete giren Kayseri Uçak Fabrikası, 1939–1941 yılları arasında kuruluşu tamamlanan Etimesgut Uçak Fabrikası da 1948 yılında hizmete açılan Ankara Orman Motor Fabrikası da bu listeye dâhil edilebilir.

Osmanlı dönemindeki askeri fabrikaların büyük bir kısmı İstanbul ve civarındadır. Kurtuluş Savaşı ile birlikte, milli hükümet ordunun silâh ve malzemesini tamir ve ıslah için askeri fabrikaları Ankara ve civarında kurma yoluna gitmiştir²⁶¹.

Savunma sanayinde faaliyet gösteren özel teşebbüsler kapsamında, İstanbul'da bulunan Nuri Killigil tesisleri tabanca, 81 mm. Havan ve mühimmatını ile tahrip kalıpları, patlayıcı ve yanıcı maddeler üreterek harp sanayine katkıda bulunmuşlardır²⁶². Alman Junkers Şirketi ile 1925 yılında bir ortaklık anlaşması yapılarak, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu tüm uçakların ülkede üretilmesi amacıyla "Tayyare ve Motor Türk A.Ş." adında bir ortaklık kurularak, hava kuvvetleri ile ilgili olarak önemli bir harp sanayi tesisi meydana getirilmiştir. Dünyada dönemin modern uçak fabrikalarından birini oluşturan bu ortaklık 1928 yılında lisans anlaşmasında çıkan sorunlar nedeniyle feshedilmiş ve tesisler Türkiye tarafından satın alınmıştır. 1928 yılında kapatılarak

²⁵⁹ Mehmet Evsile, "Askerî Fabrikalarda Ücret ve Maaşlar (1931–1948)", Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, C.II, (23–25 Ekim 1995), İstanbul, 1997, s.219.

²⁶⁰ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.52 ve Cumhuriyetin 60 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.6.

²⁶¹ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, s.52.

²⁶² Suat Söylerkaya, "Türkiye'de Milli Harp Sanayi", Türkiye Milli Harp Sanayi Semineri (2–4 Ocak 1975), Ankara, 1975, s.76.

“Kayseri Uçak Fabrikası” olarak faaliyete geçirilen bu tesislerde 112 adet uçak üretilmiş, ancak üretin II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Amerikan yardımı sebebiyle tümüyle durdurulmuştur. İzmir Halkapınar Tayyare Tamirhanesi’nden ayrılan bir kısım üniteler, 1925 yılında Eskişehir Hava Tamirhanesi olarak faaliyet göstermeye başlamıştır²⁶³.

Yavuz Kruvazörünün 1929 yılında onarılmasına karar verilerek, bu iş için Haliç’te bulunan tersane tesisleri Gölcük’e taşınmıştır. Yavuz’un onarımını yapabilecek donanımına kavuşan bu tesislerde daha sonra askeri gemilerin onarım ve inşaatını gerçekleştirilmiştir. İstinye, Haliç ve Camialtı tersanelerinde de Devlet Denizyollarının yolcu ve yük gemilerinin onarımları yapılmış, ayrıca şehir hatları gemileri inşaatları da gerçekleştirilmiştir. Küçük bir tamirhane olarak Haliç’te bırakılan Taşkızak Tersanesi ise 1941 yılından itibaren geliştirilmiş ve sonraları bazı bölümleri Denizcilik Bankasına devredilmiştir²⁶⁴.

Birinci ve İkinci Sanayi Şuraları planlarının uygulanmasına bağlı olarak, 1936 yılında Nuri Demirağ adlı sanayici uçak sanayi ile ilgili Beşiktaş’ta yatırım yapmış ve bir meslek okulu açmıştır. Türk Tayyare Cemiyeti için planör ve eğitim uçağı üreten bu özel uçak fabrikası 1944 yılına kadar başarılı bir gelişme göstermiştir. Ancak sonrasında lisans anlaşması ve yerli destek sağlanamaması bu teşebbüsün sonuna gelinmiştir²⁶⁵.

Bunun yanında, ülke içerisinde üretilmesi mümkün olamayan silah ve bunlara ait malzemeler dışarıdan satın alınarak Kara kuvvetlerinin ihtiyaçları karşılanması yoluna girilmiştir²⁶⁶.

Atatürk’ün 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM’nin beşinci dönem üçüncü yasama yılını açış konuşmalarında; “*Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş ifadesidir... Teslihat ve teçhizat programımızın tatbikatı, muvaffakiyetle ilerliyor. Bunları memleketimizde yapmak emelimiz, tahakkuk yolundadır. Harp sanayi tesisatımızı, daha ziyade inkişaf ve tevsi için alınan tedbirlere*

²⁶³ Ayhan, a.g.e., s.139 ve Söylerkaya, a.g.e., s.77-78.

²⁶⁴ Ayhan, a.g.e., s.141 ve Söylerkaya, a.g.e., s.77.

²⁶⁵ Ayhan, a.g.e., s.139.

²⁶⁶ BCA, Belge Tarihi:13.11.1936, Sayı/Dosya:2/5564, Yer No:41-117, Konusu: Vlessing Şirketi’nden 28/45 cm.lik Sahil Toplarının Gizli Pazarlıkla Alınması (Bkz: EK-19). BCA, Belge Tarihi:27.11.1936, Sayı/Dosya:2/5646, Yer No:41-118, Konusu: Hollanda’dan 8 Adet 28/45 cm.lik Sahil Topları Satın Alınması (Bkz: EK-20). BCA, Belge Tarihi:22.04.1937, Sayı/Dosya:2/6451, Yer No:41-126, Konusu: Ordu İçin Çekoslovakya’dan Pazarlıkla Tüfek Satın Alınması (Bkz: EK-24).

devam edilmeli ve endüstrileşme mesaimizde de ordu ihtiyacı ayrıca göz önünde tutulmalıdır” diyerek milli bir savunma sanayi kurulmasının önemine bir kez daha değinmiştir²⁶⁷.

1940 yılında askeri fabrikaların tamamında 5.691 işçi ve 231 idareci olmak üzere 5.922 kişinin çalıştığı belirlenmiştir²⁶⁸.

1.3.6.Eğitim ve Askeri Okullar

Cumhuriyet yönetimi, askeri eğitim konusunda önemli bir devre açmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı teşkilat ve muharebe tarzları üzerinde değişiklik ve bilimin süratli ilerlemesi, silâhlarının gelişmesi sonrasında muharebe sahası hakkındaki yeni düşünceler, talim ve terbiye, sevk idare ve teşkilat için birçok yeni esaslar ortaya koymuştur. Ordu, asrın bu yeni isteklerine uygun nazari bilgileri, uygulamalı eğitim ve tatbikatın yanında askeri neşriyatla elde etmiş ve subayların bilgi seviyesi yükseltilmiştir. Bu maksatla bu ana kadar ihmal edilmiş olan pek çok kıymetli tecrübeleri, sevk ve idare usullerini, tarihteki önemli Türk savaş ve seferleri, en son tecrübeler sahne olan yeni muharebeler ve Avrupa cephelerini esaslı tetkik etmek için harp tarihine ait eserler, ordunun talim ve terbiyesine esas olacak talimatnameler, sevk ve idare ve hizmetlerinin yürütülmesine ait talimatlar, yabancı orduların gelişmelerini gösteren eserler yayımlanmıştır. Bunun yanında, 1922 yılında Ankara’da kurulan Harita Dairesi, on yıl içinde 1/200.000 ölçekli haritaların noksanlıklarını tamamlamış ve 1/25.000 ölçekli haritaların üzerinde çalışmaya başlamıştır. O dönemde, Harita Dairesi yalnız ordunun değil bütün vekâletlerin harita ihtiyacını teminine başlamıştır²⁶⁹.

Gelişen teknolojiye göre muhabere sınıfında sistemli bir eğitime geçilmesi ancak Cumhuriyetin ilânından sonra mümkün olabilmiş, 1925 yılında İstanbul’da muhabere subayları için bir kursla işe başlanmış ve 1 Eylül 1926’da ise istihkâm muhabere ve demiryolu subay ve astsubaylarını yetiştirmek üzere Fen Tatbikat Okulu hizmete

²⁶⁷ ASD, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.420-421.

²⁶⁸ Mehmet Evsile, “Askeri Fabrikalarda Ücret ve Maaşlar (1931-1948)”, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (23-25 Ekim 1995), İstanbul, 1997, s.221-225 ve Birliği Dergisi, Ankara, Sayı:32, s.61-68.

²⁶⁹ Hâkimiyeti Milliye, 29 Ekim 1933, s.19-23.

sokulmuştur. Bu okulda muhabere subayları 1932 yılına kadar 3 yıl, 1932'den 1948'e kadar da 2 yıl süreli öğretim yaptıktan sonra kıtalara gönderilmiştir²⁷⁰.

Cumhuriyet döneminde, bütün Türk Ordusunda kışlalar yalnız asker ocağı değil, aynı zamanda ulusun bilgi ve kültür kaynağı olan bir okul olmuştur. Zorunlu askerlik sistemi ile birlikte, Anadolu köylerinden gelen gençler, askerlik hizmetiyle birlikte dış dünyaya açılmış oluyorlar ve bu durum onların ufkunu açacak bir ortam yaratıyordu. Askerlik hizmeti, tüm erkek nüfus için ortak bir tecrübeydi²⁷¹. Orduya gelen bütün neferler okuyup yazma öğrendikten sonra terhisi hedef olarak alınmıştı. Bunun için özellikle yeni Türk harflerinin kabulünden sonra azami mesai sarf edilmiş ve okuma yazma öğrenen miktar üç yılda 10.000, müteakip senelerde 45.000, 1930'lu yıllarda 60.000 ve daha yukarı derecelere çıkarılmıştır²⁷². Ayrıca askere gelen memleketin gençlerine yurt ve sağlık bilgisi, hesap, hayvan bakımı ve medeni bilgilerden herkese lazım ve çok faydalı olurken, gösterilen genel bilgilerin çoğalmasını sağlamıştı. Memleketin ziraatına yardım etmek amacıyla, ordudaki ders programlarına ziraat dersleri ilave edilerek, eski ve yeni ziraat usulleri arasında bariz farklar anlatılmıştır²⁷³.

---

²⁷⁰ Lütfü Sel, “*Kara Kuvvetleri Muhabere Sınıfının Tarihçesi*”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S. 270, Ankara, 1979, s.4–5.

²⁷¹ Dankwart Rustow, *Türkiye’de Ordu*, İstanbul, 1970, s.42.

²⁷² Hâkimiyeti Milliye, 29 Ekim 1933, s.19–23.

²⁷³ Hâkimiyeti Milliye, 29 Ekim 1933, s.19–23.

BÖLÜM II

1924 İZMİR HARP OYUNLARI

2.1.HARP OYUNLARININ KISA TARİHİ

Harp oyunu, bir askeri operasyonun, değişik yollarla simule edilmesidir. Amacı ise doğrudan savaşa gitmeden savaş tecrübesi kazanmak, olası bir savaş durumunun ordu üzerindeki etkilerini gözlemlemek, yeni stratejiler denemek ve olası harekâtlara hazırlanmaktır.

İlk modern harp oyunları Prusyalı siviller ve subaylar tarafından 1811 yılında *Kriegspiel* adı altında hazırlandı. Ordu içerisinde imparatorun da desteğiyle büyük kabul gördü. 1828 yılında, genç bir subay olan Helmuth von Moltke, *Kriegspieler Verein* adı altında bir harp oyunları derneği kurdu. İleride Alman Genelkurmay Başkanı olacak bu subay Alman Ordusu'nun eğitiminde harp oyunlarının yerinin çok önemli olduğunu düşünüyordu. Nitekim 1870–71 Fransa-Prusya Savaşı sonucunda Prusyalıların kazandığı zafer tüm dünyanın dikkatini çekmişti. Prusyalılar da kendi icatları olan harp oynunu diğer milletlere tanıtmaktan çekinmemişlerdi ve harp oyunları diğer ordulara da yayılmıştı.

2. Dünya Savaşı sonuna kadar oynanılan harp oyunları tarihi veya hayali savaşları etüd etmek için bir araç olarak kullanılmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın ardından ise harp oyunların ana amacı, yeni teknolojileri ve silah sistemlerini denemek olmuştur. Bugün günümüzde de dünya orduları düzenli şekilde harp oyunları icra etmektedirler. Teknolojiler değişse de, bu oyunların temelinde yatan ana fikir Prusyalıların geliştirdiği "Kriegspiel" ile aynıdır.

Ülkemizde ilk harp oyunları 22 Şubat 1924'de Atatürk'ün de katılımıyla İzmir'de gerçekleşmiştir. Yine genelkurmay başkanlığımız düzenli olarak milli veya diğer ülkelerle müşterek harp oyunları oynamaktadırlar. 1998 yılında Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde kurulan Atatürk Harp Oyunu ve Kültür Merkezi ordumuzun harp oyunları talebini karşılamakta ve yeni muharebe modelleri geliştirmek için çalışmaktadır.

2.2. I. DÜNYA SAVAŞI ERTESİ AVRUPA'SINA GENEL BİR BAKIŞ

1919–1929 yılları arasındaki zaman kesiti, savaştan sonra Avrupa'da barışı koruma ve sürdürme çabalarının egemen olduğu bir dönemdir. I. Dünya savaşına giden yolda Osmanlı Devleti'nin önemli bir kilometre taşı olmasına karşılık, II. Dünya savaşına giden yolda Türkiye cumhuriyeti'nin herhangi bir etkisinin bulunmayışı, dönemin özelliklerinden birini oluşturur. Bunun nedeni, Türkiye cumhuriyeti'nin I. Dünya savaşıdan sonra yenilenlere dayatılan barış antlaşmalarından Ulusal Kurtuluş Savaşı ile kurtulan devlet oluşu ve Atatürk'ün "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesine uyarak "revizyonist" devletlerin yanında yer almamasıdır. Yeni kurulan Cumhuriyet Hükümeti, geri kalan sorunlarını ya uzlaşma yoluyla, ya anlaşma yoluyla ya da uluslar arası hukukun "rebus sie stanti bus" kuralına uyarak çözmeyi yeğlemiştir²⁷⁴.

I. Dünya savaşıdan sonra imzalanan barış antlaşmaları Avrupa'nın ve Dünya'nın çehresini yeniden değiştirmişti. Viyana Kongresi'nde olduğu gibi bu kez de birçok haksızlıklar yapılmış, yeni ulusal devletlerin kurulması kolaylaştırılmakla birlikte, birçok azınlık sorunlarının doğmasına da yol açılmıştır. Wilson'un "toprak katılmayacak" prensibine karşılık "manda" sistemi bulunarak katmalar kamufle edilmeye çalışılmış ve böylece bağımsızlıkları için çarpışmış birçok ulus yabancı boyunduruğu altına konulmuştu. Bundan dolayı barışın uzun sürmeyeceği anlaşılıyordu. Silahların azaltılması gerektiği halde, büyük devletler yakında yeni bir savaşın çıkma olasılığını düşünerek silahlanıyorlardı²⁷⁵.

Özellikle bu devletlerden İtalya'nın I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarının hiçbirinden istediğini alamaması İtalya'da hoşnutsuzluk yarattı. Bu olumsuzluklara savaşın doğurduğu maddi ve manevi sıkıntıların etkileri de eklenmiş ve İtalya'da iç işlerinin karışmasına ve devlet otoritesinin zayıflamasına neden olmuştu. Yakın bir iç savaştan korkulmaktaydı. Bir yandan sosyalist hükümeti devirmeye çalışırken, bir yandan da komünistler Moskova'ya bağlı büyük bir parti halinde birleşmişler ve gayelerine varmak için uğraşmaya başlamışlardı. Bu hareketlere karşı da

²⁷⁴ Murat Sarıca, I.Dünya Savaşı'nın Sonundan Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları. (1919–1929) SBF, İstanbul, 1982, s.1–2.

²⁷⁵ Çoşkun, Üçok, Siyasi Tarih, 1789–1950, s. 323.

ulusçular yeni bir yol izlemeye başlamışlar; bundan da ‘‘faşizm’’ denilen yeni bir siyasi ideoloji doğmuştur²⁷⁶.

2.3. İÇ POLİTİKADA DURUM

Ulusal Kurtuluş Savaşı’ndan sonra hemen başlatılan siyasi devrimlerin ilk ikisi olan Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922) ve Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923) başarılmış, sıra hilafetin kaldırılmasına gelmişti.

Ülkede devletin anayasa ve tüm kurumlarıyla yeniden yapılandırılması çalışmaları sürerken, dış politikada bazı önemli gelişmeler oluyordu.

7 Ocak 1924 tarihli ajanslar, İtalya ile Yunanistan arasında ‘‘askıda’’ kalmış sorunları çözmek üzere, İtalya başbakanı Benito Mussolini ile Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos’ un Locarnoda buluştuklarını haber veriyordu.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, İtalyan ve Yunanistan Başbakanlarının Locarno’da bir araya gelmesinden iki gün sonra beraberinde eşi Latife Hanım olduğu halde İzmir’e hareket etti. Bazı kaynaklar, Cumhuriyetin ilanından önceki aylarda çeşitli olayların yoğunluğu içinde olan Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın ani olarak yaptığı İzmir yolculuğunu, sadece dinlenme arzusuna bağlarlar²⁷⁷. Oysa Gazi Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta 1924 yılı başında büyük ölçüde bir harp oyunu yapılmasının kararlaştırıldığını; bunun için 1924 yılı Ocak ayı başında İzmir’e gittiğini ve orada iki aya yakın kaldığını anlatır²⁷⁸.

Bazı kaynaklar Mustafa Kemal Paşa’nın, İzmir’de eşi Latife Hanımefendi’nin Göztepe’deki konağında bir Harp Oyunu’nun esaslarını tasarladığını ve kumandanları İzmir’e davet ettiğini yazar²⁷⁹. Oysa Kazım Karabekir Paşa anılarında, bu Harp Oyunu’nun pek garibine gittiğini ve Genel Kurmay Başkanı Müşir Fevzi Paşa’ya bu Harp Oyunu’nun nereden çıktığını sorduğunda, meselenin Ankara’da tertip edildiğini, kendisinin bile anlamadığını anlatır²⁸⁰. Nutuk’taki ifadelerden anlaşıldığı kadar, Mustafa Kemal Paşa dış politikadaki tehditkâr gelişmeler nedeniyle ‘‘1924 yılı başında

²⁷⁶ Cemil Şenalp, ‘‘1924 İzmir Harp Oyunları’’, Bilgi ve Bellek-01, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, İstanbul, 2004, s.144.

²⁷⁷ Aylık Tarih Mecmuası, Tarih konuşuyor, Şubat 1965, c.3 Sayı:13, s.1022.

²⁷⁸ Nutuk, Türk Dil Kurumu, İstanbul, 2005, s. 617.

²⁷⁹ Aylık Tarih Mecmuası, a.g.e, s. 619.

²⁸⁰ İsmet Bozdağ, Paşaların Kavgası Atatürk – Kazım Karabekir Çekişmeleri, İstanbul, 1991, s. 247.

büyük ölçüde bir Harp Okulu yapılması kararlaştırılmıştı'' demekle Türkiye'ye yönelik bu tehdidi en ufak ayrıntıları ile inceleyip sonunda alınacak tedbirleri tespit etmek üzere bir Harp Oyunu'nun esaslarını Ankara'da hazırlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bir başka gayesi de, ileride orduyu siyasetten arındırma çerçevesinde, askerlerin milletvekilliği ile askerlik arasında bir tercih yapmalarını kafasına koymuş olması nedeniyle, ordunun komuta kademelerini hangi askerlerden oluşturacağını tayin etmek.

2.4. HARP OYUNU ÖNCESİNDE İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER

Dış politikada Türkiye aleyhine bazı tertipler oluşurken, iç politikada da özellikle "halifelik" ile ilgili çok önemli gelişmeler oluyordu. Mustafa Kemal Paşa henüz daha İzmir'e gitmeden önce, Cumhuriyet rejimine geçiş, bazı İstanbul gazetelerinin yayınlarıyla halifeliğin ve Halife Abdülmecid'in ne olacağı sorusuna dönüşürken Hindistan'ın bazı Müslüman liderleri de bu tartışmaya katılmışlar; Başbakan İnönü'ye Londra'da ortaklaşa yazdıkları bir mektup göndermişlerdi. Fakat daha mektup alıcısına ulaşmadan, gizli bir güç birliğini yansıtırçasına 5 Aralık 1923'te Tanin ve İkdam, ertesi gününde Tasvir-i Efkâr gazetelerinde yayımlanmıştı.

İki Hintli lider, halifeliğin dünyadaki bütün Müslümanlar etkili bir makam olduğunu, bu yüzden de kaldırılmasının yerinde olmayacağını belirtiyorlardı. Söz konusu mektup bir dileğin ötesinde, Türkiye Cumhuriyeti'ni yönlendirme ve yeni devletin iç işlerine karışma anlamına geliyordu.

Sonuçta bir İstiklal Mahkemesi kurulmasına karar verilmişti. Bu mahkeme, adı geçen gazetelerin sahipleri ile yazı işleri müdürlerini gözaltına aldı. 2 Ocak 1924'de mektupların yayımlanmasında bir kasıt görülmediğinden bütün sanıkların beraatine karar verildi.

İstiklal Mahkemeleri'nde bu yargılamalar yapılırken, halifelik sorununda bardağı taşıran son damla, doğrudan doğruya Abdülmecit'ten gelmişti. Halifelik başkâtibinin imzasıyla 22 Ocak 1924'te Başbakan İsmet İnönü kendisine gönderilen bir şikâyet yazısından, Harp Oyunları nedeniyle İzmir'de bulunan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar eder. Mustafa Kemal aynı gün İnönü'ye Halife'nin şikâyet ve isteklerinin kabul edilemez olduğunu belirttikten sonra²⁸¹ artık bu "halifelik sorunu'nun kesinlikle çözümlenmesi zamanının geldiğine hükmetmiş ve bu

²⁸¹ M.Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 2005, s.617-619.

yazışmalardan sonra Mustafa Kemal; Harp Oyunlar nedeniyle İzmir'e gelen İnönü, Meclis Başkanı Kazım Özalp ve Genelkurmay Başkanı (o zaman bakan) ile yaptığı toplantıda bir durum değerlendirilmesi yapmanın zamanının geldiğine karar vermişti²⁸².

Toplantıda Halifeliğin kaldırılması zamanının geldiğine karar verilmişti. Yalnız Kazım Karabekir Paşa anılarında Fevzi Paşa'nın daha sonra, dinlenmekte olduğu İstanbul'dan hareket ederek Eskişehir'de kendilerine katıldığını ve birlikte İzmir'e geldiklerini yazar²⁸³.

Anlaşıyor ki Mustafa Kemal Paşa halifelik gibi bir kurumun kaldırılması kararını Kazım Karabekir Paşa'nın olmadığı bir toplantıda almak gereği duymuştur. Diğer paşaların özellikle Kazım Karabekir Paşa'nın Harp Oyunları için İzmir'e gelmelerinden önce bu iş "oldubitti"ye getirilmiştir.

2.5. HARP OYUNLARININ BAŞLAMASI

2.5.1. Harp Oyunu Hazırlıkları

1924 yılı Şubat ayı ortalarında İzmir'de yapılacak Harp Oyunu için "Erkan-ı Harbiye Umumiye vekili" Müşir Fevzi Paşa, 10 Ocak 1924 Tarihli bir idari emir çıkarır ve o zamanlar adı "Müfettişlik" olan ordu komutanlarına yayımlar. Fakat Kazım Karabekir Paşa anılarında; İzmir'de bir Harp Oyunu yapılacağını, Başvekil İsmet Paşa'nın Müdafaa-i Milliye vekili Kazım Özalp Paşa ile birlikte trenle İzmir'e hareket ettikleri gün öğrendiğini; kendisini hayrete düşüren bu haberi 9 Şubat 1924 günü sabahı "daireye" geldiği zaman tesadüfen öğrendiğini; onların bu hareketini bir yandan içtenlikten yoksun bulurken, bir yandan da resmi cepheden haber vermeyişlerine içerlediğini; özellikle bu gidişin İzmir'e hepsinin katılacağı bir Harp Oyunu için olduğunu öğrenince sıvışma kabilinden bulunduğu bu gidişi daha da garip bulunduğunu anlatır²⁸⁴.

Adına kısaca "İzmir Harp Oyunları" denilen bu tarihi toplantıya Başkomutan olarak Gazi Mustafa Kemal başkanlık edecektir. Harp Oyunu'nu, "Müdür-i Harekât" olarak Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekili Müşir Fevzi Paşa idare edecektir. Üç ordu

²⁸² M.Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 2005, s.619.

²⁸³ Bozdağ, a.g.e., s.225.

²⁸⁴ M.Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 2005, s.246.

müfettişinden Kazım Karabekir Paşa Türk orduları Başkomutanı, Cevat Paşa'da Yunan orduları Başkomutanı görevlerini üstlenmişlerdi.

Harp Oyunları'na üç ordunun kolordu ve tümen komutanları ile onların kurmay başkanları ve karargâhtaki diğer kurmay subaylar iştirak etmişlerdir.

Harp Oyunu'nun senaryosu şu esasa dayandırılmıştı; Senaryoda üç ihtimalli bir harekât tarzı öngörülmüştür.

- Birinci İhtimal: İtalyan ve Yunan kuvvetlerinin Türkiye'ye karşı, karadan ve denizden aynı bölgeden müşterek bir cephe açmaları.
- İkinci İhtimal: İtalyan ve Yunanistan donanmalarının, Antalya İzmir arasındaki bir bölgeden müşterek bir amfibi harekât icra ederlerken Yunanistan'ın aynı zamanda Batı Trakya'dan Doğu Trakya'ya doğru bir kara harekâtını başlatması.
- Üçüncü İhtimal: Harekâtın son aşamasında Fransa'nın destek vermesi.

Harp Oyunları'nda tarafların durumlarını belirtmek için "kırmızı", "mavi", "turuncu" gibi kod renkleri kullanılmamış, milletler doğrudan isimleri ile zikredilmişlerdir.

2.5.2. Harp Oyununun İcrası

Komutanlar 14 Şubat 1924 günü askeri gazinoda (ordu evi) toplandılar. Meseleler dağıtıldı. Vazifeler 24 saat içinde çözümlenecekti. Ertesi gün vazifelerin çözümleri üzerine görüşme yapılmak üzere askeri gazinoda tekrar toplandılar. Toplantı, 14 Şubat 1924 Perşembe günü sabahı, Mustafa Kemal Paşa'nın kısa bir konuşması ile açıldı. Gazi gerçekleri olduğu gibi arkadaşlarına izah ederek safhalara ait kronolojik açıklamalar yapması için sözü Başbakan İsmet Paşa'ya bırakmıştır.

İsmet Paşa:

- Lozan'da İtalya ile Yunanistan arasındaki asıl anlaşmazlığın on iki ada nedeniyle olduğunu,

- İngilizlerin ve Fransızların İtalya'ya karşı, kendi saflarında savaşa girmesi için verdikleri vaatlerin bir teminatı olan Sain Jean de Maurien Antlaşması ile İtalya'ya bırakılmış olan Antalya bölgesinin yerine, bir taviz bulamadıklarını,
- Yunanistan'a verilen On İki Ada'nın İtalya'nın eline geçmesine özellikle İngiltere'nin karşı çıktığını,
- Londra ile Paris'in, Atina ile Roma'nın yakınlaşma eğiliminde olduklarını,
- Son görüşmelerin bu eğilimlerin bir sonucu olabileceğini,

İtalyan gazetelerinde Akdeniz kıyılarımız için yapılan yayınların bu ikili görüşmeleri takip eden günlere rastlamasının, sadece bir rastlantı olarak yorumlanamayacağını anlatır.

İsmet Paşa'nın bu açıklamalarından sonra, üzerinde Başkumandan Mareşal üniforması ile masa başında oturmuş olan Gazi "Karabekir Paşa'nın mütalaasını da dinlemek faydalı olacaktır" diyerek sözü ona verdi. Kazım Karabekir Paşa sözlerine hal tarzının bir yerine, düşmanların öyle açıkça söylenmesinin mahzurlu olacağını yazdığını söyleyerek başlamış, sonra sözlerine devam ederek:

- On sene için bir savaş ihtimali görmediğini,
- İtalyanların geçen I. Dünya savaşı'ndan elleri boş olarak çıkması nedeniyle bu defa onların Almanlarla işbirliği yapmaya mecbur kalacaklarını ve Almanlara güvenerek önce Arnavutluk'u işgal etmeleri durumuna göre gelişecek vaziyeti münakaşa edeceğini,
- İtalyanların Türkiye'ye saldırmalarının kendileri için bir kazanç değil aksine bir felaket olabileceğini hesaba katmış olabileceklerini izah eder.

Mustafa Kemal'in sorduğu soruları cevaplandıran Karabekir Paşa son olarak ; *"İtalyanların tek başlarına bize saldırmalarında menfaatleri yoktur. Ve bizimde bunların saldırmalarından endişemiz yoktur. Yalnız daha kuvvetli orduların günün birinde bize saldırmak ihtimallerini göz önünde tutarsak, milli birliğimizi sıkı ve samimi tutmalı ve ordumuzu da bir düzeye kuvvetlendirmeliyiz"*

Gazi, Kazım Karabekir Paşa'nın uzun vadeli ve isabetli bu değerlendirmelerine katılmadığını söyler ve şu açıklamalarda bulunur. *“Gerçi İtalyanlar, Tunus emellerini ancak bir harbi umumide tahakkukuna cüret edebilirler. Fakat biz, İtalyanların memleketimiz üzerinde emeller beslediği ve bunu da yakında tahakkuk ettirmeye çalışacakları kanaatindeyiz. Ben de, İsmet Paşa'da diğer arkadaşlarda böyle düşünüyoruz”*,²⁸⁵ diyerek tartışmaya son noktayı koyar. Çünkü o daima *“en yakın tehdit, en tehlikeli tehdit”* prensibine inanmış bir askerdi.

Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar son kanaatini ortaya koyarsa da, konu üzerinde aydınlanmayı arzu edenlerin düşüncelerini rica eder. Bu arada Ali Fuat Paşa, İsmet Paşa'ya İtalya'da yükselen bu seslere paralel olarak, Yunanistan'ın Doğu Trakya üzerindeki bazı iddialarının nasıl karşılandığını sorar. İsmet Paşa bu konunun daha çok Venizelos taraftarları ile karşıtları arasında barışın şartlarına ait bir iç politika münakaşaları meselesi olarak anlaşılması gerektiğini; çünkü antlaşmanın esasları üzerinde bu tartışmaların durmadan devam ettiğini açıklamasından sonra Mustafa Kemal Paşa şu açıklamayı yapar:

“Şimdi her ihtimali derpiş etmek ve memleketin müdafaasını günün hadise ve meseleleri ile tev'em (eşit) tutarak istikametlendirmek üzere toplanmış olan yüksek şahsiyetlerinize harp oyunu olarak, İtalya ve Yunanistan'ın müşterek bir hareketine karşı, vatanımızın ne yolda müdafa edileceği mevzuu ele alınacaktır. Harp oyununu Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa hazretleri idare edeceklerdir”,²⁸⁶.

Harp Oyunları'nın 21 Şubat 1924 günü Fevzi Paşa'nın yaptığı bir tenkitle sona erer.

Harp Oyunları'nın sonunda şöyle bir sonuca varılmıştır: Eğer İtalya Yunanlılarla işbirliği yaparak Antalya ile İzmir arasındaki bir bölgeye amfibi harekâta kalkışacak, Yunanlılar da bu harekâtle koordineli olarak Doğu Trakya'ya taarruz edecek olurlarsa, ordumuzun iki ayrı cephede de vatani başarı ile savunabileceği ve düşmanın Türk topraklarında tutunamayacağı; İtalya ve Yunanistan'ın birlikte sadece tek bir cephe açmaları durumunda ise ancak tali sonuçlar alabilecekleri değerlendirilmiştir.

²⁸⁵ M.Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 2005, s.247-249.

²⁸⁶ Aylık Tarih Mecmuası, a.g.e., s.1026.

Mustafa Kemal Paşa, Harp oyunlarında müzakere konularının gizliliği üzerinde tedbirler alınmasını emretmiş olmakla beraber Dünyanın ve kamuoyunun ilgisini devam ettirmek için Anadolu ajansı kısa bildirimlerle Safhaları duyurmuştur. Alınan tedbirler kısa zamanda etkisini göstermiştir. Roma ve Atina’da artık tehdit sesleri yerine dostluk gösterileri belirmeye başlayacaktır. Mustafa Kemal çok iyi tanıyan Mussolini, en son sözün silaha kalmasından çekinmiştir.

2.5.3. Harp Oyunları’nın Sonucu

Harp Oyunu’nun sonuçları çok verimli gelişmelere neden olmuştur:

1. Savunmamızın o günkü stratejiye göre takviyesi gerekli noktaları tespit edilmiş; İzmir bölgesinin modern bir ‘‘müstahkem mevki’’ haline konulması kararlaştırılmıştır. 1924 Harp Oyunları’nı, Türkiye’deki yabancı gazeteci ajanslar ve müşahitler günü gününe takip ederek, Türkiye’nin kararlılığını ve aldığı tedbirleri bütün dünyaya duyurdular.
2. Harp Oyunları’nın ‘‘caydırıcı’’ etkisi tesirini göstermiş oldu. Harp Oyunlarının sonuçları güncelleştirilerek fiiliyata dökülmüştür. Sonuçlar muhtemel harekât bölgelerindeki arazilere intikal ettirilerek adeta ‘‘kuvveden fiili’’ geçilmiş ‘‘tesadüfi’’(savunma) ve taarruzi alt yapı hazırlıkları kuvvetlendirilmiştir.

Sonuç olarak, 1924 yılının başlarında, Türk Genelkurmayı’nın İzmir’de bir Harp Oyunu düzenlemesi sonucunda, Harp Oyununda doğrudan ya da dolaylı olsun hangi devlet ya da devletler söz konusu edilmiş ise, o devlet ya da devletler Türkiye’ye karşı politikalarını ve askeri stratejilerini bir kez daha yeniden gözden geçirmek gereğini ve zorunluluğunu duymuşlardır.

2.6. ATATÜRK’ÜN HARP OYUNLARI HAKKINDAKİ YORUM VE DÜŞÜNCELERİ

2.6.1. İzmir’de Gazetecilerle Konuşma 5 Şubat 1924

Muhterem beyefendiler;

Türkiye Cumhuriyetinin kıymetli matbuat erkânını bir arada görmekten, onlarla bir sofrada bulunmaktan çok memnunum. Büyük mühim bir inkılâp oldu. Bu inkılâp

milletin selameti namına hak namına yapıldı. Milletın demokratik bir hükümet tesis etmek sayesinde düşman ordularını imha etti. Vatani istiladan kurtardı. Kahraman ordumuzun şehamet meydanlarında kazandığı zaferi siyaset sahasında da müsmir kıldı: Türkiye'nin yeni idaresi ef'aliyle, Muvaffakiyetle mahiyetini tanıttıktan sonra cihanca malum ve maruf unvanıyla mevcudiyetini tasrih ve teyit etti. Bazılarınızın telakki ve tefsir etmek istedikleri gibi, geri dahi gitmesi muhtemel bir intizar, bir tereddüt vaziyetinde bulunmadığını ispat etti. Türk tarihinde bir Cumhuriyet devri açtı.

Muhterem Efendiler;

Sultanların boğdukları zannolunan ruhu millet, saltanat taç ve tahtı parçalanarak ihya edildi. Milletın teyakkuzuna, milletın terakki ve tekâmül ve istidadına güvenerek milletın azminden asla şüphe etmeyerek Cumhuriyetin bütün icabetini yapacağız.

Arkadaşlar

Türkiye matbuatı milletın hakiki sada ve iradesinin tecelliğahi olan Cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirecektir. Bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi. Erbabı matbuattan bunu talep, Cumhuriyetin hakkıdır. Bugün milletın samimi olarak müttehıt ve mütenasit bulunması zaruridir. Umumun selameti ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Bu hakikati milletın kulağına, milletın vicdanına lüzumun gibi isalde matbuatın vazifesi çok ve çok mühimdir.

Efendiler,

Kabul etmeliyiz ki, cihan henüz yeni Türkiye devleti hakkında, Türkiye cumhuriyeti hakkında daha fazla tenevvür etmek ihtiyacındadır. Milletın, hususiyle münevver ve mütekâmil vatandaşların müşterek hedef etrafında olduklarını gayri kabili red ve cerh delail ile göstermeliyiz. Milli işlerde muhtelif mesaj erbabının yekdiğerine yardım etmesi, mesainin müşterek hedefte temerküz edecek surette telif olunması lazımdır. Birçok müşkülât ve mesail karşısında bulunduğumuzu müdrükiz. Bunların kâffesini tetkik ile Azim ve iman ile ve millet aşkının sarsılmaz kuvvetiyle birer birer

hal ve intaç edeceğiz. O millet aşkı ki her şeye rağmen sinemizde sönmez bir kuvvet, metanet ve ateş menbaıdır²⁸⁷.

2.6.2. Ordu İleri Gelenleri İle Konuşma 15 Şubat 1924

Muhterem arkadaşlar;

Bir buçuk sene oluyor ki, birbirimizi görmek fırsatları azaldı. Ondan evvel muharebe meydanlarında yekdiğerimizi sık sık görebiliyorduk.

Benim kıymetli arkadaşlarım;

Sizi uzun zaman görmemekten mütahassıl iştiyakım büyüktür. Bu iştiyakın tatminini tesadüfe bırakmak istemedim. Burada İzmir’de bir mülakat tertibimi düşündüm. Bütün ordu arkadaşlarımızı celp ve davet etmekteki âdemi imkân takdir buyurulur. Bu sebeple bütün ordu namına büyük kumandanların ve buraya gelebilecek rüfekanın içtimaini temin ile iktifa ettik. Bu dakikada huzurunuzda bulunmakla çok memnun ve bahtiyarım. Şahıslarımızı ve şahıslarınızda kahraman Cumhuriyet ordularını kemali hürmetle selamlarım.

Arkadaşlar;

İzmir büyük kumandanlar içtimai bizi muharebe meydanlarında birbirimize rapteden ve şüphe etmem ki; ölünceye kadar merbut bırakacak olan birçok hatıralarımızı ihya edecektir. Aynı zamanda bu içtimai ordumuz milletimiz ve vatanımız için de faideli kılmak gibi gayet mühim ve çok ciddi bir maksat temin edecektir. Filhakika beraber geçireceğimiz günler zarfında bir harp oyunu yapmak suretiyle, vatanın ve menafi aliyei milletin müdafaasını beraber derpiş edeceğiz. Bu mesaimizde son senelerin muzafferiyetlerle dolu muharebelerinin, meydan muharebelerinin cumhuriyet ordusuna ve onun kıymetli kumanda heyeti aliyesine kazandırdığı tecrübeler netayicini tetkik edeceğiz. Cihanın fen ve sanatta en son terakkiyatını göz önünde bulunduracağız. Fedakâr ve kahraman ordumuzun vesait ve levazımâtını, talim ve terbiyesi esaslarını icabatı hakikiyeye Tevfik etmeğe çok dikkat edeceğiz. Arkadaşlar;

²⁸⁷ Hâkimiyeti Milliye, 7 Şubat 1924 (İzmir’de Tertip Edilen Harp Oyunları Vesilesiyle İzmir’e Gelen Gazete Başyazarlarına Verilen Ziyafette Söylenmiştir).

ehemmiyet ve ciddiyetle beyan ederim ki, Türkiye Cumhuriyeti mukaddes tanıdığı istiklal ve hâkimiyetini müdafaada müsamahakâr olamaz.

Askeri işgalatımıza ait vezaif dünden tevdi olunmuştur. Buna Erkanı Harbiyei Umumiye Vekili Müşir Paşa Hazretleri Tarafından devama başlanmadan evvel mühim telakki ettiğim bir nokta hakkında heyeti aliyenizin tamamıyla tenevvür etmesini münasip görüyorum. O noktada cihanın vaziyet ve muvazenei siyasiyesi ve bizim vaziyeti hariciyemizdir. Bu hususta Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerinin mütealealarını rica ederim²⁸⁸.

2.6.3. Ordu İleri Gelenleri İle İkinci Konuşma 22 Şubat 1924

Arkadaşlar;

Müşir Paşa Hazretleri kemali zevkle takip ettiğimiz harp oyunun cidden üstadane bir surette idare buyurmuşlardır. Tarafayne esas olan vaziyeti umumiyenin tertibinde, cidden, vaziyeti hakikiyeye büyük bir isabetle temas ettiler. Oyunun sevk ve idaresi esnasında büyük bir isabetle temas ettiler. Oyunun sevk ve idaresi esnasında bugün çok kıymetli mütealatını ve çok esaslı noktai nazarlarını işittik: müstefit olduk. Kendilerine hassaten taktimi teşekkürat eylerim. Ordumuz Paşa Hazretleriyle Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin de mebdeinden nihayetine kadar bu askeri işgalati takip buyurmuş olmalarının memleketimiz için, ordumuz için çok faydalar temin edeceğine şüphe yoktur.

Hepimiz için asıl olan milletin, vatanın temini hayat ve selametidir. Yolarımızın ve şimendiferlerimizin vaziyeti iktisadiyemizin ıslah ve ihyası ve milletimizin tenevvürü nisbetinde, tabii, milli müdafaamız kesbi sühulet eder. Hükümetin bütün işgalatı esaslarına temas eden bu mesaide hazır bulunmak lüzumunu takdir buyurmuşlardır. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim.

Zaten kıymet ve liyakatleri mücerrep olan kumandan ve erkânı harb arkadaşlarımızın bu münasebetle bir defa daha kıymeti askeriyelerinin şahidi olmakla memnun ve müfterihim. Kendilerine hararetle teşekkür ederim.

²⁸⁸ Hâkimiyeti Milliye, 17 Şubat 1924 (İzmir’de Askeri Mahvelde Yapılan Harp Oyunlarına Başlanırken).

Arkadaşlar Müşir Paşa Hazretleri tarafeyn harekâtını safha safha pek güzel bir surette hulasa ve her noktayı kıymetli mütalaalarıyla tenvir ve tezyin buyurdular. Buna dair söz söylemeği zait addederim. Bilhassa bu tetkik ve iştilgal neticesinde orduca ve hükümetçe ve cümlemizce nazarı dikkate alınmak icap eden nikatı vuzuhla tefrik ve temyiz ettiler. Bunlar, şüphe yok kemali ehemmiyetle nazarı dikkate alınacaktır.

Arkadaşlar;

Memleketin müdafaası ve milletin menafili aliyesinin muhafazası mesuliyetini deruhte eden büyük kumanda makamının malik oldukları bütün kuvvetleri ve bütün vasıtaları en mühim hedef üzerinde teksif etmesi lazım geldiğine dair cümlemizce malum olan kaideyi, düsturu bu münasebetle hatırlatmak isterim. Birinci derecede haizi ehemmiyet olan hedefi, meydana çıkarmak ciddi ve esaslı tetkik ve mütealaya değer. En mühim hedef üzerinde istihsal olunacak muvaffakiyet ikinci, üçüncü derece hedefler üzerinde bidayette ihtiyar olunacak fedakârlıkları daima telafi eder. Bu düstur bütün vakti hazer tertibat ve tedbirine hâkim ve nafiz olduğu gibi, seferin bidayetinden nihayetine kadar ihmal edilmemesi lazım gelen bir noktadadır. Bu esasa göre tasavvur olunacak ve tahtı karara alınacak tedbir ve tertibatın mevkiî tatbiki ve zâiri mani ahval ehemmiyetle nazarı dikkate alınmalıdır. Birçok felaketler gördük, talihin bunca darbelerine maruz kaldık. Bunlar bize memleket müdafaasında her vakit çok dikkatli olmak için icap eden dersi katıyetle vermiştir zannederim²⁸⁹.

Arkadaşlar;

Arazinin ve bir takım ahvalin, şeraitin, fevkalade fırsatların muharebenin neticesi üzerine tesirleri gayri kabili inkârdır. Fakat daima şayanı emniyet ve istinad olan; adet ve kıymettir. Türkiye bütün bir cihanı husumete karşı kazandığı maddi ve manevi zaferlerle lâyemut bir mevcudiyete malik olduğunu parlak bir surette ispat etti. Bu hakikat ordumuzun kıymeti sayesinde tecelli etti. Benim için ordumuzun kıymetini ifadede vahidi kıyasi şudur:

Türk ordusunun bir cüzü tamı, muadilini behemehal mağlup eder; İki mislini tevkif ve tespit eder. Şimdilik bundan fazlasını talep etmiyorum. Çünkü fazlasını milletimizin meftur olduğu cengâverlik zaten temin etmektedir. Fakat bu kıymeti

²⁸⁹ Hâkimiyeti Milliye, 24 Şubat 1924 (İzmir'de Askeri Mahvelde Yapılan Harp Oyunlarından Sonra Ordunun Öğrenimi ve Eğitimi Üzerine Yaptığı Konuşma).

behemehal muhafaza etmek lazımdır. Bunu askeri bir esas, bir düstur olarak nazarı dikkate tutulmalıdır. Bu noktayı bilhassa bütün arkadaşlarımdan talep ederim. Türk Ordusunun bir cüzü tamı, muadilini behemehal mağlup, iki mislini tevkif ve tespit eder. Bu kıymet mahfuz kaldıkça teşkilatımızı talim ve terbiyemizi, sevk ve idaremizi bu hedef ve gayeye yürüttükçe, Türkiye'nin her türlü taarruzdan, tecavüzden masun ve mahfuz kalacağına kimsenin şüphesi kalmaz.

Arkadaşlar;

Neticeyi katiye daima taarruzla alınır; fakat müdafaa ifa olunan bir vezaif de vardır. Bu noktada bütün arkadaşlarımdan nazarı dikkatlerini bir hususa celbetmek isterim. Neticeyi katiye talep olunan zamana gelmeden evvel, hakiki ve ciddi taarruz zamanından evvel cüzü tamların kıymeti Harbiyelerini tenkis etmekte, adedi tenakusunu mucip olmakta iştinap etmek lazımdır. Bunun için taarruz, müdafaa işgal muhaberesi ve muharebeyi katiyenin mahiyetini, tatbik olunacağı zaman ve halin temyizi hususunda arkadaşlarımdan zaten mevcut olan sekinetleri muhafaza olunmalıdır. Buna nazari ve emali işteğalatımızda çok dikkat etmeliyiz. Bir de alınan vazife ile sarf olunacak faaliyeti askeriyenin ciddi bir alakası vardır. Bunun için vazife verenlerin, vazife alanların kullanacağı vasıtayı, faaliyeti askeriyeyi tayinde duçarı tereddüt olmalarına sebebiyet vermemeleri lazımdır. Maksatta sarahat çok mühimdir.

Arkadaşlar;

Bütün bu dikkatli tetkikimizden ve hazırlık lüzumunu müştereken kanaatimizden maksat hiç şüphe yok ki, behemehal harbetmek değildir. Harbi umumiden sonra bütün cihan sulh ve sükûna muhtaçtır. Türkiye ki birçok harplere sahne olmuştur. Namütenahi felaketler görmüştür. Onun sulh ve sükûn ihtiyacı daha fazladır. İşte biz bu hazırlığımızla muhtaç olduğumuz sulh ve sükûnu temin etmek istiyoruz. Bitarafılıkları bütün cihanca kabul ve tasdik olunan devletler vardır ki, onlarda sulh ve sükun ve huzurları için tabii ve müdafaalarına ehemmiyet vermekte, ordularına fevkalade itina etmektedirler. Bu, dikkat ve intibaa şayandır. Bizde herkes gibi müdafaayı tabiiyyemize layık olduğu kadar ehemmiyet vermeye mecburuz²⁹⁰.

Arkadaşlar;

²⁹⁰ Hâkimiyeti Milliye, 24 Şubat 1924 (İzmir'de Askeri Mahvelde Yapılan Harp Oyunlarından Sonra Ordunun Öğrenimi ve Eğitimi Üzerine Yaptığı Konuşma).

Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir. Biri millet kararı diğeri en elim ve en müşkül şerait içinde dünyanın takdiratına bihakkin kesbi liyakat eden ordumuzun kahramanlığı; bu iki şeye güvenir. Arkadaşlar! Tahtı kumandanızda bulunan ordular, cidden kahramanlığına güvenilir ordulardır. Bu ordular tarihte emsali namesbuk kahramanlıklar, fedakârlıklar göstermiştir, zaferler kazanmıştır. Millet ve memlekete cidden minnet ve şükranına istihkak kesbeylemiştir.

Arkadaşlar;

Türkiye en zayıf zannolunduğu bir zamanda en kuvvetli olduğunu ispat etmiştir; ordusu sayesinde. Ordumuz vatan içinde zafer kazanmıştır. Bu hadise Türkiye'nin fevkalade hayatiyetine, ulvi azmine ve lâyemut mevcudiyetine en bariz delildir. Düşmanın vatan içine girmiş olması düşman lehine birçok esbab ve amavil tevlit eder. Bütün bunları iktiham ederek düşmanını vatan içinde mağlup etmek, mahvetmek başlı başına bir mevcudiyet, büyük bir eseri kuvvettir. Vatan dâhilinde mağlubiyetin akıbeti fevkalade mühliktir vahimdir. Bu hakikati teyit eden yakın ve uzak tarihi misaller çoktur.

Arkadaşlar;

En büyük tehlikeler karşısında, uçurumun kenarına gelmişken bu kadar büyük hayatiyet ve kabiliyet gösteren, azim ve ruh gösteren milletimizi masum ve mesut yaşamaya istikakı vardır. Bunu bütün mevcudiyetimizle temine çalışacağız. Bizi bu maksada vusulden meneden mevani vardır. Arkadaşlar, bunlarla mücadele mevziinde bulunuyoruz. Fakat her şeye rağmen memleket ve milleti mesut etmekten ibaret olan maksat behemehal hâsıl olacaktır. Çünkü bu maksat halkında maksududur.

Netice olarak beyan edeyim ki, bütün ihtimalata karşı kıymetli kumandanlarımızın, kahraman ordumuzun memleketi emniyet ve katiyetle müdafaa edebileceğine, milletin menafi aliyesini behemehal müemmen bulunduracağına ait olan kanaatim, bu defaki tetkikatımızın vesilesiyle bir daha teyyüt etti. Ankara'ya büyük bir huzuru kalbe avdet ediyorum. Fevkalade memnun ve müsterih olarak cümlenize veda ediyorum²⁹¹.

²⁹¹ Hâkimiyeti Milliye, 24 Şubat 1924 (İzmir'de Askeri Mahvelde Yapılan Harp Oyunlarından Sonra Ordunun Öğrenimi ve Eğitimi Üzerine Yaptığı Konuşma).

BÖLÜM III

ATATÜRK DÖNEMİ YAPILAN ASKERİ MANEVRALAR

3.1. MANEVRALARDAN GÜDÜLEN MAKSAT VE HEDEFLER

Manevra ve tatbikatların başlıca amacı; muharebe, muharebe destek ve muharebe hizmet destek birliklerinin her türlü harp koşullarında muharebe için yetiştirilmesini; denenmesini ve her an savaşa hazır olmalarını sağlamaktır.

Tatbikatlar, günümüzde ve gelecekte vuku bulacak muhtemel harplerde muharebe etmek ve bu muharebeler için oluşturulan tam birlik unsurlarının tüm çalışmasını bütünleştirmek ve koordine etmek üzere tam birliği meydana getiren tüm sistemlerin birlikte kullanımını öğreten sistemlerdir.

Manevralar çeşitli maksatlar için düzenlenebilir. Bunlar belli başlıları şunlardır;

A) Muharebe kabiliyeti kazanmak: Eğitimin ileri seviyelerinde, programlara uygun olarak yetişmiş birliklerin, uygun muharebe şartlarında icra edilen manevralarla muharebe kudretlerinin artırılması, komutanların ve personelin sefer görevleri bakımından yetiştirilmeleri olgunlaştırılır. Bu amaç taktik eğitimin son hedefi olarak kabul edilir.

B) Plan Denemesi: Manevralar askeri bir planın uygunluk derecesini arazide fiilen denemek, aksaklıkları meydana çıkarmak amacıyla düzenlenebilir. Manevranın, özellikle düşman ve dost kıtalar halinde karşılıklı oynamasının, taraf komutanlarının başarıya ulaşma yolunda gösterdikleri sevk ve idare gayretinin ortaya çıkaracağı gerçekler, planları denemede büyük faydalar sağlar.

C) Değişik Kuvvetler ve Sınıflar Arasında İşbirliği geliştirmek: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri arasında etkili işbirliği usul ve prensipleri büyük çapta düzenlenecek manevralarda gayeye ulaşabilir.

D) Harpsiz Harekât veya Soğuk Harp: Milli problemlerin veya memleket menfaatleri ile ilgili olarak anlaşmazlıkların halinde manevralar bir vasıta olarak kullanılabilir. Manevralar bu maksat için kullanıldıkları hallerde fiili bir harbe girişmeden psikolojik bir baskı gayesi güder.

E) Bir Muhasamattan önce Hazırlık: Manevralar bir muhasamatın başlangıcı olabilir. Özellikle sınırsız yakın bölgelerde düzenlenen manevralar, fiili bir savaşın ön hazırlığı olarak devam ederken, kararlaştırılmış bir harekete dönebilir²⁹².

Silahlı Kuvvetlerin, barış zamanındaki eğitim faaliyetlerinin başlıca amacı, birliklerine muhabere kabiliyeti kazandırmak suretiyle muhtemel bir savaşta başarıya ulaşmaktır²⁹³.

3.2. İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDEKİ TÜRK DIŞ VE İÇ POLİTİKASI

3.2.1. Dış Politika

Lozan Barış Anlaşması ile barış dönemine geçen Türkiye, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet yönetimiyle birlikte yeni bir devlet niteliği kazanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, dış politikanın temelini, Kurtuluş Savaşı sonrasında büyük zorluklar ile elde edilen kazanımları korumak oluşturuyordu. Bu dış politika, ülkenin olanakları ile çıkarları arasında çok iyi bir denge kurarak, yeni devletin uluslar arası ortamdaki hedeflerine savaş tehlikesi ile karşılaşmadan ulaşmasını sağlamıştır²⁹⁴.

Lozan' ın Cumhuriyetin ilk dönemlerinde çözümlenmeden bıraktığı üç temel mesele, İngiltere ile Musul sorunu, Fransa ile Osmanlı borçları, Yunanistan ile ahali değişimi idi²⁹⁵. Birinci Dünya Savaşı ve ulusal kurtuluş mücadelesi dönemlerinde, Türkiye'ye karşı düşmanca tutum sergileyen İngiltere, Cumhuriyet'in ilânı sonrasında Lozan görüşmeleri ve Musul sorunları ile de bu tutumunu sürdürmüştür²⁹⁶.

²⁹² Muzaffer Erendil, *Arazi, Kıta Tatbikatları ve Manevraların Planlanması ve İdaresi*, Ankara, 1970, s.16.

²⁹³ Erendil, a.g.e., s.3.

²⁹⁴ Mehmet Gönülöbol, *Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler*, Ankara, 1992, s.96.

²⁹⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, Ankara, 1997, c.I, Baskı 7.

²⁹⁶ Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s.321.

Lozan sonrası, Türkiye ile Batılı devletlerarasında süren bu sorunlar, çözüme ulaşmasına kadar Türkiye'nin bu devletler ile ilişkilerini yaklaşık on yıl süreyle dostane bir şekilde sürdürmesinin önünde engel teşkil etmiştir²⁹⁷.

Yapılan müzakereler sonucunda, Musul dışındaki tüm sorunlar Türkiye'nin istediği yönde çözüme ulaşmıştır. İngilizler ile yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine konu Milletler Cemiyeti'ne götürülmüş ve burada İngiltere'nin istediği yönde karar alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, ülkeyi tekrar savaş ortamına götürebilecek Musul konusunda fazla ısrarlı bir tutum izlememiş²⁹⁸ ve 5 Haziran 1926 tarihinde yapılan anlaşma ile Türkiye ile Irak arasındaki sınır, esas itibari ile daha önceden tespit edilen Brüksel geçici hattı olarak kabul edilmiştir.

Musul sorununda İngiltere ile birlikte diğer batılı devletlerin takınmış olduğu olumsuz tavırlar, Türkiye'yi Sovyet Rusya'ya ve Almanya'ya yaklaştırmıştır. Milli bağımsızlık mücadelesinin destekçilerinden olan Sovyet Rusya, 1920 ve 1930'lu yıllarda, dış politikanın önemli bir köşe taşı olmuş, bunun bir göstergesi olarak da, 17 Aralık 1925 tarihinde SSCB ile tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır.

1929 yılında dünyada yaşanan büyük iktisadî bunalım, beraberinde önemli siyasi sonuçları da getirmiştir. Bunun sonucu olarak özellikle Avrupa'da siyasî rejimlerden parlamenter rejim güç kaybetmiş, liberalizm gerilemiş ve bunun yerine yürütme yetkileri genişleyen faşist diktatörlükler ortaya çıkmıştır²⁹⁹.

Gerek dış çevreden tehdit gelmemesi, gerekse öncelikle rejim karşıtı iç sorunların ve isyanların halledilmesi nedenleriyle, 1930'lu yılların ortalarına kadar Türkiye dış politikası ikinci planda kalmıştır. Ancak 1930'lu yıllarla birlikte, Avrupa'daki revizyonist ülkelerin tehditkâr tutumları, tehdit algılamasında öncelikli konuma gelmiş ve Türkiye için bir denge siyaseti çerçevesinde ittifak arayışları başlamıştır³⁰⁰.

²⁹⁷ İsmail Soysal, Tarihçeleriyle ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920–1945), Ankara, 1989, c.I, s. 67–242 ve Soysal, a.g.e., s.489–495.

²⁹⁸ Berna Türkdoğan, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-, Atatürk Araştırma Merkezi.

²⁹⁹ Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Aranişında, İstanbul, 1999, c.VI, s.125.

³⁰⁰ Baskın Oran, Türk Dış Politikası (1919–1980), İstanbul, 2001, c.I, s.254.

Milli mücadele sonunda imzalanan Lozan Anlaşmasının etkisi altında gelişen Türkiye'nin dış politikası, 1923–1932 devresinde uluslar arası düzeyden çok, münferit devletlere karşı izledikleri tutum ve davranışlardan ibaret olmuştur³⁰¹.

Lozan'dan kalan sorunlarının çözümlü ve modernleşme yolunda önemli devrimleri gerçekleştiren Türkiye, 1930'lu yıllarla birlikte Batılı devletlerle normal siyasi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye ve Balkanlar üzerinde bir tehdit haline gelen İtalya, giderek düzelme eğilimi gösteren İngiltere ile olan ilişkilere olumlu yansımıştır. Akdeniz ve Ortadoğu'daki çıkarları için Türkiye ile ilişkilerini zorunlu gören İngiltere, uluslar arası platformlarda Türkiye'yi desteklemeye başlamıştır. Kendini, Milletler Cemiyeti'ne katılma sürecinde gösteren bu destek, 9 Şubat 1934 tarihli Antantı'na verilen destekle devam etmiştir. 1936 yılında Montreux Konferansı'na kendi tezleriyle gelen İngiltere'nin, Türk tezinin görüşmelerin ana esası olarak kabul edilmesi yönündeki çabaları, bu yönde verilen desteğin en belirgin örneğidir³⁰².

1930–1935 döneminde, iç ve dış pürüzlerini ortadan kaldıran Türkiye, önce 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girmiş, 1934 yılında ise Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya ile Balkan Antantı'nı imzalayarak, bölgesel barışın temellerini atmıştır. Böylece batı ile biraz daha yakınlaşan Türkiye, uluslar arası alanda daha aktif olabileceği bir duruma gelmiştir³⁰³. Bu dönemde, Türkiye sadece komşu ülkeler ile değil, diğer bütün devletler ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve uluslar arası alanda bağımsız devletler ile eşit statüde yer almıştır.

1933 sonrasında, Nazi Partisi'nin iktidara gelmesiyle, iki ülke arasındaki siyasi ve askeri ilişkileri geliştirmek çabasında olan Almanya ile Türkiye arasında 10 Ağustos 1933 tarihinde ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bunu 15 Nisan 1935 tarihinde imzalanan ikinci ticaret anlaşması izlemiştir. Türkiye'nin modern sanayi ve askeri ürünler için kredi talebini 9–10 Ekim 1938'de kabul eden Almanya, 150 milyon marklık bir krediyi Türkiye'ye vermiştir³⁰⁴.

İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'ı işgal etmesi sonucunda, Milletler Cemiyeti İtalya'ya karşı zorlayıcı tedbirleri gündeme getirmiştir. Ancak, İtalya'nın bu önlemleri

³⁰¹ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1973)*, Ankara, 1993, s.99.

³⁰² Yavuz Özgüldür, *Türk Alman İlişkileri (1923–1945)*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Ankara, 1993, s.489–495.

³⁰³ Türkdoğan, a.g.e., s.10-11 ve Soysal, a.g.e., c. I, s.447.

³⁰⁴ Özgüldür, s.489–495.

uygulayan devletleri tehdit emesi üzerine İngiltere; İspanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye askeri destek yönünden güvence vermiştir. Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye bu güvenceyi kabul etmişler ve böylece "Akdeniz İttifakı" diye adlandırılan bir pakt ortaya çıkmıştır³⁰⁵. Avrupa siyasi durumunun gittikçe karışması ve hele Oniki Adaya sahip olan İtalya'nın Akdeniz'de saldırgan emellerinin ortaya çıkmasından sonra, Türkiye'nin, Lozan Antlaşmasına göre askerden arındırılan Boğazların güvenliğinden duyduğu endişeleri artmıştır. Bulgaristan'ın Türkiye ve özellikle Yunanistan'la bir ittifak anlaşmasına yanaşmaması, Yugoslavya'yı da içine alacak daha geniş bir tertibin kurulmasını çabuklaştırmıştır³⁰⁶. Bu suretle Pakt, Boğazların ve Trakya'nın güvenliği bakımından; birincisi, Bulgaristan'ın en kötü ihtimalle İtalya ile anlaşmasının zararlı etkilerinin azaltılması, ikincisi Bulgaristan'a karşı (tek başına olduğu takdirde büyük bir tehdit olmayacağı kaydıyla) önleyici bir güvenlik tertibi olmak bakımından önem taşımaktadır³⁰⁷.

Lozan'da Boğazların geçiş serbestliği ve gayri askeri hale getirilmesi kararlaştırılmış, bölgenin güvenliği Milletler Cemiyeti'nin teminatı altına girmişti. Boğazlar bölgesinin bir kısmının silahtan arındırılması, bu bölgeyi dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı savunmasız bırakmıştı. Diğer açıdan, Boğazlar Komisyonu'nun varlığı, Türkiye için bu bölge üzerindeki hâkimiyet hakkına bir tecavüz sayılabildi³⁰⁸.

Ancak 1930'lu yıllarla birlikte Avrupa'daki değişimci ülkelerden İtalya, Milletler Cemiyeti üyesi olan Habeşistan'ı işgal etmiş, 1936 yılında Almanya Versailles Antlaşmasını ihlal ederek "Ren" bölgesine girerek bu bölgeyi silahlandırmıştır. Bu iki olay Avrupa'nın mevcut durumunu temelden değiştirecek olaylardı³⁰⁹. Lozan Antlaşmasının 18'inci maddesiyle Boğazların emniyeti için müşterek yardımları sağlanan dört devletten biri olan Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi, Avusturya'nın ise Nisan 1936 ayında Saint-Germain Antlaşmasının aksine zorunlu

³⁰⁵ Güngör Cebecioğlu, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri", Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri, C.I, Ankara, 1998, s.325 ve Donald Kagan, On The Origins Of War, Published By Doubleday, USA, 1995, s.346.

³⁰⁶ BCA, Belge Tarihi:10.04.1937, Sayı/Dosya:2/6210, Yer No:403-35, Konusu: Türkiye-Romanya-Yugoslavya ve Yunanistan Arasında Yapılan Askerî Anlaşmanın Tasdiki.

³⁰⁷ Ali Hikmet Alp, Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923-1934), Ankara, 1974, s.366.

³⁰⁸ Kemal Baltalı, 1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi, Ankara, 1959, s.47.

³⁰⁹ Donald Kagan, On The Origins Of War, Published By Doubleday, USA, 1995, s.355. ve Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün Dış Politikası, İstanbul, 2003, s. 101.

askerlik uygulamasına geçmesi, Milletler Cemiyeti'nin Boğazlar için verdiği teminatının Türkiye için yeterli olmayacağını ortaya çıkarmıştır³¹⁰.

Türkiye'nin Boğazlar Sözleşmesini değiştirme talebi ilk olarak silahları azaltma konferansında ortaya çıkmıştır. 24 Mart 1933 tarihinde İngiltere hükümeti tarafından teklif edilen silahları azaltma mukavelesi projesi üzerinde genel tartışmalar devam ederken, Türkiye temsilcisi, sözleri arasında Lozan Antlaşmasındaki Boğazlar hakkındaki askeri hükümlerin yeniden düzenlenmesinin gerektiğini ifade etmiştir³¹¹.

Bu döneme kadar, İngiltere ve Fransa ile onların karşısında yer alan Almanya, İtalya ve diğer devletlerin bloklaşma çabaları içinde Türkiye, sınırları ile ilgili sorunlarını çözmüş, batı ile ilişkilerini dengeli bir şekilde sürdürmüştür. Almanya ile diyalogunu sürdürürken, SSCB ile de ilişkilerini belli bir seviyede tutmuştur.

Türkiye'nin sergilediği bu çok yönlü politika, her ülke tarafından kendisine belli bir saygı uyandırmıştır. Bu ortam içerisinde Türkiye'nin Boğazlar'ın statüsünde değişiklik istemesi, giderek ayrı bloklarda yer almaya başlayan bu ülkeler tarafından ortak bir anlayışla karşılanmıştır³¹².

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalananmış olan Lozan Antlaşmasının 23 üncü maddesinde Boğazlar ile ilgili saptanan ilkenin, Türkiye tarafından, Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin güvenliği çerçevesinde yeniden düzenlenmesi istemi sonucunda, 22 Haziran 1936 tarihinde başlayan konferans bir ay süren toplantılardan sonra, 20 Temmuz 1936 tarihinde Montreux Sözleşmesinin imzalanmasıyla son bulmuştur³¹³.

3.2.2. İç Politika

Lozan Antlaşması sonrasında 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ele aldığı önemli konulardan birisi de Türk Ordusu idi. Ordu Cumhuriyetin ilk yıllarında şöyle bir tablo çiziyordu: Silah ve teçhizatı tamamlanan ordunun elindeki teçhizat Birinci Dünya Savaşı dönemine aitti. Kendi dönemin en iyileri olan bu silâh ve teçhizatın, kısa zaman içerisinde teknolojik gelişmeler karşısında yetersiz kalacağı belli

³¹⁰ Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1973), Ankara, 1993, s.130–131 ve Aras, a.g.e., s. 101.

³¹¹ Tefik Rüştü Aras, Atatürk'ün Dış Politikası, İstanbul, 2003, s. 99.

³¹³ Fahri S. Korutürk, Montreux Boğazlar Konferansı, Tutanaklar Belgeler, Çev. Seha L. Meray ve Osman Olcay, Ankara, 1976, s.1.

olmuştu. Ordunun tek hareketli unsuru at ve atlı birlikleri idi. Buna karşın, I. Dünya Savaşı sonrasında, dört yıl daha savaş içinde olan ordunun, diğer dünya ordularına nazaran tecrübe ve eğitim üstünlüğü vardı. On beş yılını muharebe alanlarında geçiren Türk komuta kadrosu, bütün rütbelerini muharebe meydanlarında almıştı. Aslında bu durum, bir ordu için çok önemli bir değerdi. Ordunun ve toplumun, komuta kadrosuna büyük güveni vardı. Bu şartlar içindeki ordunun, silah ve teçhizatını yenilemesi, eğitim düzeyini ve disiplinini muhafaza etmesi en önemli hedefi olmalıydı³¹⁴.

Bu görünümüyle bir süreklilik arz eden dinamik bir yapıda olduğunu gösteren ordu, Osmanlı İmparatorluğundan, Türkiye Cumhuriyetine kalan önemli bir mirastır.

Örneğin, imparatorluk zamanında yetişen kurmay subayların % 93'ü Türkiye Cumhuriyetinde göreve devam etmiş, sadece %7'si bırakılan topraklarda kurulan devletlerde hizmetlerini sürdürmüştür³¹⁵.

Ordunun vazifesi Kurtuluş Savaşı sonrasında bitmemiş, ordu bir yandan kendi teşkilât ve yapısını yenilerken, bir yandan da yurt içinde memleketi bölmeye çalışan dış destekli güçler ile mücadelesine devam etmiştir. Savaşın sona ermesi ile Lozan Antlaşmasının imzalanmasına, özellikle İstanbul'un işgal kuvvetleri tarafından tahliyesine (2 Ekim 1923) kadar geçen zaman içerisinde hükümet ve ordu önemli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Akdeniz'e ilk hedef olarak inen ordular, bu sefer de ikinci hedef olarak İstanbul ve Trakya'nın hazırlıklarına başlamıştır. Öyle ki Lozan Antlaşmasının başarısızlığa uğraması halinde yapılacak müdahaleler hazırlanmış ve Türk Ordusu Kurtuluş Savaşını devam ettirecek bir hazırlık içine girmiştir.

Mudanya Mütarekesinin hemen ertesinde Trakya'da Türk askeri bulunmamaktaydı. Ancak Mütareke hükümlerine göre, TBMM Hükümeti memurlarının Doğu Trakya'yı teslim almasına refakat edecek ve sayısı 8000'i geçmeyecek Türk Jandarma Kuvveti emniyet ve asayişin temininden sorumlu olacaklardı³¹⁶. Mudanya Mütarekesi ile Lozan Antlaşması arasında geçen süre içerisinde İstanbul ve Trakya Bölgesi ile ilgili gelişmelere karşı hazırlıklarını sürdüren Türk Ordusunun, anılan

³¹⁴ Suat İlhan, Türk Askeri Kültürünün Tarihi Gelişmesi, İstanbul, 1999, s.209–210.

³¹⁵ Dankwart A. Rustow, Türkiye'de Ordu, İstanbul, 1970, s.45.

³¹⁶ İ. Enis Ergin, "Lozan Antlaşmasından Sonra Ordunun Yeniden Düzenlenmesi" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s.23.

bölgeler için taarruza geçebilecek asker miktarı; Çanakkale'de 4.000, İzmit yarım adasında 50.000, İstanbul'da 20.000, Trakya doğusunda 20.000 ve ihtiyat olarak da 20.000 civarında idi. Buna karşılık, İngilizler, Gelibolu ve Çanakkale'yi mutlaka elde bulundurmak, ancak çok ciddi bir taarruz karşısında İzmit yarımadası ile İstanbul'u tahliye etmek niyetinde idi. Bunun yanında edinilen istihbarat bilgilerine göre, Yunanlıların da Meriç nehrini geçerek Doğu Trakya'yı tekrar ele geçirme hazırlıklarında olduğu biliniyordu³¹⁷. Meclis Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923 tarihinde meclisin birinci dönem, dördüncü yasama yılını açış konuşmalarında, ordunun I. Dünya Savaşı dönemindeki tecrübeleri ortaya koyarak, bu tecrübelerini eğitimlere yansıttığını, onları daha da geliştirdiğini belirtmiş, ordunun silah, gereç ve malzeme sağlama yönünde büyük gayret içinde olduğunu ifade etmiştir³¹⁸.

Ara verilen Lozan görüşmelerinin tekrar başlaması ile birlikte, fiilen bu görüşmeleri psikolojik olarak desteklemek maksadıyla, Mareşal Fevzi Çakmak, İzmir'den hareket ederek, Adana, Maraş, Gaziantep bölgesine gitmiş, Balıkesir'den kaydırılan 7 nci ve 14 ncü Tümenleri denetleyerek, bu birliklere küçük manevralar yaptırmıştır. Böylece yakın bir zamanda Irak ve Suriye üzerine bir taarruzun başlayacağına dair propagandalar Lozan'daki karşı tarafa iletilmiş oluyordu³¹⁹. Kurtuluş Savaşı'nı zaferle bitirmiş olmasına rağmen savaş gücünün önemli bir bölümünü yitiren Türk Ordusunun barış durumuna geçirilmesini müteakip gelecek bir savaşa yeniden hazırlanması gerekliydi. Bunun için de ilk önce ordunun modern silah, araç, gereçlerle donatılmasına ve sefer stoklarının hazırlanmasına ihtiyaç vardı. O dönemin mali şartları bakımından pek de kolay olmayan bu işler devletin ekonomik gücünün artmasına paralel yapılabilecekti.

Ordunun dış düşmanlara karşı ve yurt içerisinde sağlayacağı sükûn ile ülkenin emniyet ve huzur içerisinde çalışabileceği gerçeğine inanan Büyük Millet Meclisi ve genç Cumhuriyet Hükümeti, milli savunmasının ana prensibini şu şekilde belirlemiştir: *"Türk bütün iç ve dış tehlikelere karşı emniyetle koruyabilecek bir halde bulundurmak*

³¹⁷ Charles H.Harrington, I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki İngiliz ve İtilâf Birlikleri Başkomutanı İngiliz Generali Charles H.Harrington'un Türk Kurtuluş Savaşı Sonunda Yazdığı Rapor, İstanbul, 1969, s.14-17.

³¹⁸ Atatürk'ün TBMM'ni Açış Konuşmaları, Ankara, 1987, s. 118.

³¹⁹ Süleyman Külçe, Mareşal Fevzi Çakmak, Askerî, Siyasî, Hususî Hayatı, İzmir, 1946, s.244.

ve karşısına çıkacak saldırgan ordulara daima karşı koyabilecek kudrette hazırlamak"³²⁰.

Geleneksel işlevinin ötesinde çok daha ötesini yüklenmiş olan ordu, modernleşme yolunda önemli reformları desteklemiştir. Türk tarihinin özgüllüğü doğru olarak kavranabilirse, ordunun rolü ve siyasetle ilişkisi anlaşılabilir. Türkiye'nin kurumlaşma düzeyi yüksek kurumu olan Türk ordusunun bu gerçeği, ordunun tarihsel rolü ve bu rolü gerçekleştirirken göstermiş olduğu performansın altında yatmaktadır.

3.2.3. Manevraların İcra Edilmesini Etkileyen Olaylar

Anadolu uzun süren savaşların ve nihayet I. Dünya Savaşı ile onu izleyen İstiklal Savaşı'nın ağır tahribatı altında, büyük ölçüde takatten düşmüş durumdaydı³²¹. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu izleyen yıllarda dünyada baş gösteren ekonomik buhranlar da ülke kalkınmasına büyük sekte vurmuştu. Bunlardan başka Doğu Anadolu Bölgesi, I. Dünya Savaşı sonrasında Ruslar ve Ermeniler tarafından yakılıp yıkılmış; harabeye döndürülmüştü. İstiklal Savaşı sonrasında kazanılan bağımsızlık ve imzalanan Lozan Anlaşmasıyla da bu bölgede tam bir istikrar sağlanamamıştı. Lozan'da çözüme kavuşturulamayan konular arasında Musul petroleri meselesi, Türkiye-Irak ve Türkiye-Suriye sınırları da vardı³²². Ayrıca SSCB'nin Doğu Anadolu toprakları üzerindeki iddia ve istekleri de bazen açık, bazen de örtülü biçimde gündemde tutulmaktaydı³²³.

Türkiye, 1923'den sonra Avrupa'nın güçlü devletleri ile komşu durumuna geldi. Ülkenin Doğu bölgesinde Sovyetler Birliği, Irak'ın Statüsü ve Kıbrıs vasıtasıyla İngiltere, Suriye'nin statüsü nedeniyle Fransa, Oniki Ada ve Meis adasını elinde bulundurması sebebiyle İtalya, Türkiye ile sınırdaş olmuşlardı. Güçlü devletlerle komşu olması, Türkiye'nin gerçekçi ve istikrarlı bir politika takip etmesini gerekli kıldı. Ayrıca ülkenin coğrafi konumu ve daima sahip olduğu stratejik önemi, böyle bir politikayı daha da zorunlu hale getirdi³²⁴.

³²⁰ Cumhuriyetin 50 nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, s.50.

³²¹ İnan, a.g.e., s.1.

³²² Gönlübol, a.g.e., s.137.

³²³ Bayram Bilge Tokel, Destan ve Abide: The Legend And The Monument Çanakkale, Ankara, 2005, s.280.

³²⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.321.

Ülkenin coğrafi konumu ve sahip olduğu stratejik önemi nedeniyle sadece savaş değil barış zamanında da çok güçlü ve caydırıcı, her an eğitilmiş bir orduya sahip olmak politikasını zorunlu hale getirmektedir.

Bu kapsamda Türk-Yunan ilişkilerinden kaynaklanan dönemin problemleri, Ankara Manevrasının icrasında etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Lozan Konferansı'nda, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türkler'in değişimi konusu da görüşme kapsamına alınmış ve bu konuda 30 Ocak 1923'te bir sözleşme ve protokol imzalanmıştı³²⁵.

30 Ocak 1923 tarihli sözleşmeye göre; Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Müslüman-Türkler'in değişimi yapılacak; ancak, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul belediye sınırları içinde yerleşmiş ("etabli") bulunan Rumlarla, Batı Trakya Türkler'i bu değişimin dışında tutulacak; uygulamayı sağlamak için de Türk ve Yunan temsilcilerinin de bulunacağı bir milletlerarası karma komisyon kurulacaktı.

Bu komisyon teşkil edildi ve Ekim 1923'ten itibaren çalışmalarına başladı. Ancak, iki taraf arasında "yerleşmiş" yani "etabli" ifadesinin kapsamı konusunda anlam anlaşmazlığı çıktı ve mesele Milletler Cemiyetine havale edildi. Sorun Milletler Cemiyeti'nde de çözüme kavuşturulamadı ve iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşti.

Özellikle Yunan Hükümeti'nin Batı Trakya'da bulunan Türkler'in mallarına el koyarak buralara Türkiye'den gelen Rumlar'ı yerleştirmesi ve buna karşılık olarak da Türk Hükümeti'nin İstanbul'daki Rum halkın mallarına el koyması, ilişkileri daha da tırmandırdı.

Bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye ve Yunanistan, 1 Aralık 1926'da imzaladıkları bir anlaşmayla ahali değişimi konusunun çeşitli yönlerini çözüme kavuşturdular. Fakat bu seferde anlaşmanın uygulama safhasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Türk-Yunan ilişkileri yeniden gerginleşti ve hatta iki ülke arasında tekrar savaş tehlikesi belirdi³²⁶.

³²⁵ Arif Cemil, I. Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa, İstanbul, 2005, s.666-672.

³²⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.325-327.

Yukarıda belirtilen Türk-Yunan ilişkilerinden kaynaklanan problemler günümüzde Ege Manevralarında olduğu gibi o dönemde de büyük çaplı bir manevranın icrasını psikolojik baskı aracı olarak zorunlu hale getirmekteydi.

Bu dönemde, Türk-Yunan ilişkilerinden kaynaklanan problemlerin yanı sıra Türkiye ile İngiltere arasındaki en önemli sorunu Musul Meselesi teşkil etti. Birinci Dünya Savaşından önce Musul bölgesi, petrol varlığı sebebiyle, İngiltere, Fransa, Almanya ve hatta Amerika Birleşik Devletleri arasında rekabet konusu oldu. Bölge, 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa'ya bırakıldı. Nisan 1920 San Remo Konferansında Fransa, kendisini Orta Doğu'daki menfaatlerini desteklemesi sebebiyle, Musul bölgesini İngiltere'ye terk etti. Lozan Konferansı sırasında Türkiye, Musul'un iki temel gerekçe ile Türkiye'ye bırakılmasını istedi. Birincisi: 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Musul, Türk ordularının kontrolü altında ve milli hudutlar içinde bulunuyordu. İkincisi: Musul ve Süleymaniye bölgeleri tarihi açıdan olduğu kadar halkının büyük çoğunluğunu halen Türklerin teşkil etmesiydi. İngiltere, tüm bunlara itiraz etti. Bunun üzerine Lozan Antlaşması'nın 3. maddesi gereğince, sorunun çözümü, dokuz ay içinde bir sonuca ulaştırılmak üzere Türk-İngiliz ikili görüşmelerine bırakılmıştı. Bu görüşmeler 19 Mayıs 1924'de, İstanbul'da başlayan Haliç Konferansı ile gündeme getirildi. Ancak, görüşmelerde bir sonuca varılamadı. Türkiye'nin Musul ve Süleymaniye bölgelerinin kendi hudutları içinde kalmasında ısrar etmesi üzerine İngiltere, bu fikre yanaşmadığı gibi, Hakkâri bölgesinin de Irak'a bırakılmasını istedi.

İstanbul Konferansının sonuçsuz kalması, Türkiye'nin haklı davasında taviz vermemesi ve İngiltere'nin Türk-Irak sınırları bölgesinde sınır olaylarını kışkırtıp, karışıklıklar çıkarmaya başlaması, Türk-İngiliz ilişkilerini gerginleştirdi.

Bunun üzerine taraflar, Lozan Antlaşmasının "Anlaşmazlık halinde konunun Milletler Cemiyetine götürülmesi" hükmüne uyararak, sorunu, bu cemiyetin çözmesini istediler.

Ancak, Türkiye sorunun Milletler Cemiyeti de çözümüne taraftar değildi. Bunun iki haklı sebebi vardı. Birincisi: Türkiye henüz bu cemiyetin üyesi değildi; İkincisi: Cemiyete İngiltere hâkimdi ve çıkan kararlarda oldukça etkili idi.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Türkiye, Milletler Cemiyeti faktörünü kabul etmek durumunda kaldı. Milletler Cemiyeti Eylül 1924'de konuyu ele aldı. Türkiye, Musul ve Süleymaniye bölgelerinde Plebisit yapılmasını teklif ettiyse de, İngiltere bunu kabul etmedi. Milletler Cemiyeti konu ile ilgili bir komisyon oluşturdu. Tahkik Komisyonu, hazırladığı raporu Eylül 1925'de Milletler Cemiyetine sundu. Komisyon raporunda Musul halkının hiçbir tarafa katılmaksızın bağımsız kalmak istediğini bildirdi³²⁷.

Buna rağmen Tahkik Komisyonu, Milletler Cemiyeti Meclisine şu tavsiyelerde bulundu: Musul, Irak'ın bir parçası sayılacak ve Irak, 25 yıl süre ile İngiliz Mandası altına konacaktır; Türkiye ile Irak arasındaki sınır, Brüksel'de tespit edilen hat olacaktır³²⁸.

Milletler Cemiyeti Meclisi, komisyonun teklifini aynen kabul etti. Milletler Cemiyeti'nin kararı Türkiye'de büyük tepkilere sebep oldu. Hatta Türkiye ile İngiltere arasında savaş havası esmeye başladı.

Fakat Atatürk'ün ortaya koyduğu gerçekçilik prensibini esas alan Türkiye, henüz savaştan yeni çıkmış olması ve harap olan ülkenin ekonomik ve sosyal meselelerinin çözüm beklemesi gibi sebeplerle ülkeyi yeni bir savaşa sürüklemek istemedi. Bu sebeple, 5 Haziran 1926'da İngiltere ile bir anlaşma imzalayarak Milletler Cemiyeti kararını kabul etmek durumunda kaldı. Bu anlaşma, bugünkü Türk-İrak hududunu çizmiş ve Musul sorununa son vermiştir³²⁹.

1926 yılında Musul konusunda varılan anlaşmaya rağmen Türk-İngiliz ilişkileri normal bir seyir takip edemedi. Bunun birçok önemli sebebi vardı. Bunlardan Birincisi: Musul sorunu kendi lehine çözümlenmek isteyen İngiltere'nin bölge halkını Bölücülük yönünde isyana teşvik etmesi; İkincisi: Hakkâri bölgesindeki halkı isyana sevk etmesi ve Nasturi isyanına sebep olması; Üçüncüsü: 1925 yılında çıkan Şeyh Sait isyanını organize etmesi ve yönlendirmesidir.

Bu kapsamda Türk-İngiliz ilişkilerindeki olumsuz gelişmeler ve özellikle Musul meselesindeki sıkıntılar, milli problemlerin ve memleket menfaatleri ile ilgili olarak

³²⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.321–322.

³²⁸ Gönlübol, a.g.e., s.75.

³²⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.322–323.

anlaşmazlıklar halinde manevralar bir vasıta olarak kullanılması ilkesi doğrultusunda 4'üncü Kolordu/Ankara manevrasının icrası psikolojik baskı aracı olarak hedeflenmiştir.

Türk-Yunan ve Türk İngiliz ilişkilerindeki olumsuz gelişmelerin yanı sıra Fransa ile Lozan'dan arta kalan asıl sorun, Osmanlı borçları konusuydu. Fakat bu sorun diğer bazı meselelerle birleşince Türk-Fransız ilişkilerinin normal bir duruma gelmesi güçleşti. Kısacası; Türkiye ile Fransa arasında üç önemli konu ve çözümü söz konusu oldu. Bunlardan Birincisi: Türkiye-Suriye Sınırı, İkincisi: Türkiye'deki misyoner okulları, Üçüncüsü: Borçlar sorunudur.

Ankara İtilafnamesi'nin 8 inci maddesine göre, bir ay sonra Türkiye ile o sırada Fransa'nın "Mandat" yönetimi altında bulunan Suriye arasındaki sınırı çizmek için bir karma komisyon kurulacaktı. Fakat komisyon Eylül kurulabildi ve sınırın çizilmesinde de anlaşmazlıklar çıktı. Daha sonra Türkiye ile Fransa arasında 30 Mayıs 1926'da Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi imzalandı. Bu anlaşmada; Türkiye-Suriye sınırı çizildiği gibi; Türkiye ve Fransa arasındaki anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi ve ayrıca taraflardan birine saldırı olması halinde diğerinin tarafsız kalması konusunda mutabakata varıldı. Ancak bu antlaşma 18 Şubat 1926'da parafe edilmesine rağmen Fransa antlaşmayı hemen imzalamadı. Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul anlaşmazlığının çözümlenmesini bekledi.

Diğer taraftan, Fransız bayrağını taşıyan Lotus gemisi ile Türk bayrağı taşıyan Bozkurt adlı yük gemisi 2 Ağustos 1926'da Midilli adasının 5-6 mil açığında çarpıştı. Ortaya çıkan "Bozkurt-Lotus Davası" ile ilgili sorun da iki ülke arasında önemli bir krize sebep oldu³³⁰.

Türk-Yunan ve Türk İngiliz ilişkilerindeki olumsuz gelişmelerin yanı sıra Türk-Fransız ilişkilerinden kaynaklanan yukarıda ifade edilen sorunlar da Ankara manevrasının icrasında etkili olmuştur.

Türk-Fransız ilişkilerindeki olumsuz gelişmelerin yanı sıra Türk-İtalyan ilişkilerindeki bazı olumsuzluklar Ankara manevrasının icrasında etkili olmuştur.

Bu kapsamda, Lozan'dan sonra Türkiye ile Mussolini İtalya'sı arasında ticari ilişkiler önemli bir gelişme göstermekle birlikte, siyasi ilişkiler 1928 yılına kadar aynı

³³⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.323-325.

olumluluk içinde devam etmedi. Bunun başlıca sebebi; İtalya'nın eski Roma İmparatorluğu'nu tekrar hayata geçirmek için yayılma politikasına yönelmesidir. İtalya'nın Doğu Akdeniz'e yönelik oluşturduğu tehdit, Türkiye için daima kaygı yarattı. Hatta 1925 yılında Türkiye'nin Musul bölgesini işgale teşebbüs etmesi, İtalya'nın da Anadolu'ya asker çıkaracağı tehdidi ile karşılaştı. Fakat 1926–1927 yılları, Türk-İtalyan ilişkilerinde bir dönüm noktası yarattı. İtalya'nın Arnavutluğu nüfuzu altına alması, Yugoslavya'da korku yarattı³³¹.

Bu gelişmelere rağmen İtalya'nın yayılmacı bir politika izleme düşüncesinden vazgeçmemesi, Türkiye'yi, Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan statükonun devamlılığını isteyen Fransa ve İngiltere'ye yakınlaşmaya sevk etti. Aslında bu yakınlaşma, Türkiye'nin İtalya'dan duyduğu kaygıların bir sonucuydu³³².

Balkanlardaki tüm bu sıkıntılar, bölgedeki muhtemel harpleri önlemek amacıyla günümüz manevralarında olduğu gibi Ankara manevrasının icrasında etkili olan diğer bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyetin jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle her zaman Silahlı Kuvvetlerinin savaşa hazır olmasını zorunlu kılmaktadır. Manevranın icrasında etkili olan diğer bir faktörde Türk-Sovyet ilişkilerinde ki olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır.

Musul bunalımı sırasında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'de bir Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmış olmasına rağmen, yakınlaşma uzun sürmemiştir. Türkiye Batı ile ilişkilerini düzeltme yoluna girince, Türkiye ile Sovyetler arasında tekrar bir mesafe ortaya çıkmıştır. Türkiye, Sovyetlerle ilgili ilişkilerini belirli bir seviyenin üstünde tutmaya gayret ettiği halde, bazı konular sürtüşme yaratmaya devam etmiştir³³³.

Ticari münasebetlerin geliştirilmesi konusunda Sovyet Dışişleri Bakanı Chircherin ile Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras arasında Kasım 1926'da Odessa'da yapılan toplantıda görüş ayrılıkları ortaya çıktı³³⁴.

³³¹ Armaoğlu, a.g.e., s.323–325.

³³² Gönlübol, a.g.e., s.85–88.

³³³ Gönlübol, a.g.e., s.82–83.

³³⁴ Gönlübol, a.g.e., s.82–83.

Ayrıca Genç Türkiye Cumhuriyetinin dış ilişkilerinden kaynaklanan sorunların yanı sıra iç isyanlar da manevraların icrasında etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda; bölgede çıkartılan isyanlardan bazıları şunlardır: Nasturi Ayaklanması (12 – 28 Eylül 1924), Şeyh Said Ayaklanması (13 Şubat - 31 Mayıs 1925), Nehri Ayaklanması (1925 – 1926), Raçkotan ve Reman Ayaklanması (9 – 12 Ağustos 1925), Eruhlu Yakup ve Oğulları Ayaklanması (1926), Şeyh Abdurrahman ve Kardeşinin Pervari Ayaklanması (1926), Güyan ve Çölemerik (Hakkâri) Baskını ve Hakkâri-Beytüşşebap-Haco Ayaklanmaları (1926), Koçuşağı Ayaklanması (7 – 30 Ekim 1926), Mutki Ayaklanması (26 Mayıs - 25 Ağustos 1927), Birinci ve İkinci Ağrı Dağı Ayaklanması.

Yukarıdaki iç ve dış sebeplerden dolayı Atatürk Döneminde; manevralardan güdülen maksat ve hedefler kapsamında, Milli problemlerin veya memleket menfaatleri ile ilgili olarak anlaşmazlıkların halinde manevralar bir vasıta olarak kullanılabilir ilkesi doğrultusunda Ankara, Trakya, Ege, Doğu ve Güney manevralarını icra etmişlerdir.

Atatürk; icra ettiği bu manevralarla, fiili bir harbe girişmeden iç ve dış güçlere karşı psikolojik bir baskı gayesi hedeflemiştir.

Ayrıca bu manevraların icrasıyla; Genç Türkiye Cumhuriyetinin bölgesinin en önemli Silahlı Kuvvetleri olduğu gerçeği bir kez daha ortaya konulması hedeflenmiştir.

3.3.İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDEKİ ASKERİ DURUM

3.3.1.Avrupa Devletlerinde Askeri Durum

Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlûp devletler önemli toprak kayıplarına uğramanın ve ekonomik bünyelerinin kaldıramayacağı ağırlıkta savaş tazminatı ödemek mecburiyetinde bırakılmanın yanı sıra zorunlu askerlik hizmeti de yaptıramaz hâle getirilmişti. Savaştan hemen sonra dağıtılan Alman ordusunun bir kısım subayları Lausanne Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türk askerî okullarında, harp akademilerinde, deniz kuvvetlerinde hizmet etmek istemişlerdir³³⁵.

Savaşın galipleri ordularını süratle terhis ederek, barış kadro ve kuruluşlarını uygulamaya başladılar.

Hitler, Alman ulusuna Birinci Dünya Savaşı'nın küçük düşürücü sonucunu unutturmayı ve yeni bir kişilik kazandırmayı amaçlamıştı. 1934'te Avusturya'nın Almanya'ya ilhakı girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ise de Versailles Antlaşması'nda öngörülmüş olan Saar bölgesi için bir plebisit sonunda bu bölge tekrar Almanya'ya katılmıştı.

1935'te, Almanya'da Versailles Antlaşmasının zorunlu askerliği yasaklayan hükmüne aykırı hareketler başlayınca İngiltere, Fransa ve İtalya Almanya'nın revizyonist hareketlerine karşı cephe aldılar ve bu üç devlet 1935 Nisanında Stresa Sözleşmesi'ni imzaladılar. Sözleşmeye göre Almanya'nın revizyonist hareketleri protesto edilecek, Lokarno Sözleşmesi hatırlatılacak ve Avusturya'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğü garanti edilecekti.

Almanlar Stresa Antlaşması'na rağmen, Versailles Antlaşması'nın Ren bölgesinin silâhtan arındırılması hükmünü sulandırmışlardır.

1936'da, İspanya'da başlayan iç savaş üç yıla yakın devam etti. Fransa ve İngiltere İspanya iç savaşına karışmak istememişlerdir. Bu savaşa karıştıkları takdirde bir Avrupa savaşının başlayabileceğini düşünüyorlardı. İngiltere'nin ısrarıyla 1936 Ağustos'unda Londra'da bir "Karışmazlık Komitesi" kuruldu. Komitenin aldığı karara göre her iki tarafa da yardım edilmeyecekti. Karışmazlık komitesinin kararına İngiltere

³³⁵ Güngör Cebecioğlu, 2. Dünya Harbi ve Türkiye, VI Asker Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara, 1998, s.322-333.

ve Fransa uymuşsa da İtalya İspanya'ya yüz bir asker göndermiş, Almanya da malzeme ve mühimmat vermiştir.

Almanlar silâhlanma konusunda bir hayli mesafe kat ettiler. Bir ara İngiltere ve Fransa, Almanların komünizmi ezmesi için, bu olaya destek vermişler, Versailles hükümlerinin çiğnenmesine göz yummuşlardır.

1936–1939 yılları arasında, Almanya gerçekleştirdiği ilhaklarla nüfusunu doksan milyona, arazisini iki misline çıkarmış, gücünü ve durumunu çok kuvvetlendirmişti.

Hitler Versailles'ı hükümsüz kıldıktan ve Avrupa'da Almanların yaşadığı toprakları Almanya'ya kattıktan sonra, Almanya için bir hayat sahası sağlamayı hedeflemişti. Hayat Sahası teorisi General Kari Houshofer tarafından düşünülmüş ve idealize edilmiştir. Bu teoriye göre, devlet siyasî ve coğrafi unsurları da olan canlı bir organizmadır. Nüfus artışı devlete yeni hayat sahaları ve ekonomik kaynaklar arama hakkını vermelidir. Devlet ulusun ihtiyaç duyduğu yeni hayat sahalarını ve ekonomik kaynakları sağlamalıdır. Hitler bu teoriyi stratejisinin gerekçesi olarak kullanmıştır.

Almanya'nın doğal yayılma sahası doğuda, Ukrayna'nın verimli toprakları, Uralların madenleridir. Ancak, onun tarihî ve an'anevî düşmanı batıdaki Fransa'dır.

Almanya çevresindeki düşman ülkelere nazaran iç hat durumunda bulunur. İç hat durumundaki bir ülkenin olanakları sınırlıdır ve bu sebeple de başlattığı bir savaşı en kısa zamanda bitirmeye mahkûmdur, iç hat durumundaki devlet stratejik alanda iç hat manevraları yaparak hedeflerine ulaşacaktır. Stratejik alanda iç hat manevrasında dış hattaki en kuvvetli düşman seçilir ondan sonra gelenler yeteri kadar kuvvetle tespit edilirken mümkün olduğu kadar çok kuvvetle ve süratle en güçlü düşman üzerinde kısa zamanda sonuç alınır. Bundan sonra ikinci derece güçlü düşmana taarruz edilir ve bu işlem dış hattaki hasım devletler teker teker mağlûp edilinceye kadar devam eder. İç hat manevrası yapan tarafın taarruzu duraklarsa ve taarruz ettiği düşman üzerinde kısa zamanda sonuç alamazsa savaşın sonunu getiremeyebilir. İsmet İnönü hatıralarında Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'ya taarruz eden Alman ordularının Marne'da

durdurulmasını kastederek" Osmanlı İmparatorluğu Almanya savaşı, kaybettikten sonra Almanya'nın yanında savaşa katılmıştır" der³³⁶.

1914'lerde Osmanlı ordusunun başında bulunanlar bilgili ve deneyimli olsalardı Almanya'nın bu savaşta mağlûp olabileceğini hesaplayabilirler ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Birinci Dünya Savaşı'ndan uzak tutabilirlerdi.

İç hat durumundaki devletin silâhli kuvvetleri hasımları üzerinde kısa zamanda sonuç alacak kadar güçlü olmalıdır. Almanya iç hat manevraların, etkin bir şekilde uygulamak için Yıldırım Harbi Doktrini denilen bir doktrin Geliştirmiştir. Bu doktrin, özellikle, manevralarda cüret, harekete geçişte sürat icraatta çabukluk ve kararlılıkla düşmanın bir kaç gün içinde imha edilmesini amaçlamaktadır. Böyle bir harekât, harekâtın her safhasında güçlü hava desteğini, zırhlı ve motorlu birliklerin geniş ölçüde kullanılmasını gerektirir Alman ordusu Yıldırım Harbi Doktrini'ni uygulayacak şekilde kurulmakta ve eğitilmekteydi.

Polonya harekâtında, Yıldırım Harbi Doktrini'ni uygulayan Alman orduları karşısında, Birinci Dünya Savaşı silâh, araç ve gereçleriyle donatılmış fazla süvarisi ve pek az zırhlı birliği bulunan Polonya ordusu vatanını savunamamıştır.

Alman orduları, İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya ve Fransa'yı çok kısa zamanda Yıldırım Harbi Doktrini'ni uygulayarak mağlûp edebilmiş, ancak, Rusya'nın, uçsuz bucaksız bozkırlarında, yıpratma harbi doktrinini, çok büyük insan kaynaklarına ve bol müttefik yardımına dayanarak, başarı ile uygulayan Rus ordularının önünde evvelâ durdurulmuş, sonra da mağlûp edilmişti.

Almanya'nın silâhli kuvvetlerinin mevcudu, Polonya'ya saldırdığı 1 Eylül 1939'da bir buçuk milyonu bulmuştu. Bu dönemde Almanya'nın, bazı kaynaklara göre 120, bazılarına göre de 75–80 tümeni vardı. Alman hava kuvvetlerinde, dört ordu hâlinde teşkilâtlanmış, 4000 uçak bulunuyordu.

Haziran 1940'ta Alman ordusunda 140 piyade, 10 zırhlı tümen ve 9 motorlu piyade tümeni bulunmaktaydı. Bunlardan 104 piyade 10 zırhlı tümen ve 8 motorlu tümen Fransa harekâtında kullanıldı.

³³⁶ Sabahattin Selek, İsmet İnönü'nün Hatıraları, Genç Subaylık Yıllarım (1884–1918), İstanbul, 1997, s.211–212.

Almanya ve müttefikleri Rusya'ya yönelik Barbarossa harekâtı sırasında 143 ü piyade, 19 u zırhlı olmak üzere 162 tümen kullanacaktır. Bu harekâta katılan asker sayısı 3.200.000'dir. Bu bilgileri 1930'lu yılların başında Versailles Antlaşması'nı delmeye başlayan Almanya'nın yaklaşık 8–10 yılda silâhlı kuvvetlerini bu düzeye çıkarabilmiştir.

Alman ordularının karşısında, Avrupa'nın yegâne gücü Fransız ordusudur. Zırhlı birliklerinin azlığı dışında Fransız ordusunun teşkilât, tertip ve eğitim bakımından güçlü görünmekteydi. Maginot (Majino) dünyada o zamana kadar yapılmış daime tahkimatının en mükemmeli, en güçlüsüydü. Maginot hattının en kritik noksanı Belçika ve Lüksemburg sınırlarını kapsamamasıydı. Maginot hattı Metz'ten başlayıp İsviçre sınırına kadar devam etmekte, sadece Alman sınırını kapamaktaydı. Önemli bir başka eksiği de bu hattın derinliğinin bulunmamasıydı.

İngiliz ordusuna gelince, Churchill, 15 Aralık 1941'de Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada İngilizlerin savaşın başında yüzden daha az tanklarının olduğunu söylemişti³³⁷. Birinci Dünya Savaşı'nda tankın önemini anlayarak onu yapan ve muharebe sahalarında ilk defa kullanan İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı başlangıcında ordusunda hemen hemen tank yok gibidir.

3.3.2. Türkiye'de Askeri Durum

Lausanne Barış Antlaşması'ndan sonra, Mustafa Kemal Paşa, ikinci dönem milletvekili seçimlerinden önce, İzmir'de bulunan Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı karargâhlarının Ankara'ya gelmesini istemişti. Her iki karargâh 26–27 Temmuz gecesi, trenle, İzmir'den Ankara'ya hareket etti. Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı 29 Temmuz 1923'ten itibaren Ankara'da görevlerine başladılar. Bu dönemde Fevzi (Çakmak) Paşa Genelkurmay Başkanlığı ile Batı Cephesi Komutanlığını birlikte yürütmekteydi. Barışa ulaşılmasıyla görevi tamamlanmış olan Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhı 1 Eylül 1923'te lağvedildi. Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi. Komutanlığına doğrudan bağlı kolorduların ve İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığının eğitim ve harekât bakımından kendisine, idarî bakımdan Millî Savunma Bakanlığına bağlanması direktifini verdi.

³³⁷ Leman Şenalp, Atatürk Kaynakçası, Ankara, 1984, s.330.

Ekonomik nedenlerle, Mudanya Ateşkesi'nden itibaren bir kısım erini terhis etmekte olan TBMM ordularına 5 Ağustos 1923 tarihli barış konuş ve kuruluş projesinin uygulanması direktifi verildi. Buna göre Kara Kuvvetlerimiz üç ordu müfettişliği, dokuz kolordu komutanlığı, on sekiz piyade ve üç süvari tümeniyle İzmir, Çatalca, Erzurum ve Kars müstahkem mevkieinden kurulu olacaktı.

Deniz kuvvetlerimizin İstiklâl savaşımız boyunca, Karadeniz'de silah, cephane taşınması, millî mücadeleye katılan asker ve sivillerin İnebolu'ya getirilmesi faaliyetlerinin desteklenmesi dışında, önemli bir etkinliği olmamıştır.

Esasen çoğu gemimiz galipler tarafından İstanbul ve çevresindeki limanlarda enterne edilmişti.

Lausanne Barış Antlaşması'ndan sonra Karadeniz'deki ulaştırma filosu tasfiye edilmiştir. Yapılan ayıklamadan sonra, Haliç'te enterne edilmiş savaş gemilerimiz kısa aralıklarla faaliyete geçirilmiş, iki kruvazör, iki torpido kruvazörü ve üç muhripten kurulu Türk donanması ancak eğitim amaçlı kullanılabilecek düzeye getirilebilmiştir. Yedi gambot, iki torpidobot dokuz motorbot kıyılarımızda karakol hizmetinde kullanılmaya başlandı. 1924'te Deniz Bakanlığı kurulduysa da dört yıl sonra lağvedilerek Türk donanması tekrar Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Deniz Müsteşarlıklarına bağlandı.

Lausanne Barış Antlaşması imzalandığında Hava Müfettişliği Karargâhı İzmir'de bulunuyordu. Harekât ve eğitim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, idarî bakımdan Milli Savunma Bakanlığına bağlı Hava Kuvvetleri Müfettişliğine o sırada İzmir'de bulunan Hava Okulu Müdürlüğü ve gene İzmir'deki 1 inci, Bandırma'daki 2 nci, İzmir'deki 3 üncü Uçak Bölükleri bağlanmıştı. Barıştan sonra bütün uçak bölükleri İzmir'de toplandı³³⁸.

Barış antlaşmasıyla, genellikle, hedeflerine ulaşmış olan yeni Türk Devleti'nin Kara Kuvvetlerinin barış konusu devlete yönelik dış ve iç tehditlere karşı asgarî güvenlik sağlayan, olabildiğince ekonomik bir düzen görünümündedir. Bu konuş ve kuruluş bazı iç ayaklanmalar nedeniyle zaman zaman değiştirilmişlerse de, genel olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar devam etmiştir.

---

³³⁸ Şenalp, a.g.e., s.331.

Türk Silâhlı Kuvvetleri, devletin sağlayabildiği sınırlı olanakları iyi kullanarak Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerini geliştirmeye çalışmıştır. İlk tank birliği, 1934'te Lüleburgaz'da kurulmuştur. Rus T-26 tanklarıyla kurulan tank taburunun, 1939'da tank alayı hâline getirilmesine karar verilir. Fransızlardan 100 adet Renault tankı, İngilizlerden 16 adet Vickers tankı satın alınır. Bir tank alayımız olmasına olur ama hemen hemen her bölüğü ayrı cins tanklardan kurulu bu alayın idamesinde çok büyük güçlüklerle karşılaşılır.

Ordunun geliştirilmesi çalışmaları sırasında, topçu sınıfı için, Bofors, Krupp, Skoda, Reinmetal gibi zamanın en gelişkin toplarından da satın alınır. 24 Kasım 1924'te Cumhuriyet Donanması'nın ilk savaş gemileri sipariş edilir. Hollanda tezgâhlarında Birinci ve İkinci İnönü denizaltı gemilerinin yapımına başlanır. Öğretim ve eğitim konusunda önemli ilerlemeler kaydedilir. Alman Deniz Kuvvetlerinden emekli olmuş subaylardan kurulu on kişilik bir heyet sözleşmeli müşavir grubu olarak, emir ve komuta yetkisi olmaksızın, 1 Mart 1926'dan itibaren Deniz Kuvvetlerinde çalışmaya başlar. Yavuz muharebe gemimiz onarılarak donanmamıza katılır. Silâh ve ateş idare sistemleri, muhabere cihazları, su altı dinleme düzenleri modernize edilir. Mecidiye kruvazörü onarılmış, Birinci ve İkinci İnönü denizaltı gemileri donanmaya katılmış, 1929'da İtalyan tezgâhlarına iki muhrip, iki denizaltı, üç hücumbotu ısmarlanmıştı. 1931 yılında, İtalya'ya ısmarlanan gemilerin donanmaya katılmasıyla küçük ama modern bir donanmaya sahip oluruz. 1932 yılında İtalya'dan iki muhrip daha alınır. Böylece dört modern muhrip ile dört modern denizaltı gemimiz olur.

1936'da, Montreux Boğazlar Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, her iki boğazımızda birer müstahkem mevki komutanlığı kurulur. 1937'de Alman Krupp firmasına dört denizaltı gemisi daha ısmarlanır. Bunlardan ikisi Taş-kızak tersanelerinde diğer ikisi ise Almanya'da Kiel-Germania tezgâhlarında yapılacaktır. Almanya'dan yapılan Batıray, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine yurda getirilemez.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılı sonlarına doğru, Türk donanmasının kuvvetlendirilmesi yolunda önemli bir adım atılır. Orgeneral Kazım Özalp başkanlığında Londra'ya gönderilen bir heyetin İngiliz Genelkurmayı ile yaptığı görüşmeler sonunda dört muhrip, dört denizaltı gemisi, iki mayın gemisi, bir imla gemisi, on iki araba vapuru ve sekiz mayın çıkarma botu ısmarlanır. Ancak, savaş

nedeniyle muhriplerden biri, denizaltı gemilerinden ikisi alınmaz. Diğer gemiler 1941 ve 1942 yıllarında teker teker Türkiye'ye gelirler.

1928'de Hava Kuvvetleri Müfettişliği lağvedilir. Eskişehir'de bir uçak taburu kurulur. 1930'da çoğalan uçak bölükleri birleştirilerek önceleri üç tabur hâlinde örgütlenir. 1 inci Tabur Eskişehir'de, 2 nci Tabur Diyarbakır'da, 3 üncü Tabur İzmir'de konuşlandırılır. 1932'de alınan uçaklarla gene İzmir'de bir Deniz Uçak Taburu teşkil edilir. Bu sıralarda Yeşilköy'de bir Hava İrtibat Bölüğü vardı. Zamanla 1 inci, 2 nci ve 3 üncü hava taburları alaya dönüştürülür. Eskişehir'deki 1'inci Alay'ın bir taburu Kütahya'ya intikal ettirilerek burada kurulacak 4 üncü Alay'ın çekirdeğini teşkil eder. Yeni alınan uçaklarla Bursa'da 5 inci Alay, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Merzifon'da 7 nci, Erzincan'da da 8'inci Alaylar kurulur.

Türk Hava Kuvvetlerinde İkinci Dünya Savaşı başladığında 298'i savaş, 189'u eğitim uçağı olmak üzere 487 uçak vardı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce, 27 Nisan 1939'da Türk Kara Kuvvetlerimizin, üç ordu, dokuz kolordu, yirmi bir piyade, üç süvari tümenimiz, üç dağ tugayımız vardır. Müstahkem mevkilerimiz bölgelerindeki kolordulara bağlanmıştır.

3.4. 8 – 14 EKİM 1926 TARİHLERİNDE POLATLI İLE ANKARA ARASINDA YAPILAN ANKARA MANEVRASI

8–14 Ekim 1926 Ankara Manevrası, karargâhı Ankara'da bulunan 1 nci Ordu Müfettişi Korg. Ali Sait AKBAYTUGAN'ın sevk ve idaresinde, karargâhı Eskişehir'de bulunan 4 üncü Kolordu kuruluşundaki 8 inci ve 23 üncü Tümenler arasında; kuzeyde Çile Dağı-Ankara Çayı, doğuda Ankara-Çal Dağı-Mogan Gölü-Haymana Yolu, güneyde Haymana Kuzeyi-Yenice Dağı-Kavuncu Köprüsü, batıda Sakarya Nehri arasında kalan bölgede, büyük çaplı olarak icra edilmiştir.

8–14 Ekim 1926 tarihleri arası 4 üncü Kolordunun Polatlı ile Ankara arasında yaptığı manevranın meselesi şöyledir;

3.4.1. Kırmızı Taraf İçin Harb Durumu

Çok üstün Mavi kuvvetler önünde yolları, demiryolları ve köprüleri tahrip ederek doğuya çekilen Kırmızı 3 üncü Kolordu Sakarya doğusunda (Ak Metelik Yazısı-

Genç Ali Köyü- Sarı Oba Köyü-Sarı Dere Batısı - Hacı Tuğrul Tepesi - Bacı) hattını tahkim ve işgal etmektedir. Kırmızı ordu kumandanlığı Anadolu'nun muhtelif garnizonlarından topladığı birlikler ile Ankara, Güvercinlik Çiftliği ve Sincan Köyünde birikmiş 4'üncü Kolorduyu oluşturmaktadır.

Mürettep 4'üncü Kolordunun sol kanadında ve Ankara etrafında tamamen toplanmış bulunan 8 inci Tümen 7 Ekim saat 24.00'te Kolordudan aşağıdaki emri almıştır:

"Düşman 7 Ekim akşamı muhtelif kolbaşılarıyla Kale Boğazı, Köseler, Kıran Harmanı, Çekirdeksiz, Polatlı İstasyonu ve Kavuncu Köprüsü mevkillerini işgal etmiştir. Kale Boğazı, Kara Geçit, Kıran Harmanı ve Tozyayla Çiftliği mevkillerinde köprü kurmak teşebbüsleri görülmektedir.

Ordu düşmanın kısmen Sakarya'yı geçmiş ve kısmen geçmekte olan kollarına 9 Ekimde güney kanadını kuşatma suretiyle taarruz ederek Sakarya'ya dönecektir. Bunun için mürettep 4 üncü Kolordu yarın sabah erkenden 6'ncı Tümenle Sincan Köyünden Alçı'ya ve 7 nci Tümenle Güvercinlik Çiftliği'nden Bucakçı Çiftliği'ne yürüyerek adı geçen mevkilere saat 14.00'te varacaklardır.

8'inci Tümen, Kolordunun sol kanadını muhafaza ve temin etmek üzere sabah erkenden hareketle saat 14.00'te Hacılara varacak ve (Polatlı - Kavuncu Köprüsü) hattına doğru giden istikametleri ve yolları keşfettirecek ve düşmanın en güney kanadının nerelerde bulunduğunu ve kuvvet ve terkiğini tespit edecektir."

Uyarı: 1 - Kırmızı taraf 7 Ekim saat 14.00'ten itibaren her türlü harekâta serbesttir³³⁹.

3.4.2. Mavi Taraf İçin Harb Durumu

Üstün Mavi ordu karşısında ciddi bir muharebeden kaçınan zayıf Kırmızı kuvvetler demiryolunu, yolları ve köprüleri tahrip ederek Sakarya doğusuna geçmişlerdir.

Mavi 3 üncü Kolordu 7 Ekim 1926 akşamı muhtelif Tümenleriyle Kale Boğazı, Köseler ve Kıran Harmanına; Mavi 4 üncü Kolordu 22 nci Tümeniyle Çekirdeksiz'e 23

³³⁹ Emine Erdoğan, Çanakkale Savaşında Kürt Civanlar, İstanbul, 2008, s. 26.

üncü Tümeniyle Polatlı'ya ve 21 inci Tümeniyle de Beylik Köprü'ye ulaşmışlardır. 23 üncü Tümenen bir alay ile bir bataryadan oluşan bir müfreze Kavuncu Köprüsü'nü işgal etmiştir.

7 Ekim saat 23.00'da Polatlı ve güneyinde bulunan 23 üncü Tümen aşağıdaki Kolordu emrini alır:

"Tayyare keşifleri neticesinde düşman (Bacı - Çile Dağı - Sarı Dere - Sarı Oba Köyü - Genç Ali Köyü - Ak Metelik Yazısı) genel hattını sağlamlaştırıp, işgal etmiştir. 2 veya 3 Tümen kadar tahmin edilen diğer bir düşman grubu (Ankara - Güvercinlik Çiftliği- Sincan Köyü) civarında bulunmaktadır. Bu düşman grubunda çok faal nakliyat görülmüştür. (Yerköy - Ankara) arasında takriben 2 saat ara ile tren nakliyatı yapılmaktadır.(Ankara - Maliköy) arasında demiryolu nakliyatı seyrek. Mavi ordu bu gece 3 üncü Kolorduyu Sakarya doğusuna geçirerek yarın sabah erkenden bütün kuvvetiyle (Çile Dağı - Ak Metelik) hattındaki düşmanın güney kanadını kuşatacak surette taarruz edecektir.

Mavi 4 üncü Kolordu 8 Ekim 1926 sabahı saat 6.00'da 22 nci Tümen ile Çekirdeksiz'den, Kara Höyük üzerine ve 21 inci Tümen ile Beylik Köprüden, Kara Pınar'a yürüyecektir.

23 üncü Tümen sabah erkenden Polatlı'dan hareketle Kargalı üzerinden Baba Yakup'a ilerleyerek Kolordunun sağ kanadını muhafaza edecek ve Kavuncu Köprüsündeki müfrezesini Bayburt'a çekecektir. Bu Tümen aynı zamanda (Ankara-Sincan Köy) hattına giden bütün istikametleri keşif ile bu hattaki düşman grubunun harekâtını ve varlığını araştırıp tespit edecektir.

Uyarı: 1 - Mavi taraf 7 Ekim saat 24.00'dan itibaren her türlü harekâtında serbesttir³⁴⁰.

---

³⁴⁰Erdoğan, a.g.e., s. 28.

3.4.3. 14–10–1926' da Manevra Arasında 1 inci Ordu Müfettişi Korgeneral Ali Sait Paşa Hazretlerinin Düşünceleri

3.4.3.1. Kırmızı:

a) Muharebe dolayısıyla bir alaydan fazla kuvvetin özel bir maksatla bir kumandaya bağlanması halinde buna mürettep tugay demek doğru olmadığı gibi "Muharebe Grubu" demek de uygun olmasa gerektir. Bunun öteden beri ordumuzda kullanılan ismi "müfreze"dir ve genellikle bulunduğu mevkinin ismiyle "Çal Dağı müfrezesi" veya bulunduğu mıntıkaya ilgisi sebebiyle sol kanat müfrezesi bazen de kumandanın ismiyle "Ahmet Bey Müfrezesi" demek adet olmuştur. Tümen iki koldan yürüyorsa sağ kol, sol kol; Tümenin müdafaa ve taarruz açılarından çeşitli mıntika veya gruplara bölünmesi halindeyse a, b, c grupları veya a, b, c, mıntıkları denilmekte ise de yalnız "Muharebe Grubu" daha fazla mangayla takım arasında belirli bir teşkil ifade ettiğinden burada "müfreze" tabirini tercih ederim.

b) Kırmızı Tümen bugün dahi verilen talimatın tersine ileri karakollarını Karadere batısına sürerek durumu bozmuştur. Bütün manevra sırasında manevra hükümlerine ters harekât özellikle 8 inci Tümeinde ikinci kez meydana gelmiştir. Daha sonra yapılacak manevralar da bu konuda daha büyük bir dikkat ve temkinle hareket edildiğini görmek isterim³⁴¹.

3.4.3.2. Mavi:

a) Gerek Kolordunun ve gerekse Tümenin verdiği emirlerde bahis konusu olan ilk mukavemet hattı ve asıl mukavemet hattı tabirleri - Her iki emirde de işgal tarzları açıklanmış olmasına rağmen - alaylarca yanlış anlaşılma ve bunun neticesinde pek uygun bir müdafaa hazırlığı yapılmış olmasına rağmen muharebe sırasında birtakım irtibatsızlıklar meydana gelmiştir. Bundan dolayı ilk mukavemet hattı ve asıl mukavemet hattı tabirleri yerine ileri mevzi, asıl mevzi tabirleri kullanılmış olsaydı belki bu yanlış anlaşılmaya yer kalmazdı. Talimname, mevzinin ön kenarını genel surette "asıl muharebe hattı" olarak kabul etmiştir (Sevk talimnamesi-368). İlk mukavemet hattı diye ayrıca bir hat anılmamıştır. Yalnız (Sevk talimnamesi-359) ncü maddesinde "ileri sürülmüş mevzi" işgali tavsiye olunmakta ise de buna ilk mukavemet hattı değil, sadece ileri mevzi demek daha uygun olurdu.

³⁴¹ Erdoğan, a.g.e., s.193.

b) Alay 31'le yapılan karşı taarruzun müsait bir fırsat ve durum karşısında meydana gelmiş ve buradan ilerleyen düşmanı ancak bu sayede durdurmayı başaramıştı. Eğer bu alay karşı taarruz yapmayarak kesinlikle müdafaada kalmış olsaydı Alay 68 cephesindeki taarruzu durdurayım derken Tümen daha zor bir durumda kalırdı. Özellikle alay karşı taarruzunu gereğinden fazla ileri götürmeyerek karşısındaki durumu tespit ettikten sonra Alay 68 cephesinde cereyan eden muharebeye etkili bir şekilde katılmıştır³⁴².

3.4.3.3. Özetle:

Genel görünüş itibariyle manevra oldukça muntazam cereyan etmiş, gerek tertip ve gerekse icrasında herkesin yararlanması göz önünde tutulmuştur. Özellikle manevranın tertibi ve birliklerin gereken noktalara yığılması için çok az zaman ayrıldığı halde toplanma büyük bir hız ve düzenle meydana gelmiştir. Oldukça uzun ve molasız bir yürüyüş yapılmış olmasına rağmen birliklerin sıhhat ve zindeliği korunmuştur. Yalnız para ve ulaştırma araçlarının tedarik şekli konusunda bazı zorluklara maruz kalmıştır. İleride yapılacak bu tarzdaki manevralarda muhasebeci ve kontrolcülerin-sonra muhasebe ve denetleme hakları saklı olmak şartıyla - zaman harcayıcı - müdahalelerine yer kalmadan Tümenler emrine avans olarak belirli ve yeterli meblağ tahsisinin uygun ve gerekli olacağı kanaatinde bulunduğum arz olunur³⁴³.

3.4.4. Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa Hazretlerinin 10-14 Ekim Harekatına Ait Eleştirileri

Meselenin tertibinde 1921 senesinde Sakarya Muharebesi'nden önce düşünülen bir durum değerlendirilmesi dikkate alınmıştır. Yunanlıların demir yolunun ya kuzeyinden veya güneyinden veya iki tarafından gelmeleri ihtimaline göre tertibat düşünülmüş ve arazi keşfedilmişti. Öncelikle (Dua Tepe - Çile Dağı) ve uzantısının sağlamlaştırılmasına karar verildi ve ileri hat Sakarya'ya kadar ileri sürüldü. Polatlı civarında ve geride bulunacak düşman kuvvetlerimiz kuzeyden (Ayaş - Beypazarı) üzerinden çevirme yapmak isterse kuzeye ve demiryolu tarafından gelirse güneye gönderilmesi ile düşmanın bir kanadı kuşatılacaktı. Fakat düşman bu iki manevrayı da yapmadı. Güneyden ve sol kanadımızın pek açığından geldi ve ihtiyatlarımız güneye kaydırılarak düşmanın bu manevrası da iptal edilmiş oldu. Düşman güneyden

³⁴² Erdoğan, a.g.e., s.194.

³⁴³ Erdoğan, a.g.e., s.195.

gelmeseydi de daha kuzeyden demiryolunun iki tarafından gelseydi durum acaba ne olacaktı? İşte bu manevrayla bu durumu araştırmak istedik.

İyi sağlamlaştırılmış bir mevziin söktürülmesi birçok mühim hazırlıkların yapılmasını gerektirir. Çoğu kez böyle sahra usulüyle sağlamlaştırılmış olan Çile Dağı gibi yüksek tepelerin elde edilmesi çok zordur. Sakarya'nın batısındaki topçu mevzileri asıl hattı dövemiyordu. Düşman Sakarya'yı geçmeden asıl mevzii dövemiyecekti. Öncelikle Sakarya'yı geçecek sonra topçusunu Çile Dağı'nın hâkimiyeti altında olan tepelere yerleştirecekti.

Hâlbuki bütün bunlar savunanın gözü önünde yapılacaktı. Düşman bu zorluk karşısında bu mevziyi çevirmek isteyecekti ki bugünkü manevra durumu bundan ibarettir.

Sağlamlaştırılmış bir mevzi güneyden çevirmek isteyen bir Mavi ordu vardı. Kırmızı ordudan bunun çevirmesine engel olmaya ve çevirmek isteyen düşmanı geriye atmaya memurdur. Kırmızıyı çevirecek Mavi taraf daima sağ kanatta Kırmızının Ankara'da toplanacak kuvvetlerinin tehdidine maruz kalacağını hesap etmelidir. Acaba her iki taraf görevini yapabildi mi? Bir birliğin görevini yapıp yapamadığı mensup olduğu büyük kısmın ilgi derecesinden anlaşılır. Eğer bir Tümen Kolordusunun yardımına ihtiyaç duymadan görevini yaparsa başarılı olmuş sayılır. Eğer büyük kısmın yardımına ihtiyaç duyarsa bu Tümen görevini iyi yapamamış demektir. Çünkü Kolordusunun bir kısım kuvvetini üzerine çekmekle hareket özgürlüğünü sınırlamış olur.

Her iki taraf Tümenleri Kolordularıyla hareket birlikteliği sağlamayarak bağımsızmışçasına hareket ettiler. Kırmızı tarafın görevi, Mavinin kanadı dışından onu sarmak ve kuşatmaktır. Sebebi: Kırmızı bir defa kanadını Maviye kaptırırsa bütün mevzi düşer. Mavi taraf Kırmızıyı sarmak mecburiyetinde bulunduğu için bir darbeye kesin bir sonuç almak gerekirdi. O halde Kırmızı taraf Mavinin daima kanadı dışında bırakacağı kuvvetlerle kuşatmaya maruz kalmaktan sakınmalıdır. Sakarya muharebesinde böyle olmuştu. Düşman bizi daima doğudan kuşatarak Ankara'dan ayırmak, kuzeye, dağlara atmak istiyordu. Süvarilerimiz düşmanın sağ kanadına etkili olarak onun serbestçe harekâtına ve kuşatmasına engel oldular.

Mavi taraf bu çevirmeyi yaparsa ne ala! Eğer çevirmezse kanadı Konya'ya kadar uzatmaya gerek yoktu. Kuvvetiyle orantılı olarak kanadı, gereği kadar uzattıktan sonra başka durumlardan istifade edilir ve diğer yönlerden yapılacak darbelerle görevin yapılmasına çalışılırdı. Bu durum gereğince değerlendirilemedi. Mavi Tümenin sağ kanadı çok açıldı ve merkezi çekilmeye mecbur oldu. Bu suretle Mavi Kolordunun yan tarafı düşman tehdidine maruz kaldı. Mavi Kolordu başarılı olduğu içindir ki sağındaki Tümenine yardım ediyordu. Eğer takviye edilmeseydi Mavi 23 üncü Tümenin harekâtı sonuçsuz kalacak ve Tümen görevini yapamadığından dolayı Kolordusu da kanadından taarruza uğrayacaktı.

Muharebenin birçok taarruz ve karşı taarruzlardan ibaret olduğunu bilirsiniz. Düşman bir mevziye girince o mevzi kaybolmuş demek değildir. En son ihtiyatı hangi taraf koyar ve en son kudret ve azmi hangi taraf gösterir ve maneviyatını korursa o taraf kazanır.

Meselenin devamını araştırarak olursak ilk günkü uzun cephe ve çevirme hatları yavaş yavaş ıslah olunarak Kırmızının cephesini yarmak suretiyle Mavi taraf bir başarı kazanmıştır.

Ankara civarına geldikten sonra Kırmızı taraf bir takviye birliği aldı. Sağ kanadındaki Tümenine dayanarak Mavi Tümenin gerisine bir taarruz yöneltti. Bu darbe kesin olabilseydi - ki bugün olamadı - şüphesiz Mavi Tümen geri çekilecekti.

Meselenin özel durumlarına geçilecek olursa belli başlı birkaç hata gördüm.

1- Topçunun istihdamında gereği kadar zaman ve kuvvet hesaba katılmıyor. Çünkü (13-10-1926) durumunda Kırmızı taraf Mavi tarafa bir karşı taarruz yaptı. Bu taarruz geriden beslenemediği için kuvvetin bir kısmı perişan oldu. Fakat Mavi de, derinliğine hazırlık yapmamasının cezasını çekti.

Bu tepenin (Kırmızı Tümen gözlem yeri) ilerisinde Mavinin bir taburu vardı. Bu taburun gerisinde başka bir şey yoktu. Eğer geride bir bölük olup ta karşı taarruza geçseydi o taburu başarılı olmuş kabul ederdik. Müteakiben bir durum ortaya çıktı. Kırmızı taraf 6 tabur topladı ve karşısında da o kadar kuvvet vardı. Taarruz etti ve aynı zamanda "Dodurga" ya bir alay geldiğini haber almıştı. Tümen dedi ki; "Dodurga'ya

gelen bu alay saat 13.30'da etkili olacak, ben o alay gelinceye kadar karşımdaki taburları mağlup ederim" Bu olamazdı. 6 taburla, 6 tabura taarruz edebilmek için iki saat topçu hazırlığı gerekli, hazırlanmış mevzilere karşı ise daha esaslı topçu hazırlığı gerekli. O halde Kırmızı hemen karşı taarruz yapsaydı başarılı olamazdı ve eğer topçu hazırlığı yapacak kadar zaman geçtikten sonra taarruz etseydi o zaman "Dodurga" daki alay gerisine düşecekti.

Taarruzda ancak bütün araçların aynı zamanda kullanılmasıyla başarı kazanılabildi.

2- Süvarinin tesiri gerektiği gibi takdir edilmiyor. Kırmızı süvari alayı "Hacılar" üzerinden adeta geziye çıkmış gibiydi. Süvarilerin elindeki silahıyla mutlaka sonuca etkili olması lazımdır. Süvari bugün daha yakından etkili olsa ve ayrıca bir piyade taburu ve bir batarya ile takviye edilseydi bu kanatta Mavinin en azından bir alayını tespit etmek mümkündü.

Diğer maddeleri çoğaltıp gizli olarak göndereceğiz. Özellikle talimnamelerimizin genel tavsiyeleri dâhilinde harekâtınızı yapacak olursanız başarılı olacağınızı bilmelisiniz.

3- Tankların istihdamı yanlıştır. Tanklar mümkün olduğu kadar hepsi bir arada piyadenin ilerisinde hücum ederler. Tek tanklar topçu ateşiyle kolaylıkla etkisiz hale getirilir. Tanklar bir cepheyi söndürmek için kullanılır. Düşman piyadesi tank karşısında siperlerde saklanır. Piyadeler bunların himayesinde ilerler.

4-Tayyarelerimize gelince: Manevramızın birinci gününden itibaren her gün ilerleme gösterdiler ve günden güne daha kavrayışlı ve değerli görevler yaptılar. Hatta önceki günlerde yapılan yanlış bir hareket tayyare raporu sayesinde hemen düzeltilmiştir. Bugün (12.10.1926) tayyarenin verdiği bir raporun daha doğru olduğu ve yapılan bazı ufak tefek hataların tayyareden değil birliklerden verilen raporlardan ileri geldiği anlaşılmıştır.

Yapılan harekâta göre evvela havada toplu bir halde giden keşif tayyarelerini birbirinden ayırmak gerekliydi ki avcı tayyareleri bu görevlerini yaptılar.

5- Bugün elimizdeki silahların en son kurallara uygun olarak kullanılmasını sağlamak için yapılan manevradaki mesai memnuniyet vericidir.

Memnun olmadığımız yönler de vardır ki o da herkesin bildiği fakat ihmal ettiği konulardır. Mesela ileri karakol hizmetinde, öncünün ihmali asla doğru görülmemelidir. Diğer bir eksiklik de keşifsizlik ve irtibatsızlıktır. İyi bir keşif muharebenin yarı yarıya kazanılmasını sağlar. İleri karakoldaki müfrezeler düşmanı keşifte faal davranmadıklarından ancak tayyare keşiflerine dayanarak karar verildi. Hâlbuki tayyare her vakit uçamaz. Bazen tayyareler yanılabilir. Yanlış bir karar vermemek için çeşitli hava ve kara keşiflerinin sonucuna göre bir karar vermek gerekir.

6-Hakemlerin görevini subaylar kolaylaştırmalıdır. Mesela galip görünmek için burada bir tabur vardır. Burada bir Kırmızı flama vardır diye hakeme yanlış bilgi vermek manevranın yapılış amacıyla bağdaşamaz. Sonuç zararlı olur ve hakiki bir muharebede felakete sebep olur. Muharebede zaferi sağlamak için hatalarımızı görmeliyiz ve o yolda düzeltmeliyiz.

7-Bir haftadır devam eden manevrada subaylar ve hakemlerin gösterdikleri gayrete teşekkür ederim. Cumhurbaşkanımız Gazi Paşa Hazretleri manevraları birinci gününden sonuna kadar takip buyurdular ve heyete hitaben bir not bıraktılar okuyorum³⁴⁴.

3.4.5. Cumhurbaşkanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin 4 üncü Kolordu Manevrası Hakkındaki Tebliğleri

Manevrayı bütün birlikler nezdinde büyük bir ilgi ile takip ettim. Silah arkadaşlarımı bu münasebetle de arazi üzerinde selamlamakla bahtiyarım. Askeri harekâtın icrasından ve sonuçlarından memnun oldum. Kumandan, subay ve askerlerin vaziyet ve vazifelerle içten ve ilgili bir surette meşgul olduklarını görmek bilhassa memnuniyetimin sebebi olmuştur. Kıymeti ve kahramanlığı bilinen ordumuz, bu münasebetle de vazifesini ifaya kadir olduğunu göstermiştir. Bundan çok müsterihim.

Tatbikatı takip eden subaylarımızın bir defa daha gördüklerine eminim ki büyük günlerin vazifelerini ifa edebilmek için sürekli ve her arazi üzerinde çalışmak

---

³⁴⁴ Erdoğan, a.g.e., s.200–204

mecburiyetindeyiz. Hepinize özellikle teşekkür eder ve izlenimlerimden oluşan memnuniyetimi tekrar ederim³⁴⁵.

Gazi Mustafa KEMAL
Ankara 15 Ekim 1926

3.4.6. Yapılan Hatalar Ve Manevranın Amacına Uygun Bitip Bitmediği Konusundaki Yorumlar

Kırmızı 8 inci Tümen 'e 8 Ekim 1926 sabahtan itibaren yürüyüşe başlaması emredilmiş olmasına rağmen, uçaklar tarafından görülmemek maksadı ile yürüyüşe 7/8 Ekim gecesi saat 02.00'de başlanmış, ancak gün ağardığında emredilen Hacılar bölgesine ulaşılamamıştır. Yürüyüş tek yoldan icra edilmiştir. Hâlbuki harita tetkik edildiğinde Hacılar bölgesine giden iki ayrı uygun yürüyüş yolunun olduğunu görmek mümkündür. Yürüyüş iki ayrı koldan yapılsaydı süre kısaltılabilirdi.

Ayrıca her iki taraf yürüyüşe başladığında Kırmızı 8 inci Tümen ile Mavi 23 üncü Tümen birlikleri arasında yaklaşık 100 km.lik mesafe olması, bundan dolayı temas ihtimalinin düşük olmasına rağmen; kırmızı 8 inci Tümen öncüye; 1 Piyade Alayı, 1 Dağ Topçu Taburu, 1 Süvari Bölüğü ve İstihkâm Bölüğü, Mavi 23'üncü Tümen ise; 1 Piyade Taburu, 1 Topçu Taburu, 1 Süvari Bölüğü ve 1 İstihkâm Bölüğünü memur etmiştir. Düşman ile temas ihtimalinin düşük olduğu yürüyüşlerde öncüye 1 Piyade Alayı ve Topçu Taburunun tahsis edilmesinin gereksiz olduğu ve yürüyüş hızını düşürdüğü, Harekât Müdürü 4 üncü Kolordu Komutanı'nın ifade ettiği gibi Süvari Bölüğü ve İstihkâm Bölüğünün öncü için yeterli olacağı değerlendirilmektedir.

Mavi 23 üncü Tümen'e Polatlı'dan Baba Yakup'a yürümesi emredildiği halde, yürüyüş Baba Yakup'a kadar icra edilmemiş, kısa kesilerek Macun – Köşeler - Kayabaşı bölgesinde bitirilerek, bu bölgede ikamete geçilmiştir.

9 Ekim günü icra edilen manevra tesadüf muharebeleri mahiyetindedir³⁴⁶.

---

³⁴⁵ Erdoğan, a.g.e., s.204.

³⁴⁶ Söz Konusu Manevraya Katılan Top. Kd. Alb. İhsan Ali ALPAR'ın Anıları.

Bugünkü manevrada (9 Ekim) Kırmızı 4 üncü Kolordu Komutanı 6 ncı Tümen'e; Alçı-Çerçi Köprüsü istikametinde 7 nci Tümen'e; Buçakçı Çiftliği - Kılınç Gediği - Salmanlı Çiftliği, 8 inci Tümen'e; Koparan – Velihimmetli – Çayırılı - Deveci istikametinde taarruz, ayrıca 8 inci Tümen'e, tesadüf edeceği düşman kuvvetlerine sağ kanadını kuşatma emri vermiştir.

Tümen iki kol halinde, sağ kanadında 1 Piyade Taburu, 1 Topçu Takımı, 1 İstihkâm Bölüğünden ibaret 1 yancı ile Hacılar - Velihimmetli - Çal Tepe istikametinde, büyük kısım ile Hacılar-Hacı Muratlı-Topaklı istikametinde ileri harekâtına başlamıştır.

Tümen Komutanı, Kolordu'dan aldığı emirde de belirtildiği gibi, Koparan - Velihimmetli – Çayırılı - Deveci istikametinde ilerlemesi, Mavi 23 üncü Tümen birlikleri ile Çal Tepe bölgesinde temas ihtimali kuvvetli iken ve kritik bir arazi kesimi olan Çal Tepe bölgesini daha önce işgal etmesi gerekirken, bu istikamet üzerinde zayıf bir yancı teşkil etmiş, büyük kuvvetleri ile fazla düşman kuvvetinin bulunmadığı, güneyde bulunan Kaba Sinan Tepe bölgesine yönelmiştir.

Bu kararın verilmesinde yanlış verilen uçak keşif sonuç raporlarının etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Bir başka husus ise; yancının çıkartıldığı sağ taraftır. Oysaki 8 inci Tümen in sağ kanadında Kırmızı 7 nci Tümen ilerlemektedir. Yancı çıkartmak gerekiyorsa, açık olan sol kanada çıkartılması gerekirdi. Bugünkü manevralarda, Kırmızı 8 inci Tümen Komutanlığı, verdiği emirleri sık sık değiştirerek, ast birliklerinin morali üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Mavi 23 üncü Tümen Komutanlığı, 8 Ekim gecesini Mavi 4 üncü Kolordu Komutanlığı'ndan, Baba Yakup – Deveci - Çayırılı istikametinde ilerleyerek sağ kanadını muhafaza emri almıştır.

Tümen Karargâhı ile Kolordu Karargâhı arasında telefon irtibatı tesis imkânı mevcut iken bu imkân Polatlı'da bulunan Tayyare Bölüğü ile Tümen Karargâhı arasındaki irtibatın tesisinde kullanılmıştır. Dolayısıyla Tümen ile Kolordu arasında irtibat tesis edilememiş, 9 Ekim sabahı planlanan harekât, düşman durumundaki değişiklikler ve Kolordu Karargâhı ile koordine edilmeden 8 Ekim gecesini alınan emre

göre icra edilmiştir. Ancak Kolordu Harekât Planı'nda değişiklik olmadığından manevrada ciddi bir aksaklığa sebep olmamıştır.

9 Ekim'de manevra tatil edildiğinde, muharebeler Deveci – Ücret – Bozhöyük - Çerçi Köprüsü hattına ulaşmıştır.

Mavi ve Kırmızı taraf komutanları 9 Ekim'de verilen vazifenin 10 Ekim içinde devam etmesi emrini almışlardır³⁴⁷.

10 Ekim 1926 günü icra edilen manevrada Kırmızı 189 Alay cephesinde taarruzlar Deveci istikametinde hızla gelişmeye başlamıştır. Ancak Tümen Komutanı bu başarıdan faydalanarak, derinliklere el atacak bu bölgeye kaydırılması gerekirken, daha önce planlandığı gibi sağ kanat olan Kötek istikametindeki taarruzlara ağırlık vermiştir.

11 Ekim günü manevralar Hamza Tepe -Kötek Batı Sırtları – Taşhöyük - Mahmutoğlu Pınarı hattında sürdürülmüştür. Kırmızı 4 üncü Kolordu Komutanı, 6 ncı ve 7 nci Tümenlerle bulunulan hatta düşman taarruzlarına mukabele ederken, 8 inci Tümen ile 6 ncı ve 7 nci Tümenlerin karşısındaki düşmanın yan ve gerisini kuşatacak şekilde taarruz emrini vermiştir.

Mavi 21 inci ve 22 nci Tümenler, sürdürdükleri taarruzlara devam, 23 üncü Tümen ise bulunduğu hatta düşman taarruzlarını durdurma emrini almışlardır.

Bugün, Kırmızı 8 inci Tümen Birlikleri taarruzlarını sürdürürken, 6 ncı ve 7 nci Tümenler karşısındaki Mavi taarruzlarının süratle gelişmesi sonucu, 8 inci Tümen de Kolordudan oyalama muharebeleri yaparak, Koparan doğu ve batı sırtlarına çekilme emri almış ve emri icra etmiştir.

Kırmızı Tümen'in çekilmesi sonucu başlatılan mavi takip harekâtı etkili bir şekilde icra edilmediğinden kırmızıya arzu edilen zayıt verdirilememiştir.

11 Ekim gecesi, manevra, Karabayır Sırtları – Surtaklı - Belik Pınarı hattına ulaşmıştır.

---

³⁴⁷ Söz Konusu Manevraya Katılan Top. Kd. Alb. İhsan Ali ALPAR'ın Anıları.

12 Ekim günü, Mavi taarruzları sonucu, Kırmızı kuvvetler oyalama muharebeleri yaparak, Alaçorak Çeşmeleri – Kızılcaşar – Lodumlubeli – Ahlatlıbeli - Çal Dağı hattına çekilmek zorunda kalmıştır.

Mavi 23 üncü Tümen, Kırmızı kuvvetlerle teması zaman zaman kaybetmiştir.

13 Ekim günü Mavi taarruzları 7 nci Tümen bölgesinde gelişme göstermiş, taarruzlar Meşe Dağı - Kum Pınarı hattına ulaşmıştır.

Savunmasının bütünlüğü tehlikeye düşen Kırmızı kuvvetler, Kırşehir'den gelecek takviye birliklerinin intikalini bitirmesi için zaman kazanmak ve daha uygun koşullarda savunmasını sürdürmek maksadıyla, Meşe Dağı – Balgat - Çal Dağı hattında savunma kararı vermiştir.

14 Ekim sabahı Kırmızı kuvvetler Kırşehir'den gelen takviyelerle beraber teşkil edilen Ankara Tugay'ı 8 inci Tümen bölgesinde kullanılmak üzere genel karşı taarruza başlamıştır.

Kırmızı Tümen ve Ankara Tugay'ı taarruzları Mogan Gölü – Ahlatlıbeli - Lodumlubeli hattına ulaşmışken saat 12.00'de manevra son bulmuştur.

Müteakiben Lodumlubeli 'nde bir düzlükte kurulan çadırlarda tenkitler yapılmıştır.

Sonuç olarak; Cumhuriyet tarihimizin ilk manevrası bir haftalık süre içerisinde harekât bütünlüğü içerisinde muharebelerde ard arda meydana gelebilecek birkaç safha, tam bir serbestlikle icra edilmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, manevra sonunda memnuniyetini ifade etmiş, komutan, subay ve erleri tebrik etmiştir.

Tenkitler yapıldıktan sonra manevraya katılan subaylara Ankara'daki Karpıç Lokantası'nda hazırlanarak araziye getirilen çay ikram edilmiştir³⁴⁸.

³⁴⁸ Söz Konusu Manevraya Katılan Top. Kd. Alb. İhsan Ali ALPAR'ın Anıları.

3.4.7. Ankara Manevrasının Cumhuriyet Tarihindeki Yeri Ve Önemi

Cumhuriyet tarihimizin ilk askeri manevrası olan 4 üncü Kol Ordu/Ankara Manevrası (8–14 Ekim 1926) bir ilk olması itibariyle dikkat çekicidir. Büyük önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, başından sonuna kadar manevrayı, mareşal üniformasıyla izlemiş, tatbikatın sona ermesini müteakip görüş ve düşüncelerini tatbikata katılan komutan, subay ve erlere tebliğ etmiştir. Genel olarak tatbikatın seyrinden ve icrasından memnun kalan Gazi Mustafa Kemal Paşa, özellikle manevrayı icra eden 4 üncü Kolordu'nun komutanlarına teşekkür etmiş ve *"Kıymet ve kahramanlığı mücerret olan ordumuz, bu münasebetle de vazife-i vataniyesini ifaya kadir olduğunu göstermiştir. Bundan çok müsterihim."* diyerek muzaffer Türk Ordusunun itaat ve cesaretini, görevini ifadaki becerisini ifade etmiştir.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK 'ün *"Müsterihim"* ifadesini kullanması kuşkusuz çok manidardır. Çünkü Ulu önderin Türkiye Cumhuriyeti'ni "çağdaş uluslar seviyesine" getirmek için tasarladığı inkılâplarını muhafaza ve müdafaa etme gücüne sahip Türk Ordusunun bu imkân ve kabiliyeti, onun en güvendiği unsurdur. Atatürk'ün bu güveni 8–14 Ekim 1926 4. Kolordu/Ankara Manevrasında, daha da perçinlenmiştir.

Aynı günkü (14 Ekim 1926) konuşmasında Gazi Mustafa Kemal Paşa şöyle bir ifade kullanmıştır: *"Subay ve komutanlarımızın bir kez daha gördüklerine eminim ki, büyük günlerin vazifelerini yerine getirebilmek için sürekli olarak her türlü arazi üzerinde çalışmak zorundayız. "* Buradan da anlaşılıyor ki barış ve huzur ortamını koruyabilmenin tek yolu, Atatürkçü düşünce ışığını rehber edinmiş, her türlü imkân ve tecrübe ile donatılmış güçlü Türk ordusuna sahip olabilmektir.

Yunanlıların, Sakarya Muharebesi'nden önce Ankara - İstanbul Demiryolunun güneyinden yaptıkları taarruz, manevra hazırlıklarının esin kaynağı olmuş, ancak bu sefer taarruzun demiryolu miyherinden olacağı tasarlanmıştır.

Bu maksatla Sakarya Nehri doğusuna geçerek taarruzlarını sürdüren Mütceviz Mavi kuvvetlere karşı, Anadolu'nun muhtelif garnizonlarından sevk edilen birliklerle teşkil edilen Dost Kırmızı Kuvvetlerin düşmanı güney yanından kuşatması planlanmıştır.

8 Ekim 1926 günü başlayan taarruzda üstün Mavi Kuvvetler karşısında ciddi bir muharebeden kaçınan Kırmızı Kuvvetler, Sakarya Nehri doğusunda savunmalarına başlamışlardır. 13 Ekim'e gelindiğinde, Kırmızı Kuvvetler zaman kazanmak ve destek için Meşe Dağı – Balgat - Çal Dağı hattına kadar çekilmişlerdir. 14 Ekim sabahı Kırşehir'den gelen takviye birliklerin desteği ile Kırmızı Kuvvetler taarruza geçerek, Mogan Gölü – Ahlatlıbeli - Lodumluveli hattına ulaşmış, manevrayı başarıyla bitirmişlerdir. Savunma ve karşı saldırı harp teknikleri, bu manevrada ustalıkla icra edilmiştir. Ayrıca Türk Hava Kuvvetleri unsurları da tarihimizde ilk olarak bu manevrada kullanılmıştır.

3.5. 1934 SEYDİKÖY MANEVRASI

3.5.1. Manevra Öncesi Yapılanlar ve İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Ziyareti

İran Şahı Rıza PEHLEVİ 16 Haziran 1934'te Türkiye'ye gelmişti. Atatürk, beraberinde İran Şahı ve İran dışişleri Bakanı Bağır Kazım ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey olduğu halde 20 Haziran günü İzmir'e hareket etmişlerdir³⁴⁹.

İzmir şehrinin kapısı sayılan şehitler abidesinin ilerisinde güzel bir tak kurulmuştu. Taktan abideye kadar olan sahada askeri sahalar, bahriye ve jandarma müfrezeleri selam vaziyetinde idiler. Şehir bandosu askeri kıtalarının ilerisinde bulunuyordu.

Karşı tarafta Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ocak teşkilatı mensupları, bütün esnaf ve işçi birliklerinden oluşan büyük bir kalabalık toplanmıştı. Bu koskoca sahada yüzlerce bayrak dalgalanıyordu. Tak önünde teşrifata dâhil bulunan zevat, başta Erkan ve Ümera'yı askeri olmak üzere belediye reisi, belediye erkânı fırka vilayet erkânı, vilayet ve adliye erkânı, baro, Hilali Ahmer, tayyare cemiyetleri mümessilleri, milli banka müdürleri yer almışlardır.

Alsancak'ta Kordonun iki tarafında kız erkek izcileri, kız erkek liseleri, muallim mektebi talebeleri ile orta mektepler saf teşkil etmişlerdi³⁵⁰.

³⁴⁹ Mevlüt Çelebi, Atatürk'ün Manisa'yı Ziyaretleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 40, cilt14, Mart 1998.

³⁵⁰ Milliyet, 23 Haziran 1934.

Saat tam yarımında nihayet bir sevinç dalgası bütün safları kapladı. Gazi hazretleri ile Şeyhinşah hazretleri hamil bulunan otomobil görünmüştü. Asker selam resmini yaptı. Şehir bandosu İran marşını çalmaya başladı. Otomobiller durdu. Birinci otomobilde uniformaları ile Şeyhinşah hazretleri sağda, Gazi hazretleri açık renkte seyahat elbiseleri ile solda oturmuşlardı. Gazi Hazretleri askeri erkânı Şeyhinşah Hazretlerini takdim ettiler. Belediye reisi Behçet Salih Bey takım yanında Gazi Hazretleri tarafından Şeyhinşah Hazretlerine takdim edildi. Behçet Salih Bey kısa bir konuşma yaptı. Tam bu dakikada toplar atılmaya, fabrikalar, limandaki vapurlar düdüklarini uzun uzun öttürmeye başladılar. Halk yekvücut bir kütle halinde: "Yaşasın Gazimiz, Yaşasın haşmetli misafirimiz" , nidaları ile etrafı çınlatıyordu. Otomobiller gene alkış tufanı ve yaşa sesleri arasında geçtiler.³⁵¹

İkinci otomobilde Başvekil İsmet Paşa Hazretleri, İran Hariciye veziri Bekir Han, Hariciye vekilimiz Tevfik Rüştü Bey, diğer otomobillerde de Nuri, Salih, Kılıç Ali Beylerle kumandan paşalar Şeyhinşah Hazretleri mahiyetleri ile mihmandarları paşalar ve Reisicumhur hazretlerinin mahiyetleri bulunuyordu.

Gazi konağına gelindiği zaman otomobiller alkış tufanı arasında durdu. Şeyhinşah Hz. Konağa girdiği zaman derhal, zati humayunlarına mahsus konağın balkonuna çekildi³⁵².

Saat 18.00'e kadar istirahat eden iki devlet reisi ile başvekil İsmet Paşa, İran hariciye veziri ve hariciye vekilimiz mütakiben tayyere karargâhına giderek burada yapılan uçuşları seyretmişler, muallim mektebini, halk evini ve milli kütüphaneyi ziyaret etmişlerdir.

Reisi cumhur hz. Muhterem misafirimiz Şehinşah hz. İle birlikte saat 10.10'da Manisa'ya mubasalat buyurmuşlardır. Kadın, erkek binlerce halk daha sabahtan istasyon ve civarında toplanmışlardır. İstasyonda bir ihtiram kıtası resmi selamı ifa etmiş, bando İran ve Türk milli marşlarını çalmıştır³⁵³.

³⁵¹ Milliyet, 23 Haziran 1934.

³⁵² Milliyet, 23 Haziran 1934.

³⁵³ Cumhuriyet, 23 Haziran 1934.

Aziz misafirlerimiz halılar ve takı zaferlerle süslenmiş yollardan geçerek yollarına devam buyurdular³⁵⁴.

3.5.2. Manevra Başlıyor

23 Haziran 1934 de saat 16.00'da Şehinşah Hz. Gaziemir civarında takriben bir kolorduya yakın kıtaları muayene vaziyetinde tetkik etmişlerdir.

Başvekil ve hariciye vekilleri ve Şehinşah Hz. Mahiyetinde bulunan yüksek askeri heyet ve Türk Ordular müfettişleri beraber bulunuyorlardı. İki devlet reisi, teftişi bitirdikten sonra derhal bir manevra yaptırmak arzusu ile aralarında konuşarak kumanda heyetine bir muharebe vaziyeti ve meselesi vermişlerdir. Geç vakte kadar süren manevrayı baştan nihayetine kadar bizzat Ala Hz. Humayun ile Gazi Hz, birlikte idare etmişlerdir³⁵⁵.

Tayyare filolarının hücumları ile tayyere defedici bataryaların faaliyeti, alelumum kıtaların havadan ve karadan hücumlara karşı tarzı hareketleri ve kumandanlar ve kıtalar arasında anlaşma ve haberleşme usülleri bilhassa tetkike mevzu olmuştur. Her sınıf kıtalarının harekette çabukluk ve araziden istifade ve gizlenme hususları dikkatle takip edilmiştir.

Manevranın hitamında Şehinşah Hz. Manevra meydanına giderlerken ve geç vakit dönerlerken on binlerce kadın, erkek ve çocuk İzmir halkı taşkın ve coşkun bir halde muhabbet tezahüratı göstermişlerdir.

23 Haziran 1934 akşamı Şehinşah Hz. ile reisi cumhur Hz, şerefine İzmir şehri tarafından şehir gazinosunda büyük bir suvare verilecek ve suvareyi müteakip iki devlet reisi Balıkesir'e gitmek üzer şehrimizden ayrılacaklardır³⁵⁶.

Şehinşah Hz.nin mahiyetlerine verilecek madalyalar: İran Şehinşahı Hz.nin memleketimizi ziyaretlerinin hatırası olarak basılan altın madalya, Şehinşah Hz. Takdim edilmiştir. Şehinşah Hz. Gayet zarif bir şekilde basılan madalyayı çok beğenmişlerdir.

Şehinşah Hz. Refakatlerinde ki zevat için hazırlanmakta olan elli gümüş ve yüz bronz madalyanın da dün akşam geç vakit basılması ikmal edilmiştir.

³⁵⁴ Cumhuriyet, 23 Haziran 1934.

³⁵⁵ Cumhuriyet, 24 Haziran 1934.

³⁵⁶ Milliyet, 24 Haziran 1934.

Gazi, 23 Haziran 1934 günü, İran Şahı ile birlikte, Seydiköy civarında düzenlenen askeri manevrayı izleyip Hava Karargâhını ziyaret etti. Şah, Türk ordusunun hareket kudretine hayran kaldı. Akşam Şehir Gazinosunda bulunarak oyunları izleyip, oynayanlara katılan Gazi, gece İzmir'den ayrıldı. 24 Haziran 1934 günü Menemen'de bir piyade alayını gören Gazi ve yanındakiler, Soma üzerinden Balıkesir'e, ertesi gün Çanakkale'ye, oradan da Gülcemal vapuruyla İstanbul'a hareket etti³⁵⁷.

Şehinşah Hz. İstanbula teşriflerinde Sarayburnu'ndan karaya çıkacaklardır. Burada istikbal merasimi yapılacaktır.

Müteakiben otomobille hareket edilerek Aya Sofya, Divan yolu ve belediye önünden sapılarak Ankara Caddesi, Köprü, İstiklal Caddesi, Nişantaşı ve Maçka tariki ile Dolmabahçe Sarayı'na muvalasalat olunacaktır.³⁵⁸

3.5.3. Manevra Sonrası Değerlendirmeler

Yeni Asır baş makalesinde sevinç içinde olan İzmir'in büyük Gazisi ile birlikte gelen İran'ın büyük kurtarıcısında kolları arasında görmekten duyduğu bahtiyarlığı kaybettikten sonra diyor ki: *"İzmir'in kalbi ile İran şehirlerinin kalplerinin dinlemek kabildir. Sevgilerimizden kuvvet alan, menfaatlerimizin yakınlığı dâhilde, harîçte sulh davasına şevkle bağlanmış ve görüşlerimizdeki beraberlik ve insanlık ve medeniyet tarihinin iki şerefli yolcusu bir daha ayrılmamak üzere buluşturmuştur. Yalnız bu müşade şeflerimize minnetle şükranla bakmaya, onların yarattıkları eseri derin bir hazla gönüllerimize sığdırarak teslim etmeye değer. İşte sevincimizin sebebi bu"*³⁵⁹.

Gazete milletler arasında her türlü siyasetin kuvvetli müessirin samimi emniyet duygusu ve yekdiğerine karşı saygı ve takdir hissini olduğu hakkındaki başvekil İsmet Paşa Hz. Son beyanatlarına temas ederek diyor ki: *"Dost ve asil İran'ın büyük hükümdarı Şehinşah Hz. Ziyaretlerinin bu ana prensibe şahsiyet vermiştir. Sevdiğimiz kadar sevildiğimize de inanıyoruz. Bu karşılıklı emanet saygı ve takdir duygusu siyasetimize veche vermiştir. İran'ı müstevli emperyalistlerden kurtaran, milletine istiklal aşkını, yükselme aşkını veren bir kelime ile yeni İran'ı yaratan yüce şahsiyeti aramızda görmekten en coşkun hayranlığımızı ishara fırsat bulmaktan sonsuz bir sevinç*

³⁵⁷ İzmir Gazeteciler Cemiyeti, Atatürk ve İzmir, İzmir, 1981, s.268.

³⁵⁸ Milliyet, 24 Haziran 1934.

³⁵⁹ Yeni Asır, 24 Haziran 1934.

ve bahtiyarlık duymaktayız. Hoş geldiniz büyük ve aziz misafirlerimiz. Bize saadetler getirdiniz”³⁶⁰.

İran Gazetesi diyor ki:”İki milletin tarihteki timsali olan hurşit ile ay bugün artık birbirine sıkı bir suretle bağlanmışlardır.

Gerek İranlıların ve gerek Türk’lerin duyguları birbirinin aynıdır. İki millet, tarihlerinde siyasi noktayı nazardan mümasil yollar takip etmişlerdir. Bunun semerelerini antlaşmalarla toplamak zamanı gelmiştir.

İran ve Türkiye cihan sulhuna azimle bağlıdırlar. Ve katiyen tecavüze niyet ve maksatları yoktur.

İran ile Türkiye çarkın kuvvetli milletlerinin umumi sulh için bir zaman olduğuna kanidirler. Mümtaz ve namdar şeflerinin riyaset ve idareleri altında tahukkuk ettirdikleri şeyler bu temennilerdir.

İttilat Gazetesi diyor ki meclisin 20 Haziran tarihli celsesi İran Parlamentosunda tarihi bir gün olmuştur. Çünkü iki milletin kardeşçe dostluğunun canlı bir hatırası olarak kalacaktır.

İki eski milletin zamanımızdaki bu birleşmeleri dostlukları ve kardeşlikleri cihan sulhunu tarsin etmekten asla hali kalmayacaktır³⁶¹.

---

³⁶⁰ Milliyet, 23 Haziran 1934.

³⁶¹ Milliyet, 24 Haziran 1934.

3.6. 1937 EGE MANEVRASI

3.6.1. Hazırlık

Ege manevralarının 10 Ekim 1937 Pazar sabahı şafakla birlikte başlaması, Pazartesi ve Salı günleri devam etmesi, Çarşamba günü akşama doğru neticesinin alınması planlanmıştır³⁶². Manevra planına göre Manevraların neticelenmesi akabinde 14 Ekim'de istirahat edilecek ve 15 Ekim Cuma günü Germencik İstasyonu'na 1 km mesafede İn Ovası'nda manevra kıtaları tarafından büyük bir geçit resmi yapılacaktır³⁶³. Mustafa Kemal Atatürk resmi geçitten bir gün önce Başvekil İsmet İnönü, Büyük Erkan-ı Harbiye Başkanı Fevzi Çakmak, Başvekil Vekili Celal Bayar ile birlikte Söke'de bulunmuştur³⁶⁴. Manevra sahasına ait olan hazırlıklar süratle ve muayyen zamandan önce bitirilmiş, manevralardan bir kaç gün önce kıtalar karadan ve trenden kumanda heyetlerinin tespit etmiş olduğu yerlere hareket etmeye başlamışlardır. Cuma akşamı Kırmızı (dost) ve Mavi (düşman) kuvvetler cephedeki yerlerini almış Kırmızı Kuvvetler Komutanı Korgeneral Kerametdin Kocaman ve Mavi Kuvvetler Komutanı Korgeneral Mustafa Muğlalı vazifelerine başlamıştır³⁶⁵.

3.6.2. Manevralar Başlıyor

Manevraların meselesi özetle şudur: Denize hâkim düşman bir devlet mefruzan İzmir cünubuna asker çıkarmıştır. Kırmızı kuvvet bunları karşılamış verilen harpte düşman kırmızı cepheyi kıramamış Seferihisar'dan Küçük Menderes Nehri'ne kadar denize muvazi ve karşılıklı bir cephe kurulmuştur. Bu muvaffakiyetsizliği gören düşman kırmızı taraf cephesini sol kanadından çevrilip sökmek istemiştir. Kuşadası ve civarına asker çıkarmıştır³⁶⁶. 10 Ekim 1937 Pazar sabahı başlayan manevralar 13 Ekim 1937 Çarşamba akşamı mavi kuvvetlerin zaferiyle sona ermiştir.

Gazeteler manevraları gün gün takip etmişler, manevra sahasında olup bitenleri ayrıntılı bir şekilde aktarmışlardır. Gazete başlık ve ayrıntılarına ait örnekler aşağıda verilmiştir.

³⁶² Yeni Asır, 7. I. Teşrin 1937 s. 3.

³⁶³ Yeni Asır, 7. I. Teşrin 1937 s. 3.

³⁶⁴ GNKUR ATESE Arşivi, Sayı:17384.

³⁶⁵ Yeni Asır, 8. I Teşrin 1937 s. 1.

³⁶⁶ Anadolu, 9. Teşrin 1937.

Yeni Asır Gazetesi 7 Ekim 1937'deki başlığını “Aydın Civarında Manevralar Başlıyor” olarak vermiş ve “*Büyük Ege manevralarına iştirak edecek olan kıtalarımız 1 ilkteşrinden itibaren harekete geçmişlerdir. Birçok birlikler şehrimize gelerek tespit edilen sahalara hareket etmişlerdir. Hareket muntikası, Kuşadası - Küçük Menderes hattıyla Büyük Menderes arasındaki sahadır. Büyük manevralar 9 ilkteşrinde başlayacak ve 13 ilkteşrinde bitirilecektir. 14 ilkteşrinde kıtalarımız istirahat edecekler, ayın 15 inde de büyük geçit resmi yapılacaktır. Kırmızı kuvvetler komutanı Korgeneral Keramettin karargâhıyla bugün Aydına gelmiş ve törenle karşılanmıştır. Manevralar ve Nazilli kombinasyonunun açılma töreni dolayısıyla bütün il çevresinde hazırlıklar vardır*”³⁶⁷ şeklinde devam etmiştir.

Ulus Gazetesi manevra hazırlıklarını “*Kahraman ordumuzun Söke – Aydın – Aziziye – Kuşadası bölgesinde yapacağı büyük sonbahar manevraları cumartesi günü tamamıyla başlamış olacaktır. Manevra kıtaları tecemmu noktalarında toplanmaya ve manevra sahasındaki yerlerini almaya başlamışlardır. Motorlu birliklerle ağır topçu ve büyük mikyasta zırhlı kuvvetler yerlerine gitmişlerdir. Manevralardan sonra bütün kıtaların iştirakiyle yapılacak olan büyük geçit resmi için icab eden hazırlıklar yapılmıştır. Geçit resmi yapılacak sahanın tasviyesi bitmiştir*”³⁶⁸ yazısıyla duyurmuştur.

Bir sonraki gün ise “*Hazırlıklar devam ediyor. Büyük Ege manevralarının hazırlıklarına süratli bir intizam içinde devam edilmektedir. Manevra sahasına ait hazırlıklar bitirilmiştir. Piyadelerin yürüyüşü ve trenle nakliyat işi de bitirilmek üzeredir. Kuvvetler kendi kumanda heyetlerinin tespit ettiği noktalarda toplanmıştır. Tayyare filolarımız manevra sahasında uçuşlar yapmaya başlamışlardır. Manevra komutanlık karargâhı şehrimizde çalışmalarına başlamıştır. Kahraman ordumuzun yüksek harb kabiliyetini bir kere daha belirtecek olan bu manevralar, bütün Ege muntikasında büyük bir alaka ve heyecanla karşılanmaktadır*”³⁶⁹ şeklinde vermiştir.

İlk Türk bayan pilotu Sabiha Gökçen'in manevralara katılması Ulus Gazetesi'nde “*Bayan Gökçen İzmir'e gidiyor. Bn. Sabiha Gökçen tayyare ile Cuma*

³⁶⁷ Yeni Asır, 7 I. Teşrin 1937.

³⁶⁸ Ulus, 6 I. Teşrin 1937.

³⁶⁹ Ulus, 7 I. Teşrin 1937.

günü İzmir'e gidecektir. Bn. Gökçen bu seyahati son alınan ve sürati 400 kilometre olan tayyarelerle yapacaktır"³⁷⁰ şeklinde verilmiştir.

"Bn. Gökçen İzmir'de. Bu sabah Eskişehir'den uçan Atatürk kızı Bayan Sabiha Gökçen, 3 tayyarelik bir filo ile bugün saat 13'te İzmir'e gelmiş, kendisini karşılayanların alkışları arasında Gaziemir tayyare meydanında yere inmiştir"³⁷¹.

Yeni Asır ise "Ege Manevraları Başlıyor. Bn Gökçen İzmir'e gitti Büyük Ege Manevralarında bulunmak üzere birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay refakatlerinde Trakya umum müfettişi Kazım Dirik, Korgeneral Salih Omurtak, Sebat Noyan, Cemil Cahit Toydemir ve Kurmay heyeti olduğu halde bugün İnönü vapurlarıyla İzmir'e hareket etmişlerdir"³⁷² yazısıyla duyurmuştur.

Genelkurmay Başkan Yardımcısı Orgeneral Asım Gündüz'ün ordu komutanlarına çektiği telgrafta "Ege muntıkasında yapılacak 1937 sonbahar manevralarına teşrif edecek olan Atatürk, hususi trenler ile 8-I.Teş.-1937 de İstanbul'dan hareketle 10-I.Teş.-1937 de Söke'ye muvasalat ve buradan manevrayı takip buyuracaklardır. Hareket günlerinde, büyükleri koruma talimatı esaslarına göre, gereken tedbirlerin alınmasını dilerim"³⁷³ demiştir.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın İzmir, Aydın ve Afyon ordu komutanlarına çektiği telgrafta "Ege Manevraları Dün Başladı. "Atatürk'ü hamil olan Tren Nazilli'den itibaren güzergâhta bütün istasyonlarda kasabalar ve civar köyler halkının candan tezahüratıyla, sonsuz şevk ve heyecanla karşılanmış ve tezahürat bilhassa Aydında fevkalade parlak olmuştur. Atatürk saat 19.05'de Söke'ye gelmişlerdir. Bu geceyi burada geçireceklerdir"³⁷⁴ diye bilgilendirmiştir.

Yeni Asır manevra sahasının durumunu "Harekât sahasına doğru yaklaşıldıkça içi asker dolu trenler göze çarpmaktadır. Bazı istasyonlarda görünen ve bir seslik ve intizam içinde geçen bu harekât, insana bir harb alanına yaklaştığı hissini vermektedir. Ciddiyetle ödevlerini kavrayan kahraman erlerimiz her hareketi takdirle görülecek bir haldedir. İstasyonlara yığılan halkımızın ve köylülerimizin önlerinden geçen asker

³⁷⁰ Ulus, 6 I. Teşrin 1937.

³⁷¹ Ulus, 7 I. Teşrin 1937.

³⁷² Yeni Asır, 7 I. Teşrin 1937.

³⁷³ GNKUR ATESE Arşivi, Sayı:17384.

³⁷⁴ GNKUR ATESE Arşivi, Sayı:17451.

arkadaşlarını görmek ve alkışlamak için gösterdikleri heyecan ve canlılığı orduya olan yüksek bağlılığa bir misal teşkil etmektedir”³⁷⁵ haberiyle vermiştir.

Gazeteler manevraları takip eden önemli şahsiyetlerin gelişini “*Vekiller Heyeti Aydın’da. Vekiller Heyeti istasyonda Genel Kurmay Başkanı Mareşal Çakmak, Orgeneral Asım Gündüz, Orgeneral İzzettin, Jandarma U. K. Korgeneral Naci, Trakya U. Müfettişi Kazım Dirik, İzmir valisi, Nazilli Kaymakamı, belediye reisi ve halk tarafından karşılanmıştır*”³⁷⁶ şeklinde duyurmuştur.

Ulus Gazetesi “*Manevralar başladı. Büyük Ege manevraları bugün başladı. Mavi taraf Kuşadası’na bir ihraç hareketi yaptılar. Burasını işgale çalışmaktadırlar*”³⁷⁷ başlığıyla manevraların başladığını duyurmuştur.

Yeni Asır Gazetesi 10 Ekim 1937 tarihli başlığını “*Ege Bölgesinde Manevralar Başarıyla Devam Ediyor*” şeklinde vermiş ve “*Büyük Ege manevraları bugün de, faaliyetle devam etti. Kuşadası’na kuvvet ihraç ettikten sonra ileri mevzileri işgale çalışan mavilerle kırmızılar arasında ilk karşılaşmalar oldu her iki taraf, kuvvetlerini harbe soktular. Asil vaziyet yarın belli olacaktır.*

Bu akşam geç vakit yeni vaziyete göre iki taraf kurmaylarının yeni tedbirler alması ve harbin yarın daha enteresan safhalar arz etmesi bekleniyor.

Manevralar, Ege’de büyük bir alaka ile takip edilmektedir. Ayın on dördünde yapılacak olan geçit töreninde bulunmak üzere bütün yakın vilayetlerde birçok kimseler gelmektedir. Bugün Şafakla Beraber Maviler Taarruza Geçiyorlar”³⁷⁸ şeklinde devam etmiştir.

Anadolu Gazetesi’nin 12 Ekim 1937 tarihli başlığı “*Maviler, Nazilli ile Aydın’ı bombardıman ettiler*”³⁷⁹.

Atatürk’ün manevra sahasına gitmesi ve yaptığı incelemeler 12 Ekim 1937’deki Yeni Asır Gazetesi’nde “*Atatürk Manevralarda. Mavi Kuvvetler İlerliyorlar kırmızılar karşı koyuyorlar*” başlığıyla verilmiş ve “*Atatürk beraberinde Baş Vekil İsmet İnönü*

³⁷⁵ Yeni Asır, 9 I. Teşrin 1937.

³⁷⁶ Ulus, 9 I. Teşrin 1937.

³⁷⁷ Ulus, 9 I. Teşrin 1937.

³⁷⁸ Yeni Asır, 10 I. Teşrin 1937.

³⁷⁹ Anadolu, 12 I. Teşrin 1937.

Baş Vekâlet Vekili Celal Bayar Vekiller heyeti, Bn. Afet ve diğer zevat bulunduğu halde bu sabah saat 08:00 'da Söke'den otomobillerle manevra sahasına hareket etmişlerdir. Oradan manevra harekâtının yakından takip ve tetkik buyurmuşlar ve Kuşadası üzerinden Çamlığı Aziziye'yi teşrif buyurmuşlar ve öğle yemeğini burada yemişlerdir. Atatürk Çamlıkta Kuşadası Kaymakamı, vilayet ve kaza jandarma kumandanları emniyet müdürü tarafından karşılanmıştır. Söke'den itibaren geçtiği yollarda Kuşadası'nda ve Çamlıkta halk büyük atalarına derin saygı ve sevgi tezahürleri göstermişlerdir.

Bu sabah saat 06.30'da harekât her tarafta başlamış ve öğleden evvel mavi tarafın söke üzerinden Menderes muntkasında zırhlı vasıtalarının yaptığı hareketlerle diğer taraftan da çetin muharebelerle Davut dağı tarafından ilerlemesiyle ve kırmızı tarafında buna çok şiddetli mukabelelerde bulunmasıyla geçmiştir. Başta Atatürk olduğu halde Vekiller heyeti ve kamutay heyeti hareketleri yakından tetkik ve takip etmişlerdir.

Diğer taraftan sabah şafakla beraber hava kuvvetleri faaliyete geçmişlerdir. Mavilerin hava keşif tayyareleri avcı tayyarelerin himayesinde cephede keşifler yapmışlardır”³⁸⁰ şeklinde verilmiştir.

Manevralardaki Sabiha Gökçen ve birliklerin faaliyetlerini 10 Ekim 1937 tarihli Ulus Gazetesi'nde “Kadın tayyarecimiz Atatürk kızı Sabiha Gökçen mavi tarafta keşif hizmetinde muvaffakiyetli uçuşlar yapmıştır. Söke ovasında motorize zırhlı tugay ile kırmızılardan bir süvari livası arasında muhtelif çarpışmalar olmuştur. Motorize liva çetin mukavemetlere maruz kalmakla beraber Morali istikametlerinde ilerlemiştir. Kuşadası cephesinde taarruza geçen maviler arazinin dalgalı ve müsait vaziyetinden istifade eden kırmızılardan mukavemetlerine maruz kaldıklarından ağır ağır ilerlemişlerdir. Mavi kuvvetler öğleden evvel büyük fedakârlıklar yaparak Murad Dağını düşürdükten sonra gene mukavemetler karşısında kalmışlar ve nihayet akşama yakın Söke'yi işgal etmişlerdir. Bu muntkadan geri çekilen kırmızı kuvvetler muayyen olan mahalde mavi kuvvetlerin toplanmalarına lazım gelen vakti kazandırmaya bütün enerjileriyle çalışmaktadırlar”.

³⁸⁰ Yeni Asır, 12 I. Teşrin 1937.

“Kırmızılar taarruza hazırlanıyor. Kırmızuların süratle devam eden toplantıları bitmek üzeredir. Bu itibarla yakında kırmızuların çok şiddetli bir taarruza geçmeleri zamanı gelmiş gibidir. Bu mukabil taarruz iki tarafın son mukadderatını tayin edecek bir mahiyettedir. Her iki tarafın subay ve erasında müşahede edilen bedeni kabiliyet ve zindelik hayret edecek dereceye ulaşmıştır. Bilhassa araziden istifade etmek, maskelenmek, peçelenmek hususunda birliklerin aldığı neticeler her türlü atayışın üstündedir. Sabahtan akşama kadar en sıcak bir günde azami enerji sarfeden askerlerde görülen neşe göze çarpacak kadar barizdir”³⁸¹ yazısıyla ayrıntılı verilmiştir.

Atatürk’ün 10–11 Ekim’deki faaliyetleri “Atatürk 10–11 gecesini Çamlık ’ta Aziziye’de geçirmişlerdir. 11 sabahı saat yedide her tarafta gene taarruz başlamış çok sarp fundalık ve kayalık bir arazide ilerleme müşkülâtına rağmen mavi taraf Ortaklar, Simali ve Morali gasbı hattına ve daha cenaha kadar ilerlemişlerdir. Oldukça kuvvetli kıtalara karşı kırmızının mukavemeti şeyanı takdirdir. Gene sabahtan itibaren öğleye kadar iki taraf arasında hava faaliyeti olmuş ve hava kuvvetlerinin alçaktan makineli taarruzu vuku bulmuştur. Atatürk sabahtan itibaren mavi taraf sağ cenahındaki zırhlı ve motorlu kıta hareketini ve Derbent boğazının iki tarafında cereyan eden muharebeleri takip buyurmuşlardır”³⁸² şeklinde verilmiştir.

Ulus 11 Ekim 1937 tarihli manşetinde manevra alanından alınan haberler “Kırmızı ordu müdafaa vaziyetinde. Kırmızı ordu bugün süvari livasından maada geriden gelen kuvvetleriyle Murşalalı, Üzümlü ve Mozala köyleri arasında ve ovanın muhtelif yerlerinde teala ettiği müdafaa hattında, ilerlemek isteyen mavi kuvvetlerle bilhassa tanklarla çarpışmıştır. Aynı zamanda bu muntıkada sabahleyin her iki tarafın tayyare filoları arasında çarpışmalar da olmuştur.

Henüz kuvvetlerinin arkası alınmadığından kırmızı ordu bugün de müdafaa vaziyetinde kalmıştır.

Mareşal Fevzi Çakmak ile Orgeneral İzzeddin ve diğer generaller, saylavlar, matbuat mümessilleri Morsali tepesinden manevra hareketlerini takip etmişlerdir.

Bu tepede tanklara karşı ateş açan sir topçu kıtasının harp faaliyeti sesli olarak filme alındı.

³⁸¹ Ulus, 10 I. Teşrin 1937.

³⁸² Ulus, 11 I. Teşrin 1937.

Manevra hakkında Mareşal Çakmak 'a izahat veren Orgeneral İzzeddin 'in beyanatı da sesli filmde tespit edildi”³⁸³ şeklinde verilmiştir.

Atatürk'ün manevra alanındaki faaliyetleri Yeni Asır'da “Reisicumhurumuz Atatürk de ayrı bir grupla manevrayı takip buyurmuşlardır”³⁸⁴.

Yeni Asır Gazetesi 12 Ekim 1937 tarihli yayınında diğer bir başlıkta “Bugün Kırmızılar Bütün Cephede Taarruza Geçiyorlar” şeklinde verilmiştir ve “Evvelki gece ileri harekete başlayan mavi kıtaların taarruzu bugünde devam etmiştir. Büyük Şef Atatürk, karanlık basıncaya kadar hareketleri takip etmişlerdir. Cumhur Reisimiz geç vakit Çamlığa dönmüşler ve Germencik'e gelerek 11-12 gecesini burada geçirmişlerdir.

Atatürk manevraları takip ederken geçtikleri yollarda ve uğradıkları köylerde halkın coşkun gösterileri ile karşılaşmışlardır. Büyük Önderini aralarında görmenin vermiş olduğu eşsiz ve sonsuz sevinç içinde bütün yol bayraklarla donanmıştır. Genç ihtiyar, kadın, çocuk Ulu Önderin geçeceği tahmin edilen yol üzerlerinde saatlerce aziz Şef'i beklemektedirler”³⁸⁵ halkın Ulu Önder'e sevgisi vurgulanmıştır.

Ulus Gazetesi muhabiri manevra günlüğünü “Harp sabah erkenden, iki tarafın asıl kuvvetlerinin teması halinde başladı. Mavi sağ cenahtaki motorlu kuvvetiyle kırmızının Menderes civarındaki ileri hatlarını tazyik etmeye devam etti.

Kırmızı kuvvetler; bu tazyik karşısında süvarilerini, motorlu kuvvetlerin yan ve gerilerine sarkıttı. Mavi piyadelerin üstün kuvvetlerle Aydın istikametinde taarruzları üzerine kırmızılar evvelce hazırlanan müdafaa mevzilerine çekildiler. Evvelki akşam Söke'yi alan mavilerin Germencik istikametindeki taarruzları arazinin arızasından dolayı ağırlaşmıştı. Maviler; siklet merkezlerini daha ziyade kendi sol cenanında tutarak Aydın demiryolu şimalinde kırmızı sağ kanadını zorlamaya başladılar. Kırmızı; mevzilerinden çıkmamak için ön saflarındaki kuvvetlerle maviye taarruz ve geri kuvvetlerinin toplanmasını temin etti. Böylelikle mavinin büyük kuvvetleri taarruz ettiği sağ cenahını yerinde tutmaya muvaffak oldu.

³⁸³ Ulus, 11 I. Teşrin 1937.

³⁸⁴ Yeni Asır, 12 I. Teşrin 1937.

³⁸⁵ Yeni Asır, 13 I. Teşrin 1937.

Vaziyeti sağlamlaştırmak için geri hatlardan takviye kıtaları isteyen kırmızı; öğleden sonra gelen yeni kuvvetlerle sağ cenahını tehlikeden kurtardı. Mavi kuvvetlerin bu hat üzerine olan baskıları devam etmektedir”³⁸⁶ olarak ayrıntılı vermiş ve “Tayyare Harbi. Manevraların en çok alaka uyandıran bir kısmı olan hava harbini bugün gene seyrettik; kırmızı kuvvetlere mensub hava filoları, dün sabah erkenden evvela keşif uçuşları yapmışlar ve mavi motorlu kuvvetlerin ilerlediklerini tespit ederek kırmızı karargâha bildirmişlerdir. Bunun üzerine kırmızı bombardıman tayyareleri havalanmış; çok alçaktan uçarak mavi kuvvetleri bombardıman etmeye başlamışlardır. Tayyare defif cihazlı olan mavi motorlu kuvvetler; bu hücumu karşı kendilerini koruma zorunda olarak hareketlerini yavaşlatmışlardır. Hava faaliyeti akşam geç vakte kadar devam etmiştir. İki taraf tayyareleri gece uçuşları ile keşifler yapacaklardır”³⁸⁷ yazısıyla devam etmiştir.

Yine Ulus Gazetesi 13 Ekim tarihli manşetinde bir gün sonrasının planını ve mavi tarafın emir komutasının değiştiğini “Yarın kırmızının taarruzu var. Kuşadası’na ihraç yapmış olan mavi kuvvetlerin ileri hareketleri; hedeflerine kadar ilerlemiş bulunmaktadır. Yarın sabah kırmızının taarruza geçmesi beklenmektedir.

Yarın manevraların en çok faaliyetli günü olacaktır. Kırmızının asli kuvvetlerle taarruza geçmesi beklendiğinden; mavi de büyük kuvvetlerini harp cephesine sokacak ve böylelikle kati neticeyi verecek çarpışma olacaktır. Arazi vaziyeti iki tarafın strateji vaziyeti, silahları arasındaki farklar, kumanda heyetlerinin durumu; yarınki karşılaşmaların çok dikkate değer hususiyetler göstereceği hissini vermektedir.

Mavi taraf komutanlığını bu akşamdan itibaren Korgeneral Mümtaz idare etmektedir”³⁸⁸ şeklinde duyurmuş ve “Kahraman ordumuzun muvaffakiyeti. Manevraların yapıldığı saha çok çetin ve arızalıdır. Yolu olmayan dağların geçit vermeyen derelerin çevrelediği bu muntıkada; bütün modern vasıtalara sahip cüzütamların hareketi çok büyük güçlükler göstermektedir. Bütün bunlara rağmen gerek mavi gerek kırmızı saflardaki kıtalarımız; büyük bir muvaffakiyetle kendilerine verilen emirleri yerine getirmektedir. Bilhassa yürüyüş kudreti, randımanı itibariyle ordumuz, eldeki makyasları geri bırakan bir başarı göstermiştir. Mehmetçik, hakiki harpte imiş gibi dinç ve sağlam yapısının terbiye görmüş ve olgunlaştırılmış hüviyeti

³⁸⁶ Ulus, 13 I. Teşrin 1937.

³⁸⁷ Ulus, 13 I. Teşrin 1937.

³⁸⁸ Ulus, 13 I. Teşrin 1937.

içinde her hareketiyle hayranlık toplamaktadır. İstila görmüş bir yurt parçası olmak hususiyetinin; aşk haline getirdiği bir ordu sevgisini gönünde yaşatan Ege çocukları; harp hareketlerini, Mehmetçiğin yanı başında ve onunla beraber takip ediyorlar. Askerlerimizin geçtiği köylerde onlara varını yoğunu ikram etmek arzusuyla yanan halk; askerin konakladığı yerde hakiki bir bayram yapıyor”³⁸⁹ diyerek halkın mutluluğuna vurgu yapılmıştır.

13 Ekim tarihli Ulus Gazetesi manevra ve Atatürk’ün manevra günlüğünü “*Bir boğazda çetin harp. Bugün ortaklara giden Derbent boğazında çok çetin bir harp oldu. Boğazı geçmeye uğraşan bir tarafla, onu müdafaaaya uğraşan diğer taraf; ilerlemek ve yerinde kalmak azmiyle saatlerce süren bir çarpışma yaptılar. Bir çevirme hareketinin ve onu önlemeye çalışan mukabil hareketin; bütün askeri bilgi ve tekniğini taşıyan tezahürlerine şahit olduk.*

Atatürk burada muharebeyi baştan nihayete kadar büyük bir dikkatle takip buyurmuşlardır. Mavi bu boğazı bir günde alabilmek için tam hazırlıkla taarruza geçmişti: iki taraf kuvvetinin mukayesesi, arazi vaziyeti, hücum şekli bunu gösteriyordu. Fakat kırmızı bu boğazı bugün terk etmedi. Akşama kadar devam eden çetin ve kahramanca bir taarruz karşısında, aynı çetin ve kahramanca müdafaa boğazın düşmesine mani oldu. Büyük şef; buldukları yerleri karış karış koruyan bu müdafaa karşısında takdirlerini bildirdiler.

Mareşal Çakmak ve manevra kumandanlık karargâhı bugün Aydın’a geldi. Kırmızının taarruzu yarın sabah çok erkenden başlayacaktır. Mavinin müdafaa sistemi ve mukabil taarruzları, baştan aşağı heyecan ve beklenmedik hadiselerle geçen manevranın en tipik tezahürleri olarak bekleniyor.

Çünkü kırmızılar toplanıyor. Çünkü kırmızı kuvvetler toplanmakta devam etmektedirler. Tahrip edildiği farz edilen Aydın istasyonu şarkında trenden indirme yapan bir kırmızı alayını mavi tayyareler devamlı olarak bombaladılar. Alay, hemen müdafaa tertibatı alarak mitralyöz ateşiyle tayyareleri püskürterek cepheye hareket etti.

Tayyarelerle trene binmek üzere olan alay arasındaki çarpışma çok enteresan oldu. Alçaktan uçan tayyareler, kıtalara devamlı surette bomba attılar. Mitralyöz ateşi tayyareleri yükselmeye mecbur etti. Aydın üstünde sabahtan beri devamlı olarak iki

³⁸⁹ Ulus, 13 I. Teşrin 1937.

taraf tayyareleri faaliyettedir”³⁹⁰ şeklinde vermiştir ve Atatürk’ün Aydın’dan ayrıldığını Yeni Asır “*Atatürk Aydından Hareket Buyurdular*” ”*Cumhur Reisimiz Atatürk refakatlerinde Başvekil İsmet İnönü Dâhiliye Vekili BB Şükrü kaya Hariciye vekili Doktor Aras adliye vekili Şükrü Saraçoğlu olduğu halde Aydın’a gelmişler ve Ankara’ya hareket buyurmuşlardır. Büyük Önder coşkun tezahürler arasında uğurlanmışlardır*”³⁹¹ haberiyle duyurmuştur.

Yeni Asır manşetinde “*Atatürk’ün Orduya Selamları. Atatürk Mareşale Manevralardan Çok Memnun Ayrıldıklarını Bildirdiler, Orduyu Takdir ettiler. Atatürk manevra esnasında her iki tarafın harekâtını yakından takip etmiştir. Ordunun disiplin ve enerjisini subayların vukufu gayretlerini ve büyük kumandanlarda yüksek sevk ve idare kabiliyetini büyük memnuniyet ve takdirle müşahede ve tespit eylemiştir.*

Genel Kurmay Başkanı Mareşale ve ordu müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlara sürete mahsusada teşekkür etmekle beraber kumandanlar ve ordu hakkındaki takdir ve selamlarını kendilerine bildirmelerini rica etmişlerdir”³⁹² Atatürk’ün Ordu’ya mesajını vermiştir.

Yeni Asır manevraların bittiğini “*Manevra Bitti*” başlığı ile vermiş ve “*Büyük EGE manevralarının en enteresanı bugüdü. Bugünkü muharebelerde mavi motörlü birlikleri kırmızuların zayıf cenahlarına ani ve şiddetli bir taarruz yaptılar kırmızı süvarileri ilerleyen bu motörlü kuvvetlere hücum ettiler. Kırmızı süvarilerin bu çok cesurca hücumu, mavinin motörlü kuvvetlerini durmaya mecbur etti ve kırmızının sarsılan vaziyetini kurtardı.*

Kırmızı kuvvetlerin büyük yürüyüş kabiliyeti:

Bu sırada manevra komutanlığı; şu vaziyeti bildirdi: Demiryolunun muhtelif istasyon köprülerin tahrip olunmuştur.

Bu vaziyet kırmızı kuvvetlerin, muvaffak olmak için tek çare karşısında bırakıyordu. Asıl kuvvetlerini cepheye yetiştirmek... Uzaklarda indirilen kırmızı kuvvetleri bu garip vaziyete rağmen hareketlerde bir enerji göstererek cebri yürüyüş ile

³⁹⁰ Ulus, 13 I. Teşrin 1937.

³⁹¹ Yeni Asır, 13 I. Teşrin 1937.

³⁹² Yeni Asır, 14 I. Teşrin 1937.

vaktinde cepheye geldiler. Bu kuvvetlerin cepheye gelişi, harbin vaziyetini değiştirdi. Askerlerimizin bu uzun yolu emsalsiz bir muvaffakiyet alışları çok takdir edilmiştir.

Hava bombardımanında Aydın ve Nazilli; Dün gece Aydın ve Nazilli tekrar ve devamlı olarak bombardıman edildi. İki şehirde derhal ışıkları söndürerek ve diğer tedbirleri alarak tam bir müdafaa vaziyetine geçtiler. Şehirleri gözden saklayan bu tedbirler çok beğenildi. Bugünkü meydan muharebesine kırmızının hava kuvvetleri alçaktan iştirak ederek netice üzerine çok müessir oldular...”³⁹³ değerlendirmesini yapmıştır.

Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay 15 Ekim 1937 tarihli başmakalesinde “Ordumuz” başlığı altında manevra hakkında değerlendirme yapmıştır “Trakya’dan sonra Ege manevraları da bitmiştir. Ordu, her iki manevrayı safha safha yakından takip eden Başbuğ’un, bir hizmetten beklenecek en büyük mükâfat olan takdir ve hoşnutluğunu kazanmıştır. Bunun manası şudur ki Türk Ordusu, milli ve enternasyonal her türlü şartlar içinde, kendi hissesine düşen vasife ve mesuliyetleri başaracaktır. Bu, hem biz Türkler, hem de barışseverler için bir müjde teşkil eder.

Türk Ordusu bir millet için tasavvur edilebilecek en koyu tali karanlığı içinde, ve bir millete karşı tahmin edilebilecek en korkunç kuvvetler ittifaķına rağmen, hürriyet harbin yapmış ve kazanmış olan, çağımızın askerlik tarihine şeref veren bir müessesedir. Asrımızın eşsiz inkılâpçı Şefi, bu ordunun ve onu bağrından veren halk yığınlarının başındadır. Onun içindir ki hepimiz derin bir yenilmezlik ferahı içinde, kendi insanietimizi inşa ediyoruz ve bütün milletlerin barışlı bir nizama kavuşmaları için çalışan herkesle elbirliği ediyoruz.

Neslimiz iki hakikati, onların büyük hakikatlere has olan acılıklarını tadarak, öğrenmiştir: Başlıca milli facia, hürriyetsizliğe mahkûm edilmektir ve böyle bir zulüm karşısında, bir millet, ancak, kendi kudret kaynaklarına dayanabilir. Mazlumlara yardım etmek kaygısı birçok gönüllerden geçebilir: Fakat hiç kimse harp tehlikesini üzerine almaz ve mağlup olanın hakkına, kendi rahatını tercih eder.

Öyle bir zamandayız ki sadece istiklallerini müdafaa etmek ve hiç kimseye taarruz etmemek ve katiyen barışçı kalmak ahdında olan milletler dahi, yarın bir tecavüz harbına girişeceklermiş gibi hazırlanmağa mecburdurlar. Çünkü harp

³⁹³ Yeni Asır, 15 I. Teşrin 1937.

tehlikesini doğuran ve taarruz olupbittilerine meydan veren hakiki sebep, müdafaaer ve barışçı olanlardaki harp etmemek niyetinin, onları nihayet, harp edemeyecek hale düşmek felaketine uğratması olmuştur.

İki kıta ve iki medeniyet âlemi arasında, yirminci asrın en büyük davklarının çarpıştığı nazik bir coğrafya bölgesinde bulunan Türkiye, hazır ve baştanbaşa modern vasıtalarla cihazlanmış bir orduya, kuvvetli hava filolarına muhtaçtır. Türkiye'nin zaafı, bir barış tehlikesi, Türkiye'nin kuvveti ise barış için bir inancadır.

Atatürk, iki manevrayı takip ettikten sonra, bize bu kuvvete güvenebileceğimizi söylüyor: Nasıl sevinmeyelim?”³⁹⁴

Çankaya Köşkü kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun hatıralarında Ege Manevralarından şu şekilde bahsedilmiştir.

“Ege Manevraları'na Atatürk çok ehemmiyet verirdi. Hemen hepsine biz de maiyeti olarak katılırdık. Özellikle 1936 Ege Manevraları'nı hiç unutmam.

O yılki tatbikatta, kırmızı kuvvetler olarak tespit edilen birliğin başına Korg. Abdurrahman Nafiz Paşa, mavi kuvvetler birliğine de meşhur Mustafa Muğlalı Paşa tayin edilmişlerdi. Mustafa Muğlalı Paşa, kabiliyeti olan bir komutandı.

Mustafa Muğlalı Paşa, Kuşadası'ndan yaptığı ihraç tam bir seferberlik havası içindeydi. O tarihlerde az olan motorlu araçlarla beraber at arabaları ile nakliye yapılır, ağır topları da mandalar çekerdi. İşte Muğlalı Paşa bu şekilde toplarını ve nakliyesini çok muntazam bir şekilde emrinde askerleri ile yaparak Aydın Ovası'na derhal hâkim olmuştu. Ayrıca mavi kuvvetlerin uçakları, yollarını tahrip etmiş, kısaca kırmızı kuvvetler henüz hazırlığını dahi yapmamış olduğundan çok müşkül vaziyette kalmıştı.

Manevraların o ilk gecesinde, Atatürk bizzat gezdiği manevra sahasında, ayaklarında çizmeleri, elinde kırbacı, belinde tabancası, boynunda dürbünü ile Muğlalı Paşa'yı dikkatle izliyor ve esas vaziyetini alan Mustafa Muğlalı Paşası “kırmızılardan ekmek taşıyan bölüğünü esir aldım, şu muntıkada çevirme yaptım” vs. gibi teknik

---

³⁹⁴ Ulus, 15 Ekim 1937.

bilgileri veriyor, bazen de “Müsaade edersiniz kırmızı erat aç kalmasın, ekmeklerini iade edelim” diyerek ricada bulunuyordu.

Atatürk, Mustafa Muğlalı Paşa'nın bu üstün askeri dehası karşısında öylesine mutlu ve mesut bir halde görünüyordu ki, anlatamam, tasvir etmem çok zor.

Ben dahi o anları birebir yaşayan bir kişi olarak ne zaman hatırlasam, ansam çok duygulanırım. Tüm bunları görmek ve birebir, hele Atatürk'le yaşamak kime nasip olurdu.

Allah'ım ne büyük insanlar, ne güçlü komutanlardı onlar.

Atatürk, biraz evvel tebarüz ettiğim gibi, manevraları gece gündüz demeden takip ediyordu. Bu izlenimleri sonunda, Mustafa Muğlalı Paşa'nın, tam bir harp planı ve taktiğiyle yürüttüğü harekâtının, kırmızı kuvvetleri kesin mağlup edeceği, hatta ve hatta tamamen imha edeceği, bu manevrayı izleyen Kurmay Heyetlerince verilen raporlardan da kesin bir şekilde belli olmaya başlıyordu.

Bu tip manevralar teamül olarak daima kırmızı kuvvetlerin galebesi ile neticelenirdi ama bu sefer işler değişiyordu. Mavi kuvvetlerin kırmızı kuvvetleri yeneceğini, Mustafa Muğlalı Paşa'nın bir ilki başaracağını anlayan Atatürk, Mustafa Muğlalı Paşa'yı yanına çağırarak “Paşa, sen benimle birlikte manevraları takip edersin, yerine de ana fırka kumandanını tayin et” tarzında bir teklifte bulununca Paşa tabii ki bunu anlıyor ve “ Emredersiniz Paşam” diyerek verilen talimatı yerine getiriyor ve mavi kuvvetlerin komutasından çekilip yerini fırka komutanına veriyordu

Bu değişiklik tabii ki neticesini hemen gösteriyor ve o ana kadar mağlup olmaları kesinleşen kırmızı kuvvetler toparlanıyor ve mağlubiyetten kurtuluyordu.

Bu manevralar Mustafa Muğlalı Paşa'nın askeri itibarını çok ama çok arttırmıştı.

Manevraların devamı sırasında, istirahat ve molalarında hep Atamın yanında, her görüşmenin içinde oldum. Her türlü konuşmaları yanımda oldu, neler yaşadım, neler duydum ve de neler öğrendim”.

Nuri Uлуу'nun Hatırasında belirttiği 1936 Ege Manevralarına Atatürk katılmamış, Ankara'da bulunmuştur. Nuri Uлуу'nun 1937 yılından bahsettiği doğrulanmaktadır. Yine internet ve bazı kaynaklarda Atatürk'ün 10 Ekim 1936 da Ege Manevralarında çekilmiş fotoğrafları yayınlanmakta ve bilgileri verilmektedir. Bu tarihin 10 Ekim 1937 olduğu ve tarihsel bir hata yapıldığı tespit edilmiştir.

Ege manevralarının devam ettiği Ekim ayının 2. Haftası Aydın demiryolu üzerinde işleyen trenlerde zaman zaman alarm verilerek sivil halkta muhtemel bir savaşa hazırlanmıştır³⁹⁵.

11 Ekim 1937 Pazartesi gününden itibaren manevraları izleyen Atatürk beraberinde İsmet İnönü ve Afet İnan ile beraber 12 Ekim 1937 de Germencik İstasyonu'ndan saat 15.00'te Ankara'ya hareket etmişlerdir³⁹⁶. Mareşal Fevzi Çakmak Ege manevralarının bitiminde Germencik'teki ilkokul binasında kurmaylarıyla birlikte gazetecilerin huzurunda bir değerlendirme toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantı üç buçuk saat sürmüştür. Ege manevralarını değerlendirme toplantısında sözü manevra Komutanı Orgeneral İzzettin Çalışlar almış, manevra aşamalarını gün gün, saat saat anlatmış, sonra Mareşal Fevzi Çakmak iki orduya verilen meseleyi ve bu meselenin mavi ordular tarafından nasıl halledilmeye çalışıldığını açıklamış ve manevranın gelişme seyri içinde doğru görmediği noktaları bir bir ifade etmiştir. Manevra sahasında görmek istediği en iyi taktiklerin ve şekillerin hangileri olması gerektiğini de sözlerine ekleyen Mareşal Fevzi Çakmak fırtınalı havada askerinin gösterdiği yüksek gayreti takdirle anmış, komutanlara, subaylara ve erata memnuniyetini ve teşekkürlerini beyan etmiştir³⁹⁷.

Fahrettin Altay da anılarında konu ile ilgili olarak; "...Aydın'da 2.Ordu Kumandanı İzzettin Çalışlar da bir manevra yaptı. Ancak buna yabancı devlet müşahit ve temsilcileri çağrılmadılar. Sonunda da ordu komutanı izah ve tenkitlerini yaptı. Mareşal Çakmak bu izah ve tenkitlere katıldığını söylemişti"³⁹⁸.

Mareşal Fevzi Çakmak Ege manevraları hakkında Cumhuriyet Gazetesine verdiği beyanatta da; "Modern silahların kullanımında büyük terakki görüyorum. Bundan evvelki manevralara nazaran bu manevra daha muvaffakiyetli olmuştur. Çok çetin ve arızalı arazide bütün sınıfların yorgunluğa karşı gösterdikleri mukavemet, zindeliği ve tükenmez gayret hakikaten takdire değer mertebededir. Hava harbinde

³⁹⁵ Yeni Asır, 15. T.E 1937.

³⁹⁶ Anadolu, 13 T. E 1937.

³⁹⁷ Anadolu, 15 T.E 1937.

²⁸³ Cumhuriyet, 14 Ekim 1937.

³⁹⁸ Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, Ankara, 2008, s.490.

vazifeyi tamamen idrak eden bir tarzda cereyan etmiştir. Bu manevralardan her cihetle çok memnunum” demiştir³⁹⁹.

3.6.3. Geçit Resmi

Manevraların sonunda yapılacak büyük bir geçit resmi için çok ciddi hazırlıklar yapılmıştır. Bu çerçevede Aydın ve ilçelerinden, hatta İzmir, Muğla ve Isparta’dan manevraların bitiminde gerçekleştirilecek geçit törenini halkın izlemesini kolaylaştırmak için tren seferleri konulmuştur⁴⁰⁰. Geçit törenini izlemek üzere yabancı devletlerin ateşemiliterleri ile konsolos temsilcileri de İzmir’de toplanmışlar ve geçit töreninin yapılacağı günün sabahı trenle Germencik’e taşınmışlardır.

15 Ekim 1937 günü yapılan geçit töreni gerek ulusal, gerekse mahalli basın tarafından büyük puntolarla okuyucularına duyuruldu. Anadolu gazetesi “*Ordumuzun dünkü geçit resmi çok parlak ve emsalsiz geçti*” başlığıyla Yunan ateşe militeri Kriyas Zumbulakis’in Türk ordusunun eriştiği yüksek terakkiye karşı sergilediği derin takdirlerinden söz etmişti. Bir başka haber başlığında ise “*Germencik Ovası yüz bine yakın çok büyük bir kalabalık içinde uğuldadığından bahsetmekteydi*”. Yeni Asır “*Geçit resmi çok parlak oldu*”⁴⁰¹. Derken Türk Ordusu’nun gösterdiği büyük başarıyı “*Milletimizin çelik ordunun vazifesini daima en mükemmel ve en kudretli bir şekilde başaracağına bütün kalbiyle inanabilir*” sözleriyle taçlandırmıştı. Yeni Asır’ın manevraları izleyen halkın sayısı ile ilgili verdiği rakam ise gerçekten inanılmazdı. “*Ege Halkı Ayakta Dün İn Ovası’nda yapılan büyük resmi geçidi 200 bin kişi seyretti*”⁴⁰².

Gazetelerdeki bu birbirinden çelişkili tespitleri bir tarafa bırakılırsa geçit törenini büyük bir insan topluluğunun izlediğini söylemek pek yanlış olmaz. Öyle ki geçit töreninin gerçekleşeceği sabah erken saatlerde Aydın’dan, Çine’den, Nazilli’den, Söke’den, Muğla ve Denizli’den büyük bir insan kfilesi otomobil, otobüs ve trenle Germencik’e akın etmişti. Geçit töreninin yapılacağı alan Anadolu Gazetesi muhabirin ifadesiyle adeta “*karınca yuvası gibi insan kaynıyordu*”⁴⁰³.

³⁹⁹ Cumhuriyet, 14 Ekim 1937.

⁴⁰⁰ Anadolu, 15 T.E 1937.

⁴⁰¹ Yeni Asır, 16 T E 1937.

⁴⁰² Yeni Asır, 16 T E 1937.

⁴⁰³ Anadolu, 16 Teşrin-i Evvel 1937.

15 ve 16 Ekim 1937 tarihli gazetelerde geçit töreninden şöyle bahsediliyordu.

*“Manevraların Kritiği Yapıldı. Bugün Mavi ve Kırmızı Taraf Kuvvetleri Bir Geçit Resmi Yapacaklar”*⁴⁰⁴.

—Kahraman Askerlerimiz Çok Güzel Bir Geçit Resmi Yaptılar. *“Manevralara iştirak eden bütün kuvvetlerimiz bugün saat 14’de Germencik civarında bir geçit resmi yaptılar. Geçit resmi çok muntazam oldu. Ve sahayı dolduran yüz binlerce halk tarafından heyecanla alkışlandı.*

*Günlerce güneş, yağmur ve fırtına altında yürüyen harp eden erlerimizde, subaylarımızda yorgunluktan zerre kadar eser görünmüyordu. Hepsi dik ve canlı olarak büyük bir intizam içinde geçtiler. Sürekli alkışlarla karşılandılar. Geçit resminden sonra Mareşal Fevzi Çakmak hususi trenle Ankara’ya hareket etmiştir”*⁴⁰⁵.

3.6.4. Sonuç

Hem Kuşadası’nda hem de Söke Ovasında yapılan büyük manevralar, yeni gelişen Türk Ordusunun ne denli olgunlaştığı, kısa zaman da harp oyunları, disiplin olarak ne denli başarılı olduğunu dost ve düşmanlara göstermiş oldu.

Ege manevraları Türkiye üzerinde gözü olan Mussolini İtalya’sına ve üçüncü devletlere karşı Türkiye Cumhuriyetinin ülkesini her zaman ve her ne şartta olursa olsun koruyacağına dair büyük bir uyarıcı görev yapmıştır.

3.7. TRAKYA MANEVRASI

Trakya’da 8–20 Ağustos 1937 tarihleri arasında yapılan Trakya Manevralarına Türkiye’den; Genel Kurmay Başkanı General Fevzi Çakmak, Orgeneral Fahrettin Altay, Korgeneral Salih Omurtak, Amiral Okan, mebuslar heyeti, Edirne mebuslarında Faik Kaltakıran ve Dr. Fatma Memik katılmıştır. Ayrıca, Balkan Paktına (Yunan, Yugoslav ve Romen) ve Sadakat Paktı’na (İran, Irak ve Afganistan) dâhil devletlerde askeri heyetler göndermiştir. Müttefikimiz bazı yabancı devletlerin ateşemiliterlerinin de katıldıkları Trakya Askeri Manevraları; Tekirdağ’ın Çorlu, Çerkezköy kazaları ve Saray kazası ile ona bağlı Manika Köyü arasındaki alanda yapılmıştır⁴⁰⁶. Bu manevralara,

⁴⁰⁴ Yeni Asır, 15 I. Teşrin 1937

⁴⁰⁵ Yeni Asır, 16 I. Teşrin 1937

⁴⁰⁶ Edirne Postası, 4, 7, Ağustos 1937.

ağırlıklı olarak, Türk askeri birlikleri çaplı toplarıyla birlikte katılmıştır. Ayrıca, 100'e yakın uçak ve Türk donanmasının büyük kısmı da iştirak etmiştir. Bu amaçla, donanmamıza bağlı gemilerin büyük kısmı da Tekirdağ limanına gelmişti⁴⁰⁷. Trakya Manevralarından sonra yurt içi ve yurt dışından katılan heyet, Trakya Umum Müfettişi General Kazım Dirik tarafından 21 Ağustos 1937 günü öğle yemeği için Edirne'ye davet edilmiştir.

Ulu Önder Atatürk'ün Tekirdağ'a teşrifleri Büyük Trakya manevraları münasebetiyle olmuştur. Atatürk 16 Ağustos 1937 gecesini Çerkezköy'de geçirmiştir. 17 Ağustos 1937 sabah 5.00'de uyanmıştır, 6.30'da trenden ayrılarak manevra sahasına hareket etmiştir.

Kırmızı ve Mavi Kuvvetleri Harekâtlarını yakından takip etmiştir. 13.20'de Çerkezköy'den trenle Lüleburgaz'a hareket etmiştir. Oradan Büyük karıştıran bucağına gitmiştir. Gerekli incelemelerden sonra aynı gün saat 18.00'de Çorlu'da Kolordu Karargâhını ziyaret etmiştir. 21.10'da Çorlu'dan Florya'ya hareket etmiştir. Bu gezi Trakya ve Tekirdağ'a son gezisi olmuştur.⁴⁰⁸

Genel Kurmay Başkanı ve diğer misafirler, 21 Ağustos 1937 Cumartesi sabahı saat 8'de Tekirdağ'dan hareket ile Lüleburgaz, Babaeski, Havsa'dan geçerek saat 11.15'te Edirne'ye ulaşmıştır. Daha önce gelip havaalanında karşılanmış olan Sabiha Gökçen'in de hazır olduğu heyeti General Kazım Dirik, Baş Müşavir Sabri Öney, Edirne Valisi Niyazi, Garp Hudut Kumandanı Talat, Belediye Reisi Şerif Bilgen, Emniyet Müdürü Dr. Suat Tahsin Beylerle, Umumi Müfettişlik, Vilayet ve Belediye Erkânı ile kalabalık bir halk mümessilleri topluluğu tarafından, bando ve ihtiram kıtası eşliğinde şehirde karşılanmışlardır⁴⁰⁹.

Misafirler, önce vilayet numune fidanlığı bahçesini dolaşıp, bir süre istirahat ettikten sonra, General Kazım Dirik'in onurlarına tertip ettiği büyük bir ziyafete katılmışlardır. Bu ziyafetin sonuna doğru yapılan konuşmalarda, Kazım Dirik Paşa misafirlere Trakya'daki gelişmeler hakkında detaylı bilgi vermiştir⁴¹⁰.

Ziyafetten sonra mihmandarları ile birlikte, başta Mimar Sinan'ın yaptığı Selimiye Camii olmak üzere Edirne'nin tarihi ve turistik yerlerini gezmişlerdir. 21 Ağustos 1937 günü akşamı misafirler Tekirdağ'ın Saray kazasında Trakya

⁴⁰⁷ Edirne Postası, 11 Ağustos 1937.

⁴⁰⁸ <http://mustafakemalim.blogcu.com/tekirdag-gezisi/3828250>.

⁴⁰⁹ Trakya Dergisi, Sayı:13, 1937, s.14.

⁴¹⁰ Trakya Dergisi, Sayı:13, 1937, s. 15–16.

Manevralarına katılan Türk askeri birlikleri büyük bir resmi geçit yapmıştır. Bu geçidi seyretmeye, Umumi Müfettiş Kazım Paşa ve bütün Trakya halkı gitmiştir⁴¹¹.

3.8. Atatürk'ün Trakya Ve Ege Manevraları Hakkındaki Yorum Ve Düşünceleri

“Sevgili Arkadaşlarım,

Ordu Türk Ordusu !... İşte bütün milletin göğsünü itimat, gurur duygularıyla kabartan şanlı ad! (sürekli alkışlar). Onu, bu yıl içinde, kısa fasılalarla iki defa, büyük kütleler halinde, yakından gördüm. Trakya ve Ege büyük manevralarında... Disiplinini, enerjisini, subaylarının vukuflu gayretini, büyük komutan ve generallerimizin yüksek sevk ve idare kabiliyetlerini gördüm (alkışlar). Derin iftihar duydum, takdir ettim (alkışlar).

Ordumuz, Türk birliğinin Türk Kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir.

Ordumuz; Türk topraklarının ve Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için sarf etmekte olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır.

Teslimat ve teçhizat programımızın tatbikatı, muvaffakiyetle ilerliyor. Bunları memleketimizde yapmak emelimiz, tahakkuk yolundadır. Harp sanayi tesisatımızı, daha ziyade inkişaf ve tevsi için alınan tedbirlere devam edilmeli ve endüstrileşme mesaimizde de ordu ihtiyacı ayrıca göz önünde tutulmalıdır. (alkışlar)

Bu yıl içinde, denizaltı gemilerini memleketimizde yapmaya başladık. Hava kuvvetlerimiz için yapılmış olan üç yıllık program, büyük milletimizin yakın ve şuurlu alakasıyla, şimdiden başarılı sayılabilir.

Bundan sonrası için, bütün tayyarelerimizin ve motörlerinin memleketimizde yapılması ve harp hava sanayimizin de, bu esasa göre inkişaf ettirilmesi iktiza eder. Hava kuvvetlerimizin aldığı ehemmiyeti göz önünde tutarak bu mesaiyi planlaştırmak ve mevzuu layık olduğu ehemmiyetle milletin nazarında canlı tutmak lazımdır. (alkışlar).

⁴¹¹ Edirne Postası, 11, 21 Ağustos 1937.

Büyük milli disiplin okulu olan ordumuzun; ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en lüzumlu elemanları da yetiştiren büyük bir okul haline getirilmesi, ayrıca itina ve himmet edeceğine, şüphem yoktur”⁴¹².

---

⁴¹² Prof.Dr. Ali SEVİM, Prof.Dr. M.Akif TURAL, Prof.Dr. İzzet ÖZTOPRAK, TBMM Beşinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılı Açılış Konuşması, 1 Kasım 1937, Atatürk’ün Söylev Demeçleri, I.bölüm, sayfa 420-421.

SONUÇ

Bugün stratejik bir coğrafi konuma sahip olan Türkiye Cumhuriyeti, her türlü iç ve dış fesat ve düşmanlıklara karşı uyanık kalabilmek zorundadır. Çünkü bulunduğu coğrafya sadece savaş değil, barış zamanında da çok güçlü ve caydırıcı, her an eğitilmiş bir orduya sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Savaş, Türk milleti'nin hiçbir zaman arzulamadığı, fakat kaçınılmaz olduğunda da milletçe büyük bir kıvançla iştirak ettiği bir olgudur. Türk ordusunun ana düsturu yurttan ve dünyada barış için gerektiğinde savaşmaktır.

Bugün dünya siyaset arenasında, şüphesiz Türk Ordusunun gücü sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin önemi daha da artmaktadır. Dünyanın kaynayan bölgelerinde en tehlikeli kritik görevlere gelerek huzur ve asayişini sağlamada başarılı olmuş Türk ordusu, yurttan ve dünyada barışını tesis etmek için güvenilir unsur olmuştur.

İşte bu görüş ve düşünceler paralelinde, barış dönemi içerisinde gerçekçi savaş senaryolarıyla yapılan manevralar yeni savaş stratejilerinin geliştirilmesi ve sürekli barışın tesisine mutlak yardımcı olacaktır. Mustafa Kemal (Atatürk) askerlik hayatında ilk manevrasına Ocak 1908'de Selanik civarında Sedes çiftliği etrafında katılmış, daha sonra sırasıyla Ağustos 1909'da Cumalı Karargâhındaki, 28 Haziran – 31 Temmuzda 3 üncü Ordu Tatbikatı, 12–18 Eylül 1910 da Picardie'deki, 19–20 Nisan 1911'de 5 inci Kolordunun Selanik - Kılıkış arasında yaptığı manevralara katılmıştır. Bu manevralarda edindiği tecrübe ve birikimleri Türk ordusuna aktarmak ve ordunun her türlü gelişmelere hazır olmasını sağlamak amacıyla 1924 yılı Şubat ayında bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün Başkomutanlığında İzmir Harp Oyunları düzenlenmiştir. 8–14 Ekim 1926 tarihleri arasında 4 üncü Kolordu tarafından yapılan manevra ise Cumhuriyet tarihimizin ilk manevrası olması hususiyeti ile öneme haizdir. Hava unsurlarıyla da desteklenmiştir. Daha sonraki yıllarda ise Mustafa Kemal'in katıldığı Seydiköy (1934), Ege (1936, 1937), Trakya (1937) manevraları düzenlenmiştir. Yapılan bu manevralarda tespit edilen eksiklikler, daha sonra yapılan tatbikatlarda giderilmiş, Türk ordusu bölgedeki en büyük askeri gücü haline gelmiştir.

Bu tatbikatların bir diğer önemi de Atatürk'ün askeri tecrübelerini yeni nesil komutanlara aktarmasıdır, Ayrıca hangi makam ve mevkide olursa olsun Ulu önder,

gerektiğinde askeri dehasını sergileyeceği mesajı vermesi, dikkatle incelenmesi gereken bir husustur.

İşte bu görüş ve düşünceler paralelinde, barış dönemi içerisinde, gerçekçi savaş senaryoları ile yapılan manevralar yeni savaş stratejilerinin geliştirilmesi ve sürekli barışın tesisine mutlak suretle yardımcı olacaktır

KAYNAKÇA

A-) KİTAPLAR

AKADEMİ, Harp Tarihi Kavramları Ders Notu, İstanbul, 2004.

AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat, Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

ALP, Ali Hikmet Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923–1934), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1974.

ALTAY, Fahrettin, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, Evren Yayınları, Ankara, 2008.

ARAS Tevfik Rüştü, Atatürk'ün Dış Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

ARMAOĞLU Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarih 1914- 1980, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1997.

ARMAOĞLU, Fahir, “Atatürk ve Dış Politika”, Forum, Sayı:231, Ankara, 1963.

ARMAOĞLU, Fahir, “Ortadoğu’da Silah Dengesi ve Türkiye’nin Yeri”, Türkiye Millî Harp Sanayi Semineri (2–4 Ocak 1975), Ankara Ticaret Odası Araştırma Yayınları, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1975.

ASD, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

ASD, C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

ASD, C. III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

ASKERİ YÖNÜYLE ATATÜRK, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Serisi Yayınları, Seri no: 14, Ankara, 1981.

ATATÜRK, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959.

ATATÜRK, Atatürk Konferansları 1969, 1970, 1971, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ATATÜRK, M. Kemal, Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal, Cumhuriyet'in Kültür Hizmeti Dizisi, İstanbul, 1998.

ATATÜRK, M. Kemal, Nutuk 1919–1927, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999.

ATATÜRKÇÜLÜK, Atatürkçü Düşünce Sistemi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984.

ATATÜRK'ÜN TBMM'Nİ AÇIŞ KONUŞMALARI, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara, 1987.

ATAY, Falih Rıfkı, Çankaya, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul, 1980.

AVCI, Alaettin, Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1963.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam Mustafa Kemal (1922–1938), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1973.

AYHAN, Ahmet, Dünden Bugüne Türkiye'de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2002.

AYLIK TARİH MECMUASI, Tarih Konuşuyor, Tarih Yayınları, İstanbul, 1965.

BALTALI, Kemal. 1936–1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1959.

BAŞAR, Bilal, “*Hava Kuvvetlerinin Dünyü Bugünü Yarını*”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S. 280, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1981.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ, İrade Dâhiliye, No: 70340.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Atatürk Hayatı ve Eseri: Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

BELLEN, Fahri, Atatürk'ün Askeri Kişiliği, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1963.

BİLGİ VE BELLEK 01, Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yıl:01, Sayı:01, 2004.

BOZDAĞ, İsmet, Paşaların Kavgası Atatürk – Kazım Karabekir Çekişmeleri, Emre Yayınları, İstanbul, 1991.

BOZOK, Salih, Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor, Doğan Kitapçılık AŞ., İstanbul, 2007.

BÜYÜKTUĞRUL, Afif, "Atatürk'ün Deniz Kuvvetlerimiz Konusunda Tutumu", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Kasım 1969.

BÜYÜKTUĞRUL, Afif, "Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı", Belleten, C. XXXVII, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1983.

BÜYÜKTUĞRUL, Afif, "Türk-Yunan İlişkileri", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 252, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1974.

CEBECİOĞLU, Güngör, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri", Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri, Cilt: I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998.

CEBECİOĞLU, Güngör, 2. Dünya Harbi ve Türkiye, VI Asker Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara, 1998.

CEBESOY, Ali Fuat, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1967.

ÇELEBİ, Mevlüt, Atatürk'ün Manisa'yı Ziyaretleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 40, cilt14, Mart 1998.

CEMİL, Arif, Birinci Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa, Arma Yayınları, İstanbul, 2005.

CUMHURİYETİN 50'NCİ YILDÖNÜMÜNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975.

CUMHURİYETİN 60'NCİ YILDÖNÜMÜNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.

DEMİREL, Ergün, “*Cumhuriyetimizin 61 nci Yılında Deniz Kuvvetlerimiz*”, Güncel Konular, S. 5, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984.

DİLAN, Hasan Berke, Türkiye'nin Dış Politikası (1923–1939), Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.

DONALD, Kagan, On The Origins Of War, Published By Doubleday, USA, 1995

DÜSTUR, 3 ncü Tertip, C. 20, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1958.

ERDOĞAN, Emine, Çanakkale Savaşı'nda Kürt Civanlar, Yarımada Yayınları, İstanbul, 2008.

EREN, Erol, İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Der Yayınları İstanbul, 2005.

ERENDİL, Muzaffer, Arazi, Kıta Tatbikatları Ve Manevraların Planlanması Ve İdaresi, Ankara, 1970.

ERİKAN, Celal, Komutan Atatürk, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2006.

ERKİN, Behiç, Atatürk'ün Selanik'teki Askerlik Hayatına Ait Hatıralar, TTK Basımevi, İstanbul, 1956.

ESMER, Ahmet Sükrü, “*Türkiye'nin Dış Politikası*”, Mülkiyeliler, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara, 1969.

EŞREF, Ruşen Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor, Şema Kitapevi, İstanbul, 1981.

EVSİLE, Mehmet, “*Askeri Fabrikalarda Ücret ve Maaşlar (1931–1948)*”, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, (23–25 Ekim 1995), İstanbul, Genelkurmay Basımevi, 1997.

FERMAN, Cumhuriyet, Teknolojik Güç, Milli Savunma Akademisi Konferans Notları, İstanbul, 1954.

FEYZİOĞLU, Turhan, “*Atatürk’ün Dış Politikasının Özellik İlke ve Amaçları*”, Atatürk Türkiye’sinde (1923–1983) Dış Politika Sempozyumu, Bildiriler”, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984.

GAZİ PAŞA’NIN HATIRAT SAYFALARI, Hâkimiyet-i Milliye, Sayı:26, 14 Mart – 12 Nisan 1926.

GENELKURMAY ASKERİ TARİH ve STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI, “*Cumhuriyetin 61 nci Yılında Hava Kuvvetlerimiz*”, Güncel Konular, Sayı: 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984.

GENERAL PAPULAS’IN HATIRATI, Çev. İbrahim Halil, Askeri Matbaa, İstanbul, 1928.

GÖK, Mehmet, “*Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları*”, Atatürk Türkiye’sinde (1923–1983) Dış Politika Sempozyumu, Bildiriler”, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984.

GÖK, Emrullah, Mareşal Fevzi Çakmak’ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1876- 1950), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997.

GÖKBİLGİN, M. Tayip, Milli Mücadele Başlarken I. Ve II. Mondros Mütarekesinden, Sivas Kongresine, Sivas Kongresinden, Büyük Millet Meclisinin Açılmasına, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2004.

GÖKÇEN, Sabiha, Atatürk’le Bir Ömür, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919–1990, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 1, Sayı: 2, 1985.

GÜNGÖR, Cebecioğlu, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri", Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri, C.I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998.

GÜNEŞ, Günver, Atatürk ve Aydın, Aydın Ticaret Odası Kültür Yayınları, Aydın, 2006.

GÜNEŞ, Günver, Mustafa Kemal Atatürk'ün Aydın Seyahatleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXI, Sayı:61, 2005.

HALE, William, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, Umut Matbaacılık, İstanbul, 1996.

HARP TARİHİ VESİKALARI DERGİSİ, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1952.

HARRİNGTON, Charles, I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki İngiliz ve İtilâf Birlikleri Başkomutanı İngiliz Generali Charles H. Harrington'un Türk Kurtuluş Savaşı Sonunda Yazdığı Rapor, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1969.

HİMMEROĞLU, Hüsnü, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları, İstanbul, 1975.

İĞDEMİR, Uluğ, Atatürk'ün Anafartalar Muharebeleri Raporu, TTK Yayını, Ankara, 1943.

İĞDEMİR, Uluğ, Sivas Kongresi Tutanakları, TTK Yayınları, Ankara, 1969.

İĞDEMİR, Uluğ, Atatürk'ün Yaşamı, 1881–1918, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

İĞDEMİR, Uluğ, Yılların İçinden, Ankara, TTK Yayınları, 1976.

İLHAN, Suat, Türk Askeri Kültürünün Tarihi Gelişmesi, Ötüken Neşriyat A.Ş., 1999

İNAN, Afet, Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri, 1976.

İNÖNÜ, İsmet, Hatıralarım, Burçak Yayınları, İstanbul, 1969.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ.

İZMİR GAZETECİLER CEMİYETİ, Atatürk ve İzmir, İzmir, 1981.

KAGAN, Donald, On The Origins Of War, Published By Doubleday, USA, 1995.

KARAL, Enver, Ziya “Atatürk'ün Asker Kişiliği”, Revue Internationale d'Histoire Militaire No: 50, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982.

KASALAK, Kadir, “Kara Ordusunda Subay Rütbeleri 1826–1961”, Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, C. I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000.

KASIM, Naci, Gazi'nin Hayatı, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.

KIRAL, Mehmet, “Türk Jandarması”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S. 225, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1968.

KINGROSS, L., Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar, İstanbul, 1966.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, Mustafa Kemal Atatürk Nutuk (Söylev), Temel Yayınları, İstanbul, 2006.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914–1945), Temel Yayınları, İstanbul, 2005.

KOCATÜRK, Utkan, Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

KOÇAK, Cemil, Türkiye' de Milli Şef Dönemi (1938–1945), Cilt: II, İletişim Yayınları, Ankara, 1986.

KORUTÜRK, Fahri S., Montreux Boğazlar Konferansı, Tutanaklar Belgeler, Çev. Seha L. Meray ve Osman Olcay, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976.

KURTCEPHE İsrafil, **BALCIOĞLU** Mustafa, Kara Harp Okulu Tarihi, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1991.

KURTCEPHE, İsrafil, Türk-İtalyan İlişkileri (1911–1916), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

KURTCEPHE, İsrafil, Mustafa Kemal Atatürk'ün Askeri Hayatı, Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 16, Ankara, 2002.

KÜLÇE, Süleyman, Mareşal Fevzi Çakmak, Askerî, Siyasî, Hususî Hayatı, Yeni Asır Matbaası, İzmir, 1946.

MİKUSCH, D.V., Gazi Mustafa Kemal, Avrupa ile Asya Arasındaki Adam, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1981.

NUTUK, Türk Dil Kurumu, İstanbul, 2005.

ORAN, Baskın. Türk Dış Politikası (1919–1980), Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖKSE, Necati “*Bir Kahramanlık Destanı ile Bir Asalet Örneği*”, Genelkurmay, Atatürk Haftası Armağanı, Ankara, 1981.

ÖZALP, Teoman, Tanıklık Ediyorum Cumhuriyet ve Atatürk Anıları, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2006.

ÖZDEMİR, Hikmet, Türkiye Cumhuriyeti'nde Rejim ve Asker İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

ÖZEL, Selahattin, “*Mondros'tan Samsun'a Atatürk*”, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı-X, 1999.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz, Türk Alman İlişkileri (1923–1945), Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Ankara, 1993.

RUSTOW, Dankwart A., Türkiye'de Ordu, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1970.

SABİS, Ali İhsan, Harp Hatıralarım, Nehir Yayınları, Ankara, 1951.

SARICA, Murat, I.Dünya Savaşı'nın Sonundan Sonra Avrupa'da Barışı Kurma Ve Sürdürme Çabaları (1919–1929), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982

SARINAY, Yusuf, “*Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 16, sayı: 48, 2000.

SEL, Lütfü, “*Kara Kuvvetleri Muhabere Sınıfının Tarihçesi*”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 270, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1979.

SELEK, Sabahattin, İsmet İnönü'nün Hatıraları, Genç Subaylık Yıllarım (1884–1918), Cumhuriyet Gazetesi Kitapları, İstanbul, 1997.

SIMON, Rachel, Libya Between Ottomanism And Nationalism, The Otoman Involvement in Libya During the War İtaly (1911–1919), Berlin, 1987.

SOYSAL, İsmail, Tarihçeleriyle ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920–1945, 2. Baskı, Ankara, 1989.

SÖYLERKAYA, Suat, “*Türkiye'de Millî Harp Sanayi*”, Türkiye Millî Harp Sanayi Semineri (2–4 Ocak 1975), Ankara Ticaret Odası Araştırma Yayınları, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1975.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, Berkalp Kitapevi, İstanbul, 1944.

ŞENALP, Leman, Atatürk Kaynakçası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

ŞİMŞEK, Halil, Atatürk'ün Asker Kişiliği, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1998.

ŞİMŞİR, Bilal, “*Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri - Yedi Belge (1930–1937)*”, Belleten, Cilt:16/1, Sayı: 177, Ankara, 1981.

TABAK, Serap, Kazım Dirik Paşa, Karam Yayıncılık, Çorum, 2008.

TANİLLİ, Server, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, Cilt: VI, 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Aramışında, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.

TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI, Cilt II, TBMM Basımevi, Ankara, 1980.

TERZİOĞLU, Said Arif, Türk Ordusu, Başnur Yaymevi, İstanbul, 1965.

TEVETOĞLU, Fethi, “Atatürk’le Okyar’ın Çıkardıkları Gazete Minber”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: 4, 1988.

TEZER, Şükrü, Atatürk’ün Hatıra Defteri, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

TOKEL, Bayram Bilge, Destan ve Abide: The Legend And The Monument Çanakkale, Kültür ve Turizm Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

TOSUN, Kemal, İşletme Yönetimi, İmaj Yayınları, Ankara, 2002.

TÜRK İSTİKLAL HARBİ-I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Harp Dairesi Yayını, Ankara, 1962.

TÜRK İSTİKLAL HARBİ-II 6.KISIM, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Ankara, 1994.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, Görüp-İşittiklerim, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

ULUSU, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Yanı Başında, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul 2008.

UNAR, F. R. “Atatürk’ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştği Devrin Milli Eğitim Sistemi”, Türk Tarih Kurumu Konferansları, cilt: I, Ankara, 1964.

ÜLMAN, Haluk, (1968), “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler” I, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt: 23, Sayı:3 (Eylül 1968).

ÜNLÜ, Rasim, “Birinci Dünya Harbi’nden Önce Cumhuriyetin Kuruluşundan Sonra Türk Bahriyesinin Yeniden Organizasyonu ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Oluşumu ve Askeri Sonuçları 1923–1949”, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 1997.

YAVUZ, Ünsal, “*Askeri Strateji Açısından Türkiye’deki Demiryolları (1856–1923)*”, Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler III, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983.

ZEKT, General Fon, 1920’den 1926 Senesine Kadar Yapılan Teftişler Ve Manevralar Hakkındaki Mütalaaları, Çev. Erkânı Harp Binbaşı Mithat, Büyük Erkânı Harbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1930.

WALLACH, Jehuda, Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Ankara, 1985.

B-) MAKALELER VE TEZLER

AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat, “*Mareşal Fevzi Çakmak’ın Hatıraları ve Atatürk*”, Belleten, C. XL, S. 157–160, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976.

AKGÜN, Mensur, “*Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar*”, Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, 1994.

BEYRİBEY, Savaş, “*Türkiye’de Ordu’nun Modernleşmesi Bağlamında Zırhlı Birliklerin Gelişimi*” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü).

ERGİN, İ. Enis “*Lozan Antlaşmasından Sonra Ordunun Yeniden Düzenlenmesi*” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

KARAL, Enver., Ziya, Atatürk ve Devrim (Konferanslar ve Makaleler) 1935–1978, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

KESKİN, Hakan, “*Cumhuriyet Dönemi (1923–1938) Türk Ordusu’nda Modernleşme*” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Cilt: 18, Sayı: 1, Elazığ, 2008.

ŞENALP, Cemil, “1924 İzmir Harp Oyunları”, Bilgi ve Bellek–01, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, İstanbul, 2004.

TUNÇ, Salih, İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918–1922), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999.

TÜRKDOĞAN, Berna, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

ÜÇÖK, Coşkun. Siyasi Tarih, 1789–1950, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No:423, Ankara, 1978.

C-) BELGELER VE ARŞİVLER

ATASE Arşivi, Klasör 57, Dosya H–1, Fihrist: 1/9.

ATASE Arşivi, Klasör 34, Dosya: 106, Fihrist:26.

ATASE Arşivi, Klasör 57, Dosya: H–1, Fihrist:1/60.

ATASE Arşivi, Klasör 34, Dosya: 106, Fihrist:26/1.

ATASE Arşivi, Klasör 49, Dosya: 231, Fihrist:1.

ATASE Arşivi, Klasör 22, Dosya: 93, Fihrist:5–12.

ATASE Arşivi, Klasör 36, Dosya: 166, Fihrist:1–55–56.

ATASE Arşivi, Klasör 46, Dosya: 216, Fihrist:3, 3–1, 5–15.

ATATÜRK İLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ (1911–1921 TARİHLERİ ARASINA AİT 106 BELGE), Osmanlı Arşiv Başkanlığı, Ankara, 1982.

BCA, Belge Tarihi:10.04.1937, Sayı/Dosya:2/6210, Yer No:403–35, Konusu: Türkiye-Romanya-Yugoslavya Ve Yunanistan Arasında Yapılan Askeri Anlaşmanın Tasdiki.

BCA, Belge Tarihi:00.12.1923, Sayı/Dosya:58, Konusu: Hizmet-i Fiiliye-i Askeriye Kanun Tasarısı.

BCA, Belge Tarihi:25.01.1925, Sayı/Dosya:1454, Konusu: Mükellefiyet-i Askeriye Kanununun Değiştirilmesi.

BCA, Belge Tarihi:25.12.1924, Sayı/Dosya:132, Konusu: Askeri Rütbeye Sahip Personelin, 15 Sene Fiili Hizmetten Sonra İstifa Edebileceği Hakkında Kanun Tasarısı.

BCA, Belge Tarihi:13.01.1924, Sayı/Dosya:151, Yer No: 181–15, Konusu: Harap Haldeki 7 Geminin Satılmasına İzin Verilmesi.

BCA, Belge Tarihi:11.11.1929, Sayı/Dosya:8538, Yer No:64–17, Konusu: İtalya'dan 10 Savaş Gemisi Alınması.

BCA, Belge Tarihi:15.04.1936, Sayı/Dosya:2/4394, Yer No:65–15, Konusu: 4 Adet Denizaltı Gemisi Satın Alınması İle Gölcük Tersanesinin Yapıtırılması.

BCA, Belge Tarihi:19.05.1924, Sayı/Dosya:533, Yer No:61–3, Konusu: Avrupa'dan Satın Alınmasına Karar Verilen 16 Adet Brege Uçağının Pazarlıkla Satın Alınması.

BCA, Belge Tarihi:26.11.1924, Sayı/Dosya:1139, Konusu: 10 Adet Junkers Madeni Tayyaresinin Junkers Fabrikasından Satın Alınması.

BCA, Belge Tarihi:20.11.1927, Sayı/Dosya:5832, Konusu: Tayyare Ve Motor Türk Anonim Şirketi'nin Teşekkül Şeklini Gösterir T.C.Hükümeti İle Junkers Şirketi Arasında Yapılan Sözleşme.

BCA, Belge Tarihi:21.05.1938, Sayı/Dosya:2/8810.

BCA, Belge Tarihi:13.11.1936, Sayı/Dosya:2/5564, Yer No:41–117, Konusu: Vlessing Şirketi'nden 28/45 cm.lik Sahil Toplarının Gizli Pazarlıkla Alınması.

BCA, Belge Tarihi:27.11.1936, Sayı/Dosya:2/5646, Yer No:41–118, Konusu: Hollanda'dan 8 Adet 28/45 cm.lik Sahil Topları Satın Alınması.

BCA, Belge Tarihi:22.04.1937, Sayı/Dosya:2/6451, Yer No:41–126, Konusu: Ordu İçin Çekoslovakya'dan Pazarlıkla Tüfek Satın Alınması.

CUMHURBAŞKANLIĞI ATATÜRK ARŞİVİ, Arşiv no: 1–6, Bs.2, Dolap no: 1, Kutu:1/1.

GENELKURMAY ATASE ARŞİVİ, Sayı:17384.

GENELKURMAY ATASE ARŞİVİ, Sayı:17451.

K.H.O. Arşivi, 1314 Tarihli Not Defteri.

K.H.O. Arşivi, 22 Numaralı Not Kayıt Defteri.

K.H.O. Arşivi, Künye Defteri, No: 21.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima Senesi III, C. 25.

D-) GAZETE VE MECMUALAR

Yeni Asır Gazetesi

Anadolu Gazetesi

Ulus Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Aylık Tarih Mecmuası

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

Edirne Postası

Trakya Dergisi, Sayı:13, 1937

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi

Silahlı Kuvvetler Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

E-) İNTERNET KAYNAKLARI

<http://mustafakemalim.blogcu.com/tekirdag-gezisi/3828250>

http://www.balkanpazar.org/aturk_balkanlarda8.asp

<http://sites.google.com/site/bibtanet/kaynak41>

<http://www.tbmm.gov.tr>

EKLER

EKLER 1: 16 Ekim 1926 Tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

16 Ekim 1926 Tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

Fotoğraf Üst yazısı :

Evvelki gün hitam bulan garnizon kıtaatı tabikat ta'limlerine ait kıymetli intiba'lar

Fotoğraf Altyazısı :

Evvelki gün bütün garnizon kıtaatı tabikat ta'limleri esnâsında Gâzimiz için sûret-i mahsûsada aldığımız fotoğraflar

Yukarıda Sağda :

Reis-i Cumhuriyet Hazretleri, Başvekilimiz İsmet, Millet Meclisi Reisi Kazım, Ordu Müfettişi Fahreddin Paşalarla Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umûmisi Safvet ve Başkâtib Tevrik Beyler esnâ-yı istirahatde.

Solda :

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Müşir Fevzi, Şurâ-yı Askeri Azâsından Birinci Ferik Cevad, İkinci Ordu Müfettişi, Birinci Ferik Fahreddin, Birinci Ordu Müfettişi Ferik Ali Said ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi-i Sârisi Ferik Kâzım Paşalar birarada.

Ortada :

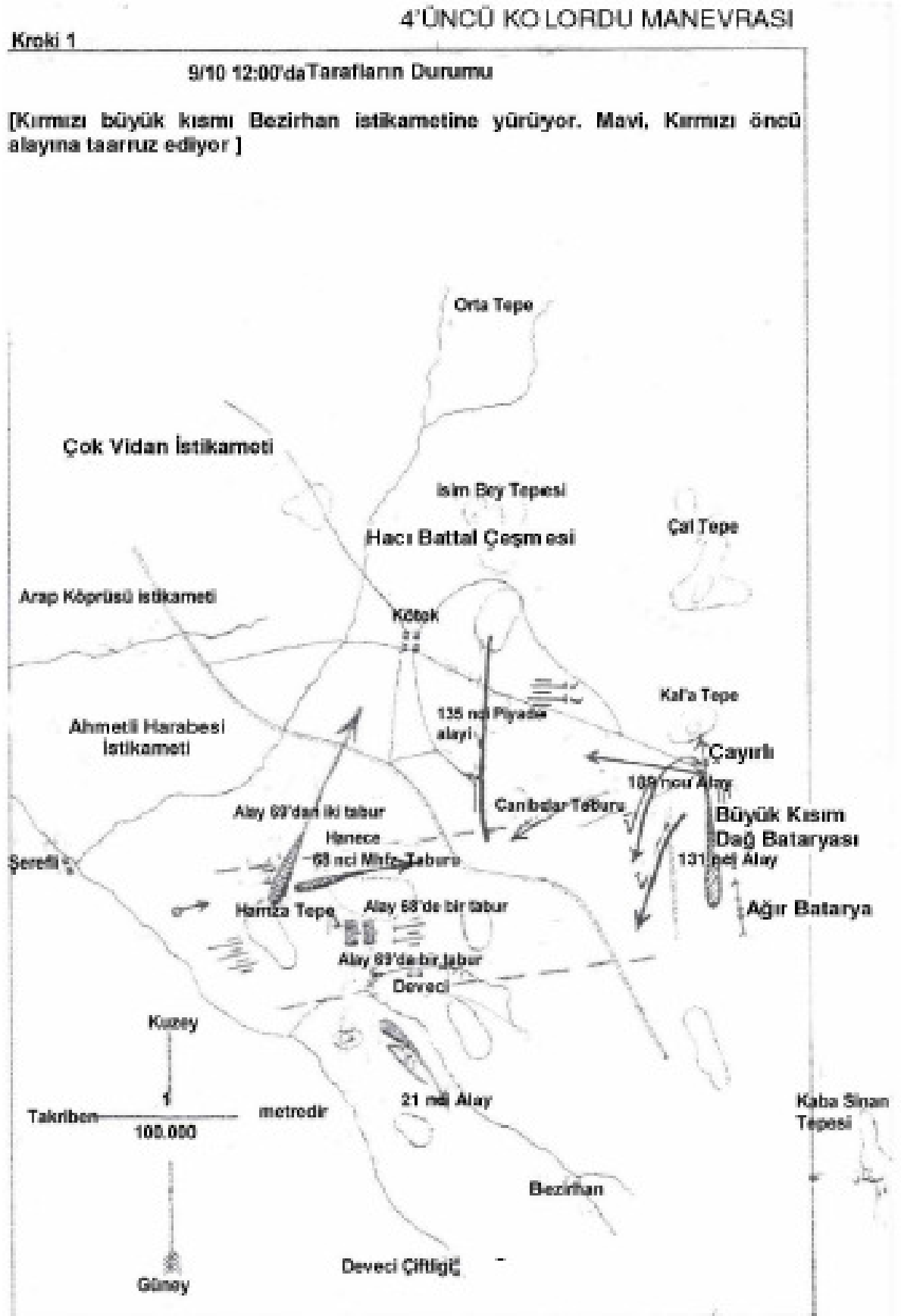
Gazi Reis-i Cumhuriyetimiz harekât taarruzu mevkünde tetkik buyururlarken

Aşağıda :

Ordu müfettişi Fahreddin Paşa ve ateş vaziyetinde bir makineli tüfeğimiz.

EKLER 2: 8 Ekim 1926 Tarihli 4'üncü Kolordu Ankara Manevrası**EKLER 3: 9 Ekim 1926 Tarihli 4'üncü Kolordu Ankara Manevrasında Toplu Çekim**

EKLER 4: 9 Ekim 1926 Tarihli Ankara Manevrası Krokisi

EKLER 5: 23 Haziran 1934 Tarihli Seydiköy Manevrası

EKLER 6: 24 Haziran 1934 Tarihli Seydiköy Manevrası

EKLER 7: 10 Ekim 1936 Tarihli Ege Manevrası

İsmet İnönü ile birlikte Ege manevralarını incelemek üzere manevra sahasına gidiyorlar.
(10 Ekim 1936)

EKLER 8: 17-20 Ağustos 1937 Tarihli Trakya Manevrası

EKLER 9: 17-20 Ağustos Tarihli Trakya Manevrası**EKLER 10: 17-20 Ağustos Tarihli Trakya Manevrası**

EKLER 11: 18 Ağustos Tarihli Trakya Manevrası

EKLER 12: 15-21 Ağustos Tarihli Trakya Manevrasını Bildiren Gazete Yazısı

ziyafetten evvel samimi görüşmeler

Birinci ordu Trakya'da Edirne-Kırklareli arasında büyük manevra yapacak

*Manevra 15 ağustostan 21 ağustosa
kadar devam edecek*

Manevraya iştirak eden bütün kıtalar 25 ağustosta
Edirne civarında bir geçid resmi yapacak

Trakya ve manevranın yapılacağı Edirne - Kırklareli hattı
ile Hasköy'ü gösterir harita

EKLER 13: 12 Ekim 1937 Tarihli Ulus Gazetesi

ULUS

ADIMIZ, ANDIMIZDIR

HER YERDE 5 KURUŞ	SALI 12 Birinci Teşrin 1937
19 İnci Yıl No. 5023	Tel : Beyoğluhariri 1063 Yeni İşleri Mh. 1062

Atatürk manevralarda

Karargâh Sökeden Aydın'a nakledildi
**Mavi kuvvetler ilerliyorlar
kırmızılar karşı koyuyorlar**
ŞİDDETLİ BİR HAVA HARBI OLDU

Söke, 10 (A.A.)
— Atatürk hareketlerinde Başvekil İsmet İnönü, Başvekil vekili Celâl Bayar, Vekiller beyetli, Bn. Aket ve diğer zevat bulunduğunda bu sabah saat 8 de Söke'den otomobillerle manevra sahasına hareket etmişlerdir. Oradan manevra hareketi yakından takip ve tetkik buyurmuşlar ve Hıpa adını üzerinde Çamlık, Asisinyi teyif buyurmuşlar ve öğle yemeğini burada yemişlerdir. Atatürk Çamlıkta Kopadın kaymakamı, vilayet ve kaza jandarması komutanları, emniyet müdürü tarafından karşılanmış, Sökeden ilerlere geçtiği yollarda Kopadında ve Çamlıkta kalb Büyük Atalarna derin saygı ve sevgi tezahürleri göstermişlerdir. Bu sabah saat 6.30 da hareket her

Atatürk'ün Trakya manevralarında alınmış resimleri

tarafından başlanmış ve öğleden evvel İsmet tarafından Söke üzerinden Menderes man. sahasında sırtlı vasıtalarının yaptığı hareketlerle diğer taraftan da getin muharebelerle Davut dağı tarafından iler.

lenmesiyle ve kırmızı tarafın da buna çok şiddetli mukabelede bulunmasıyla geçmiştir. Başta Atatürk olduğu halde Vekiller beyeti ve Kamutay beyeti hareketleri yakından tetkik ve takib etmişlerdir. Diğer taraftan sabah saat 6.30'da her hava kuvvetleri faaliyete geçmiştir. Mavilerin hava keşif tayıreleri avcı tayırelerinin himayesinde cebbelerinde keşifler yapmışlardır. Söke'nin üzerinde birkaç hava muharebesi olmuştur.

Bn. Gökçen'in keşifleri

Kadın tayırelerimiz Atatürk kızı Sabiha Gökçen mavi tarafta keşif

hizmetinde muvaffakiyetli uçuşlar yapmıştır. Söke ovasında motorize sırtlı tugay ile kırmızılarm bir süvari lıvası arasında muhtelif çarpışmalar olmuştur. (Sönu 3. İnci sayıdadı)

Antakya'daki büyük toplantıların yapıldığı Yıldız gazinosunun Asi nehrinin karşı kıyısından görünüşü

Hatayda seçim hazırlığı

Cenevre'deki komisyon bu hafta Hataya gidiyor

Adana, 11 (Hususi muhabirimiz telefonla bildiriyor) — den alınan haberlere göre Hatay delegesi, evvelki gün İskenderiye halka bir nutuk söylemiştir. Delege bu nutukunda ezimle dem

— Sancak çok yakın zamana kadar karışıklıklar içinde idi. Bugün görüyorsunuz ki artık her türlü karışıklıklar bitmiştir. Yakın bir günde teşekkül edecek olan Hatay meclisini siz seçeceksiniz. Seçimde çok dikkat ediniz; sizi temsil etmeye layık insanları seçiniz.

Hatay duruldu demiyiz. Fakat halkı görüyoruz ki bazı müfaddiler ıstıyaklı karıştırmak arzusundadır. Bunlar bilmedikleri ki en küçük yolsuzlukları bile artık affedilmiyeyectir. Bu gibiler, illi bir harekete teşebbüs ettikleri takdirde kendilerini derhal hudud dışına (Sönu 3. İnci sayıdadı)

İngiltere'de

Faşist lider yaraladı

London, 11 (A.A.) — İncelet vali Mosley, Liverpool üzerine çıkarak nüsterken başına atılan bir mış ve hastaneye kaldırıldı. Mosley'in mahafızları remit yağmaruna tutulmuş. Polla 12 kişiyi teşkil.

İtalyan notasından sonra vaziyet nazikleşti

ULUS

29 ilk teşrinde
veni makinesinde

General Metaksas diyor

“Türk - Yunan ordu ayrılmaz bir küldü

“Bu iki ordu her iht

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ali İhsan KURTULAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Adapazarı 01-06-1979

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kara Harp Okulu
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri : Yok

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Türk Silahlı Kuvvetleri

İletişim

e-posta Adresi : aliihsankurtulan@gmail.com

Tarih : 08-07-2010